A. V. VOSTRIKOV

Materialismul filozofic marxist

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ POLITICĂ

Scanned with OKEN Scanner

A. V. VOSTRIKOV

Materialismul filozofic marxist

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURA POLITICA
București—1955

Scanned with OKEN Scanner

А. В. ВОСТРИКОВ

МАРКСИСТСКИЙ ФИЛОСОФСКИЙ МАТЕРИАЛИЗМ

PENTRU UZUL INTERN AL ŞCOLILOR ŞI CURSURILOR DE PARTID

Prezenta traducere a fost întocmită în colectivul de redacţie al Editurii de stat pentru literatură politică după originalul în limba rusă apărut la Moscova, 1954

Scanned with OKEN Scanner

INTRODUCERE

Materialismul filozofic marxist, una dintre părţile constitutive cele mai importante ale concepţiei despre lume a Partidului comunist, este expresia ştiinţifică a intereselor fundamentale ale clasei muncitoare. Spre deosebire de sistemele filozofice materialiste din trecut, care nu erau legate de mişcarea maselor muncitoare, materialismul filozofic marxist este o armă teoretică ascuţită a clasei muncitoare şi a Partidului comunist în lupta lor pentru comunism.

Clasa muncitoare revoluţionară şi partidul ei pot să înfăptuiască transformarea radicală a societăţii capitaliste în societate comunistă numai pe baza cunoaşterii legilor obiective ale dezvoltării sociale. Iată de ce clasa muncitoare şi Partidul ei comunist sînt interesate în cel mai înalt grad într-o cunoaştere ştiinţifică cît mai completă şi mai multilaterală a lumii, într-o dezvăluire cît mai profundă a legilor obiective ale dezvoltării naturii şi societăţii, în folosirea acestor legi în interesul construirii comunismului.

Exprimînd interesele clasei muncitoare, materialismul filozofic marxist dă un tablou al lumii fundamentat din punct de vedere ştiinţific, care îmbrăţişează toate fenomenele naturii şi ale societăţii. El arată clasei muncitoare şi partidului ei căile şi mijloacele pentru transformarea revoluţionară a lumii. Materialismul filozofic marxist înarmează Partidul comunist şi clasa muncitoare cu o teorie cu adevărat ştiinţifică a cunoaşterii şi a transformării lumii.

Principiile ştiinţifice ale materialismului filozofic marxist, fiind o generalizare a rezultatelor cunoaşterii legilor naturii şi ale societăţii, au o însemnătate uriaşă pentru

Scanned with OKEN Scanner

dezvoltarea creatoare și rodnică a tuturor științelor despre natură și societate.

Materialismul filozofic marxist a apărut ca rezultat al revoluției săvîrșite în filozofie de întemeietorii marxismului — Marx și Engels. De aceea nu este admisibil să considerăm forma cea mai înaltă a materialismului — materialismul dialectic — drept o simplă continuare a dezvoltării curentelor filozofice anterioare, fie ele chiar progresiste. Ar fi însă la fel de greșit să tragem un hotar de netrecut între materialismul filozofic marxist și filozofia anterioară, să considerăm materialismul lui Marx și Engels ca ceva închistat, apărut în afara dezvoltării științei și filozofiei anterioare.

Materialismul filozofic marxist, fiind o formă calitativ nouă a materialismului, a fost pregătit de întregul mers al dezvoltării firești a științelor și filozofiei în perioada anterioară. Apariția lui a fost precedată de istoria îndelungată și complexă a dezvoltării filozofiei, de istoria luptei ascuțite dintre materialism și idealism. Filozofia materialistă, care se sprijină pe științele înaintate ale naturii, s-a întărit și s-a dezvoltat în lupta neîmpăcată împotriva idealismului.

In centrul luptei extrem de ascuțite dintre cele două curente opuse — materialismul și idealismul — a stat întotdeauna problema fundamentală a filozofiei — problema raportului dintre gîndire și existență, dintre spirit și natură. Marx și Engels au fost primii care au scos în evidență această problemă și au arătat întreaga ei însemnătate. O dată cu scoaterea în evidență a problemei raportului dintre gîndire și existență ca problemă fundamentală, determinantă a filozofiei, s-a introdus claritate deplină în înțelegerea caracterului celor mai diverse și adesea foarte încurcate sisteme filozofice. S-a văzut că esența și orientarea diferitelor sisteme filozofice decurg dintr-un anumit mod de rezolvare a problemei fundamentale a filozofiei. In funcție de felul în care filozofii răspund la această problemă, de ceea ce consideră drept factor prim — existența sau conștiința, natura sau spiritul —, ei se împart în două mari tabere — materialiștii și idealiștii. Materialiștii consideră că natura este factorul prim, iar gîndirea factorul secund; idealiștii, dimpotrivă, consideră că spiritul, gîndirea este factorul prim, iar natura, materia — factorul secund, derivat din spirit, din conștiință. Problema raportului dintre gîndire și existență are și un alt aspect: este oare

Scanned with OKEN Scanner

în stare omul să cunoască lumea care-l înconjoară ? Materialiştii răspund afirmativ la această întrebare. Idealiştii, din contra, neagă posibilitatea cunoaşterii lumii.

Răspunsul la problema fundamentală a filozofiei — problema raportului dintre gîndire şi existenţă — constituie punctul de plecare al oricărui sistem filozofic. Nu există şi nu poate să existe nici un curent filozofic care să nu răspundă într-un fel sau altul la această problemă.

Opoziţia fundamentală dintre materialism şi idealism în ceea ce priveşte rezolvarea problemei raportului dintre gîndire şi existenţă determină opoziţia fundamentală dintre ele şi în ceea ce priveşte rezolvarea tuturor celorlalte probleme importante ale filozofiei, precum şi atitudinea lor principial diferită faţă de ştiinţă şi de religie.

Problema fundamentală a filozofiei nu şi-a pierdut niciodată ascuţimea. Ea a căpătat cea mai mare însemnătate în condiţiile capitalismului, şi mai ales în epoca imperialismului, cînd ostilitatea dintre materialism şi idealism a devenit expresia luptei dintre concepţia proletară şi concepţia burgheză despre lume. In această epocă duşmanii materialismului caută în fel şi chip să cocoloşească problema raportului dintre gîndire şi existenţă, să denatureze sensul ei teoretic.

Obscurantiştii filozofanţi de astăzi, ideologii burgheziei imperialiste americano-engleze, semanticii, fiind idealişti subiectivişti, substituie în mod conştient problemei raportului dintre conştiinţă şi lumea exterioară problema raportului dintre propoziţiile gramaticale, a raportului dintre expresiile verbale ale noţiunilor. Carnap şi ceilalţi reprezentanţi ai filozofiei semantice declară că lupta dintre materialism şi idealism nu este decît o ceartă pentru cuvinte. Din punctul de vedere al semanticilor nu există în realitate nici o contradicţie între materialism şi idealism, ci există numai divergenţe de limbă în ceea ce priveşte interpretarea sensului cuvintelor folosite. Semanticii încearcă să împace materialismul şi idealismul, să reducă la zero lupta dintre cele două concepţii ostile despre lume — concepţia proletară şi cea burgheză.

„Înlăturarea" problemei fundamentale a filozofiei nu este decît o manevră folosită de filozofii imperialismului pentru a strecura modul idealist de rezolvare a acestei probleme.

Scanned with OKEN Scanner

În realitate, răspunsul la problema raportului dintre gîndire şi existenţă, dintre spirit şi natură continuă să-i divizeze şi astăzi pe filozofi în două curente fundamentale. „Sub mormanul noilor subterfugii terminologice, sub gunoiul scolasticii erudite, am găsit mereu, fără excepţie, *două* linii fundamentale, două curente fundamentale în rezolvarea problemelor filozofice. A considera ca factor prim natura, materia, fizicul, lumea exterioară şi a considera ca factor secund conştiinţa, spiritul, senzaţia (— experienţa, după terminologia *răspîndită* în timpul nostru), psihicul etc., iată problema capitală care continuă *de fapt* să-i divizeze pe filozofi *în două mari tabere*“ [1].

Ce-i drept, în istoria filozofiei au existat şi rezolvări dualiste ale problemei fundamentale a filozofiei, cînd drept bază a întregii existenţe erau luate două principii — principiul material şi principiul spiritual — ca două substanţe independente una de alta. Aşa, de pildă, filozoful francez Descartes din secolul al XVII-lea, admiţînd existenţa materiei, admitea totodată şi existenţa unui spirit absolut independent de materie. Omul, după Descartes, se compune din două substanţe independente: trupul şi sufletul. Dar dualismul nu este caracteristic pentru istoria filozofiei şi nu contrazice cîtuşi de puţin principiul divizării filozofilor în două tabere fundamentale.

Fundamentarea ştiinţifică de către clasicii marxism-leninismului a divizării filozofilor în două mari tabere — materialiştii şi idealiştii — potrivit cu felul în care ei rezolvă problema raportului dintre gîndire şi existenţă, dintre spirit şi natură are o imensă însemnătate pentru justa studiere a istoriei filozofiei. Ea ne dă posibilitatea să stabilim legitatea existentă în dezvoltarea filozofiei, să urmărim istoria apariţiei şi dezvoltării concepţiei materialiste ştiinţifice despre lume, precum şi istoria luptei dintre materialism şi idealism; ea ne dă posibilitatea să stabilim sensul gnoseologic şi esenţa de clasă a curentelor fundamentale şi a celor intermediare din filozofie.

Răspunsurile opuse pe care filozofii le dau la problema fundamentală a filozofiei nu sînt determinate de factori întîmplători, ci de cauze sociale, de clasă, precum şi de

---

[1] V. I. Lenin, Opere, vol. 14, E.S.P.L.P. 1954, pag. 329. — Nota Trad.

Scanned with OKEN Scanner

deosebirea care există în ceea ce privește metoda de cunoaștere a realității.

Materialismul își are rădăcinile în practica omenească, în experiență. Transformarea practică a naturii de către om constituie baza primordială a apariției și dezvoltării concepției materialiste despre lume. Concepția materialistă despre lume se dezvolta pe măsură ce omul învăța să transforme natura. Fără a fi filozof materialist, omul, acționînd asupra naturii și transformînd-o, își formează o reprezentare materialistă justă, deși naivă despre ea. În procesul practicii el se convinge că natura există independent de conștiința noastră, de om în general. Aceasta și este reprezentarea naivă, născută din experiență, pe care orice om cu bun simț și-o formează despre natură.

„Aceeași *experiență*... — spune Lenin — care a făcut să ne formăm convingerea nestrămutată că există *independent* de noi alți oameni..., aceeași *experiență* a făcut să ne formăm convingerea că lucrurile, lumea, mediul există independent de noi“ [1].

Întreaga practică secular a omenirii confirmă fără putință de tăgadă faptul că natura este o realitate care există în mod obiectiv și care determină activitatea omenească. Practica îi arată omului că activitatea lui devine posibilă numai datorită existenței obiective a lucrurilor materiale pe care el le supune transformării. Transformînd lucrurile în procesul practicii lor potrivit cu proprietățile pe care ele le au și folosindu-le în interesul lor, oamenii se conving că lucrurile înseși nu conțin nimic supranatural, misterios. Numai din practică află oamenii că reprezentările noastre despre lucruri iau naștere în urma acțiunii acestor lucruri asupra organelor noastre senzoriale. Toate acestea au convins și conving pe oameni că lucrurile, obiectele există în afara conștiinței noastre și independent de ea. Această convingere justă în fond, deși naivă, a omenirii, după cum a subliniat V. I. Lenin, este pusă de materialism la baza teoriei sale a cunoașterii.

Materialismul nu înseamnă decît înțelegerea lumii reale așa cum ea este în realitate, fără plăsmuiri idealiste preconcepute.

---

[1] Op. cit., pag. 58—59.

Scanned with OKEN Scanner

Practica nu constituie numai baza apariţiei şi dezvoltării concepţiei materialiste despre lume, ci este şi criteriul care dovedeşte adevărul ei.

Materialismul (fără a socoti, firește, materialismul vulgar) a fost întotdeauna în slujba intereselor claselor înaintate ale societăţii, a fost şi este concepţia lor despre lume. Apărînd şi dezvoltîndu-se pe baza sarcinilor practice puse de dezvoltarea vieţii materiale a societăţii, concepţia materialistă despre lume a arătat ştiinţei calea spre cunoaşterea lumii exterioare şi, implicit, a înlesnit progresul societăţii.

Materialismul filozofic, care dă o reflectare justă a lumii obiective, este indisolubil legat de ştiinţă şi este fundamental ostil dogmelor religioase, superstiţiilor şi tuturor concepţiilor idealiste, pe care se sprijină forţele reacţionare, pe cale de dispariţie ale societăţii.

Dar dacă materialismul îşi are rădăcinile în practica omenească şi este indisolubil legat de interesele claselor înaintate ale societăţii, idealismul filozofic, dimpotrivă, îşi are rădăcinile în ruperea gîndirii de practică, de materie, de viaţă; el este concepţia despre lume a claselor reacţionare.

Rădăcinile gnoseologice ale idealismului rezidă în caracterul extrem de complex şi de contradictoriu al procesului cunoaşterii, care conţine posibilitatea ruperii gîndirii de realitatea materială. Posibilitatea idealismului, a religiei există chiar în prima abstracţie elementară. Deja aici, în cea mai simplă generalizare, întrucît ea constituie o desprindere, prin abstractizare, de obiectele care pot fi percepute în mod nemijlocit, prin simţuri, există, după cum a remarcat V. I. Lenin, o anumită fărîmă de fantezie. Deja aici există posibilitatea îndepărtării gîndirii de obiectele reale, posibilitatea ruperii noţiunilor de lucrurile reale, de viaţă şi a transformării unei noţiuni generale, abstracte într-o esenţă de sine stătătoare, în factor prim în raport cu obiectele, în ultimă analiză — în dumnezeu. Orice noţiune generală ca formă a gîndirii omeneşti care reflectă caracterele esenţiale şi generale ale obiectelor poate fi ruptă de obiectele materiale înseşi, din care ea a fost desprinsă prin abstractizare, iar apoi poate fi transformată în factor prim, poate fi absolutizată. Obiectele materiale pot fi transformate şi ele în factor secund, derivat din aceste noţiuni. De pildă, cea mai simplă noţiune generală,

Scanned with OKEN Scanner

bunăoară noţiunea de „casă“, conţine posibilitatea unei rupturi între această noţiune şi casele existente în mod concret şi a transformării ei într-o esenţă de sine stătătoare, care, chipurile, determină existenţa obiectului arătat. Posibilitatea idealismului rezidă în caracterul complex al procesului cunoaşterii omeneşti. Cunoaşterea nu este un act simplu, direct, instantaneu ; ea este un proces complex, care se desfăşoară în zig-zaguri, de reflectare a realităţii obiective în gîndirea omului. „Cunoaşterea omului — scrie V. I. Lenin — nu este... o linie dreaptă, ci o linie curbă, care se apropie infinit de o serie de cercuri, de o spirală. Orice fragment, frîntură, bucăţică din această linie curbă poate fi transformată (unilateral transformată) într-o linie dreaptă independentă, întreagă, ce duce (din moment ce nu vezi pădurea din cauza copacilor) în mlaştină, la clericalism (unde ea este *consolidată* de interesele de clasă ale claselor dominante). Atitudine rectilinie şi unilaterală, împietrire şi osificare, subiectivism şi orbire subiectivă, voilà rădăcinile gnoseologice ale idealismului“ [1].

Idealismul filozofic apare, prin urmare, atunci cînd, repetăm, noţiunile desprinse prin abstractizare de obiectele reale sînt exagerate în mod unilateral, sînt rupte de obiectele înseşi, sînt ridicate la rangul de absolut şi apoi sînt opuse obiectelor ca ceva de sine stătător, ca factor prim. Noţiunile se transformă, deci, într-o măsură pentru obiectele înseşi : nu noţiunile trebuie să corespundă obiectelor, ci obiectele noţiunilor. La idealism ajunge inevitabil oricine „umflă“ şi absolutizează în procesul cunoaşterii un aspect sau altul, un moment sau altul al cunoaşterii, consideră diferitele trepte ale cunoaşterii — senzaţiile, percepţiile, noţiunile — nu ca imagini ale obiectelor exterioare, ci ca esenţe independente, ca ceva primordial în raport cu obiectele. Astfel, machiştii, în urma umflării unuia dintre momentele cunoaşterii — senzaţia —, au ajuns la concluzia idealistă falsă că nu lucrurile, existente în mod obiectiv în afara noastră, ar fi acelea care provoacă senzaţiile, ci senzaţiile înseşi ar da naştere lucrurilor, obiectelor. Lumea, din punctul lor de vedere, este un complex de senzaţii ale subiectului.

Rupînd noţiunile, ideile de obiecte, iar gîndirea de ma-

---

[1] V. I. Lenin, Marx-Engels-marxism, ed. P.M.R. 1949, ediţia a II-a, pag. 303. — Nota Trad.

Scanned with OKEN Scanner

terie, idealismul filozofic le transformă în esenţe de sine stătătoare şi consideră că tocmai noţiunile, ideile, gîndirea sînt factorul prim, iar lucrurile, obiectele, materia — factorul secund. Aşa ia naştere concepţia idealistă despre lume.

Dar idealismul ca sistem de concepţii filozofice are şi rădăcini de clasă. El devine realitate numai în anumite condiţii sociale, atunci cînd societatea se împarte în clase antagoniste, cînd clasa reacţionară, care domină pe plan economic şi politic, în vederea înrobirii spirituale a maselor asuprite consfinţeşte şi foloseşte în interesele sale de clasă interpretarea idealistă a lumii.

Una dintre cauzele sociale cele mai importante ale apariţiei idealismului a fost separarea muncii intelectuale de cea fizică. După cum se ştie, în societatea împărţită în clase activitatea spirituală şi cea materială sînt apanajul unor grupuri sociale diferite.

Datorită proprietăţii asupra mijloacelor de producţie materială, clasa dominantă dispune şi de mijloacele de producţie spirituală, de aceea ideile ei devin ideile dominante în societatea respectivă.

Dar îndeletnicindu-se cu munca intelectuală şi îndepărtîndu-se tot mai mult de practica producţiei materiale, ideologii claselor reacţionare dominante îşi creează iluzia că activitatea spirituală ar fi principiul determinant în viaţa societăţii, iar activitatea materială ar fi un factor secund, derivat din activitatea spirituală. În concordanţă cu aceasta, ei consideră şi conştiinţa, spiritul, ideile drept esenţe care se dezvoltă independent, drept baza primară a naturii, a materiei.

Aşadar, izolarea muncii intelectuale de activitatea fizică, de producţie a oamenilor, ruperea ei de practica materială au dus inevitabil la formarea filozofiei idealiste.

Dar dacă rădăcinile de clasă ale idealismului rezidă în împărţirea societăţii în clase antagoniste, în diviziunea muncii în muncă intelectuală şi muncă fizică, de aici rezultă că o dată cu desfiinţarea claselor şi a rădăcinilor de clasă vor dispare idealismul (la fel ca şi religia) şi terenul pe care el creşte şi se dezvoltă.

Dispariţia idealismului filozofic va însemna înlăturarea unei piedici enorme din calea dezvoltării progresive a societăţii şi a ştiinţei. Idealismul este în slujba forţelor reacţionare, pe cale de dispariţie, şi de aceea el frînează dez-

Scanned with OKEN Scanner

voltarea societății, progresul ei. Fiind concepția despre lume a claselor reacționare, exploatatoare, idealismul a justificat întotdeauna inegalitatea socială și asuprirea maselor muncitoare de către clasele dominante.

În timp ce materialismul este legat în mod organic de știință, idealismul nu numai că este incompatibil cu știința, dar îi este și fundamental ostil. Bazat pe o înțelegere denaturată a realității, idealismul este expresia filozofică rafinată a religiei, o justificare a obscurantismului religios. Afirmația idealismului că spiritul este factor prim, iar natura factor secund, derivat din spirit, nu este decît o expresie mai rafinată a formulei religiei : dumnezeu a creat lumea.

Idealismul și religia sînt cele două varietăți ale unuia și aceluiași jug spiritual, care apasă, după cum a arătat V. I. Lenin, pretutindeni asupra maselor populare strivite de munca pentru exploatatori. Cu ajutorul idealismului, ca și al religiei, ideologii claselor reacționare dominante au căutat întotdeauna să adoarmă masele muncitoare, să le tocească conștiința de clasă și să le împace cu exploatarea.

Prin urmare, materialismul și idealismul sînt două concepții despre lume diametral opuse, cele două partide fundamentale în domeniul filozofic. Între materialism, care se sprijină pe forțele progresiste ale societății și pe știință, și idealism, care este o concepție reacționară, antiștiințifică despre lume, există o veche și neîmpăcată ostilitate. Întreaga istorie a filozofiei, începînd cu filozofia din Grecia antică și pînă în zilele noastre, nu este decît istoria luptei dintre cele două curente, dintre cele două partide din filozofie : materialismul și idealismul. Această luptă constituie conținutul principal al dezvoltării întregii filozofii.

Urmărind lupta dintre materialism și idealism în problemele filozofice fundamentale, V. I. Lenin a ajuns la concluzia că filozofia cea mai nouă este tot atît de partinică ca și cu două mii de ani în urmă. Această concluzie a lui Lenin arată că problema partinității filozofiei este o problemă foarte importantă nu numai pentru trecut, dar și pentru zilele noastre. Lupta dintre cele două linii în filozofie — materialismul și idealismul — nu s-a învechit, n-a încetat, ci, dimpotrivă, a căpătat astăzi o ascuțime și o forță deosebită. Lupta de partide în domeniul filozofiei, a spus V. I. Lenin, exprimă în ultimă instanță tendințele și ideologia claselor vrăjmașe ale societății contemporane.

Scanned with OKEN Scanner

Astfel, în perioada imperialismului lupta dintre materialismul filozofic marxist şi neokantianism [1], machism şi celelalte curente idealiste a fost expresia luptei de clasă în formă ideologică dintre proletariat şi burghezia imperialistă. În lupta împotriva reacţiei filozofice imperialiste la materialismul dialectic, V. I. Lenin şi I. V. Stalin au apărat concepţia marxistă despre lume, bazele teoretice ale Partidului comunist. În condiţiile actuale toate forţele progresului, ale democraţiei şi ale socialismului, toţi partizanii materialismului filozofic marxist duc o luptă neîmpăcată împotriva obscurantismului filozofic idealist, împotriva ideologiei reacţionare a imperialismului contemporan.

Învăţătura clasicilor marxism-leninismului despre cele două linii în filozofie, despre partinitatea filozofiei are o uriaşă însemnătate politică şi teoretică. Ea ne ajută să descifrăm adevăratul sens gnoseologic şi de clasă al curentelor contemporane ale filozofiei burgheze, oricare ar fi denumirile la modă sub care s-ar ascunde ele.

* * *

Idealismul filozofic îmbracă diferite forme, în funcţie de anumite condiţii sociale. Dar formele sau varietăţile lui principale sînt idealismul obiectiv şi idealismul subiectivist. Din punctul de vedere al materialismului deosebirile dintre idealismul obiectiv şi idealismul subiectivist sînt absolut neesenţiale. Şi pentru unul, şi pentru altul factorul prim este conştiinţa, spiritul, iar factorul secund — materia, natura ; şi unul, şi altul sînt radical ostile ştiinţei şi sînt strîns legate de religie şi de clericalism.

De-a lungul întregii lui istorii, a spus V. I. Lenin, duşmanii materialismului au căutat întotdeauna „din toate puterile «să dezmintă», să submineze, să defăimeze materialismul şi au apărat diferitele forme ale idealismului fi-

[1] Unul dintre curentele filozofiei burgheze din a doua jumătate a secolului al XIX-lea răspîndit în Germania (Cohen, Windelband, Rickert şi alţii) şi în Rusia (Struve, Bulgakov şi alţii). Neokantienii reproduceau aspectele cele mai rele, reacţionare ale filozofiei lui Kant şi-l criticau pentru faptul că admitea existenţa obiectivă a „lucrurilor în sine", considerînd aceasta drept o concesie făcută materialismului. Căpeteniile revizioniste ale Internaţionalei a II-a au căutat să îmbine neokantianismul cu marxismul. V. I. Lenin a demascat neokantianismul ca fiind o filozofie idealistă subiectivistă, o reacţie burgheză la materialismul dialectic.

lozofic, care întotdeauna se reduce, într-un fel sau altul, la apărarea sau susținerea religiei" [1].

Idealismul obiectiv consideră nu numai că ideile, noțiunile sînt factor prim, dar și că ele ar exista în mod obiectiv, independent de conștiința oamenilor. Din acest punct de vedere lumea exterioară, precum și conștiința omenească sînt derivate din ideile, noțiunile obiective. Idealismul obiectiv a căpătat o expresie vie în filozofia lui Hegel (1770—1831), care considera că lumea este o întruchipare a „ideii absolute", a „spiritului universal". Tot ceea ce ne înconjoară nu are, după Hegel, o existență de sine stătătoare. Natura și societatea, potrivit concepțiilor lui Hegel, nu sînt decît un produs al ideii absolute, care a existat dintotdeauna, independent de lumea reală și înaintea ei.

Hegel era un dialectician. Dialectica lui conținea un „sîmbure rațional" — ideea dezvoltării —, care a fost folosit în mod critic de Marx și Engels atunci cînd au creat materialismul dialectic. Dar dialectica lui Hegel era o dialectică idealistă. Hegel își închipuia dezvoltarea fenomenelor naturii, ca și a vieții sociale, numai ca o formă exterioară, ca o simplă expresie a dezvoltării ideii universale, a autodezvoltării noțiunilor, iar dialectica lucrurilor o considera doar ca un reflex al dialecticii noțiunilor. În opoziție cu Hegel, marxism-leninismul ne învață că dialectica gîndirii noastre, a noțiunilor noastre este reflectarea dialecticii obiective, care este inerentă naturii și societății omenești.

Idealismul obiectiv al lui Hegel a fost o reacție împotriva materialismului francez. Hegel este ideologul burgheziei germane, dar idealismul lui este indisolubil legat de interesele nobilimii germane reacționare. Considerînd că monarhia feudală prusacă este întruchiparea ideii absolute, culmea dezvoltării istorice, Hegel a încercat să justifice și să permanentizeze dominația nobilimii.

Idealismul subiectivist, spre deosebire de idealismul obiectiv, ia drept bază a întregii existențe conștiința oamenilor și consideră că lumea materială, existența, natura există numai în conștiința omului, în senzațiile, percepțiile și reprezentările lui. Astfel, un filozof englez, episcopul

---

[1] V. I. Lenin: „Trei izvoare și trei părți constitutive ale marxismului", Editura pentru literatură politică, 1953, pag. 6-7. — Nota Trad.

Scanned with OKEN Scanner

Berkeley (1684—1753), spunea: „A exista înseamnă a fi perceptibil". Nu există în mod real decît percepţiile, senzaţiile noastre, pe cînd lucrurile sînt „combinaţii ale senzaţiilor". Această afirmaţie a lui Berkeley, ca şi a întregului idealism subiectivist, este cît se poate de absurdă. Căci dacă nu există nimic în afară de reprezentările, percepţiile noastre, de aici decurge în mod logic negarea nu numai a lumii exterioare, dar şi a existenţei celorlalţi oameni, admiterea ideii că există numai „eul" meu, iar întreaga lume înconjurătoare nu este decît produsul acestui „eu".

Idealismul subiectivist al lui Berkeley exprima interesele forţelor reacţionare ale societăţii, era o reacţie împotriva materialismului englez din secolul al XVII-lea. Împreună cu nobilimea, precum şi cu partea reacţionară a burgheziei, Berkeley se ridica împotriva forţelor progresiste din Anglia acelei epoci, împotriva materialismului ca bază teoretică a ateismului, căutînd să abată cu ajutorul filozofiei sale idealiste-subiectiviste masele populare de la lupta împotriva orînduirii sociale vechi, care şi-a trăit traiul, şi să le orienteze spre domeniul trăirilor pur subiective.

Curentul idealist-subiectivist în filozofie a fost reînviat în deceniul al 8-lea al secolului al XIX-lea de Mach şi Avenarius. Machismul este ideologia burgheziei imperialiste, o reacţie idealistă împotriva materialismului dialectic. Machismul a fost folosit şi de „criticii" ruşi ai marxismului ca instrument de revizuire filozofică a materialismului dialectic şi a materialismului istoric. Spre deosebire de Berkeley, care susţinea pe faţă idealismul şi clericalismul, machiştii căutau să prezinte filozofia lor ca fiind neutră faţă de materialism şi idealism. Ei căutau să estompeze problema fundamentală a filozofiei, problema raportului dintre gîndire şi existenţă, „demonstrînd" că nu iau drept bază nici materia şi nici conştiinţa, ci experienţa. Mach, de pildă, afirma că a descoperit „elementele lumii", care n-ar fi nici fizice, nici psihice. Avenarius este autorul teoriei „coordonării principiale", potrivit căreia psihicul şi fizicul, conştiinţa şi natura „pot fi găsite totdeauna împreună", nu există una fără cealaltă. Machismul este în fond o parafrazare a idealismului subiectivist al lui Berkeley.

Rolul de clasă al filozofiei machiştilor a fost dezvăluit de V. I. Lenin. Lenin a arătat că machismul ca varietate a

Scanned with OKEN Scanner

idealismului este în mod obiectiv o armă a reacţiunii, un promotor al fideismului (teorie reacţionară care dă prioritate credinţei în faţa ştiinţei). Criticînd în cartea „Materialism şi empiriocriticism" afirmaţia idealistă a machistului rus Bogdanov că natura este un derivat al senzaţiilor, V. I. Lenin a subliniat că aceasta este o „filozofie pur clericală". Filozofia lui Bogdanov, ca şi machismul în ansamblu, se află în slujba religiei, cu ajutorul căreia burghezia şi lacheii ei „savanţi" încearcă să întunece conştiinţa oamenilor muncii cu vălul misticismului şi să-i împace cu exploatarea.

O varietate a machismului este aşa-numitul pragmatism (din grec. „pragma" — acţiune). Pragmatismul nu se deosebeşte în fond prin nimic de machism. Pentru a ascunde esenţa idealistă-subiectivistă a filozofiei lor, legătura dintre ea şi fideism, pragmatiştii încearcă, la fel ca şi machiştii, „să lichideze" cu ajutorul noţiunii „experienţă" opoziţia dintre materialism şi idealism, să găsească o linie „nouă" în filozofie. Astfel, inspiratorul pragmatismului contemporan, filozoful american John Dewey, mort de curînd, a declarat că nu există, chipurile, problema ce este factor prim: materia sau spiritul, ci numai problema experienţei. Din punctul de vedere al lui Dewey, ceea ce e material şi ceea ce e ideal, mediul şi subiectul sînt egale în drepturi şi există numai într-o interacţiune indisolubilă în cadrul „experienţei", adică ceea ce e material nu există fără ceea ce e ideal, iar lumea exterioară — fără conştiinţă şi înaintea conştiinţei oamenilor.

Pragmatiştii vorbesc mult despre practică, dar o interpretează în mod fals, înţelegînd prin practică utilitarismul îngust, practicismul burghez, din al cărui punct de vedere nu reflectarea veridică a realităţii obiective de către conştiinţa noastră reprezintă adevărul, ci toate principiile utile care aduc succes burgheziei. Cu ajutorul interpretării idealiste-subiectiviste a practicii şi a adevărului, pragmatiştii deduc existenţa lui dumnezeu, necesitatea religiei pentru ţelurile practice ale burgheziei.

Incercările filozofilor burghezi contemporani de a împăca contradicţiile dintre materialism şi idealism nu sînt decît o manevră a reacţionarilor, care urmăresc să întunece conştiinţa maselor muncitoare şi să le abată de la înţelegerea justă a realităţii. Indărătul şarlataniei împăciuitoriste a reacţionarilor filozofanţi contemporani se as-

Scanned with OKEN Scanner

cunde o esență pseudoștiințifică, care se reduce la susținerea idealismului ca armă ideologică a imperialismului.

Alături de încercările multor curente din filozofia idealistă contemporană de a se ridica deasupra materialismului și a idealismului, de a crea un „curent nou" în filozofie, în țările imperialismului idealismul înflorește și sub forma unui misticism mai fățiș. Printre formele fățiș mistice ale idealismului se numără, de pildă, personalismul (din lat. „persona" — persoană), una dintre varietățile la modă ale filozofiei burgheze americane contemporane. Caracteristic personalismului este faptul că el consideră în mod fățiș „persoana divină" drept bază primară a întregii existențe. Filozofia personalistă este un idealism obiectiv cu un important amestec de idealism subiectivist.

Potrivit afirmației personaliștilor, totul în lume este personificat. Personaliștii consideră fiecare lucru drept un fel de esență spirituală specifică. Iar în ceea ce privește persoana umană, ea este înzestrată cu o libertate absolută. Acțiunile ei nu sînt determinate de nici o necesitate și sînt în concordanță numai cu activitatea persoanei supreme, cu activitatea lui dumnezeu.

Personaliștii sînt adepți ai individualismului burghez și totodată apărători fățiși ai concepției religioase despre lume, care consideră că dumnezeu este creatorul lumii. E lesne de înțeles că toate acestea sînt menite să justifice „din punct de vedere teoretic" politica imperialistă a aventurismului și ideologia reacționară a cosmopolitismului.

Idealismul (subiectivist și obiectiv), după cum s-a spus, este incompatibil cu știința. Dar aceasta nu înseamnă cîtuși de puțin că el este neutru față de știință ; dimpotrivă, idealismul contemporan caută în fel și chip „să dovedească" legătura lui cu știința, să folosească știința în scopul „fundamentării" misticismului și clericalismului.

*
* *

Materialismul este diametral opus idealismului ; el s-a dezvoltat în lupta neîmpăcată împotriva idealismului. Curentul materialist în filozofie își are o istorie de dezvoltare multiseculară. În funcție de schimbarea nevoilor materiale ale societății, de lupta de clasă și de starea științelor naturii s-au schimbat și formele materialismului. Istoria filozofiei cunoaște următoarele forme de materialism:

Scanned with OKEN Scanner

materialismul antic, materialismul metafizic, materialismul democraților revoluționari ruși din secolul al XIX-lea și materialismul dialectic. Diferitele forme ale materialismului reflectă diferitele etape din dezvoltarea istorică progresivă a societății. Între diferitele forme ale materialismului și mai ales între materialismul premarxist și materialismul dialectic există o deosebire calitativă. Desigur că, cu toată deosebirea calitativă, materialismul, sub orice formă s-ar manifesta el, este întotdeauna legat într-un fel sau altul de științele naturii și este ostil idealismului, religiei. Trăsătura comună tuturor formelor de materialism este faptul că ele consideră natura, materia drept baza primordială a întregii existențe, admit materialitatea și legitatea obiectivă a naturii, consideră că lumea poate fi cunoscută. Aceste principii ale materialismului, care sînt inerente tuturor formelor lui, deosebesc radical curentul materialist în filozofie de curentul idealist.

Prima din punct de vedere istoric și cea mai simplă formă a materialismului a fost **materialismul antic.** Încă primii filozofi materialiști antici, cu simplitatea naivă care îi caracteriza, au căutat în natura însăși principiul fenomenelor ei variate. Limitați de condițiile social-istorice și de starea științelor naturii, care abia se năşteau, ei au căutat elementul primordial al lumii într-o anumită formă corporală a materiei. Thales de pildă, considera că acest element primordial din care ia naştere infinita diversitate a fenomenelor naturii este apa, Anaximene — aerul, iar Heraclit — focul.

Engels a spus că filozofia antică era materialism primitiv, spontan, că această reprezentare a lumii, primitivă, naivă, dar justă în fond, era proprie filozofiei Greciei antice și a fost exprimată pentru prima dată în mod clar de Heraclit. Heraclit dă o interpretare materialistă mai profundă a lumii decît predecesorii săi. Fiind unul dintre creatorii dialecticii antice naive, Heraclit a fost primul care a încercat să lege materialismul cu dialectica, să înfățișeze lumea ca un proces de mișcare și înnoire infinită, guvernate de legi. Această încercare este exprimată în mod clar și profund în celebra lui teză : „Lumea este unică, nu este creată de nici un zeu și de nici un om, ci a fost, este și va fi un foc veșnic viu, care se înteţeşte și se do-

Scanned with OKEN Scanner

molește conform anumitor legi“ [1]. Încercarea îndrăzneață, cutezătoare pentru acea vreme a primilor materialiști antici de a explica diversitatea fenomenelor lumii prin ea însăși, printr-un element primar material unic a însemnat o puternică lovitură dată reprezentărilor religioase, care admiteau ideea creării lumii de către dumnezeu.

Dintre toți materialiștii din Grecia antică cea mai perfectă concepție materialistă despre lume a fost exprimată de Democrit, primul care a creat ipoteza atomistă a structurii lumii. Democrit era de părere că totul în natură se compune din atomi — particule materiale foarte mici. Toate lucrurile, lumile infinite iau naștere din atomi și se descompun iarăși în atomi. Atomii, după Democrit, sînt indivizibili, invariabili și indistructibili. Ei se deosebesc unii de alții prin formă, mărime, ordine și poziție. Atomii, afirma Democrit, se află în spațiu în stare de veșnică mișcare, din care cauză au loc diferite combinații ale lor și se formează din ei multiplele obiecte din natură. Una dintre cele mai importante teze ale materialismului atomist este admiterea determinării cauzale a tuturor lucrurilor și fenomenelor din natură, a tuturor schimbărilor care au loc în universul infinit.

Materialismul atomist al lui Democrit arată în modul cel mai concret că concepțiile filozofice ale materialiștilor antici erau indisolubil legate de concepțiile lor naturalist-științifice despre natură. Filozofii greci antici, după cum a arătat Engels, erau în același timp și cercetători ai naturii. In lupta pentru o concepție materialistă asupra fenomenelor naturii, materialiștii din Grecia antică se ridicau împotriva concepției idealiste și religioase despre lume. Reprezentanții materialismului atomist au dat o lovitură deosebit de puternică concepției idealiste și religioase a lui Platon, care exprima ideologia celei mai reacționare părți a proprietarilor de sclavi. Ei au opus cu curaj doctrinei reacționare a lui Platon despre lumea supra-senzorială, transcendentală, primordială în raport cu lucrurile, a ideilor, învățătura materialistă și totodată ateistă despre existența eternă a lumii materiale, respingînd legenda idealistă despre crearea ei de către dumne-

[1] Citat după V. I. Lenin, Caiete filozofice, pag. 294 (vezi și I. Stalin: „Problemele leninismului“, Editura pentru literatură politică, 1952, ediția a III-a, pag. 558—559. — Nota Trad.).

Scanned with OKEN Scanner

zeu. În afară de univers nu există nimic care să poată să pătrundă în el şi să producă schimbări, spunea Epicur, unul din reprezentanţii materialismului atomist.

Materialiştii din Grecia antică exprimau ideologia părţii progresiste a proprietarilor de sclavi, care erau interesaţi în dezvoltarea forţelor de producţie, în dezvoltarea cunoaşterii ştiinţifice a naturii.

Interpretarea materialistă a lumii de către filozofii din Grecia antică a avut o imensă însemnătate pentru dezvoltarea istorică a filozofiei şi ştiinţei, deşi această interpretare era naivă şi foarte primitivă, lucru care se explica prin slaba dezvoltare a forţelor de producţie din vremea aceea, prin condiţiile social-istorice în care s-a dezvoltat filozofia lor, precum şi prin faptul că ştiinţele naturii erau pe atunci în stare embrionară.

Fără datele necesare ale ştiinţelor naturii materialiştii antici nu puteau să explice în mod ştiinţific raportul dintre gîndire şi materie. Ei considerau sufletul drept ceva material. Astfel, Democrit era de părere că sufletul constă din atomi extrem de fini, avînd o formă sferică. Materialiştii antici explicau în mod foarte primitiv procesul cunoaşterii, îndeosebi percepţia senzorială. Democrit afirma în mod naiv că percepţia vizuală s-ar datora unor particule care emană din obiectele înseşi şi care, ajungînd la ochiul nostru, ne dau imaginile acestor obiecte. Aceasta desigur nu diminuează cu nimic însemnătatea faptului că tocmai materialiştii antici, în opoziţie cu scepticii, care răspîndeau îndoiala în ceea ce priveşte posibilitatea unei cunoaşteri autentice a naturii, au dat un răspuns pozitiv problemei cognoscibilităţii lumii.

Filozofii din Grecia antică erau dialecticieni, ei sezisau just tabloul general al mişcării şi transformării, legăturile generale şi interacţiunile din natură. Dar dialectica lor avea un caracter naiv şi spontan. Ea nu era ştiinţifică, întrucît nu fuseseră încă cercetate diferitele aspecte, amănunte şi proprietăţi ale naturii, a căror cunoaştere ne permite să înţelegem tabloul general al lumii. În ceea ce priveşte concepţiile despre societate, filozofii greci antici erau idealişti. Gînditorii antici nu ştiau, şi, date fiind condiţiile de atunci, nici nu puteau să ştie, că transformările în viaţa socială au loc în virtutea transformării, dezvoltării modului de producţie a bunurilor materiale. Transformă-

Scanned with OKEN Scanner

rile sociale, după părerea lor, sînt determinate de schimbarea ideilor, a concepţiilor oamenilor.

Dar materialismul filozofilor antici, cu toată limitarea şi naivitatea lui, a fost un prim pas foarte important în dezvoltarea concepţiei materialiste despre lume.

Un loc important în dezvoltarea curentului materialist în filozofie îl ocupă **materialismul din epoca modernă,** care a apărut în perioada formării modului de producţie capitalist. În scopul dezvoltării forţelor de producţie burghezia avea nevoie de o ştiinţă care să cerceteze proprietăţile corpurilor fizice şi formele de manifestare a forţelor naturii. Materialismul din secolele XVII-XVIII — a doua formă a materialismului — a apărut pe baza creşterii nevoilor materiale ale clasei burgheze şi a fost arma ei ideologică în lupta împotriva ideologiei feudale perimate. Materialismul din epoca dezvoltării progresiste a capitalismului avea o bază naturalist-ştiinţifică mai trainică decît materialismul gînditorilor antici. El se sprijinea pe cunoştinţe concrete despre fenomenele naturii, în special pe mecanică, care pe atunci luase o mare dezvoltare în comparaţie cu celelalte ştiinţe ale naturii, lucru care a determinat în mare măsură forma mecanicistă a acestui materialism şi caracterul lui metafizic.

Materialismul din secolele XVII-XVIII era legat în modul cel mai strîns de interesele practice ale burgheziei, pe atunci progresistă. Astfel, materialismul englez din secolul al XVII-lea, al cărui întemeietor, după afirmaţia lui Marx, este Bacon, pune pe primul plan ştiinţele experimentale, cunoaşterea experimentală a naturii în scopul de a subordona forţele ei puterii omului. Materialiştii englezi considerau natura drept o realitate obiectivă.

Materialiştii englezi din secolul al XVII-lea — Bacon, Hobbes şi Locke — îşi propuneau ca sarcină principală să elaboreze o metodă ştiinţifică justă, cu ajutorul căreia s-ar putea asigura cunoaşterea naturii lucrurilor. Ei considerau ca bază a metodei raţionale de cunoaştere observaţia experimentală, analiza şi experienţa. Orice cunoaştere a naturii începe, afirmau ei, cu senzaţiile şi se bazează pe datele senzoriale. Proveniența cunoştinţelor, ideilor din datele senzoriale — iată principiul de bază al teoriei cunoaşterii enunţat de materialiştii englezi. Acest principiu a fost elaborat mai temeinic de Locke.

Scanned with OKEN Scanner

Locke a supus unei critici hotărîte așa-numita teorie a „ideilor înnăscute". În lupta împotriva acestei teorii idealiste, care nega proveniența ideilor din experiență și considera că ideile sînt înnăscute rațiunii omenești, Locke a fundamentat senzualismul materialist, potrivit căruia toate cunoștințele provin din experiența senzorială datorită acțiunii lumii exterioare asupra organelor noastre de simț. Trebuie relevat însă faptul că Locke a dat dovadă de inconsecvență în concepțiile sale materialiste, inconsecvență care și-a găsit expresia în împărțirea calităților lucrurilor în primare și secundare. În categoria calităților primare Locke încadra întinderea, figura, duritatea, mărimea și mișcarea corpurilor. Acestea sînt calități obiective, inerente obiectelor materiale înseși. Reprezentările oamenilor despre calitățile primare au un conținut obiectiv. Calități secundare sînt, după Locke, de pildă, culoarea, sunetul, mirosul, gustul. Aceste calități, spre deosebire de calitățile primare, nu sînt inerente lucrurilor, sînt subiective, depind de omul care le percepe. Reprezentările oamenilor despre calitățile secundare sînt lipsite de un conținut obiectiv.

Afirmînd că reprezentările noastre despre culoare, miros, sunet n-au un conținut obiectiv, Locke face o serioasă greșeală de ordin idealist, folosită mai tîrziu de Berkeley și Hume, care au afirmat că toate reprezentările oamenilor despre proprietățile și calitățile lucrurilor ar fi subiective, nu ar avea un conținut obiectiv. Materialismul dialectic ne învață că reprezentările și noțiunile oamenilor nu numai despre mișcare, figură, întindere, dar și despre sunet, miros și culoare sînt reflectări ale proprietăților obiective ale lucrurilor.

Materialiștii englezi s-au ridicat pe față împotriva concepției scolastice medievale despre lume, concepție care constituia o piedică în calea dezvoltării științelor experimentale, a cunoașterii naturii. Dar propria lor filozofie, mai ales filozofia lui Bacon, nu se debarasase încă de prejudecățile teologice, care se manifestau în admiterea adevărurilor divine și a unor dogme ale religiei.

Materialismul englez a fost unul dintre izvoarele filozofice ale materialismului francez din secolul al XVIII-lea. În filozofia materialiștilor francezi — Holbach, Diderot, Helvetius, La Mettrie — materialismul a căpătat

Scanned with OKEN Scanner

un caracter metafizic şi mecanicist mai pronunţat, ceea ce corespundea stării de atunci a ştiinţelor naturii, care elaborase într-o măsură mai mare decît în secolul al XVII-lea un tablou mecanic al lumii.

Prin fundamentarea sa naturalist-ştiinţifică, materialismul din epoca modernă se ridica mult deasupra materialismului gînditorilor antici, dar totodată era inferior acestuia în ceea ce priveşte concepţia dialectică generală despre natură. Fiind metafizicieni şi mecanicişti, materialiştii francezi considerau că natura este invariabilă, dată o dată pentru totdeauna, şi o priveau în afara dezvoltării ei. Ei negau deosebirile calitative dintre lucrurile şi fenomenele din natură, reduceau mişcarea materiei la o simplă deplasare a corpurilor în spaţiu, la o simplă mişcare mecanică. Materialiştii francezi explicau prin legile mecanicii nu numai fenomenele naturii anorganice, dar şi procesele fiziologice ale animalelor superioare, inclusiv ale omului.

În ceea ce priveşte însă înţelegerea mişcării materiei în limitele materialismului mecanicist, materialiştii francezi au mers mai departe decît predecesorii lor englezi din secolul al XVII-lea. Spre deosebire de materialiştii englezi, care considerau că mişcarea este echivalentă cu celelalte proprietăţi ale materiei, materialiştii francezi concepeau mişcarea ca un atribut, ca o formă de existenţă a materiei. Mişcarea, spunea Holbach, este modul de existenţă al materiei, mod care decurge în chip necesar din esenţa materiei. Materialiştii francezi au încercat în mod perseverent să explice lumea prin ea însăşi, respingînd în mod hotărît şi curajos mitul religios al creării lumii de către dumnezeu. Natura, spuneau ei, îşi are legile ei, independente de om şi de dumnezeu.

Concepţiile materialiştilor francezi din secolul al XVIII-lea erau progresiste din punct de vedere istoric şi exprimau ideologia burgheziei franceze, care pe atunci era revoluţionară. Materialiştii francezi căutau să dea o fundamentare naturalist-ştiinţifică rezolvării problemei fundamentale a filozofiei, considerînd natura, materia drept factor prim, iar conştiinţa drept factor secund. Dar, fiind mecanicişti, metafizicieni, ei n-au putut da o soluţie ştiinţifică problemei provenienţei conştiinţei, deşi au enunţat unele ipoteze juste în această problemă.

Scanned with OKEN Scanner

Materialiştii francezi din secolul al XVIII-lea aveau o profundă încredere în forţa raţiunii omeneşti, în capacitatea ei de cunoaştere nemărginită a lumii. În concepţiile lor filozofice, ei porneau de la teza materialistă că cunoaşterea omenească este rezultatul acţiunii lumii obiective, exterioare, asupra organelor de simţ ale omului. Natura, afirmau ei în mod just, este obiectul şi izvorul cunoaşterii.

În teoria cunoaşterii materialiştii francezi porneau de la senzualismul lui Locke, considerînd senzaţiile, percepţiile senzoriale drept izvorul cunoaşterii. Dar, spre deosebire de Locke, care exagera rolul senzaţiilor şi diminua însemnătatea cunoaşterii raţionale, ei acordau de asemenea o mare importanţă şi rolului raţiunii omeneşti în cunoaşterea naturii. Dar ei au rămas metafizicieni şi în teoria cunoaşterii, întrucît n-au reuşit să înţeleagă just unitatea dintre momentul senzorial şi cel raţional în cunoaştere, pe de o parte, şi rolul practicii, pe de altă parte.

Materialiştii francezi au apărat şi au fundamentat concepţia materialistă despre lume într-o luptă neîmpăcată cu duşmanul lor cel mai înverşunat — idealismul. Astfel, Diderot a combătut în mod hotărît idealismul subiectivist al lui Berkeley, care considera că lumea, lucrurile nu există decît în percepţiile omului. V. I. Lenin a subliniat că Diderot compara această afirmaţie absurdă a lui Berkeley cu un pian nebun care şi-a închipuit că „el este singurul pian existent pe lume şi că toată armonia universului este în el“ [1]. Diderot a opus în mod distinct filozofiei idealiste-subiectiviste a lui Berkeley învăţătura materialistă despre materie ca realitate obiectivă.

Materialiştii din Franţa au dus o luptă făţişă împotriva ideologiei feudale reacţionare, împotriva întregii ştiinţe oficiale din vremea aceea, împotriva bisericii şi a statului feudal. Ei au făcut o critică aspră şi vie superstiţiilor, dogmelor religioase şi tuturor bazelor ideologice pe care se sprijinea orînduirea feudală putredă. Ei erau atei. Dar, fiind ideologi ai burgheziei şi idealişti în concepţiile lor despre istoria societăţii, materialiştii francezi n-au putut să dezvăluie bazele sociale, de clasă ale religiei şi ale concepţiei religioase despre lume. Ignoranţa

[1] Citat după V. I. Lenin, Opere, vol. 14, E.S.P.L.P. 1954, pag. 27. — Nota Trad.

Scanned with OKEN Scanner

maselor, necunoaşterea naturii şi a legilor ei, iată în ce rezidă, din punctul lor de vedere, cauza religiei.

Materialismul francez din secolul al XVIII-lea a reprezentat o etapă foarte importantă în dezvoltarea curentului materialist în filozofie. Dar el avea lipsuri esenţiale.

In primul rînd, acest materialism era mai ales mecanicist, deoarece dintre toate ştiinţele naturii numai mecanica ajunsese în acel timp la o dezvoltare mai deplină. De aceea nu numai naturaliştii, dar şi filozofii materialişti explicau fenomenele chimice şi organice din natură prin cauze pur mecanice.

In al doilea rînd, vechiul materialism era metafizic. El nu putea să privească lumea materială ca pe un proces de dezvoltare neîntreruptă. Vechii materialişti ştiau că natura se află într-o veşnică mişcare, dar îşi închipuiau că această mişcare veşnică se face într-un singur cerc invariabil şi duce totdeauna la unele şi aceleaşi rezultate invariabile.

In al treilea rînd, vechii materialişti erau idealişti în ceea ce priveşte explicarea istoriei societăţii omeneşti. Exprimînd ideologia clasei exploatatoare, a burgheziei, ei nu puteau să extindă materialismul la istorie şi considerau societatea drept un agregat mecanic de fenomene întîmplătoare, care se succed din voinţa unor personalităţi de seamă. Ei ignorau rolul maselor populare în dezvoltarea istoriei şi puneau toate evenimentele istorice în dependenţă de bunul plac al unei mari personalităţi. Din punctul lor de vedere, nu existenţa socială a oamenilor determină dezvoltarea istoriei omenirii, ci ideile sînt singurul motor al istoriei societăţii.

Această mărginire proprie materialismului francez din secolul al XVIII-lea o întîlnim şi la materialismul lui Feuerbach, unul dintre cei mai de seamă filozofi germani din secolul al XIX-lea, a cărui filozofie a fost unul din izvoarele teoretice ale marxismului.

Marele merit al lui Feuerbach a fost, după cum consideră clasicii marxism-leninismului, proclamarea triumfului materialismului. In lupta împotriva idealismului lui Hegel şi a religiei, Feuerbach a susţinut cu hotărîre că natura există independent de conştiinţă, de filozofie, că ea este baza întregii existenţe. In afara naturii nu există

Scanned with OKEN Scanner

nimic ; nu conştiinţa, ci natura este, după Feuerbach, factorul prim. Acesta şi era „sîmburele principal“ al materialismului lui Feuerbach, pe care Marx şi Engels l-au folosit în mod critic atunci cînd au creat materialismul dialectic. Feuerbach vedea sarcina ştiinţei în studiul naturii. Religia, spunea el, nu este decît reflectarea fantastică de către om a propriei sale esenţe.

Dar Feuerbach n-a reuşit să învingă principalele cusururi şi lipsuri ale materialismului din secolul al XVIII-lea şi a fost chiar inferior materialiştilor francezi în ceea ce priveşte înţelegerea problemelor ştiinţelor naturii, ale religiei, ale moralei şi ale politicii. Fiind un exponent al ideologiei burgheziei germane din deceniile al 4-lea şi al 5-lea ale secolului al XIX-lea, care avea o stare de spirit opoziţionistă, dar nu era capabilă de o revoluţie, Feuerbach n-a fost un revoluţionar, rămînînd în afara luptei politice. Feuerbach n-a ştiut să iasă din cadrul vechiului materialism. Ca toţi filozofii dinaintea lui Marx, el a fost un filozof solitar. Materialismul lui, ca şi întregul materialism premarxist, avea un caracter pasiv, contemplativ. Feuerbach n-a înţeles însemnătatea activităţii revoluţionare, practice a omului. Ca punct de plecare al filozofiei sale, după cum a remarcat Engels, Feuerbach lua omul, dar el înţelegea omul în mod abstract, numai ca o parte a naturii, ca o fiinţă biologică, şi nu ca pe un om activ, legat de o anumită practică social-istorică, de o anumită clasă. Materialismul lui Feuerbach era metafizic ; el conţinea şi elemente idealiste şi etice-religioase. In concepţiile sale despre istoria societăţii el a rămas idealist.

O formă calitativ deosebită a materialismului premarxist a fost materialismul **democraţilor revoluţionari ruşi** — Belinski, Herţen, Cernîşevski şi Dobroliubov. Filozofia materialistă rusă din secolul al XIX-lea reflecta lupta maselor asuprite ale poporului rus, ale ţărănimii împotriva moşierilor iobăgişti şi a absolutismului ; ea a stat în întregime în slujba patriei, a progresului Rusiei şi a fost indisolubil legată de dezvoltarea ştiinţei ruse progresiste.

Prelucrînd în mod critic tot ceea ce era mai bun în filozofia şi în ştiinţa Occidentului, filozofia materialistă rusă din secolul al XIX-lea şi-a avut tradiţiile ei materia-

Scanned with OKEN Scanner

liste, pe care filozofii ruşi progresişti le-au dezvoltat şi le-au îmbogăţit necontenit pe baza generalizării datelor ştiinţei şi a experienţei luptei revoluţionare a poporului rus.

Materialismul democraţilor revoluţionari ruşi din secolul al XIX-lea era un materialism militant, care lupta împotriva superstiţiilor, a idealismului, a agnosticismului, împotriva a tot ce era reacţionar şi împiedica progresul societăţii. V. I. Lenin vorbea despre Cernîşevski ca despre un mare gînditor rus care era la nivelul materialismului filozofic închegat şi a măturat fără cruţare inepţiile lamentabile ale confuzioniştilor idealişti de tot soiul.

Materialismul lui Belinski, Herţen, Cernîşevski şi Dobroliubov s-a format şi s-a dezvoltat în lupta neîmpăcată împotriva filozofiei idealiste germane a lui Kant, Schelling, Hegel şi a altora, precum şi în lupta împotriva concepţiilor filozofice ale idealiştilor ruşi — Katkov, Şevîrev, Iurkevici.

Democraţii revoluţionari ruşi nu erau numai materialişti, ci şi dialecticieni; ei s-au apropiat nemijlocit de materialismul dialectic. Aceasta le-a dat posibilitatea să rezolve mai profund şi mai just decît reprezentanţii materialismului metafizic, mecanicist, problemele fundamentale ale filozofiei.

Materialiştii ruşi nu numai că subliniau dependenţa spiritului de natură, faptul că materia este factor prim, iar conştiinţa factor secund, dar, folosind dialectica, considerau conştiinţa drept un produs al dezvoltării istorice a materiei. Bazîndu-se pe datele ştiinţelor naturii, ei exprimau clar în lucrările lor idei asupra structurii complexe a creierului, asupra creierului ca purtător al gîndirii. „Nu încape îndoială — spunea Belinski — că acţiunile, adică activitatea minţii, este un rezultat al activităţii organelor cerebrale...“ [1].

Combătînd pe idealişti, care rup gîndirea de materie, marii materialişti ruşi subliniau că fără obiectele exterioare, fără creier ca purtător material al conştiinţei nu este posibilă nici gîndirea. În „Scrisori despre studiul naturii“ Herţen a arătat că creierul omului este instrumentul cunoaşterii naturii. Materialiştii ruşi au combătut cu ve-

[1] Belinski, Scrisori, vol. III, ed. 1914, pag. 175.

Scanned with OKEN Scanner

hementă şi pe materialiştii vulgari, care identificau gîndirea cu materia.

Caracteristică pentru materialiştii ruşi din secolul al XIX-lea este nu numai recunoaşterea materialităţii lumii, dar şi recunoaşterea diversităţii calitative a formelor materiei şi a dezvoltării ei. Natura, din punctul lor de vedere, poate fi cunoscută numai în dezvoltarea, în schimbarea formelor ei. Marii materialişti ruşi s-au apropiat nemijlocit de înţelegerea dialectică a unităţii dintre cunoaşterea senzorială şi cea raţională, criticînd cu asprime unilateralitatea empirismului şi a raţionalismului, unilateralitate care a existat în istoria filozofiei. În lupta împotriva agnosticismului, Cernîşevski a formulat principiul practicii ca criteriu al autenticităţii cunoştinţelor, ca infirmare a agnosticismului, deşi considera practica mai ales ca luptă a omului cu natura, şi nu ca activitate de producţie a oamenilor.

Materialiştii ruşi din secolul al XIX-lea i-au depăşit considerabil pe materialiştii premarxişti în ceea ce priveşte rezolvarea tuturor problemelor mai importante ale filozofiei. Marii materialişti ruşi din secolul al XIX-lea acordau o mare însemnătate rolului factorului economic în dezvoltarea socială. În opoziţie cu filozofii şi sociologii premarxişti, ei considerau că nu oamenii mari, ci poporul este adevăratul făuritor al istoriei. Dar aceste ipoteze şi alte ipoteze geniale nu au luat la ei forma unui sistem de concepţii materialiste despre istoria societăţii omeneşti. Din cauza slabei dezvoltări a relaţiilor sociale în Rusia din epoca aceea, ei nu puteau să lichideze definitiv toate lipsurile esenţiale ale vechiului materialism şi au rămas în linii generale idealişti în ceea ce priveşte concepţia asupra istoriei. Materialiştii ruşi s-au apropiat nemijlocit de materialismul dialectic şi s-au oprit în faţa materialismului istoric.

* * *

Numai conducătorii clasei muncitoare, Marx şi Engels, au ştiut să biruie în mod critic mărginirea întregului materialism dinaintea lor şi, pe baza generalizării experienţei luptei revoluţionare a clasei muncitoare şi a marilor descoperiri ale ştiinţelor naturii, să creeze şi să opună

întregii filozofii anterioare o formă calitativ nouă, superioară a materialismului — **materialismul dialectic.**

Apariția materialismului dialectic a fost o foarte mare descoperire, o revoluție în filozofie. Această descoperire a fost pregătită de întregul mers al dezvoltării progresive a filozofiei și a științei. Marx și Engels au prelucrat în mod critic și au folosit tot ceea ce vechea filozofie a conținut mai bun și mai progresist.

Materialismul filozofic marxist marchează o etapă superioară în dezvoltarea curentului materialist în filozofie. Materialismul filozofic al lui Marx și Engels, spre deosebire de formele anterioare ale materialismului, este legat în modul cel mai strîns de mișcarea revoluționară de eliberare a proletariatului și a tuturor maselor muncitoare și este arma lor științifică în lupta pentru comunism. Numai materialismul filozofic marxist, a spus V. I. Lenin, a arătat proletariatului ieșirea din sclavia spirituală în care au vegetat înainte toate clasele asuprite.

Deosebirea principială dintre materialismul filozofic marxist și formele anterioare ale materialismului constă în faptul că el exprimă interesele fundamentale ale clasei muncitoare, interese care coincid cu dezvoltarea progresivă obiectivă a societății, cu sarcina eliberării tuturor oamenilor muncii din robia capitalistă. Materialismul filozofic marxist implică partinitatea, obligîndu-ne ca ori de cîte ori apreciem un eveniment să ne situăm pe față și deschis pe punctul de vedere al clasei muncitoare. Partinitatea materialismului marxist este expresia supremă a unității filozofiei marxismului cu practica revoluționară a transformării lumii și cu politica partidului clasei muncitoare.

Dușmanii marxismului au atacat cel mai mult materialismul filozofic marxist pentru că el, ca și marxismul în ansamblul său, este strîns legat de mișcarea revoluționară a proletariatului și este steagul teoretic al acestei mișcări. Neokantienii, machiștii și menșevicii au luptat cu înverșunare împotriva partinității filozofiei marxismului, încercînd să demonstreze că punctul de vedere de clasă ar fi incompatibil cu știința.

În realitate, partinitatea filozofiei marxiste este expresia caracterului profund științific al concepției despre lume a proletariatului, deoarece tendințele revoluționare ale cla-

Scanned with OKEN Scanner

sei muncitoare sînt inseparabile de spiritul cu adevărat ştiinţific, de cunoaşterea obiectivă a legilor naturii şi ale societăţii în scopul transformării lor spre binele celor ce muncesc. Materialismul filozofic marxist nu numai că explică în mod just fenomenele naturii şi societăţii, dar arată şi adevăratele căi şi mijloace pentru transformarea revoluţionară a lumii. Forţa ştiinţifică a filozofiei marxiste constă în faptul că ea a înfăţişat în mod obiectiv lupta pentru comunism ca un produs al dezvoltării modului de producţie capitalist, a dezvăluit necesitatea şi conţinutul acestei lupte, desfăşurarea ei şi condiţiile victoriei. Pe baza descoperirii legilor de dezvoltare a societăţii capitaliste, filozofia marxistă a lămurit rolul istoric de însemnătate mondială al clasei muncitoare ca gropar al capitalismului, ca făuritor al societăţii socialiste.

Numai de pe poziţiile materialismului filozofic marxist este posibilă înţelegerea ştiinţifică a legilor obiective de dezvoltare a societăţii, a necesităţii istorice a distrugerii capitalismului şi a construirii comunismului. De aceea Partidul comunist îşi bazează programul său, politica sa şi activitatea sa practică pe concepţia ştiinţifică, materialistă despre lume. În aceasta constă forţa politicii Partidului comunist, eficacitatea ei.

Marele Lenin lega în mod strîns lupta pentru concepţia marxistă despre lume de lupta pentru linia politică-ideologică a bolşevismului. Combătînd „neutralismul" filozofic al menşevicului Potresov, V. I. Lenin scria în articolul „Lichidatorii noştri": „Discuţia în jurul problemei: ce este materialismul filozofic, de ce sînt greşite, prin ce sînt periculoase şi reacţionare abaterile de la el, este **întotdeauna** legată printr-o «legătură reală vie» de «curentul social-politic marxist» — altfel acesta din urmă n-ar fi marxist, n-ar fi social-politic şi n-ar fi curent" [1].

Partidul comunist duce o luptă neîncetată împotriva idealismului şi denaturărilor vulgarizatoare de tot felul, pentru materialismul filozofic marxist ca teorie cu adevărat ştiinţifică a cunoaşterii şi a transformării revoluţionare a lumii. Un exemplu viu în această privinţă îl constituie hotărîrile partidului nostru cu privire la problemele ideologice. În urma indicaţiilor C.C. al partidului, în multe domenii ale ştiinţei — în biologie, fiziologie,

[1] V. I. Lenin, Opere, vol. 17, pag. 53.

Scanned with OKEN Scanner

lingvistică, economie politică — au fost scoase la iveală şi demascate concepţiile idealiste ale unor oameni de ştiinţă într-o serie de probleme foarte importante. Materialismul filozofic marxist este singura concepţie ştiinţifică despre lume, concepţie după care se călăuzeşte partidul nostru în politica sa, după care se călăuzeşte ştiinţa şi arta în U.R.S.S. Ideile filozofiei marxist-leniniste, care au cuprins masele din ţara noastră, au devenit o imensă forţă materială, care mobilizează poporul sovietic la construirea comunismului.

În filozofia burgheză premarxistă materialismul şi dialectica nu erau de loc legate între ele, dimpotrivă, erau diametral opuse prin caracterul lor: materialismul era metafizic, iar dialectica era idealistă.

Materialismul filozofic marxist este legat în mod organic de dialectică, este un materialism dialectic. În aceasta constă incomparabila lui superioritate faţă de toate formele anterioare ale materialismului.

Materialismul dialectic, creat de Marx şi Engels, a fost pregătit de dezvoltarea anterioară a filozofiei, dar condiţiile hotărîtoare ale apariţiei lui au fost dezvoltarea mişcării revoluţionare a proletariatului şi marile descoperiri făcute în domeniul ştiinţelor naturii în secolul al XIX-lea: descoperirea celulei, a legii conservării şi transformării energiei şi descoperirea de către Darwin a legilor de dezvoltare a naturii vii. Materialismul dialectic este o filozofie calitativ nouă, în care interpretarea materialistă a fenomenelor naturii şi metoda dialectică a cunoaşterii fenomenelor naturii sînt legate în mod organic, alcătuiesc un singur tot. Aşa cum legile dezvoltării materiei sînt inseparabile de materia în sine, şi dialectica, în cadrul filozofiei marxiste, este inseparabilă de materialism. Dialectica marxistă este reflectarea legilor obiective celor mai generale de dezvoltare a naturii şi societăţii omeneşti; de aceea ea este o dialectică **materialistă.** Dialectica materialistă este cea mai consecventă, mai multilaterală şi mai profundă învăţătură despre dezvoltarea lumii materiale şi despre cunoaşterea ei. La rîndul său, materialismul filozofic marxist explică lumea exterioară ca fiind materia care se mişcă, se dezvoltă şi se transformă după anumite legi şi care există în afara conştiinţei şi independent de ea. De aceea el este un materialism **dialectic.**

Scanned with OKEN Scanner

Datorită caracterului dialectic şi legăturii indisolubile cu cele mai noi descoperiri ale ştiinţelor, materialismul filozofic marxist, spre deosebire de vechiul materialism, dă o interpretare profund ştiinţifică a lumii. Materialismul premarxist admitea materialitatea lumii şi legile ei obiective, admitea că materia este factor prim, iar conştiinţa factor secund, că lumea poate fi cunoscută, căci altfel el n-ar fi fost materialism. Dar soluţia dată de materialismul premarxist acestor probleme cardinale ale filozofiei era limitată şi lipsită de o fundamentare ştiinţifică. Numai materialismul filozofic marxist a dat o soluţie cu adevărat ştiinţifică acestor probleme.

Una dintre cele mai mari cuceriri ale gîndirii ştiinţifice este extinderea tezelor materialismului filozofic marxist la societatea omenească, crearea materialismului istoric, ceea ce constituie deosebirea fundamentală dintre materialismul marxist şi toate formele anterioare ale materialismului. Nici unul dintre materialiştii premarxişti n-a ştiut să extindă materialismul la istoria societăţii. Fiind materialişti „jos", în explicarea naturii, ei rămîneau idealişti „sus", în explicarea istoriei societăţii omeneşti. Extinzînd tezele fundamentale ale materialismului filozofic marxist la societate, Marx şi Engels au alungat idealismul din ultimul lui refugiu — istoria.

Concepţia materialistă a istoriei, creată de Marx şi Engels, porneşte de la recunoaşterea faptului că la baza dezvoltării societăţii omeneşti stă modul de producţie a bunurilor materiale, care determină întreaga viaţă socială a oamenilor. Existenţa socială, ne învaţă marxismul, este o realitate obiectivă, existentă independent de voinţa şi conştiinţa oamenilor, iar conştiinţa lor socială este reflectarea acestei realităţi obiective. Concepţia materialistă a istoriei porneşte de asemenea de la recunoaşterea legilor obiective ale dezvoltării sociale, ne învaţă să privim societatea ca pe un organism viu, aflat în permanentă dezvoltare. Marxismul consideră că istoria dezvoltării societăţii este în primul rînd istoria producătorilor bunurilor materiale, a maselor muncitoare, care sînt adevăraţii făuritori ai istoriei.

Materialismul filozofic marxist aplicat la societate constituie baza teoretică a socialismului ştiinţific. Din punctul de vedere al teoriei materialiste marxiste, socie-

Scanned with OKEN Scanner

tatea socialistă este produsul dezvoltării necesare a istoriei, rezultatul inevitabil al dezvoltării pline de contradicţii a capitalismului. Socialismul ca formaţiune social-economică superioară ia cu o inevitabilitate obiectivă locul capitalismului ca urmare a dezvoltării forţelor de producţie şi a contradicţiilor antagoniste inerente capitalismului. Marxism-leninismul a dovedit apoi că trecerea de la capitalism la socialism, eliberarea clasei muncitoare şi a tuturor oamenilor muncii de sub jugul asupririi capitaliste poate fi realizată numai printr-o revoluţie socialistă şi prin instaurarea dictaturii proletariatului.

Interpretarea materialistă a fenomenelor vieţii sociale a făcut posibilă rezolvarea ştiinţifică a unei serii întregi de probleme ale materialismului filozofic, care fuseseră o piatră de încercare pentru toţi materialiştii dinaintea lui Marx. Fiind idealişti în concepţiile lor asupra istoriei, vechii materialişti n-au ştiut să explice în mod ştiinţific proveniența şi dezvoltarea conştiinţei, să înţeleagă în mod just rolul practicii în cunoaştere, n-au putut să dezvăluie rădăcinile sociale ale religiei. Soluţia pe care materialiştii premarxişti o dădeau acestor probleme şi multor altora era limitată. Numai datorită concepţiei materialiste asupra istoriei s-a dovedit în mod ştiinţific că baza materială a formării şi dezvoltării conştiinţei este producţia socială, munca socială a omului. Activitatea în producţie a oamenilor constituie principalul conţinut al practicii omeneşti, care este baza cunoaşterii şi a transformării revoluţionare a lumii. Dezvăluind rădăcinile sociale ale religiei, clasicii marxism-leninismului au arătat că religia este un instrument folosit de clasele exploatatoare pentru înrobirea spirituală a maselor muncitoare.

Aşadar, extinzînd materialismul filozofic la istorie, Marx şi Engels au creat singura teorie ştiinţifică care explică din punct de vedere materialist atît fenomenele naturii cît şi fenomenele vieţii sociale. V. I. Lenin a spus că filozofia marxismului este un materialism filozofic desăvîrşit, care a dat omenirii, şi în special clasei muncitoare, un măreţ instrument de cunoaştere. Materialismul filozofic marxist, acest instrument ştiinţific de cunoaştere şi de transformare revoluţionară a lumii, se dezvoltă şi se îmbogăţeşte mereu. Operele lui V. I. Lenin şi I. V. Stalin, care conţin generalizări filozofice ale celor mai noi date ale ştiinţei şi ale experienţei luptei revoluţionare a clasei

Scanned with OKEN Scanner

muncitoare pentru socialism, sînt exemple remarcabile de dezvoltare creatoare a materialismului filozofic marxist.

Invăţătura materialismului filozofic marxist despre materialitatea lumii şi despre legile dezvoltării ei, despre materie ca factor prim şi conştiinţă ca factor secund, despre cognoscibilitatea lumii şi a legilor ei constituie conţinutul principal al materialismului filozofic marxist. Toate aceste teze constituie o unitate organică. Ele sînt legate între ele şi se completează reciproc. Astfel, din prima teză, din admiterea faptului că lumea, prin natura ei, este materială, că materia îşi are legile ei obiective de mişcare şi dezvoltare, decurge a doua teză — admiterea faptului că materia este o realitate obiectivă, existentă în afară şi independent de conştiinţă, că materia este factorul prim, iar conştiinţa factorul secund, derivat din materie. A treia teză a materialismului filozofic marxist dezvoltă şi completează pe primele două, arătînd că conştiinţa omului, fiind un produs al materiei ajunse la un înalt grad de organizare, un produs al creierului, este capabilă să reflecte lumea materială, că lumea şi legile ei pot fi cunoscute, că oamenii, înţelegînd legile naturii şi ale societăţii, pot să le folosească în interesul omenirii şi, sprijinindu-se pe aceste legi, să transforme lumea.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL ÎNTII

MATERIALITATEA LUMII ŞI LEGILE DEZVOLTĂRII EI

1. Materialitatea lumii

Materialismul filozofic marxist ne învaţă că lumea, prin natura ei, este materială, că în lume nu există nimic în afară de materia care se mişcă după anumite legi şi care există în afara conştiinţei şi independent de voinţa oamenilor.

Interpretarea materialistă a lumii, explicarea lumii prin ea însăşi, respinge toate născocirile idealiştilor şi ale obscurantiştilor religioşi cum că lumea ar fi fost creată de dumnezeu, de „un spirit universal". Învăţătura despre unitatea materială a lumii, despre materie ca realitate obiectivă a stîrnit întotdeauna o ură fanatică împotriva materialismului în rîndurile idealiştilor, care au căutat şi caută prin toate mijloacele să defăimeze materialismul, să-l infirme.

Concepţia materialistă despre lume a constituit întotdeauna un sprijin pentru ştiinţă şi a fost ostilă religiei. De-a lungul multor secole idealiştii au căutat „să nimicească" materialismul, pentru a consolida astfel concepţia antiştiinţifică, religioasă despre lume. Dar concepţia materialistă despre lume, concepţie urîtă de idealişti şi de ceilalţi obscurantişti, este de neînvins. Duşmanii materialismului, după cum a arătat Lenin, au declarat de o sută şi de o mie de ori că materialismul a fost infirmat şi continuă şi astăzi pentru a suta una, pentru a mia una oară să-l infirme.

Forţa vitală de nebiruit a materialismului filozofic marxist rezidă în faptul că el reflectă în mod just realitatea obiectivă şi se sprijină în dezvoltarea sa pe cele mai noi date ale ştiinţei contemporane, pe practica socială istorică. In lupta împotriva idealismului, clasicii marxism-leninis-

Scanned with OKEN Scanner

mului, folosind datele științelor naturii, au fundamentat în mod temeinic teza cu privire la unitatea materială a lumii. Ei au supus unei critici aspre și concepțiile antiștiințifice ale dualiștilor, care afirmau că în lume ar exista de la începutul începuturilor două serii de fenomene nelegate între ele: materiale și ideale. Această afirmație a dualiștilor că ceea ce e ideal ar exista independent de ceea ce e material, este pseudoștiințifică și înseamnă negarea unității materiale a lumii. Știința dovedește că fenomenele ideale — conștiința, gîndirea — nu pot exista în mod independent, separat de materie, deoarece ele sînt un produs al materiei ajunse la un înalt grad de organizare, o însușire a creierului omenesc de a reflecta realitatea obiectivă. Materia este singura realitate obiectivă. Diversele fenomene din natură și din societate reprezintă aspecte diferite și proprietăți ale materiei în mișcare.

Rezolvarea problemei unității lumii, ca și a altor probleme mai importante ale filozofiei, poate fi în ultimă instanță sau materialistă, sau idealistă. „...O filozofie cît de cît consecventă — a scris V. I. Lenin — poate deduce unitatea lumii sau din gîndire, și atunci ea devine neputincioasă în fața spiritualismului și a fideismului... argumentele unei asemenea filozofii reducîndu-se în mod inevitabil la o înșirare de fraze de scamator, — sau din realitatea obiectivă, existentă în afara noastră, care în gnoseologie poartă de mult denumirea de materie și este studiată de științele naturii“ [1].

Concepția materialistă despre unitatea lumii este diametral opusă concepției idealiste. Materialismul pornește de la recunoașterea realității obiective și se sprijină în rezolvarea problemei unității lumii pe științele naturii. Idealismul, dimpotrivă, explică unitatea lumii prin existența unui principiu spiritual și se aliază fățiș cu religia, care consideră că natura este cîrmuită de voința unică a creatorului ei, a lui dumnezeu. Concepția religiei este împărtășită și de idealiști, la care creatorul lumii este „spiritul universal“, „ideea absolută“, „voința universală“, adică în ultimă instanță dumnezeu. Falsitatea concepției religioase, idealiste despre lume constă în aceea că ea se

[1] V. I. Lenin, Opere, vol. 14, E.S.P.L.P. 1954, pag. 164. — Nota Trad.

bazează pe fantezie şi pe plăsmuiri, care sînt în directă contradicţie cu datele ştiinţei.

Deducînd unitatea lumii din gîndire, din senzaţie, din „ideea absolută", idealiştii încearcă să demonstreze că lumea este unitară pentru că ideea despre ea este unitară. In lucrarea „Anti-Dühring", Engels a arătat toată absurditatea unei astfel de concepţii despre unitatea lumii. Criticîndu-l pe Dühring, care deducea unitatea lumii din unitatea gîndirii, Engels a subliniat că gîndirea poate unifica elementele conştiinţei în unitate numai dacă această unitate a existat deja în prototipurile lor reale. Engels a respins şi teza după care unitatea lumii constă în existenţa ei. Această teză este greşită, deoarece noţiunea de „existenţă" poate să ascundă cel mai pur idealism, care admite existenţa unui principiu spiritual, existenţa lui dumnezeu. Unitatea lumii nu constă în existenţa ei, deşi existenţa, după cum a relevat Engels, este o premisă a unităţii sale, întrucît pentru a putea fi unitară trebuie mai întîi să existe.

„Adevărata unitate a lumii constă în materialitatea ei (subliniat de mine. — **A. V.**), şi acest lucru este dovedit nu prin cîteva fraze de scamator, ci printr-o dezvoltare lungă şi anevoioasă a filozofiei şi a ştiinţelor naturii"[1].

O însemnătate excepţională în fundamentarea naturalist-ştiinţifică a teoriei unităţii materiale a lumii are legea transformării energiei. Inainte de descoperirea acestei legi, mulţi naturalişti metafizicieni, neştiind să explice just diferite fenomene ale naturii, legătura dintre ele, născoceau diverse teorii sterile potrivit cărora fiecare fenomen ar avea o substanţă specială proprie: căldura — termogenul, electricitatea — fluidul electric, procesele chimice — afinitatea chimică, viaţa — forţa vitală. Datorită descoperirii la mijlocul secolului al XIX-lea a legii transformării energiei, s-a dovedit că toate aşa-numitele forţe care acţionează în natură (forţa mecanică, căldura, electricitatea, magnetismul, forţa chimică) sînt forme deosebite de manifestare a energiei. A devenit posibil nu numai să se arate transformările energiei dintr-o formă în alta, transformări care au loc permanent în natură, dar să fie chiar reproduse în

[1] F. Engels, Anti-Dühring, ed. P.M.R. 1952, ediţia a II-a, pag. 52. — Nota Trad.

Scanned with OKEN Scanner

laborator şi în industrie. Acum se ştie din experienţă că în anumite condiţii energia calorică se poate transforma în energie mecanică, energia mecanică în cea electrică, iar aceasta din urmă din nou în energie mecanică, calorică, luminoasă. Unitatea tuturor formelor de mişcare a materiei, a spus Engels, nu mai este acum o simplă afirmaţie filozofică, ci un fapt dovedit de ştiinţele naturii.

Descoperirea structurii celulare a tuturor ţesuturilor plantelor şi a organismelor animale a arătat unitatea organizării structurale a lumii organice. Această descoperire a servit ca bază anatomiei, fiziologiei şi embriologiei comparate. Iar aceste ştiinţe au înlăturat prăpastia pe care savanţii o vedeau între om şi tot restul lumii animale. A fost dovedită asemănarea considerabilă dintre anatomia omului şi anatomia celorlalte mamifere, mai ales a mamiferelor superioare. Datorită acestei descoperiri, s-a putut explica unitatea proceselor care se desfăşoară în natura vie şi s-a putut stabili o legitate caracteristică tuturor organismelor.

Un rol enorm în fundamentarea naturalist-ştiinţifică a unităţii materiale a lumii l-a jucat teoria lui Darwin asupra originii şi evoluţiei speciilor. Înainte natura vie era privită ca o colecţie de specii de animale şi plante date o dată pentru totdeauna şi fără nici o legătură între ele. Darwin a făcut dovada naturalist-ştiinţifică a faptului că organismele care ne înconjoară acum, inclusiv omul, sînt rezultatul unui proces îndelungat de evoluţie din cîţiva germeni la început monocelulari. Dezvoltînd teza lui Darwin, Engels a arătat cu o perspicacitate genială că germenii monocelulari s-au format la rîndul lor din protoplasmă, apărută pe cale chimică, sau din albumină vie, care nu are o structură celulară. Teoria darwinistă, care stabilea legătura şi succesiunea dintre specii, a dat o foarte puternică lovitură teoriilor metafizice şi idealiste şi a confirmat prin date din domeniul ştiinţelor naturii adevărul tezei cu privire la unitatea materială a lumii.

Natura vie apărea acum ca un tot unitar, constînd din diferite forme de plante, animale şi microorganisme legate între ele.

Toate aceste descoperiri au servit drept bază naturalist-ştiinţifică teoriei materialiste a unităţii materiale a lumii. Vorbind despre însemnătatea pe care marile desco-

Scanned with OKEN Scanner

periri din secolul al XIX-lea în domeniul ştiinţelor naturii au avut-o pentru elaborarea concepţiei noi, materialist-dialectice despre natură, Engels scria în lucrarea sa „Ludwig Feuerbach şi sfîrşitul filozofiei clasice germane“ :

„Mulţumită acestor trei mari descoperiri şi altor progrese uriaşe ale ştiinţelor naturii, am ajuns acum atît de departe, încît putem demonstra nu numai legătura care există între procesele naturii din diferitele ei domenii, dar, în linii generale, putem demonstra şi legătura care uneşte aceste domenii. Astfel, pe baza faptelor furnizate chiar de ştiinţele empirice ale naturii, putem prezenta într-o formă relativ sistematică un tablou general al interdependenţelor din natură“ [1].

După Engels, V. I. Lenin acorda o uriaşă însemnătate fundamentării naturalist-ştiinţifice a unităţii materiale a lumii. În lucrarea „Materialism şi empiriocriticism“, V. I. Lenin, criticînd concepţia idealistă machistă despre unitatea lumii, a subliniat că ştiinţele naturii duc la dovada experimentală a unităţii materiei. Citînd cuvintele lui Engels că în natură nu există nici un fel de linii de demarcaţie riguroase şi precise, Lenin confirmă aceste cuvinte pe baza descoperirilor fizicii, care arată că lumina şi electricitatea sînt manifestări ale uneia şi aceleiaşi forţe a naturii.

O dată cu descoperirea electronului s-a dovedit că atomii tuturor substanţelor, cu toate deosebirile dintre ei, conţin electroni, ceea ce înseamnă că toate substanţele din natură sînt unitare în ceea ce priveşte structura lor. V. I. Lenin considera teoria electronică a materiei drept un important pas înainte în cunoaşterea unităţii materiale a lumii.

Unitatea substanţei este clar exprimată în legea periodicităţii elementelor chimice, descoperită în 1869 de marele savant rus D. I. Mendeleev. Legea periodicităţii a lui Mendeleev a dovedit că toate corpurile din natură sînt alcătuite din anumite elemente chimice şi că înseşi aceste elemente, cu toate deosebirile calitative dintre ele, sînt legate organic între ele printr-o proprietate comună a lor, care este greutatea atomică. Legea lui Mendeleev afirmă deci unitatea diferitelor substanţe ale lumii, unitatea materiei.

---

[1] K. Marx şi F. Engels, Opere alese în două volume, vol. II, ed. P.M.R. 1952, pag. 355. — Nota Trad.

Scanned with OKEN Scanner

Această idee, exprimată în tabloul lui Mendeleev, a fost confirmată și dezvoltată prin descoperirea electronilor și apoi a protonilor, a neutronilor și a altor particule elementare ale atomului. Descoperirea protonilor și a neutronilor a permis să se stabilească că nucleele atomilor tuturor elementelor chimice se compun din protoni și neutroni, că numărul protonilor dintr-un nucleu este egal cu sarcina nucleului, deoarece fiecare proton poartă o sarcină electrică pozitivă și coincide cu numărul de ordine al elementului din tabloul lui Mendeleev (de pildă, în nucleul de uraniu sînt 92 de protoni, sarcina este 92, numărul de ordine al uraniului este tot 92). Teoria protono-neutronică a structurii nucleelor atomilor are o mare însemnătate în fundamentarea naturalist-științifică a unității materiale a lumii. Dacă nucleele tuturor atomilor sînt alcătuite din protoni și neutroni, în aceasta se manifestă tocmai legătura interioară dintre elementele chimice, comunitatea lor, unitatea lor. Aceasta dovedește că materia este unitară prin structura ei.

Un interes excepțional pentru explicarea unității lumii îl prezintă cercetarea meteoriților. Meteoriții căzuți pe pămînt, spre deosebire de celelalte corpuri cerești, sînt supuși unei analize chimice directe, compoziția lor fiind stabilită astăzi precis și complet. Pe baza cercetării meteoriților s-a stabilit că ei sînt înrudiți prin compoziția lor fizico-chimică cu pămîntul. Astfel, în urma unei analize profunde a meteoriților și a scoarței pămîntești, academicianul Fersman a ajuns la concluzia că, atît în ceea ce privește caracterul elementelor lor cît și principiul structurii atomilor, meteoriții sînt în general absolut identici cu elementele din zonele cele mai adînci ale scoarței pămîntești și, după toate probabilitățile, se apropie și mai mult de compoziția părții centrale a planetei noastre.

Așadar asemănarea dintre compoziția fizico-chimică a corpurilor cerești și cea a pămîntului, asemănare stabilită de știința contemporană, este o dovadă foarte esențială în favoarea tezei materialismului filozofic marxist cu privire la unitatea materială a lumii.

Subliniind, în opoziție cu idealismul și cu religia, că unitatea lumii constă în materialitatea ei, materialismul filozofic marxist nu neagă cîtuși de puțin diversitatea calitativă a lumii. El nu reduce unitatea lumii la o identitate

mecanică a particulelor materiei. Structura diverşilor atomi alcătuiţi din particule identice de substanţă, structură stabilită de fizică şi de chimie, constituie baza naturalist-ştiinţifică a noţiunii filozofice materialiste a unităţii lumii, a unităţii materiei. Materialismul filozofic marxist înţelege unitatea lumii în sensul că toate fenomenele ei infinit de diverse — stelele, planetele, atomii, electronii, organismele vii etc. —, cu toate deosebirile calitative dintre ele, reprezintă deopotrivă o realitate obiectivă, există în afara conştiinţei noastre şi independent de ea, că ele sînt toate materiale.

Materia unitară există şi se manifestă sub forme multiple şi infinit de diverse din punct de vedere calitativ. Dar dacă diversitatea calitativă a lumii este o manifestare a materiei unitare, de aici rezultă că între diferitele forme ale materiei nu există şi nu poate să existe nici o identitate absolută şi nici un hotar absolut. Toate formele de materie existente în natură, începînd cu steaua şi terminînd cu atomul, cu electronul, formează un anumit sistem, o conexiune — unitate şi totodată o infinită diversitate.

Învăţătura marxist-leninistă despre unitatea materială a lumii este un principiu călăuzitor în cunoaşterea lumii, în transformarea ei practică. Cunoscînd diferitele forme ale materiei, oamenii de ştiinţă ajung la cunoaşterea unităţii lor, a interdependenţei lor. În opoziţie cu filozofii şi savanţii burghezi contemporani, care propagă ideea falsă a unui hotar de netrecut între natura vie şi natura nevie, ştiinţa sovietică a stabilit în mod incontestabil că materia organică şi cea anorganică, cu toată deosebirea calitativă dintre ele, reprezintă un singur tot.

Expresia cea mai profundă a unităţii dintre natura vie şi natura nevie o constituie legea unităţii dintre organism şi condiţiile lui de viaţă. Această lege determină toate procesele de dezvoltare a naturii organice. Un organism viu încetează de a mai fi viu dacă este izolat de condiţiile mediului exterior necesare vieţii lui. Natura vie nu numai că depinde de condiţiile mediului exterior (sol, aer, umiditate, lumină, temperatură etc.), dar ea a luat şi ia naştere din natură nevie.

Materia organică şi cea anorganică au o compoziţie chimică comună, datorită căruia fapt substanţele anorganice pot, în anumite condiţii, să se transforme în substanţe organice, şi invers. Ştiinţa sovietică (biologia, fi-

ziologia şi altele) a respins pseudoteoria idealismului şi religiei cu privire la unitatea spirituală a lumii, la o „forţă vitală“ misterioasă, şi a stabilit fără putinţă de tăgadă că forţele motrice ale dezvoltării naturii vii se află nu în afara naturii, ci în natura însăşi.

Aşadar unitatea lumii, după cum o confirmă ştiinţele naturii, constă în materialitatea ei, în faptul că toate fenomenele şi procesele din natură, în întreaga lor diversitate calitativă, sînt legate între ele, reprezintă diferite forme de manifestare ale materiei unitare, care se află în veşnică mişcare şi care există în afara conştiinţei şi independent de ea.

„În opoziţie cu idealismul, care concepe lumea ca o încarnare a «ideii absolute», a «spiritului universal», a «conştiinţei», materialismul filozofic al lui Marx porneşte de la concepţia că lumea este, prin natura ei, **materială,** că multiplele fenomene din univers sînt diferitele aspecte ale materiei în mişcare ; că înlănţuirea reciprocă şi condiţionarea reciprocă a fenomenelor, stabilite prin metoda dialectică, constituie legile necesare de dezvoltare ale materiei în mişcare, că lumea se dezvoltă după legile mişcării materiei şi nu are nevoie de nici un «spirit universal»“ [1].

Marxismul a extins pentru prima oară teza despre unitatea materială a lumii şi asupra vieţii sociale a oamenilor. Societatea nu este o simplă înlănţuire mecanică a diferitelor fenomene, ci un organism viu în care toate relaţiile se află într-o înlănţuire reciprocă, în interacţiune. Pentru a produce bunurile materiale necesare, oamenii intră în anumite legături şi relaţii între ei. Prin aceste legături şi relaţii sociale se realizează relaţiile cu natura. Relaţiile oamenilor cu natura şi relaţiile dintre ei înşişi în procesul de producţie a bunurilor materiale sînt legate între ele şi reprezintă două laturi diferite ale unui singur tot — producţia socială. În fiecare societate totalitatea relaţiilor de producţie, orînduirea economică a societăţii constituie baza ei materială, baza ei economică, căreia îi corespunde o anumită suprastructură : anumite concepţii politice, juridice, filozofice, artistice, religioase ale oamenilor şi instituţiile politice, juridice şi altele corespunzătoare lor.

---

1 I. Stalin. Despre materialismul dialectic şi materialismul istoric, Editura pentru literatură politică, 1954, pag. 13. — Nota Trad.

Scanned with OKEN Scanner

Relaţiile de producţie ale oamenilor constituie baza materială a funcţionării şi dezvoltării societăţii, baza multiplelor fenomene ale vieţii sociale, fapt în virtutea căruia se formează un singur tot social, o anumită formaţiune social-economică. Totalitatea relaţiilor de producţie, orînduirea economică a societăţii dă naştere unei suprastructuri, care o serveşte activ şi este organic legată de ea. Unitatea vieţii sociale constă în materialitatea relaţiilor de producţie, care, fiind o realitate obiectivă, se formează şi există independent de voinţa oamenilor.

Aşadar, atît datele ştiinţelor naturii cît şi ştiinţa marxistă despre societate confirmă în chip strălucit teza materialismului filozofic marxist despre unitatea materială a lumii, despre faptul că în afară de lumea materială nu mai există o lume spirituală deosebită, că lumea materială nu are nevoie de nici un „spirit universal".

2. *Concepţia marxist-leninistă despre materie*

Materialismul filozofic marxist porneşte de la concepţia că materia este o realitate obiectivă, care există în afara conştiinţei oamenilor şi independent de ea. La convingerea că natura, lumea exterioară există independent de ei, oamenii au ajuns în procesul practicii, în procesul transformării naturii de către om. Această convingere a oamenilor că lumea exterioară este o realitate obiectivă a fost întărită de ştiinţele naturii şi generalizată în noţiunile filozofice materialiste despre lume ca realitate obiectivă.

Clasicii marxism-leninismului au fost primii care au dat o noţiune a materiei fundamentată din punct de vedere ştiinţific. Noţiunea marxist-leninistă a materiei este rezultatul, concluzia la care a dus convingerea pe care oamenii, ştiinţa şi-au format-o de-a lungul istoriei că există o realitate obiectivă. „Materia — scrie Lenin — e categoria filozofică care desemnează realitatea obiectivă, dată omului prin senzaţiile lui, copiată, fotografiată, oglindită de senzaţiile noastre şi existentă independent de ele" [1]. Această definiţie leninistă a materiei este totodată o generalizare ştiinţifică a rezolvării marxiste atît a primei cît

[1] V. I. Lenin, Opere, vol. 14, E.S.P.L.P. 1954, pag. 120. — Nota Trad.

și a celei de-a doua laturi a problemei fundamentale a filozofiei, problema primordialității materiei și a cognoscibilității ei.

Noțiunea marxist-leninistă a materiei este o noțiune extrem de largă, care cuprinde tot ceea ce există independent de conștiință, toate formele cunoscute de manifestare a materiei, precum și formele încă necunoscute de om, dar care pot fi descoperite în procesul cunoașterii infinite a lumii. De aceea noțiunea marxist-leninistă a materiei nu poate niciodată „să se învechească" sau să fie modificată. Ea nu poate fi zdruncinată de nici un fel de descoperiri ulterioare din domeniul științelor naturii, de nici un fel de schimbare a noțiunilor naturalist-științifice despre structura și proprietățile materiei. Această noțiune este un adevăr absolut.

Noțiunea marxist-leninistă a materiei este rezultatul generalizării teoretice a proprietăților comune diferitelor lucruri percepute prin simțuri. Materia ca atare, spune Engels, n-a văzut-o și n-a cunoscut-o încă nimeni : oamenii au de-a face numai cu diferitele forme existente în mod real ale materiei. Materia ca realitate obiectivă există sub forme calitativ diferite. Întreaga natură neorganică ce ne înconjoară, începînd cu stelele și terminînd cu atomii, electronii și cu celelalte particule foarte mici, și natura organică cu diversitatea calitativă a formelor ei de viață, începînd cu substanțele vii necelulare și terminînd cu organismele complexe, — toate acestea sînt diferite forme de existență a materiei. Lumea materială, pe care o percepem prin simțuri și de care ținem și noi, scria Engels, este singura lume reală. Noțiunea marxist-leninistă a materiei este reflectarea acestei singure lumi reale. Făcînd abstracție de toate deosebirile calitative dintre lucrurile percepute prin simțuri, dintre formele concrete ale materiei, această noțiune reflectă elementul general propriu tuturor fenomenelor din lume. Cuvîntul „materie", spune Engels, este o simplă prescurtare prin care cuprindem și rezumăm, potrivit proprietăților lor comune, diferitele lucruri percepute prin simțuri. Această proprietate comună tuturor obiectelor și fenomenelor calitativ variate din lumea care ne înconjoară constă în faptul că ele reprezintă toate o realitate obiectivă, există în afara conștiinței omului și independent de ea. „...*Unica* «însușire» a materiei, de a cărei admitere este legat materialismul filozofic, este aceea că *ea există*

ca realitate obiectivă, că ea există în afara conştiinţei noastre" [1].

Prin urmare, noţiunea filozofică a materiei nu poate fi redusă la formele particulare ale materiei. Ea exprimă realitatea obiectivă, tot ce există în afara conştiinţei omului şi independent de ea. Noţiunea marxist-leninistă a materiei reflectă nu numai natura cu diversitatea ei calitativă de forme de manifestare, ci şi viaţa materială a societăţii, deoarece aceasta din urmă este şi ea o realitate obiectivă, existentă independent de conştiinţa oamenilor. Noţiunea de materie nu exprimă decît realitatea obiectivă care ne este dată prin senzaţii.

Idealiştii de toate nuanţele au dus şi duc şi acum o luptă turbată împotriva teoriei marxiste a materiei, denaturînd în fel şi chip însăşi noţiunea de materie. Incă Berkeley punea ca sarcină principală a filozofiei sale reacţionare alungarea noţiunii de materie ca sprijin al ateismului şi al materialismului. După exemplul lui Berkeley, machiştii numeau materie percepţiile senzoriale, sau, după cum declara Mach, „legătura dintre elementele senzaţiilor". Materia, după cum a definit-o un filozof englez din secolul al XIX-lea, idealistul subiectivist Mill, este o posibilitate permanentă de senzaţii, şi nicidecum un lucru în mişcare. In definiţiile materiei date de ei, idealiştii subiectivişti merg de la senzaţii la materie, considerînd senzaţia drept factor prim, iar materia drept factor secund, derivat din senzaţii.

Machiştii neagă existenţa materiei ca realitate obiectivă, ca izvor obiectiv al senzaţiilor noastre. Din punctul de vedere al filozofiei machiste, în senzaţiile omului nu este dat nimic în afară de senzaţiile înseşi. Senzaţiile, spuneau machiştii, sînt singura realitate, iar materia, lucrurile, corpurile, toate acestea există numai în senzaţiile noastre, în conştiinţa noastră şi sînt un complex al senzaţiilor noastre.

In lupta lor împotriva materialismului, filozofii burghezi contemporani calcă pe urmele machismului şi în general ale idealismului subiectivist. Astfel, Russell (Anglia), unul dintre reprezentanţii filozofiei reacţionare imperialiste, defineşte materia ca un ansamblu de „simple

[1] Op. cit, pag. 254.

Scanned with OKEN Scanner

elemente logice sau ca o anumită combinaţie de percepţii.

Reducînd materia la senzaţii, idealiştii neagă izvorul obiectiv al senzaţiilor noastre — realitatea obiectivă care ne este dată prin senzaţii. Criticînd pe machişti şi în general pe idealiştii subiectivişti, V. I. Lenin le opune noţiunea marxistă a materiei ca realitate obiectivă pe care noi o reflectăm în senzaţiile noastre, în conştiinţa noastră. „...Materia — subliniază V. I. Lenin — este aceea care, acţionînd asupra organelor noastre senzoriale, produce senzaţia; materia este o realitate obiectivă, care ne este dată în senzaţie..." [1].

Definiţia leninistă a materiei infirmă complet argumentele machiştilor că admiterea existenţei materiei în afara conştiinţei noastre şi independent de ea ar însemna admiterea unei lumi transcendentale, incognoscibile şi inaccesibile senzaţiilor noastre. Noţiunea marxist-leninistă a materiei nu este o abstracţie goală oarecare, aşa cum încercau s-o prezinte machiştii. Materia nu este ceva deosebit, rupt de formele sale concrete de existenţă. Noţiunea marxist-leninistă a materiei exprimă o însuşire generală a întregii realităţi obiective, aceea de a exista în afara conştiinţei şi independent de ea. Dar cum această însuşire generală există numai în particular şi prin particular şi constituie esenţa tuturor formelor particulare ale materiei, noţiunea filozofică a materiei, fiind o noţiune generală, extrem de largă, reflectă în ea întreaga bogăţie de forme particulare, infinit de diverse ale materiei. În acest sens V. I. Lenin scria în „Caiete filozofice" că noţiunea abstractă de materie, ca toate abstracţiile ştiinţifice, juste, reflectă natura mai adînc, mai exact şi mai complet decît diferitele noţiuni despre structura şi diferitele proprietăţi ale substanţei fizice a naturii.

Reprezentările naturalist-ştiinţifice despre structura şi proprietăţile materiei nu pot fi niciodată complete, desăvîrşite, bune pentru toate stările materiei şi pentru toate etapele cunoaşterii ei. Formele şi proprietăţile materiei sînt infinit de diverse şi de aceea procesul cunoaşterii materiei este şi el infinit. Cu fiecare descoperire a unor noi proprietăţi şi forme de mişcare ale materiei, reprezentările ştiinţifice despre structura materiei se adîncesc, se precizează,

[1] Op. cit., pag. 137.

Scanned with OKEN Scanner

sînt corectate şi chiar înlocuite cu noţiuni noi, care corespund stadiului respectiv al cunoaşterii realităţii obiective.

O dată cu adîncirea cunoştinţelor noastre despre structura şi proprietăţile materiei, noţiunea filozofică a materiei se îmbogăţeşte cu un nou conţinut concret, dar cu toate acestea ea rămîne imuabilă, absolut adevărată. Noţiunea filozofică a materiei este mai largă şi mai bogată în conţinut decît reprezentările naturalist-ştiinţifice despre structura şi proprietăţile ei. Noţiunea filozofică a materiei nu poate fi redusă la suma de cunoştinţe despre structura materiei.

Materialismul filozofic marxist consideră inadmisibil să se confunde noţiunea filozofică a materiei, care desemnează realitatea obiectivă, cu doctrina despre structura fizică a materiei, despre proprietăţile materiei. „Este... cu desăvîrşire inadmisibil — a scris V. I. Lenin — ca cineva să confunde, precum fac machiştii, doctrina despre cutare sau cutare structură a materiei cu categoriile gnoseologice, să confunde problema noilor însuşiri ale noilor aspecte ale materiei (de pildă electronii) cu vechea problemă a teoriei cunoaşterii, problema izvoarelor cunoştinţelor noastre...“ [1].

Confundarea noţiunii filozofice a materiei cu reprezentările naturalist-ştiinţifice despre structura şi proprietăţile ei este folosită de idealişti în cursul răsturnării vechilor noţiuni naturalist-ştiinţifice în vederea luptei împotriva materialismului, împotriva recunoaşterii materiei ca realitate obiectivă. Aşa s-a întîmplat la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, cînd vechile noţiuni despre structura şi proprietăţile materiei au fost înlăturate de descoperirile cele mai noi din domeniul fizicii şi au fost înlocuite cu noţiuni noi, care reflectă o nouă etapă în cunoaşterea naturii.

In perioada dominaţiei teoriilor mecaniciste în ştiinţele naturii, materia era concepută exclusiv ca o substanţă fizică, a cărei proprietate fundamentală era considerată masa mecanică, sau greutatea. Atomii erau consideraţi ca fiind nişte particule foarte mici şi indivizibile de substanţă care posedau, la fel ca şi substanţa însăşi, proprietăţi date o dată pentru totdeauna şi invariabile (masă, impenetrabilitate). Greutatea era considerată drept principalul indiciu, principalul determinant al substanţei, prin urmare şi al

[1] Op. cit., pag. 120.

materialității ei. Cu alte cuvinte, se considera materie numai ceea ce are greutate.

Așadar, caracteristic pentru perioada dominației științelor mecaniciste ale naturii era reducerea materiei ca realitate obiectivă exclusiv la masa substanței, la greutatea ei, precum și reducerea întregii diversități calitative a formelor de mișcare ale materiei la forma mișcării mecanice. Toate acestea și-au pus pecetea și asupra materialismului filozofic dinaintea lui Marx, au determinat dinainte forma lui mecanicistă.

O lipsă a vechiului materialism era necunoașterea dialecticii, exagerarea punctului de vedere mecanicist. De pe pozițiile concepției mecaniciste a materiei numai ca substanță imobilă, inertă nu se putea explica în mod materialist o serie întreagă de fenomene ale naturii care nu au masă mecanică, de pildă lumina, fără a mai vorbi de fenomenele vieții sociale.

Marile descoperiri de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea — descoperirea electronilor și a dezagregării radioactive[1] a atomilor elementelor chimice (uraniul și radiul) — au provocat o adevărată revoluție în concepțiile despre structura materiei și despre proprietățile ei, au dat o puternică lovitură materialismului mecanicist, subminînd din temelii noțiunea de materie dată de el. Aceste descoperiri au dus la prăbușirea vechilor reprezentări metafizice despre atomi ca particule indivizibile și invariabile și despre masă ca proprietate, dată o dată pentru totdeauna, a materiei. A fost dovedită complexitatea structurii atomilor, existența electronilor în ei, dependența masei electronilor de viteza cu care se mișcă ei. S-a schimbat radical reprezentarea despre masă. Ca și celelalte proprietăți ale atomilor (impenetrabilitatea, inerția etc.), masa s-a dovedit a fi variabilă. Masa mecanică a electronului, „masa de repaus", este de 1.838 de ori mai mică decît masa celui mai ușor atom, atomul de hidro-

---

[1] Dezagregarea radioactivă înseamnă că elemente chimice, de pildă, uraniul, radiul și alte cîteva, emit încontinuu particule alfa (nuclee de heliu cu sarcină pozitivă), particule beta (electroni) și raze gama (un tip de raze Roentgen). Toate aceste raze duc cu ele imensa energie care se degajă în cursul dezagregării atomilor elementelor radioactive. Dezagregarea unor elemente este în același timp o transformare a lor în alte elemente, în elemente noi.

Scanned with OKEN Scanner

gen. Masa electronului variază în funcţie de viteza cu care se mişcă el, mărindu-se o dată cu mărirea vitezei.

Noile descoperiri făcute în fizică nu încăpeau în cadrul vechilor noţiuni metafizice despre materie, despre structura şi proprietăţile ei. Mai mult, ele veneau în contradicţie directă cu toate aceste noţiuni vechi. Răsturnarea vechilor noţiuni despre structura materiei şi despre proprietăţile ei a provocat dezorientare în rîndurile fizicienilor şi i-a dus pe unii dintre ei în mocirla idealismului. Nouă fizică a alunecat pe panta idealismului, spunea V. I. Lenin, mai ales pentru că fizicienii nu cunoşteau dialectica. Ei au luptat împotriva materialismului metafizic, care admitea invariabilitatea formelor şi proprietăţilor materiei, dar n-au ştiut să se ridice pînă la concepţia dialectică-materialistă a materiei.

Dacă înainte fizicienii reduceau materia la masa mecanică a substanţei, considerînd-o drept o realitate obiectivă, o dată cu descoperirea structurii electronice a atomilor şi a dezagregării lor radioactive fizicienii au ajuns la concluzia idealistă că dezagregarea atomului şi modificarea proprietăţilor lui înseamnă dispariţia materiei ca realitate obiectivă.

Machiştii au folosit lipsurile materialismului metafizic şi cele mai noi descoperiri din domeniul fizicii în vederea luptei împotriva materialismului în general şi mai ales împotriva materialismului dialectic. Metafizicienii materialişti considerau că atomii sînt invariabili, că masa este invariabilă. Descoperirile cele mai noi din domeniul fizicii au dovedit că atomul este divizibil, că proprietăţile materiei, în special masa, sînt variabile. Din aceasta machiştii au tras concluzia idealistă că dezagregarea radioactivă a atomului, variabilitatea masei electronului în funcţie de viteza cu care se mişcă el ar însemna o încălcare a legii conservării masei, că cele mai noi descoperiri din domeniul fizicii ar submina, chipurile, materialismul : „se dematerializează atomul“, „dispare materia“.

Respingînd interpretarea machistă, idealistă a celor mai noi descoperiri din domeniul fizicii, V. I. Lenin a scris : „«Dispare materia», dispare adică limita pînă la care cunoscusem pînă acum materia ; cunoaşterea noastră pătrunde mai adînc ; dispar unele însuşiri ale materiei, care păreau pînă acum absolute, imuabile, primordiale (impenetrabilitatea, inerţia, masa etc.) şi care apar acum ca

Scanned with OKEN Scanner

fiind relative, inerente numai unor anumite stări ale materiei“ [1].

Interpretînd în mod idealist descoperirile făcute în domeniul fizicii, machiștii au substituit problemei materiei ca realitate obiectivă, care există independent de conștiință, problema structurii fizice a materiei, a proprietăților fizice ale atomilor și electronilor. Înțelegînd în mod greșit, unilateral principiul relativității tuturor tezelor științifice despre structura materiei și despre proprietățile ei, machiștii și fizicienii idealiști au ajuns la negarea realității obiective a atomilor și electronilor, le-au redus la niște simple simboluri, semne convenționale.

Demascînd esența reacționară a concluziilor idealiste machiste, V. I. Lenin a pus direct întrebarea : există oare electronii și celelalte particule ale lumii fizice în afara conștiinței omului, ca realități obiective, sau nu ? La această întrebare, spune V. I. Lenin, majoritatea naturaliștilor dau un răspuns afirmativ, tot așa cum recunosc, fără ezitare, că natura a existat înainte de a fi existat omul. Noțiunea filozofică a materiei nu înseamnă nimic altceva decît că materia este o realitate obiectivă, existentă independent de conștiința omenească și reflectată de aceasta din urmă. V. I. Lenin a demascat trucul șarlatanesc al machiștilor, care interpretau variabilitatea cunoștințelor științifice despre structura materiei ca o infirmare a materialismului ; el a dovedit că variabilitatea cunoștințelor științifice despre structura și formele de mișcare ale materiei nu infirmă realitatea obiectivă a lumii exterioare.

Între noțiunea filozofică a materiei și cunoștințele naturalist-științifice despre structura ei nu există numai o deosebire, ci și o legătură indisolubilă. Ruperea noțiunii filozofice a materiei de cunoștințele științifice despre structura materiei înseamnă ruperea materialismului filozofic de științele naturii. Legătura dintre materialismul filozofic și științele naturii, dintre noțiunea filozofică a materiei și noțiunile naturalist-științifice despre structura și proprietățile ei constă în însăși esența teoriilor științifice ale științelor naturii, teorii care reflectă realitatea obiectivă, existentă în afara noastră. Materia, realitatea obiectivă, este obiectul cunoașterii tuturor științelor. Diferitele științe ale

[1] V. I. Lenin, Opere, vol. 14, E.S.P.L.P. 1954, pag. 254. — Nota Trad.

naturii studiază diferitele forme de mişcare ale uneia şi aceleiaşi realităţi obiective — materia — a cărei noţiune ştiinţifică a fost dată de marxism-leninism. De aceea versiunea răspîndită de unii filozofi că ştiinţele naturii ar avea o noţiune proprie a materiei, diferită de cea filozofică, versiunea existenţei a două noţiuni ale materiei — una filozofică şi alta fizică — este absolut greşită şi lipsită de orice temei.

In realitate, în afară de noţiunea marxist-leninistă a materiei nu există şi nu poate să existe nici un fel de altă noţiune, pentru simplul motiv că nu există şi nu pot să existe două materii ca realităţi obiective. Noţiunea marxist-leninistă a materiei este noţiunea fundamentală a materialismului filozofic marxist. Totodată, aceeaşi noţiune a materiei constituie baza teoretică a tuturor ştiinţelor despre natură şi societate. Toate ştiinţele adevărate pornesc de la noţiunea materiei ca realitate obiectivă. Toate teoriile ştiinţifice despre natură sînt copii după realitatea obiectivă.

Oricît ar încerca fizicienii idealişti să infirme materialismul, rămîne incontestabil faptul că mecanica era o copie după mişcările reale lente ale materiei, în timp ce fizica nouă este o copie după mişcările reale colosal de rapide ale materiei. Considerarea teoriei drept o copie după realitatea obiectivă — iată în ce constă caracterul materialist al ştiinţei.

Perioada dominaţiei ştiinţelor mecaniciste ale naturii şi perioada noilor ştiinţe ale naturii (sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea) sînt două perioade diferite şi totodată strîns legate între ele în cunoaşterea naturii. Ele reflectă stadii diferite în cunoaşterea structurii şi a proprietăţilor materiei de către om. De fiecare dintre ele este strîns legată o anumită formă a materialismului filozofic: materialismul mecanicist — cu ştiinţele mecaniciste ale naturii; materialismul dialectic — cu ştiinţele cele mai noi ale naturii, cu marile descoperiri făcute în domeniul ştiinţelor naturii în secolele XIX-XX.

Relevînd rolul imens pe care îl au datele ştiinţelor naturii în dezvoltarea materialismului, Engels a spus că materialismul trebuie să-şi schimbe forma cu fiecare descoperire epocală în domeniul ştiinţelor naturii. Astfel dezvoltarea mai completă a mecanicii în comparaţie cu celelalte ştiinţe ale naturii în secolul al XVIII-lea a determinat în

Scanned with OKEN Scanner

mare măsură, așa cum s-a arătat, forma mecanicistă a materialismului.

Dezvoltarea fizicii, a chimiei și a biologiei la mijlocul secolului al XIX-lea a constituit baza naturalist-științifică a materialismului filozofic marxist. Creînd materialismul dialectic, Marx și Engels au desfășurat o uriașă muncă de generalizare filozofică a datelor științelor naturii. Aceasta se poate vedea din lucrările lui Engels „Dialectica naturii", „Anti-Dühring" și „Ludwig Feuerbach", care conțin ample generalizări teoretice ale celor mai noi date ale științelor naturii.

Sintetizînd ceea ce era mai important din cuceririle științei, și în primul rînd ale științelor naturii în ansamblu, în perioada de după Engels, Lenin a stabilit cu profunzime corelația dintre materialismul filozofic marxist și științele naturii. Materialismul dialectic este în mîinile naturaliștilor tocmai arma teoretică cu ajutorul căreia ei pot să adîncească nelimitat cunoașterea lumii fizice, să descopere legături și legi tot mai profunde ale naturii. Numai recunoașterea materiei ca realitate obiectivă dă științelor naturii o bază filozofică trainică, deschide savanților perspectivele mărețe ale cunoașterii lumii și a legilor ei. Negarea faptului că materia este o realitate obiectivă, care există independent de conștiință, dă naștere în mod inevitabil scepticismului și agnosticismului în știință, neîncrederii în posibilitatea cunoașterii lumii.

În ciuda afirmațiilor idealiștilor, descoperirile cele mai noi din domeniul științelor naturii au subminat nu materialismul în general, ci numai vechiul materialism metafizic, mecanicist, care s-a dovedit a nu fi în stare să facă față acestor descoperiri.

Materialismul filozofic marxist este legat în modul cel mai strîns de științele cele mai noi ale naturii, el se îmbogățește și se dezvoltă în permanență o dată cu dezvoltarea învățăturii despre structura materiei, despre proprietățile și formele ei de mișcare. De aceea descoperirile cele mai noi din domeniul științelor naturii nu vin în contradicție cu tezele materialismului filozofic marxist, nu le spulberă, ci, dimpotrivă, le confirmă și le îmbogățesc.

Distructibilitatea atomului, inepuizabilitatea lui, variabilitatea tuturor formelor materiei, limitarea legilor mecanice ale mișcării numai la domeniul fenomenelor naturii

Scanned with OKEN Scanner

și subordonarea lor unor legi mai profunde ale fenomenelor electromagnetice, — toate acestea, scria V. I. Lenin, nu fac decît să aducă încă o confirmare a materialismului dialectic.

Spre deosebire de materialismul mecanicist, materialismul filozofic marxist nu admite nici o esență imuabilă a lucrurilor ; el admite în mod necondiționat numai existența materiei în afara conștiinței noastre și independent de ea. Generalizînd cele mai noi descoperiri din domeniul fizicii, V. I. Lenin a scris : „Electronul este tot atît de *inepuizabil* ca și atomul, natura este infinită și ea *are o existență* infinită..." [1].

Previziunea lui Lenin cu privire la inepuizabilitatea electronului și a atomului a fost confirmată de dezvoltarea fizicii în ultimele decenii. În perioada cînd V. I. Lenin a creat geniala sa operă „Materialism și empiriocriticism" a fost descoperit electronul, una dintre particulele cele mai mici ale atomului, dar fizicienii aveau încă o idee vagă despre natura nucleului atomic ; ei emiteau numai ipoteze cu privire la existența lui, denumindu-l electron pozitiv în jurul căruia se mișcă electroni negativi. V. I. Lenin a apreciat descoperirea electronilor ca fiind un jalon pe calea aprofundării infinite a cunoașterii de către om a lumii fizice. V. I. Lenin a spus că dacă ieri această aprofundare nu depășea atomul, iar azi nu depășește electronul, materialismul dialectic insistă asupra caracterului relativ al tuturor acestor jaloane ale cunoașterii naturii de către om.

Genialele previziuni făcute cu peste patruzeci de ani în urmă de către Lenin cu privire la căile de dezvoltare a științelor naturii au fost confirmate în întregime de teoria contemporană asupra structurii materiei și își păstrează în întregime valabilitatea și pentru viitor. Aceasta o dovedește descoperirea a mereu altor și altor particule elementare ale materiei, succesele obținute în domeniul studierii nucleului atomic, al dezagregării lui, precum și una dintre cele mai mari cuceriri ale științei din secolul al XX-lea : descoperirea energiei intraatomice. Fizica modernă dezvăluie tot mai profund și mai complet lumea complexă a atomului despre care a vorbit cîndva V. I. Lenin. Devine tot mai evident caracterul progresiv al procesului cunoașterii materiei și a proprietăților ei infinit de diverse.

---

[1] Op. cit., pag. 256.

Scanned with OKEN Scanner

Datele fizicii moderne cu privire la structura materiei arată că materia există sub două forme fundamentale — sub formă de substanță și sub formă de cîmp. Se numește substanță tot ce posedă masă mecanică, sau, după expresia fizicii moderne, „masă de repaus". Orice substanță, în orice stare s-ar afla ea, solidă, lichidă sau gazoasă, se compune dintr-un ansamblu de molecule, care la rîndul lor sînt alcătuite din particule și mai mici — atomii. Fizica cunoaște de mult toate aceste lucruri. O dată cu descoperirea electronului a devenit cunoscut faptul că și atomul are o structură complexă : el se compune dintr-un nucleu și din electroni, care formează învelișul electronic al atomului. Fizica modernă, pătrunzînd mai adînc în interiorul atomului în urma dezagregării nucleului lui, a constatat că și nucleul atomului are o structură foarte complexă : el se compune din particule elementare de substanță cu sarcină electrică pozitivă — protonii — și din particule elementare fără sarcină electrică — neutronii. S-a stabilit apoi că protonii și neutronii sînt legați între ei prin forțe intraatomice și se transformă unii în alții. Neutronul se transformă într-un proton și un electron cu sarcină electrică negativă ; la rîndul său, protonul se transformă în neutron, dînd naștere cu acest prilej la încă o particulă elementară de substanță, care înainte era necunoscută fizicii și care prin masa ei și prin forța sarcinii electrice este egală cu electronul, dar cu sarcină electrică pozitivă, — pozitronul. Fizica cunoaște și particule elementare intranucleare, intermediare ca masă între proton și electron și avînd sarcini electrice diferite, așa-numiții mezoni. Toate aceste particule elementare de substanță cunoscute acum fizicii — electronii, protonii, neutronii, pozitronii, mezonii — au o masă proprie, o „masă de repaus" și viteze de mișcare diferite.

Se numește cîmp în fizica modernă o formă specială a materiei, care transmite mișcările de la unele particule de substanță la altele, leagă între ele particulele respective de substanță și complexele lor. Varietăți ale cîmpului fizic sînt : cîmpul de gravitație (sau cîmpul de atracție), cîmpul electromagnetic și cîmpul intranuclear, a cărui existență este presupusă, dar încă n-a fost descoperită de fizică.

Specificul calitativ al cîmpului și legătura dintre el și substanță au fost scoase mai complet la iveală în cursul

Scanned with OKEN Scanner

studierii luminii ca varietate a cîmpului fizic — cîmpul electromagnetic. Spre deosebire de substanţă şi de particulele ei elementare, lumina şi particulele ei, care alcătuiesc fluxul luminos, — fotonii, sau cuantele — nu posedă „masă de repaus" şi se mişcă totdeauna cu o viteză de 300.000 de kilometri pe secundă. Aceasta, desigur, nu înseamnă că fotonii nu posedă nici o masă. Masa fotonilor, ca şi a luminii în general, are o natură electromagnetică, şi lumina, spre deosebire de substanţă, este considerată de fizica modernă drept un cîmp electromagnetic. Datorită acestor proprietăţi speciale, lumina se deosebeşte calitativ de substanţa materiei, este o formă specifică de manifestare a materiei.

Fizica modernă a descoperit nu numai particularităţile specifice ale substanţei şi luminii, dar şi — ceea ce este foarte important pentru ştiinţă — legătura necesară dintre aceste două forme de existenţă a materiei. S-a stabilit că, alături de deosebiri, substanţa şi lumina au şi multe proprietăţi asemănătoare, inerente materiei în întregul ei. De pildă, atît substanţa cît şi lumina au proprietăţi de unde şi de particule. Difracţia [1] electronilor atunci cînd trec printr-un strat foarte subţire de argint dovedeşte în mod convingător natura ondulatorie a acestor particule de substanţă; difracţia razei de lumină constituie şi o dovadă a existenţei unor unde proprii fotonilor, deşi undele substanţei nu sînt identice cu undele de lumină.

Pe baza cercetărilor experimentale şi teoretice în legătură cu proprietăţile comune substanţei şi luminii s-a făcut o descoperire de o imensă însemnătate: transformarea luminii în substanţă, şi invers.

S-a dovedit pe cale experimentală că cuantele de lumină, sau fotonii, dezintegrîndu-se, se transformă într-o pereche de particule de substanţă cu sarcini electrice contrare — un electron şi un pozitron, iar aceştia din urmă, ciocnindu-se şi neutralizîndu-se reciproc, se transformă în fotoni, particule de lumină fără sarcină electrică. Această transformare reciprocă, înainte necunoscută fizicii, a unor forme contrare ale materiei arată profunda legătură obiectivă dintre lumină şi substanţă şi infirmă toate elucubra-

[1] Fenomenul difracţiei constă în aceea că un flux luminos sau un flux de electroni, trecînd prin orificii înguste şi întîlnind obiecte mici, le ocoleşte, formînd o mişcare ondulatorie.

Scanned with OKEN Scanner

țiile idealiste ale fizicii burgheze moderne despre natura, chipurile, imaterială a luminii.

Descoperirea unor noi particule elementare ale materiei, înainte necunoscute științei, aprofundează considerabil cunoașterea structurii materiei și în același timp arată o dată în plus caracterul relativ, variabil al noțiunilor naturalist-științifice despre structura și proprietățile materiei. Să luăm noțiunea de „particulă elementară". Ea a suferit modificări esențiale și foarte importante. În fizica și în chimia veche, pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea, se înțelegea prin particulă elementară atomul. Totodată atomul era considerat drept o particulă de substanță indivizibilă, calitativ omogenă, întotdeauna egală cu sine și avînd o masă invariabilă. Aceasta era noțiunea metafizică de „particulă elementară" de substanță. Trebuie relevat însă faptul că încă în secolul al XIX-lea eminenții chimiști ruși D. I. Mendeleev și mai ales A. M. Butlerov considerau atomii drept particule complexe de substanță, divizibili prin natura lor, deși pe atunci încă nu se putea dovedi acest lucru pe cale experimentală. Engels a emis și el o ipoteză genială în legătură cu structura complexă a atomului. Noțiunile de particule „foarte mici" și „foarte simple" sînt foarte relative. În fizica modernă prin particule elementare se înțeleg particulele cele mai simple din care se compun atomii, inclusiv nucleele atomilor tuturor substanțelor : protonul, neutronul, electronul și celelalte. Dar atunci cînd un fizician contemporan numește o particulă foarte simplă — electronul, protonul, neutronul — particulă elementară, el are în vedere două împrejurări : întîi, faptul că ea este tocmai o particulă componentă a atomului sau a nucleului atomului, și al doilea că, în starea actuală a cunoștințelor noastre, noi nu putem s-o descompunem. E suficient însă să considerăm aceste particule foarte simple, elementare din punctul de vedere al modificării proprietăților lor (masă, viteza de mișcare etc.) și al transformării lor reciproce, pentru ca noțiunea de „particulă elementară" în sensul vechi, metafizic al cuvîntului să nu mai poată fi aplicată la ele.

Același lucru se poate spune și despre noțiunea de „element". Această noțiune a fost precizată și adîncită considerabil în legătură cu descoperirea izotopilor. Izotopii sînt varietăți ale atomilor unuia și aceluiași element chimic, ceea ce înseamnă că unele și aceleași elemente au atomi

Scanned with OKEN Scanner

care se deosebesc între ei prin greutatea lor. S-a constatat că noţiunea de omogeneitate a elementelor chimice care ar avea una şi aceeaşi greutate atomică nu oglindeşte întreaga complexitate a elementelor care există în realitate. Dacă unul şi acelaşi element se compune din atomi diferiţi ca greutate, dar identici ca sarcină electrică (de pildă uraniul are trei izotopi, cu greutatea atomică 234, 235 şi 238), aceasta înseamnă că principala caracteristică a elementelor chimice nu este greutatea atomică, cum se credea înainte, ci sarcina electrică a nucleului atomului.

Toate aceste descoperiri au îmbogăţit doctrina structurii şi proprietăţilor materiei, dar desigur că nici ele nu constituie o limită. Mintea omenească, a spus V. I. Lenin, a descoperit multe minuni în natură şi va descoperi şi mai multe, făcînd prin aceasta să crească puterea ei asupra naturii.

Aceste descoperiri confirmă în mod strălucit teza leninistă a inepuizabilităţii atomului şi electronului şi constituie o nouă dovadă a justeţei teoriei materialismului filozofic marxist despre infinita complexitate şi despre inepuizabilitatea naturii, despre faptul că materia este infinită în manifestările ei.

Ideea leninistă a inepuizabilităţii materiei şi cunoaşterii ei este confirmată de datele cercetării nu numai a naturii nevii, dar şi ale celei vii. Dacă înainte se considera că limita vieţii este celula vie, biologii sovietici înaintaţi au dovedit pe cale experimentală că unitatea de divizibilitate a corpurilor vii este nu celula, ci substanţa vie necelulară. Aşa, de pildă, s-a constatat că substanţe vii ca virusii filtranţi n-au structură celulară.

Descoperirile din domeniul biologiei au mai stabilit de asemenea capacitatea formelor celulare şi necelulare ale materiei vii de a se transforma unele într-altele, unitatea dintre ele.

Din exemplul dezvoltării cu succes a ştiinţei sovietice se poate vedea imensa însemnătate creatoare a principiilor materialiste pentru toate domeniile ştiinţei. Savanţii sovietici, înarmaţi cu măreţele idei ale marxism-leninismului, cu principiile materialismului filozofic marxist, păşesc în primele rînduri ale savanţilor lumii, descoperind mereu noi proprietăţi şi forme ale realităţii obiective existente în afara noastră — materia. Lor le aparţin cele mai mari descoperiri ştiinţifice în domeniul structurii nucleului atomic şi

Scanned with OKEN Scanner

al dezintegrării lui practice, descoperirea naturii razelor cosmice, a formelor necelulare ale vieții, precum și o serie întreagă de alte descoperiri în domeniul fizicii și biologiei.

Descoperirile științifice din domeniul științelor naturii confirmă încă și încă o dată adevărul tezei materialismului filozofic marxist cu privire la caracterul relativ al oricărei cunoștințe științifice despre structura materiei și despre proprietățile ei. Dar totodată toate descoperirile științei despre natură arată în mod convingător că variabilitatea, caracterul relativ al cunoștințelor științifice despre structura și formele de mișcare ale materiei nu infirmă realitatea obiectivă a lumii exterioare și veridicitatea absolută a noțiunii filozofice a materiei ca realitate obiectivă.

3. Mișcarea ca formă de existență a materiei

Materialismul filozofic marxist ne învață că în lume nu există nimic în afară de materie, care se mișcă în baza legilor ei. Mișcarea este o proprietate necesară, inerentă materiei. Ea este inseparabilă de materie și nu există fără materie, la fel cum nici materia nu există fără mișcare. Nu există și nu poate să existe materie lipsită de mișcare, după cum nu există și nu poate să existe mișcare „pură", imaterială, nelegată indisolubil de o formă sau alta a materiei. Fiecare formă particulară a materiei se află în mișcare și datorită ei își dezvăluie existența. Mișcarea este o formă de existență a materiei.

Teza despre legătura indisolubilă dintre materie și mișcare, despre mișcare ca proprietate inseparabilă a materiei a fost pentru prima oară fundamentată din punct de vedere științific de Marx și Engels, creatorii materialismului dialectic. Apoi ea a fost dezvoltată de Lenin și Stalin. Generalizînd din punct de vedere teoretic datele științelor naturii în problema materiei și a mișcării, clasicii marxism-leninismului au ajuns la concluzia filozofică științifică că materia fără mișcare este la fel de neconceput ca și mișcarea fără materie. Mișcarea, spune Engels, la fel ca și materia însăși, nu poate fi nici creată, nici distrusă.

Stabilind unitatea indisolubilă dintre materie și mișcare, Engels scria în „Anti-Dühring" : „Niciodată și nicăieri n-a existat materie fără mișcare și nici nu poate exista. Mișcarea în spațiul cosmic, mișcarea mecanică a maselor

Scanned with OKEN Scanner

mai mici pe diferitele corpuri cereşti, vibraţia moleculară sub formă de căldură, de curent electric sau magnetic, descompunerea şi combinaţia chimică, viaţa organică — în una sau în alta din aceste forme de mişcare, sau chiar în mai multe concomitent, se află în fiecare moment dat fiecare atom de materie din univers în parte" [1].

Rezolvarea problemei materiei şi mişcării de către materialismul filozofic marxist reprezintă o treaptă calitativ nouă, superioară în dezvoltarea concepţiei materialiste despre lume.

Materialiştii premarxişti ştiau că natura se află în veşnică mişcare. Dar ei îşi închipuiau că această mişcare veşnică se face într-un singur cerc invariabil: ea ducea întotdeauna la unele şi aceleaşi urmări. Ei concepeau mişcarea ca mişcare a unor lucruri imuabile, date din vecii vecilor. Ce-i drept, materialiştii francezi considerau că mişcarea este o proprietate inseparabilă a materiei. Materia şi mişcarea, din punctul lor de vedere, sînt legate în mod indisolubil şi există etern. Dar, limitaţi de datele ştiinţelor naturii şi în general de epocă, materialiştii francezi n-au înţeles automişcarea materiei şi diversitatea calitativă a formelor ei de mişcare. Le lipsea o concepţie istorică atît despre natură cît şi despre societate.

Mulţi dintre materialiştii metafizicieni şi naturalişti, reducînd mişcarea materiei la o deplasare pur mecanică a corpurilor în spaţiu, considerau materia mai ales drept o masă mecanică, inertă, iar mişcarea drept o forţă activă, aplicată din afară materiei. Această concepţie despre materie şi mişcare ducea adeseori, şi aceasta în mod inevitabil, nu numai la ruperea mişcării de materie, dar şi la admiterea existenţei unei forţe supranaturale, care s-ar situa deasupra materiei şi care ar fi dat materiei inerte un impuls iniţial, în virtutea căruia ea a început să se mişte. Engels a relevat faptul că pentru naturaliştii din secolele XVII-XVIII lumea era nu numai ceva dat o dată pentru totdeauna, încremenit, imuabil, dar şi, pentru unii dintre ei, ceva creat de cineva dintr-o dată. Ştiinţa din acea perioadă, a arătat Engels, era încă profund legată de teologie. Ea căuta ca ultimă cauză a mişcării materiei un impuls extern, care nu poate fi explicat prin natura însăşi.

[1] F. Engels: „Anti-Dühring", ed. P.M.R. 1952, ediţia a II-a, pag. 70—71. — Nota Trad.

Scanned with OKEN Scanner

Aşa, de pildă, Newton, unul din întemeietorii mecanicii ca ştiinţă, n-a putut explica începutul mişcării sistemului solar fără să admită un impuls iniţial divin. Potrivit reprezentării juste a lui Newton, mişcarea planetelor în jurul soarelui se bazează pe legi inerente naturii însăşi, în special pe legea gravităţii universale. Dar, fiind metafizician, Newton n-a fost în stare să explice originea acestei mişcări şi a ajuns la concluzia falsă că mişcarea planetelor pe orbitele lor nu s-a putut produce fără intervenţia „unei fiinţe puternice şi preaînţelepte".

Această concluzie era o consecinţă inevitabilă a concepţiei metafizice despre natură, despre materie ca ceva absolut imuabil, inert. Potrivit acestei concepţii, natura, deşi îi este inerentă mişcarea mecanică, rămîne întotdeauna imuabilă. Criticînd pe metafizicieni, Engels a scris că, din punctul lor de vedere, planetele, care au fost puse o dată în mişcare de un misterios „impuls iniţial", continuă să se rotească pe elipse care le-au fost fixate din vecii vecilor. Metafizicienii negau orice dezvoltare în natură, orice apariţie a ceva calitativ nou. Toate acestea dovedesc că metafizicienii înţelegeau în mod limitat mişcarea materiei şi nu înţelegeau de loc unitatea dintre materie şi mişcare.

Trebuie relevat însă faptul că unele idei despre legătura indisolubilă dintre materie şi mişcare au fost enunţate încă de materialiştii din Grecia antică, în special de Heraclit. Dar concepţia materialiştilor din Grecia antică asupra legăturii dintre materie şi mişcare era o concepţie încă naivă, contemplativă, nefundamentată din punct de vedere ştiinţific. Această concepţie, după cum arăta Engels, sezisa în mod just tabloul general al mişcării în natură, dar era insuficientă pentru explicarea formelor particulare ale mişcării, iar atîta timp cît nu le cunoaştem pe acestea, nu ne este clar nici tabloul general al mişcării materiei.

O idee genială cu privire la legătura indisolubilă dintre materie şi mişcare a fost enunţată în secolul al XVIII-lea de marele savant rus M. V. Lomonosov, primul care a descoperit legea conservării materiei şi mişcării. Lomonosov a stabilit legea unică, universală potrivit căreia atît materia cît şi mişcarea nu pot fi distruse sau create. Esenţa acestei legi constă în faptul că, oricare ar fi schimbările, substanţa şi materia nu dispar şi nu sînt create din nimic. Formulînd această lege, M. V. Lomonosov a scris : „...Toate

Scanned with OKEN Scanner

schimbările care au loc în natură se produc în așa fel, încît atît cît se ia de la un corp tot atît i se adaugă altuia... Această lege generală a naturii se extinde și asupra regulilor mișcării înseși, întrucît un corp care pune în mișcare prin forța sa un alt corp pierde atîta cît transmite corpului care primește mișcarea de la el“ [1].

Legea lui Lomonosov a jucat un rol uriaș în dezvoltarea fizicii și a stat la baza descoperirii ulterioare a legii conservării și transformării energiei.

De o justă înțelegere a legăturii reciproce dintre materie și mișcare pe plan filozofic s-au apropiat clasicii filozofiei materialiste ruse din secolul al XIX-lea : Herțen, Belinski, Cernîșevski, Dobroliubov. Ei considerau natura ca fiind într-o permanentă mișcare, dezvoltare și transformare. Dar, în virtutea condițiilor istorice, nici ei n-au putut fundamenta noțiunea filozofică a mișcării.

Materialismul filozofic marxist a fost primul care a dat o concepție filozofică despre legătura reciprocă dintre materie și mișcare. În accepția filozofică mișcarea este o proprietate generală a materiei, forma ei de existență. În „Dialectica naturii“ Engels scria : „Mișcarea înțeleasă în accepțiunea cea mai largă a cuvîntului, concepută ca formă de existență a materiei, ca un atribut inerent al acesteia, înglobează în sine toate schimbările și procesele care au loc în univers, începînd cu simpla deplasare și terminînd cu gîndirea“ [2].

Noțiunea filozofică a mișcării nu poate fi redusă la reprezentarea naturalist-științifică a unei forme oarecare de mișcare a materiei. Noțiunea filozofică a mișcării rezumă acea însușire comună, care este proprie tuturor formelor de mișcare. Această proprietate comună este tocmai faptul că mișcarea, sub orice formă s-ar manifesta ea, este o schimbare în general, este o proprietate obiectivă inseparabilă a materiei. Materia în ansamblu, ca și fiecare parte a ei, nu poate exista fără mișcare. Mișcarea ca formă de existență a materiei este tot atît de absolută ca și materia. Diversele fenomene din lume sînt forme diferite ale materiei în mișcare.

---

[1] M. V. Lomonosov, Opere filozofice alese, Gospolitizdat, 1950, pag. 341.

[2] F. Engels, Dialectica naturii, E.S.P.L.P. 1954, pag. 55. — Nota Trad.

Scanned with OKEN Scanner

Materialismul filozofic marxist a arătat pentru prima oară că mişcarea ca proprietate generală a materiei se manifestă sub forme calitativ diverse. Ea nu se reduce la o mişcare mecanică, cum credeau materialiştii metafizicieni.

Mişcarea mecanică nu este decît una dintre diversele forme de mişcare a materiei. Mişcarea mecanică este o mişcare mai răspîndită şi totodată cea mai simplă mişcare a materiei. Orice mişcare include mişcarea mecanică — simpla deplasare, simpla schimbare a locului, dar nu orice mişcare este mecanică ; mişcarea mecanică nu epuizează mişcarea în general.

O formă de mişcare mai complexă decît simpla deplasare mecanică a corpurilor în spaţiu este forma fizică de mişcare a materiei. Forma fizică de mişcare a materiei include mişcarea moleculară — procesele termice, mişcarea electromagnetică — procesele luminoase (mişcarea fotonilor), procesele electrice (mişcarea electronilor), magnetismul, mişcarea intranucleară etc.

O formă deosebită de mişcare a materiei este mişcarea chimică. Această formă de mişcare a materiei se manifestă în cele mai diverse asocieri şi disocieri (simple şi complexe) ale atomilor şi ale moleculelor în diferitele procese chimice, proprii atît materiei anorganice cît şi celei organice.

O formă mult mai complexă de mişcare a materiei în comparaţie cu formele menţionate mai sus este mişcarea biologică — viaţa organică. Mişcarea materiei vii se manifestă sub diferite forme, începînd cu formele de viaţă necelulare, cele mai simple şi terminînd cu organismele complexe. Forma biologică a mişcării îmbină în sine, fără îndoială, toate formele precedente ale mişcării (mecanică, fizică, chimică), dar ea nu este o simplă sumă a lor, ci reprezintă o formă calitativ superioară de mişcare a materiei. Şi această deosebire calitativă a vieţii organice constă în permanenta autoînnoire a compoziţiei chimice a corpurilor vii datorită nutriţiei şi excreţiei, datorită metabolismului. De aici rezultă şi toate celelalte caractere foarte simple ale vieţii — excitabilitatea, creşterea, înmulţirea.

O formă şi mai complexă a mişcării este viaţa socială, istoria dezvoltării societăţii omeneşti.

Fiecare dintre formele posterioare ale mişcării materiei este superioară, mai bogată decît formele anterioare, dar totodată fiecare formă superioară a mişcării se dezvoltă

Scanned with OKEN Scanner

din formele anterioare şi de aceea este legată în mod necesar de ele. Acţiunea chimică, de pildă, nu este posibilă fără modificarea temperaturii şi a stării electrice, iar viaţa organică nu este posibilă fără modificare mecanică, moleculară, chimică şi termică. Dar prezenţa acestor forme secundare, spunea Engels, nu epuizează esenţa formei principale din fiecare caz examinat. Fiecare formă de mişcare a materiei îşi are legile ei speciale, calitativ diferite, proprii numai ei. Astfel, viaţa socială, ca formă specială, superioară de mişcare a materiei se caracterizează nu prin aceea că în societate au loc procese mecanice, fizice, chimice şi biologice, fără de care în general viaţa socială nu este posibilă, ci prin aceea că ea îşi are legile ei specifice de dezvoltare, care se deosebesc calitativ de procesele menţionate mai sus, procese proprii atît naturii nevii cît şi celei vii. Această calitate deosebită a vieţii sociale o constituie procesul de producţie şi legile lui de dezvoltare, precum şi toate fenomenele care decurg din modurile de producţie istoriceşte determinate şi care sînt inerente numai societăţii.

Materialismul filozofic marxist leagă de caracteristica diversităţii calitative a formelor de mişcare şi noţiunea de repaus, de echilibru. Repausul, după cum a spus Engels, este măsura mişcării, expresia mişcării. Dar repausul şi mişcarea nu sînt identice, ci contrarii. Repausul este relativ şi este legat de formele individuale ale mişcării, în timp ce mişcarea ca proprietate generală a materiei este absolută. Mişcarea individuală, spunea Engels, tinde spre echilibru, iar mişcarea generală distruge din nou acest echilibru. Posibilitatea unui repaus relativ al corpurilor, posibilitatea unor stări temporare de echilibru este condiţia diferenţierii materiei şi, prin aceasta, a vieţii. Fără un repaus relativ materia n-ar putea să-şi diferenţieze mişcarea în forme calitativ diferite şi multiple, n-ar putea să desfăşoare întreaga bogăţie a acestei mişcări.

Repausul este tot atît de relativ pe cît de relative şi de trecătoare sînt toate formele concrete de existenţă a materiei de care el este legat. Eternă este numai materia şi proprietatea ei inseparabilă — mişcarea ca schimbare în general. Existenţa eternă a materiei şi a mişcării sale exclude orice posibilitate de repaus absolut.

Teza materialismului filozofic marxist despre legătura indisolubilă dintre materie şi mişcare, despre legătura reci-

Scanned with OKEN Scanner

procă dintre toate formele de mişcare a materiei este confirmată de datele ştiinţelor naturii.

Astfel, legea conservării şi transformării energiei a confirmat în mod strălucit teza materialismului filozofic marxist despre legătura indisolubilă dintre mişcare şi materie, despre indistructibilitatea mişcării materiei, despre transformarea formelor de mişcare a materiei unele în altele. O dată cu descoperirea legii conservării şi transformării energiei s-a dovedit pe cale experimentală că mişcarea materiei nu poate fi distrusă sau creată, dar ea poate să se schimbe calitativ, să treacă dintr-o formă în alta.

Legea conservării şi transformării energiei este totodată şi legea indistructibilităţii şi increabilităţii mişcării materiale, legea transformării unor forme ale mişcării în altele. Această lege confirmă faptul că mişcarea este inerentă materiei şi că nu putem opune materiei mişcarea ca ceva deosebit şi străin ei fără să ajungem la concluzia absurdă a existenţei unui impuls exterior. În nici una din transformările ei materia n-are nevoie de o forţă străină. Aceste transformări au loc în baza unei legi inerente materiei însăşi.

Dezvăluind sensul profund al legii conservării şi transformării energiei, Engels a subliniat că prin această lege se stabileşte o măsură generală a mişcării în natură. Pe baza datelor fizicii el a arătat că latura cantitativă a mişcării (indistructibilitatea) şi latura ei calitativă (transformarea dintr-o formă în alta) formează o unitate. Energia exprimă tocmai această unitate, fiind o măsură a mişcării materiei, o măsură a capacităţii de transformare a unor forme de mişcare a materiei în altele. Modificarea formelor de mişcare, a arătat Engels, este întotdeauna un proces care are loc cel puţin între două corpuri, dintre care unul pierde o anumită cantitate de mişcare de o anumită calitate (de pildă, căldură), iar celălalt capătă o cantitate corespunzătoare de mişcare de altă calitate (de pildă, electricitate).

În felul acesta, sprijinindu-se pe datele ştiinţelor naturii de pe vremea sa, Engels a dat o profundă fundamentare tezei materialismului filozofic marxist cu privire la mişcare ca formă de existenţă a materiei, cu privire la unitatea indisolubilă dintre materie şi mişcare.

Teza lui Engels cu privire la unitatea indisolubilă dintre materie şi mişcare a fost dezvoltată de V. I. Lenin pe

Scanned with OKEN Scanner

baza noilor descoperiri din domeniul fizicii, care au confirmat în întregime adevărul învățăturii materialismului dialectic despre unitatea dintre materie și mișcare.

V. I. Lenin a demascat esența idealistă a așa-numitei filozofii energetice a naturalistului german Ostwald, care încercase să rupă mișcarea de materie, să reducă materia la energie, iar energia la senzații. Concluziile idealiste trase de Ostwald din descoperirea unor forme necunoscute pînă atunci ale mișcării materiale (mișcarea electronilor) au fost folosite de idealismul filozofic, de machism în vederea luptei împotriva materialismului dialectic. În pofida concluziilor științelor naturii că mișcarea este de neconceput fără materie, machiștii admiteau existența mișcării imateriale, încercau să conceapă mișcarea fără materie. Dar ruperea mișcării de materie este echivalentă cu ruperea gîndirii de realitatea obiectivă, cu admiterea tezei că gîndirea este factor prim. Mișcarea în acest caz nu este decît o mișcare a gîndirii, o proprietate a conștiinței, a senzației, și nu o proprietate a materiei. Acesta este cel mai pur idealism.

În opoziție cu concluziile idealiste trase din descoperirile fizicii, V. I. Lenin a subliniat că toate descoperirile cele mai noi ale științelor naturii sînt o dovadă vie a justeței tezei materialismului dialectic cu privire la unitatea și legătura indisolubilă dintre materie și mișcare. Distructibilitatea și inepuizabilitatea atomului, variabilitatea tuturor formelor materiei și a mișcării ei, a scris V. I. Lenin, au fost întotdeauna reazemul materialismului dialectic. Electronul se mișcă cu o viteză care atinge 270.000 de kilometri pe secundă, masa lui variază o dată cu schimbarea vitezei lui, și tocmai această dependență a masei electronului de viteza cu care el se mișcă constituie o dovadă a legăturii indisolubile dintre materie și mișcare. Mișcarea electronului, ca și a celorlalte particule foarte mici ale atomului, este mult mai complexă decît mișcarea atomului, dar toate acestea reprezintă mișcarea materiei în spațiu și în timp.

Machiștii au încercat să-și camufleze idealismul prin înlocuirea noțiunii materie cu noțiunea energie. V. I. Lenin a arătat că termenul „energie" poate fi tratat și materialist, și idealist, ca și termenul „experiență". Toată chestiunea este de a ști dacă vom considera procesele energiei ca procese obiective, independente de conștiința omului, sau ca

Scanned with OKEN Scanner

procese ale senzațiilor noastre, ale conștiinței noastre. Machiștii considerau că lumea este mișcarea senzațiilor noastre. Ostwald, de pildă, afirma că procesul de transformare a unor forme de energie în altele are loc în conștiința noastră, iar nu în realitatea vie.

Materialismul filozofic marxist, în deplină concordanță cu noile descoperiri ale fizicii, în conformitate cu legea conservării și transformării energiei, înțelege prin energie o mișcare materială, iar nu ceva exterior materiei. El concepe transformarea energiei în mod materialist, ca un proces obiectiv, independent de conștiința și experiența omenirii.

Apărînd interpretarea materialistă a legii conservării și transformării energiei, V. I. Lenin supune unei critici nimicitoare concepțiile fizicianului machist francez Henri Poincaré, care încercase să infirme această lege, care este o lege absolută a naturii.

Din descoperirea radioactivității și a faptului că substanțele radioactive degajă în mod spontan o cantitate uriașă de energie, Poincaré, ca și alți naturaliști burghezi, a tras concluzia că legea conservării energiei a fost încălcată. El a declarat că radiul, marele revoluționar, ar submina principiul conservării energiei. V. I. Lenin a calificat concluzia lui Poincaré ca idealistă, deoarece conține ideea că, în cursul dezintegrării radioactive, energia se creează „din nimic". În realitate însă radioactivitatea substanțelor a constituit o dovadă a caracterului de nezdruncinat al legii conservării și transformării energiei, deoarece dezintegrarea radioactivă este însoțită de eliberarea energiei acumulate înăuntrul atomilor substanței și ea nu constituie nici o minune.

La concluzia idealistă că energia poate să dispară, transformîndu-se în nimic, și poate să ia naștere din nimic au ajuns și unii fizicieni burghezi contemporani. În legătură cu așa-numita dezagregare-beta a atomilor radioactivi, în urma căreia s-a descoperit o anumită scurgere de energie (adică s-a descoperit că cantitatea de energie pierdută de atom este mai mare decît cantitatea de energie dusă de electron), Bohr și alți fizicieni burghezi au declarat sus și tare că legea conservării energiei n-ar fi valabilă pentru lumea intraatomică, că aici ea este încălcată. În realitate însă așa-zisa scurgere de energie cu prilejul dezintegrării radioactive a atomilor nu înseamnă cîtuși de

Scanned with OKEN Scanner

puţin o încălcare a legii conservării energiei, deoarece această energie, după cum au stabilit în prezent fizicienii, este dusă în deplină concordanţă cu legea conservării şi transformării energiei de nişte particule elementare speciale, denumite neutrino.

Progresul ştiinţelor naturii constituie cea mai bună dezminţire a tuturor elucubraţiilor idealiste despre existenţa energiei fără materie, despre încălcarea legii conservării şi transformării energiei. Dezvoltarea fizicii, descoperirea unor noi proprietăţi ale materiei dovedesc tot mai mult justeţea învăţăturii materialismului filozofic marxist despre mişcare ca proprietate inseparabilă a materiei, inerentă ei.

O confirmare a unităţii indisolubile dintre materie şi mişcare în cazul formelor fizice de mişcare a materiei o constituie una dintre legile fundamentale ale fizicii moderne, legea corelaţiei dintre masă şi energie. Această lege dezvăluie interdependenţa dintre masa obiectului material şi energia lui. O uriaşă însemnătate pentru fundamentarea legii corelaţiei dintre masă şi energie o are descoperirea de către P. N. Lebedev (1899) a presiunii luminii asupra gazelor şi corpurilor solide, din care rezultă că luminii îi este caracteristică corelaţia dintre masă şi energia ei. Potrivit legii corelaţiei dintre masă şi energie, orice obiect material posedă o anumită masă şi o energie corespunzătoare ei. Dacă, de pildă, se transmite unui corp energie, masa lui creşte şi, invers, atunci cînd un corp degajează energie, masa lui scade. Masa unui obiect material este măsura energiei pe care el o conţine. Potrivit datelor fizicii moderne, un kilogram de substanţă conţine o energie egală cu 25 de miliarde de kilowaţi-ore. Din aceasta se vede că unei mase mici de substanţă îi corespunde o cantitate enormă de energie. Aşa se şi explică faptul că în condiţii normale variaţia masei unei substanţe în funcţie de viteza de mişcare este aproape imperceptibilă. De pildă, masa unui proiectil cu o greutate de un kilogram care zboară cu o viteză de un kilometru pe secundă sporeşte doar cu a 5,5-a miliarda parte dintr-un gram. Această creştere a masei rămîne, desigur, imperceptibilă. Variaţia masei unei substanţe — creşterea sau micşorarea ei — poate fi observată numai atunci cînd se degajă sau se adaugă o foarte mare cantitate de energie, aşa cum se întîmplă cu prilejul reacţiilor nucleare. De pildă, prin dezagregarea completă a nucleelor unui kilogram de uraniu se

Scanned with OKEN Scanner

eliberează o energie de 25 de miliarde de kilowaţi-ore. „Dispariţia" masei cu prilejul eliberării energiei nu poate fi înţeleasă ca transformare a masei în energie, aşa cum susţin fizicienii idealişti burghezi contemporani. Ca rezultat al dezintegrării sau dezagregării naturale a nucleelor atomilor se transformă nu masa în energie, ci un element chimic în alt element sau în alte elemente. Cu prilejul dezagregării, o dată cu particulele de substanţă care zboară din atomi, se degajă şi o anumită energie.

Acest proces de transformare are loc în natura însăşi în cursul dezagregării spontane a elementelor radioactive. Astfel radiul, la dezagregare, eliberează un nucleu de heliu şi se transformă în radon (gaz greu). Radonul, la rîndul său, dezagregîndu-se, se transformă în poloniu. În procesul dezagregării radioactive uraniul se transformă în toriu, heliu şi în alte elemente. Acest proces de transformare a elementelor este însoţit de eliberarea unei cantităţi imense de energie intranucleară.

Studierea proceselor transformărilor intranucleare şi dezintegrarea artificială a nucleelor atomilor au dus la una dintre cele mai mari descoperiri ale secolului al XX-lea — descoperirea energiei intraatomice. Fizicienii au descoperit că sub influenţa neutronilor nucleul de uraniu se despică în două părţi — nucleele altor două elemente (criptonul şi bariul) —, degajînd totodată o imensă energie intraatomică.

Legea corelaţiei dintre masă şi energie constituie baza tuturor transformărilor intranucleare ale materiei din unele forme în altele. Ea nu numai că nu vine în contradicţie cu legea generală a naturii — legea conservării şi transformării energiei —, dar, dimpotrivă, o confirmă şi o îmbogăţeşte cu descoperirea proceselor care au loc în reacţiile nucleare.

Marile descoperiri ale fizicii din ultimele decenii au prilejuit o nouă fundamentare şi confirmare a adevărului concepţiei materialist-dialectice despre natură ca proces etern de transformare a formelor materiei în mişcare. Descoperirile făcute în domeniul ştiinţelor naturii în secolul al XX-lea, în special descoperirea legii corelaţiei dintre masă şi energie, nu numai că întăresc baza naturalist-ştiinţifică a materialismului filozofic marxist şi confirmă justeţea tezelor lui cu privire la legătura indisolubilă din-

Scanned with OKEN Scanner

tre materie şi mişcare, dar dovedesc şi forţa eficientă, atotbiruitoare a materialismului dialectic, care arată ştiinţei singura cale justă de cunoaştere a naturii.

Călăuzindu-se după măreţele principii ale materialismului dialectic, savanţii sovietici au dovedit pe cale experimentală că transformarea, guvernată de legi, a unor forme ale materiei în altele are loc atît în natura anorganică cît şi în cea organică.

Biologii miciurinişti sovietici au dovedit în practică posibilitatea transformării unei forme a materiei vii în alta, a unei specii de plantă în altă specie. Un exemplu viu îl constituie în această privinţă transformarea formelor de toamnă ale plantelor în forme de primăvară şi a formelor de primăvară în forme de toamnă, a unei specii de grîu — grîul tare — în altă specie, deosebită de prima — grîul moale.

Aşadar, toate descoperirile cu adevărat ştiinţifice confirmă teza materialismului filozofic marxist cu privire la legătura indisolubilă dintre materie şi mişcare, teza după care în lume nu există nimic etern şi absolut în afară de materie şi de proprietatea ei inseparabilă — mişcarea.

4. Spaţiul şi timpul — forme obiective de existenţă a materiei

În opoziţie cu idealismul, materialismul filozofic marxist admite realitatea obiectivă a timpului şi a spaţiului, considerînd că ele sînt forme de existenţă a materiei în mişcare.

„Admiţînd existenţa realităţii obiective, adică a materiei în mişcare, independent de conştiinţa noastră, materialismul trebuie să admită de asemenea în mod inevitabil şi realitatea obiectivă a timpului şi a spaţiului, spre deosebire în primul rînd de kantianism, care se situează în această problemă de partea idealismului, văzînd în timp şi în spaţiu forme ale contemplării omeneşti, şi nu o realitate obiectivă“ [1].

Materialismul filozofic marxist leagă în mod organic admiterea existenţei realităţii obiective a timpului şi a spa-

[1] V. I. Lenin, Opere, vol. 14, E.S.P.L.P. 1954, pag. 166. — Nota Trad.

Scanned with OKEN Scanner

ţiului de admiterea existenţei materiei ca realitate obiectivă, subliniind prin aceasta inseparabilitatea spaţiului şi timpului de materie. Materialismul filozofic marxist opune linia materialistă în problema spaţiului şi a timpului, care admite realitatea lor obiectivă, liniei idealiste, care neagă realitatea obiectivă a spaţiului şi a timpului.

Interpretarea idealistă a problemei spaţiului şi a timpului îşi găseşte cea mai vie expresie în filozofia kantiană şi machistă. După Kant, spaţiul şi timpul nu există în mod obiectiv, independent de conştiinţă, ci sînt numai forme apriorice (date înainte de experienţă şi independente de experienţă) ale contemplării noastre senzoriale. Aceasta este o concepţie idealistă-subiectivistă despre spaţiu şi timp.

Pe o poziţie idealistă-subiectivistă se situează şi machiştii, considerînd spaţiul şi timpul nu ca forme obiective de existenţă a materiei, ci ca un mod de percepere a lucrurilor. Mach susţinea că spaţiul şi timpul sînt sisteme reglementare ale unor serii de senzaţii. Criticînd această teză idealistă-subiectivistă a lui Mach, V. I. Lenin scria: „Iată o evidentă absurditate idealistă, care rezultă inevitabil din doctrina după care corpurile sînt complexe de senzaţii. Rezultă, după Mach, că nu omul cu senzaţiile lui există în spaţiu şi în timp, ci spaţiul şi timpul există în om, depind de om, sînt create de om“ [1].

Acest punct de vedere idealist-subiectivist în problema spaţiului şi a timpului a fost exprimat mai pregnant de machistul englez Pearson, care a declarat pe faţă că spaţiul şi timpul nu au o existenţă reală, că ele se află nu în lucruri, ci în modul nostru de a percepe lucrurile. Toţi machiştii, asemenea kantienilor, neagă realitatea obiectivă a timpului şi a spaţiului, le reduc la reprezentări, noţiuni ale subiectului.

Dezvăluind rădăcinile gnoseologice ale idealismului în problema spaţiului şi a timpului, V. I. Lenin a arătat că machiştii confundă problema variabilităţii noţiunilor naturaliste-ştiinţifice despre timp şi spaţiu cu invariabilitatea faptului că omul şi natura nu există decît în timp şi în spaţiu. Pornind de la relativitatea noţiunilor naturaliste-ştiinţifice despre timp şi spaţiu, machiştii au ajuns la negarea realităţii obiective a timpului şi a spaţiului. Astfel, Poincaré spunea că, din moment ce noţiunile de spaţiu

[1] Op. cit., pag. 169.

Scanned with OKEN Scanner

şi timp sînt relative, rezultă că nu natura ni le dă nouă, ci noi le dăm naturii.

Teoria idealistă care deduce spaţiul real şi timpul real dintr-o experienţă înţeleasă în mod idealist, din conştiinţa omului, este dezmințită de însuşi faptul existenţei pămîntului în spaţiu şi în timp cu mult înainte de apariţia omului, a experienţei şi a conştiinţei lui.

În opoziţie cu pseudoteoriile machiste şi cu celelalte pseudoteorii idealiste, materialismul filozofic marxist face o distincţie între timpul şi spaţiul obiectiv reale ca forme de existenţă a materiei şi între reprezentările noastre despre ele. Nu trebuie confundată chestiunea cum anume percepe omul spaţiul şi timpul cu ajutorul organelor sale senzoriale şi cum se formează din aceste percepţii noţiunile ştiinţifice de spaţiu şi timp cu chestiunea dacă acestor percepţii şi noţiuni ale omenirii le corespund un timp şi un spaţiu obiectiv reale, existente independent de om. Materialismul filozofic marxist ne învaţă că noţiunile oamenilor despre timp şi spaţiu reflectă timpul şi spaţiul obiectiv reale. Reprezentările şi noţiunile naturaliste-ştiinţifice despre timp şi spaţiu sînt relative, variabile, dar variabilitatea acestor reprezentări, a arătat V. I. Lenin, dezminte tot atît de puţin realitatea obiectivă a spaţiului şi a timpului, pe cît de puţin dezminte variabilitatea cunoştinţelor ştiinţifice despre structura şi formele mişcării materiei realitatea obiectivă a lumii exterioare.

Din punctul de vedere al materialismului filozofic marxist, spaţiul şi timpul sînt realităţi obiective, inerente materiei ca forme inseparabile de existenţă ale ei, ele nu depind de nici un fel de percepţii şi reprezentări ale omului. Noţiunea marxistă de spaţiu şi timp este tocmai expresia realităţii lor obiective. Această noţiune este un adevăr absolut, care nu poate fi infirmat în viitor. Admiterea realităţii obiective a spaţiului şi a timpului constituie punctul de plecare al ştiinţelor naturii, care studiază anumite proprietăţi şi mijloace de măsurare a spaţiului şi a timpului, existente în mod obiectiv real. Reprezentările naturaliste-ştiinţifice despre spaţiu şi timp se precizează, se perfecţionează, variază. Aşa, de pildă, variabilitatea noţiunii de spaţiu este legată de studiul formelor spaţiale concrete, de studiul diferitelor scări ale spaţiului, începînd cu cele cosmice şi terminînd cu cele intranucleare. Dacă din punc-

Scanned with OKEN Scanner

tul de vedere al vechii fizici corpurile şi spaţiul în care ele se află sînt rupte unele de celelalte şi nu se află în interacţiune, noua fizică, teoria generală a relativităţii, de pildă, consideră structura geometrică a spaţiului în funcţie de masele de materie care acţionează în acest spaţiu. Ideea dependenţei proprietăţilor spaţiului de distribuţia materiei şi a dependenţei noţiunilor geometrice de proprietăţile fizice ale spaţiului a fost exprimată în lucrările lui N. I. Lobacevski încă cu mult înainte de apariţia teoriei generale a relativităţii. În cunoaşterea spaţiului real şi a proprietăţilor lui, ca şi în cunoaşterea lumii în ansamblul ei, nu există limite. Cunoştinţele noastre despre timp şi spaţiu se îmbogăţesc, se precizează, după cum se precizează şi se perfecţionează înseşi mijloacele de măsurare a spaţiului şi a timpului. Dar toate aceste schimbări şi precizări ale reprezentărilor şi mijloacelor de măsurare a spaţiului şi a timpului nu pot zdruncina însuşi faptul existenţei lor obiective, reale.

Învăţătura materialismului filozofic marxist despre spaţiu şi timp este indisolubil legată de rezolvarea materialistă a problemei fundamentale a filozofiei, de admiterea necondiţionată a faptului că senzaţiile noastre reprezintă imagini ale obiectelor existente în afara noastră. Reflectarea justă în senzaţiile omului a obiectelor existente în mod obiectiv în timp şi în spaţiu îi dă posibilitatea să se orienteze în mod adecvat în mediul înconjurător. Pe baza percepţiilor senzoriale ale spaţiului, omul distinge distanţa, mărimile şi formele lucrurilor, contururile, adîncimea, lăţimea şi înălţimea lor, direcţia în care se mişcă etc. Perceperea timpului existent în mod obiectiv permite omului să distingă durata, să stabilească succesiunea evenimentelor etc.

Materialismul filozofic marxist respinge şi concepţia metafizică despre spaţiu şi timp, potrivit căreia spaţiul şi timpul sînt considerate drept realităţi obiective de sine stătătoare, independente de materie. Astfel, filozoful materialist Democrit din Grecia antică, iar în secolul al XVII-lea Newton considerau timpul şi spaţiul în afara legăturii cu materia, ca realităţi obiective de sine stătătoare, nelegate de materie. De pildă, Democrit admitea, paralel cu existenţa atomilor, existenţa independentă de aceştia din urmă a unui spaţiu absolut vid, în care are loc mişcarea atomilor.

Scanned with OKEN Scanner

Spațiul și timpul, din punctul de vedere al lui Newton, sînt sisteme de referință obiective, absolut imobile. Newton considera că spațiul absolut vid, este pentru corpuri un recipient în care ele se mișcă. Dar corpurile, după Newton, aflîndu-se în spațiu, nu sînt în interacțiune cu el ; spațiul rămîne întotdeauna același și imobil ; în caz contrar, după părerea lui, el n-ar putea fi un sistem absolut de referință. Toate corpurile din spațiile cerești, spunea Newton, trebuie să se miște absolut liber, la fel cum, de pildă, în vid un fulg și o bucățică de aur cad cu aceeași viteză. Newton definește timpul ca durată pură ; la fel ca și spațiul, el este absolut și reprezintă un sistem de referință, datorită căruia ar deveni posibilă măsurarea în timp a diferitelor procese reale care au loc în spațiul vid. Dar aceste procese reale care au loc în timp nu se află în interacțiune cu timpul absolut ca sistem de referință. Însuși timpul, din punctul de vedere al lui Newton, rămîne, la fel ca și spațiul, întotdeauna același, adică durată pură. Tocmai de aceea este el, după Newton, un sistem absolut de referință.

Concepția metafizică a lui Newton despre spațiu și timp este incompatibilă cu noțiunea materialist-dialectică a spațiului și a timpului ca forme inseparabile ale materiei în mișcare. Din punctul de vedere al metafizicii, reiese în mod obiectiv că spațiul și timpul, ca niște esențe absolute, rupte de materie, sînt reprezentări, abstracții goale, existente numai în capul nostru. Se știe că metafizica duce în ultimă analiză la idealism.

Materialismul filozofic marxist consideră spațiul și timpul ca forme obiectiv reale de existență a materiei. „În lume — scria Lenin — nu există nimic în afară de materia în mișcare, iar materia în mișcare nu se poate mișca decît în spațiu și în timp“ [1]. Orice parte a materiei, fie ea cea mai mare — o stea — sau cea mai mică — un electron —, există neapărat în spațiu și în timp. Spațiul și timpul sînt condiții necesare ale existenței materiei. Dar dacă mișcarea materiei nu este posibilă în afara spațiului și a timpului, de aici rezultă că spațiul și timpul sînt indisolubil legate nu numai de materia în mișcare, dar și între ele. Mișcarea materiei are loc întotdeauna în timp și în spațiu, și nu ne putem închipui mișcarea numai

[1] Op. cit., pag. 166.

Scanned with OKEN Scanner

în timp sau numai în spaţiu. „Formele de bază ale oricărei existenţe — scria Engels — sînt spaţiul şi timpul, şi o existenţă în afara timpului este o absurditate tot atît de mare ca şi o existenţă în afara spaţiului“ [1]. Spaţiul şi timpul sînt două forme inseparabile de existenţă a materiei unitare, şi ar fi absurd să credem că materia poate să existe cînd într-una, cînd în cealaltă dintre aceste forme. Însăşi mişcarea materiei determină unitatea obiectivă absolută dintre timp şi spaţiu. Cînd spunem că lumina se propagă cu o viteză de 300.000 de kilometri pe secundă, exprimăm prin aceasta unitatea obiectivă dintre timp şi spaţiu, legătura indisolubilă dintre ele şi materia în mişcare.

Teza materialismului filozofic marxist cu privire la spaţiu şi timp ca forme fundamentale de existenţă a materiei, inseparabile de materia în mişcare, este confirmată de doctrina nouă, contemporană a fizicii despre spaţiu şi timp, care a stabilit că proprietăţile spaţiului şi ale timpului depind de materie, de mişcarea şi de distribuţia ei.

Faptul că spaţiul şi timpul sînt inseparabile unul de altul, la fel cum şi unul şi altul sînt inseparabile de materie şi de mişcarea ei, nu înseamnă cîtuşi de puţin că între ele nu există nici o deosebire. Spaţiul şi timpul sînt forme diferite de existenţă a materiei.

Care sînt particularităţile spaţiului şi ale timpului? Particularitatea caracteristică a spaţiului este diversitatea proprietăţilor lui. Spaţiul real are, de pildă, o mulţime de proprietăţi, care sînt reflectate de geometrie, sau, după cum se spune, de proprietăţi geometrice, printre care se numără: întinderea, forma, dimensiunile, suprafaţa, unghiurile, punctele, liniile etc. Una dintre cele mai importante proprietăţi ale spaţiului real este tridimensionalitatea. Tridimensionalitatea spaţiului arată caracterul lui de volum. Spaţiul real se măsoară în metri cubi. Orice corp există în spaţiul cu trei dimensiuni, potrivit cu care el poate să se mişte. Numai idealiştii pot nega realitatea tridimensionalităţii spaţiului. Aşa, de pildă, machiştii considerau că moleculele, atomii şi electronii nu pot fi percepuţi şi de aceea nu este obligatoriu să-i reprezentăm într-un spaţiu cu trei dimensiuni. Fizicienii idealişti bur-

[1] F. Engels: „Anti-Dühring“, ed. P.M.R. 1952, ediţia a II-a, pag. 61. — Nota Trad.

Scanned with OKEN Scanner

ghezi contemporani Bohr, Heisenberg şi alţii neagă, după exemplul machiştilor, spaţiul aplicat la electroni şi în general la microcosm. Dar succesele ştiinţei despre structura materiei infirmă idealismul şi confirmă tot mai mult concepţia materialistă despre spaţiu şi timp.

Criticînd pe Mach şi machişti, care negau spaţiul tridimensional aplicat la atom şi la electron, V. I. Lenin a scris: „Ştiinţele naturii nici nu-şi pun problema că substanţa studiată de ele ar putea să existe altfel decît în spaţiul cu 3 dimensiuni, încît şi părticelele acestei substanţe, oricît de mici ar fi ele, şi deci nu pot fi văzute, există «în mod necesar» în acelaşi spaţiu cu 3 dimensiuni“ [1].

Spaţiul real rămîne întotdeauna tridimensional; toate lucrurile şi particulele de substanţă posedă proprietatea de a avea trei dimensiuni spaţiale. Multiplele proprietăţi fizice şi geometrice ale spaţiului sînt în funcţie de natura fizică a corpurilor materiale, sînt expresia diferitelor proprietăţi fizice ale materiei. Diferitelor forme ale materiei le este inerent un spaţiu cu proprietăţi şi legi diferite. Acest lucru îl înţelegea foarte bine încă Lobacevski, care a creat o geometrie nouă, neeuclidiană. Geometria euclidiană consideră spaţiul ca fiind independent de materie şi avînd proprietăţi date o dată pentru totdeauna, absolute, întotdeauna şi pretutindeni aceleaşi. Lobacevski, pornind de la principiul dependenţei proprietăţilor spaţiului de structura materiei, a descoperit corelaţia directă dintre segmente şi unghiuri. Pe această bază el a dat o explicaţie nouă, diferită de geometria euclidiană, tezei geometrice cu privire la dependenţa sumei unghiurilor interne ale triunghiului de lungimea laturilor lui, demonstrînd că, o dată cu lungirea laturilor triunghiului, această sumă devine mai mică decît două unghiuri drepte. Geometria lui Lobacevski reflectă mai complet şi mai profund diversitatea proprietăţilor geometrice ale spaţiului real decît geometria euclidiană. Ea arată totodată caracterul relativ al unor teze ale geometriei, care înainte erau considerate absolute.

Particularitatea caracteristică a timpului constă în faptul că el exprimă o legătură şi o anumită succesiune a miş-

[1] V. I. Lenin, Opere, vol. 14, E.S.P.L.P. 1954, pag. 172. — Nota Trad.

cării materiei. Spre deosebire de spațiu, timpul are o singură dimensiune.

Dacă în spațiu un corp poate să se deplaseze în diferite direcții, corespunzătoare celor trei dimensiuni, în timp el nu se poate deplasa decît într-o singură direcție. Timpul este ireversibil. Atît în natură cît și în istoria dezvoltării societății omenești există o succesiune obiectivă ireversibilă a evenimentelor în timp, succesiune în care trecutul, prezentul și viitorul sînt legate între ele în așa fel, încît nu-și pot schimba locurile. Proprietatea ireversibilității timpului, scurgerea timpului numai într-o singură direcție bine determinată (înainte) este expresia mișcării și dezvoltării eterne a naturii și a istoriei societății omenești în linie ascendentă — de la vechi la nou. Timpul exprimă succesiunea lucrurilor și proceselor materiale și legătura dintre ele.

Materialismul filozofic marxist admite eternitatea și infinitatea materiei în spațiu și în timp. Lumea materială este eternă în timp și infinită în spațiu. „Eternitatea în timp și infinitul în spațiu — a arătat Engels — înseamnă din capul locului și, prin simplul înțeles al cuvintelor, ceea ce nu este limitat în *nici un* sens, nici înainte, nici înapoi, nici în sus, nici în jos, nici la dreapta, nici la stînga“ [1].

Teza materialismului filozofic marxist despre eternitatea și infinitatea lumii în timp și în spațiu își găsește confirmarea în astronomia contemporană, care pe baza observațiilor și cercetărilor științifice arată că în univers are loc un proces infinit de creare și de distrugere a unor stele și sisteme de stele, dar că universul în întregul lui nu are limite.

Teza materialismului dialectic și datele științei astronomice cu privire la infinitatea lumii în spațiu și în timp infirmă afirmația idealistă, clericală că lumea este finită.

Dar idealismul și clericalismul încă n-au depus armele și n-au încetat să propage aiurelile „savante“ despre crearea lumii de către o forță supranaturală — dumnezeu. Filozofii și savanții idealiști burghezi din zilele noastre propovăduiesc intens ideea clericală că lumea este finită, că ea este limitată în timp și în spațiu, căutînd să folosească

---

[1] F. Engels: „Anti-Dühring“, ed. P.M.R. 1952, ediția a II-a, pag. 59. — Nota Trad.

Scanned with OKEN Scanner

în acest scop știința, în special astronomia, pe care în prealabil au denaturat-o.

Admiterea ideii că lumea este finită duce la admiterea lui dumnezeu ca creator al lumii. Astronomii burghezi contemporani sprijină legenda despre facerea lumii, afirmînd că stelele care fac parte din diferite sisteme de stele, inclusiv soarele, s-au format într-o epocă îndepărtată și că acum nu ar mai avea loc un proces de formare a stelelor. Aceasta înseamnă că stelele și sistemele de stele au fost create de cineva în același timp.

Paralel cu aceasta, în astronomia burgheză mai circulă și așa-numita teorie a universului care se lărgește, potrivit căreia universul tridimensional se lărgește permanent prin apariția neașteptată a unor stele noi dintr-un oarecare spațiu „transcendental". Aceste „teorii" sînt folosite de obscurantiștii religioși pentru „a fundamenta" existența lui dumnezeu, atotputernicia lui.

Astronomi sovietici — academicianul V. A. Ambarțumean și alții —, pe baza a numeroase date cu privire la diferitele corpuri cerești — stele, planete, nebuloase —, au dovedit caracterul eronat și inconsistența concluziilor astronomilor burghezi cu privire la apariția tuturor stelelor într-o epocă îndepărtată. Ei s-au apropiat de explicarea legilor apariției și dezvoltării corpurilor cerești, care se află în diferite stadii de dezvoltare. S-a dovedit că sistemul de stele Galaxia, în care se află soarele și pămîntul, se compune dintr-o serie de subsisteme de stele, stelele din diferite subsisteme avînd vîrste diferite. S-a stabilit de asemenea că multe grupuri de stele sînt alcătuite din stele foarte tinere, care au parcurs doar o parte infimă din viața lor (vîrsta stelelor se măsoară în miliarde de ani, de aceea vîrsta stelelor care au cîteva milioane de ani este considerată drept infimă). Numeroase observații făcute cu ajutorul instrumentelor astronomice cele mai noi confirmă justețea teoriilor astronomilor sovietici despre procesul de formare a stelelor și a sistemelor de stele, care continuă și în prezent.

Dar dacă procesul de formare a stelelor, așa cum o dovedesc astronomii sovietici, continuă și astăzi, aceasta constituie o dezmințire directă a teoriilor idealiste burgheze despre apariția simultană a tuturor stelelor într-o epocă îndepărtată, precum și a teoriilor idealiste despre apariția

Scanned with OKEN Scanner

stelelor dintr-un spațiu „transcendental", „cu cinci dimensiuni" și o dovadă că procesul de creare și de distrugere a stelelor este infinit și că universul este infinit în spațiu și etern în timp.

Așadar, în univers se observă apariția de stele noi în timpul infinit și totodată coexistența în același timp a nenumărate sisteme de stele în spațiul infinit. În lume are loc o continuă transformare a materiei în mișcare în timp și în spațiu. În acest proces universal de transformare fiecare formă particulară de existență a materiei este deopotrivă de trecătoare, în el nu există nimic etern în afară de materia în eternă mișcare și transformare. În toate transformările ei, scrie Engels, materia rămîne una și aceeași, nici unul din atributele ei nu poate să dispară. Spațiul și timpul ca forme inseparabile de existență a materiei sînt tot atît de eterne și de infinite ca și materia însăși.

5. Legitatea obiectivă a lumii materiale

Materialismul filozofic marxist ne învață că multiplele transformări ale materiei care se mișcă în spațiu și în timp au un caracter strict necesar și determinat din punct de vedere cauzal. În lumea care-l înconjoară pe om nu există nici un fenomen care să apară și să se dezvolte fără o cauză firească, prin voința vreunei forțe spirituale supreme.

Admiterea legității obiective a naturii și societății în teoria marxist-leninistă este indisolubil legată de admiterea realității obiective a lumii exterioare, a materiei. Negarea existenței legității obiective a lumii duce inevitabil în mocirla idealismului, a clericalismului.

În problema legității lumii exterioare, a naturii, ca și în celelalte probleme mai importante ale filozofiei, există două linii diametral opuse: linia idealistă și linia materialistă. Toți idealiștii din trecut și de astăzi neagă legitatea obiectivă și cauzalitatea în natură. Ei consideră cu toții că legitatea, cauzalitatea și necesitatea sînt însușiri ale conștiinței subiectului sau ale „spiritului universal".

Astfel, Kant a negat de pe pozițiile idealismului subiectivist legitatea obiectivă a naturii și a dedus legile din

Scanned with OKEN Scanner

conştiinţa omului. El a spus că raţiunea nu ia legile din natură, ci i le prescrie. Lumea fenomenelor, după cum susţinea Kant, este lipsită de legitate şi ordine, şi numai cu ajutorul principiilor apriorice, ale raţiunii date înainte de orice experienţă omul pune în legătură şi în ordine fenomenele lumii, dictează legi naturii.

Pe urmele lui Kant au mers şi machiştii, care şi ei declarau că omul este creatorul legilor naturii, că omul dă legi naturii, iar nu natura omului. Bogdanov, de pildă, afirma că legile sînt făurite de gîndire ca un mijloc de organizare şi de coordonare a experienţei.

În realitate însă lumea este mişcarea guvernată de legi a materiei, iar cunoaşterea noastră, fiind un produs superior al naturii, este în stare numai să reflecte această legitate, iar nu s-o introducă în natură.

De o foarte mare importanţă pentru stabilirea esenţei cutărui sau cutărui curent filozofic este tratarea problemei cauzalităţii.

„...Linia subiectivistă în problema cauzalităţii, deducerea ordinii şi a necesităţii în natură nu din lumea exterioară obiectivă, ci din conştiinţă, din raţiune, din logică etc. — scria V. I. Lenin —, nu numai că desparte raţiunea omenească de natură, nu numai că o opune pe cea dintîi celei de-a doua, dar face din natură *o parte* a raţiunii, în loc ca raţiunea să fie socotită o părticică a naturii. Linia subiectivistă în problema cauzalităţii nu e decît idealism filozofic (ale cărui variante sînt teoriile lui Hume şi Kant asupra cauzalităţii), adică un fideism mai mult sau mai puţin atenuat, diluat. Admiterea existenţei legităţii obiective în natură şi reflectarea aproximativ exactă a acestei legităţi în capul omului, iată doctrina materialistă“ [1].

Savanţii şi filozofii burghezi contemporani reînvie formula kantiană-machistă de mult zdrobită de V. I. Lenin: „omul dă legi naturii“. Ei declară că în natură nu există nici un fel de unitate, nici un fel de legi obiective. Filozoful idealist englez Bertrand Russell susţine de-a dreptul că scopul cercetării ştiinţifice trebuie să se reducă numai la a introduce ordine, sistem în cunoştinţele omului. Călcînd pe urmele lui Kant, Russell consideră că legitatea naturii este un produs al activităţii coordonatoare a conştiinţei omului.

[1] V. I. Lenin, Opere, vol. 14, E.S.P.L.P. 1954, pag. 146. — Nota Trad.

Ideea kantiană a caracterului aprioric al legilor naturii este promovată în lucrările lor de astrofizicienii burghezi Eddington, Jeans, Milne. Ei consideră că toate legile fundamentale ale lumii pot fi deduse pur și simplu din conștiința noastră, în mod pur aprioric. În cartea „Teoria relativistă a protonilor și electronilor", Eddington declară că la urma urmei ceea ce înțelegem noi din univers este exact ceea ce introducem noi în univers pentru a-l face inteligibil. Fizicieni idealiști burghezi ca Heisenberg, Bohr și alții afirmă că în lumea particulelor celor mai simple (micro) nu există legătură necesară, determinare cauzală și legitate, ci domnește întîmplarea, „libertatea voinței". După părerea lor, electronul posedă „libertatea voinței". La această afirmație idealistă, Bohr, de pildă, a ajuns pe „baza" identificării întîmplării cu lipsa de cauzalitate.

În realitate însă, după cum ne învață materialismul dialectic, întîmplător nu înseamnă fără cauză, întîmplarea este o formă de manifestare a necesității, de aceea nu există și nu pot exista fenomene fără cauză, fie ele chiar și întîmplătoare. Raționamentele lui Bohr cum că electronul iese din cadrul legăturilor cauzale ale naturii sînt bazate în întregime pe născociri idealiste, ca și afirmația lui că dezagregarea radioactivă a elementelor este un exemplu de încălcare a legăturilor cauzale în natură. Concluziile antiștiințifice ale lui Bohr sînt infirmate de însăși practica obținerii energiei atomice. Căci dacă fenomenele radioactive ar fi lipsite de o cauză și ar ieși din cadrul legității naturii, cunoașterea și stăpînirea energiei intraatomice ar fi fost pur și simplu imposibilă.

Negarea caracterului obiectiv al legilor naturii și societății înseamnă de fapt negarea științei însăși. Adevărata știință poate să existe și să se dezvolte numai pe baza admiterii legilor obiective, pe baza studierii acestor legi.

Negarea de către filozofii și fizicienii burghezi contemporani a legității obiective îi duce inevitabil la misticism și fideism, la preamărirea credinței și la minimalizarea cunoașterii. A alunga legile din știință, a spus V. I. Lenin, înseamnă de fapt a strecura în ea religia.

Materialismul filozofic marxist este fundamental ostil tuturor concepțiilor idealiste despre cauzalitate și legitate. În opoziție cu linia idealistă în problema cauzalității și a legității, materialismul filozofic marxist pornește de la admiterea legității obiective, a cauzalității și a necesității în

Scanned with OKEN Scanner

natură. Orice fenomen din natură își are cauza lui materială, se află în înlănțuire cu alte fenomene și cu întregul univers. În natură există o legătură obiectivă între fenomenele lumii; această legătură dintre fenomenele naturii și condiționarea lor reciprocă reprezintă legi de dezvoltare a materiei în mișcare. Legile lumii sînt obiective, deoarece acționează independent de conștiința oamenilor. Legea, după cum ne învață clasicii marxism-leninismului, este esențialul din fenomene, forma universalității în natură. O expresie a legilor celor mai generale ale naturii, ca și ale societății, sînt legile fundamentale ale dialecticii materialiste: legătura generală și interdependența fenomenelor, mișcarea și dezvoltarea, trecerea de la schimbări cantitative la schimbări calitative radicale, dezvoltarea ca luptă a contrariilor. Legile dialectice sînt legi reale, obiective ale dezvoltării naturii și istoriei. Legile exprimă legăturile fundamentale, esențiale și necesare dintre fenomenele din natură și societate. Fiind în legătură interioară între ele, toate obiectele materiale formează un proces unitar necesar de mișcare și dezvoltare a lumii.

În opoziție cu idealiștii, care consideră că legile sînt introduse în natură din afară, materialismul filozofic marxist descoperă legile dialectice în natura și în societatea însăși, le reflectă și în felul acesta creează un tablou științific al lumii. Fenomenelor naturii le sînt proprii contradicții interne, deoarece ele au toate o latură negativă și pozitivă, un trecut și un viitor. De aceea lupta dintre vechi și nou constituie conținutul lăuntric al procesului dezvoltării. Ceea ce este nou, superior în natură și în societate apare totdeauna în luptă cu ceea ce este vechi, inferior, ca urmare a dezvăluirii contradicțiilor interne dintre ele.

Orice fenomen din natură și societate, dezvoltîndu-se pe baza contradicțiilor interne, creează condiții nu numai pentru distrugerea sa, dar și pentru trecerea la un fenomen nou, superior. Astfel se creează lanțul necesar unitar al dezvoltării, în care fiecare verigă precedentă pregătește bazele pentru apariția unei verigi calitativ noi, superioare.

Legile generale ale lumii materiale se manifestă pe diferitele trepte ale dezvoltării naturii prin legi concrete, specifice pentru fiecare domeniu de fenomene, pentru fiecare formă particulară de mișcare a materiei. Cunoașterea acestor legi specifice revine diferitelor științe. Materialismul filozofic marxist consideră legile științei drept o re-

Scanned with OKEN Scanner

flectare a legității obiective ale naturii și societății, legitate existentă în afara noastră. Fiecare lege a științei, fie că este vorba de legea conservării și transformării energiei, de legea corelației dintre masă și energie, de legea periodicității elementelor chimice sau de legea unității dintre organism și condițiile lui exterioare de viață, reflectă legitatea obiectivă ale proceselor care au loc în natură independent de voința oamenilor.

Caracterul obiectiv al legilor lumii este dovedit de însăși istoria dezvoltării naturii, de datele științei despre natură. Știința ne arată în toate domeniile sale de cunoștințe manifestarea legilor obiective în haosul aparent de fenomene. Așa, de pildă, întreaga istorie a dezvoltării lumii vegetale și animale este o dovadă vie a legității obiective a apariției formelor și speciilor noi din formele și speciile existente înainte, a formelor superioare din cele inferioare. Marea însemnătate a teoriei lui Darwin constă în faptul că el a spulberat legenda „creării de către dumnezeu" a plantelor și a animalelor, a dovedit pe bază de fapte verificate cum din organismele primitive foarte simple au luat naștere, prin selecția naturală în procesul adaptării, organisme tot mai complexe și mai perfecționate. Darwin a dovedit pe cale experimentală cum noile caractere dobîndite de indivizii cutărei sau cutărei specii în procesul adaptării, atunci cînd erau folositoare, s-au fixat treptat în decursul unei lungi perioade de timp, transmițîndu-se prin ereditate, ducînd în cele din urmă la transformarea speciilor, la nașterea unor specii noi de animale și de plante din vechile specii.

Teoria lui Darwin, care a pus bazele biologiei științifice, a servit drept fundament naturalist-științific concepției materialist-dialectice despre legitatea lumii obiective. Ea arată în mod concludent că cele mai misterioase fenomene ale naturii vii pot fi pe deplin explicate prin cauze naturale, că pentru înțelegerea acestor fenomene nu este de loc necesar să se recurgă la admiterea existenței unei rațiuni divine mitice.

În filozofia și biologia idealistă a dominat timp de multe secole concepția că în natura vie totul este dinainte prevăzut și că domnește o armonie prestabilită. Din acest punct de vedere, caracterul adecvat structurii organismului, perfecțiunea lui, nu se explica prin legitatea firească

Scanned with OKEN Scanner

a naturii, ci prin intervenţia directă a unui creator prea înţelept — dumnezeu.

Legea darvinistă a selecţiei naturale a dat o lovitură de moarte teoriei idealiste, teleologice a armoniei prestabilite şi a finalităţii în natură. Teoria lui Darwin nu neagă caracterul adecvat al structurii lumii organice, dar îi dă o explicaţie naturalistă-ştiinţifică. Natura vie oferă o mulţime de exemple de caracter adecvat al structurii fiinţelor vii. Adaptarea organismelor la condiţiile exterioare este un fapt incontestabil şi totodată foarte uimitor. Să luăm fie chiar şi culoarea protectoare a unor animale. Ea ajută animalului să se adapteze cît mai bine la mediul înconjurător, îl face mai puţin observabil pentru duşmani şi, implicit, îi dă posibilitatea să trăiască, să se înmulţească şi să transmită prin ereditate noilor generaţii caracterele folositoare speciei respective. Dar această culoare însăşi nu se explică decît prin acţiunea unor factori fizico-chimici.

În opoziţie cu punctul de vedere teleologic, care neagă dependenţa animalelor de condiţiile exterioare, Darwin a scos la iveală cauzele naturale ale caracterului adecvat al structurii lumii organice. Caracterul adecvat, adaptarea lumii vegetale şi animale la condiţiile mediului exterior sînt minunat explicate de teoria selecţiei naturale a lui Darwin. Prin selecţia naturală a modificărilor folositoare organismului s-a creat şi se creează acea conformitate pe care o observăm în natura vie. În cursul acestui proces supravieţuiesc indivizii şi acele specii care posedă caractere ce favorizează adaptarea lor la mediul înconjurător respectiv şi sînt nimiciţi, dispar indivizii şi speciile care sînt lipsiţi de aceste caractere. Aceasta este legea selecţiei naturale.

Dar Darwin, subapreciind influenţa directă a mediului asupra variabilităţii organismelor, lucru pe care l-a mărturisit chiar el în ultimii ani ai vieţii sale, n-a ştiut să dezvăluie pînă la capăt cauza selecţiei naturale. Transpunînd în domeniul naturii vii legea pseudoştiinţifică a suprapopulării a lui Malthus, Darwin a făcut o mare greşeală, considerînd lupta pentru existenţă, care decurge din suprapopulaţia din lumea plantelor şi animalelor, drept principala cauză a dezvoltării lumii organice. Suprapopulaţia, ca şi rezultatul ei — lupta pentru existenţă —, există într-adevăr în natura vie, dar nu aceasta este principala cauză a variabilităţii speciilor. Lupta pentru existenţă are

Scanned with OKEN Scanner

o însemnătate foarte limitată. În majoritatea cazurilor dezvoltarea lumii organice are loc şi fără luptă pentru existenţă. Aşa, de pildă, atunci cînd plante şi animale migrează în noi regiuni, modificările organismelor sînt provocate de noile condiţii naturale (climă, sol, umiditate, substanţe nutritive etc.), fără să existe nici un fel de suprapopulaţie. Factorul cel mai important, cauza principală a modificării speciilor este, aşa cum a arătat Engels în „Dialectica naturii", capacitatea de adaptare a organismelor vii la condiţiile exterioare schimbate, care joacă un rol determinant în dezvoltarea lumii organice.

Explicînd just caracterul adecvat al structurii fiinţelor vii prin selecţia naturală, Darwin n-a scos în mod suficient la iveală cauzele selecţiei naturale însăşi şi, deci, şi ale caracterului adecvat al structurii plantelor şi animalelor.

Caracterul adecvat al formelor organice este un fenomen istoriceşte trecător. Apărînd ca rezultat al adaptării organismelor la condiţiile mediului exterior, el se transmite prin ereditate noilor generaţii şi se modifică mereu în funcţie de condiţiile concrete de viaţă ale organismelor. Nu există şi nu poate exista un caracter adecvat absolut al structurii unui organism, deoarece mediul exterior în care trăieşte organismul se schimbă el însuşi mereu. De aceea ceea ce este adecvat în unele condiţii devine neadecvat în altele.

Caracterul adecvat este deci relativ. Despre caracterul adecvat al structurii organismului se poate vorbi numai în legătură cu condiţiile istoriceşte determinate ale mediului care-l înconjoară. Aşadar, în natura vie, în locul unui scop presupus, avem o cauză firească. Perfecţiunea lumii organice, spunea K. A. Timireazev, nu este un scop posibil, problematic, ci un rezultat inevitabil al legilor naturii.

Învăţătura materialismului filozofic marxist despre legitatea şi determinarea cauzală a fenomenelor naturii este confirmată în mod strălucit nu numai de teoria lui Darwin, dar şi de descoperirile marilor biologi şi fiziologi ruşi. Cercetînd condiţiile de viaţă ale plantelor, K. A. Timireazev, unul dintre cei mai mari reprezentanţi ai ştiinţelor materialiste ruse ale naturii, a stabilit legile fundamentale ale legăturii dintre energia solară, pe de o parte, şi viaţa pe pămînt şi clorofila din plante, pe de altă parte. Timireazev a dovedit în mod ştiinţific că viaţa plantelor depinde de

Scanned with OKEN Scanner

energia radiantă a soarelui, că tocmai soarele furnizează plantei energia necesară pentru descompunerea bioxidului de carbon. Descompunerea bioxidului de carbon în carbon şi oxigen, asimilarea carbonului şi eliminarea oxigenului constituie procesul vital cel mai esenţial al plantei.

Acest proces, procesul fotosintezei, după cum a arătat Timireazev, are loc în organele verzi ale plantei, în grăuncioarele microscopice de clorofilă, sub influenţa energiei radiante a soarelui. Grăunciorul de clorofilă este, deci, laboratorul plantei, în care se fabrică substanţa organică, ce serveşte pentru nevoile întregii lumi vegetale şi animale. Razele soarelui, scrie Timireazev, captate de clorofilă, sînt folosite pentru descompunerea bioxidului de carbon şi pentru formarea substanţei organice, sînt puse la rezervă sub formă de energie chimică, de care ne servim atunci cînd folosim această substanţă ca hrană sau combustibil. În plante are loc un proces permanent de transformare a energiei solare în energie chimică. Legea conservării şi transformării energiei rămîne în vigoare şi aici, în procesele biologice.

Prin descoperirea sa, Timireazev a dat o lovitură foarte puternică concepţiilor idealiste despre procesele vieţii. „...Pentru explicarea fenomenelor vieţii vegetale — scrie Timireazev —, fiziologia plantelor n-are nevoie de nici un fel de premise arbitrare... Ea n-are nevoie, ca altădată, să admită existenţa unei materii organice speciale... Ea n-are nevoie să admită existenţa unei forţe vitale speciale, insezisabile şi arbitrare, care scapă de sub controlul legii cauzalităţii... Ea n-are nevoie, în sfîrşit, să admită existenţa principiului metafizic vag al dezvoltării finaliste — acest ultim refugiu al vitaliştilor —, pentru ea e suficient procesul istoric real de dezvoltare indicat de Darwin..." [1].

Timireazev dă o explicaţie materialistă ştiinţifică fenomenelor din natura vie, pornind de la propriile ei legi firești.

Teza materialismului filozofic marxist cu privire la legitatea obiectivă a fenomenelor naturii a triumfat complet în ştiinţa sovietică. Această teză, ca şi toate celelalte teze ale materialismului dialectic, a devenit o călăuză pentru biologii sovietici în cercetarea naturii vii. În ţara noastră

---

[1] K. A. Timireazev, Opere alese, vol. II. Editura de stat pentru literatură agricolă, 1948, pag. 357—358.

lupta pentru bazele materialiste ale teoriei lui Darwin s-a încheiat cu victoria deplină a biologiei miciuriniste, bazată pe principiile materialismului dialectic. Biologia miciuristă reprezintă o etapă nouă, superioară în dezvoltarea bazelor ştiinţifice ale darvinismului. Ea a biruit unele lipsuri esenţiale ale teoriei lui Darwin. Darwin admitea numai dezvoltarea evolutivă a naturii vii, explicînd trecerea de la o specie la alta ca o modificare treptată a animalelor şi plantelor, fără un salt. Meritul lui Darwin constă în faptul că, prin teoria sa evoluţionistă, el a infirmat susţinerea falsă a biologiei metafizice cu privire la invariabilitatea naturii vii şi a dovedit că speciile vegetale şi animale provin unele din altele. Învăţătura lui Darwin despre apariţia speciilor noi din altele vechi arată în fond transformările calitative care au loc în natura vie. Dar, considerînd în mod unilateral modificarea speciilor numai ca un rezultat al evoluţiei, fără salturi, Darwin n-a ştiut să dea o generalizare filozofică justă propriilor sale mari descoperiri din domeniul ştiinţelor naturii.

Biologia miciuristă a biruit această lipsă esenţială a teoriei lui Darwin. Ea ne învaţă că la trecerea de la o specie la alta are loc o modificare calitativă radicală a organismelor. În natura vie există o diversitate calitativă de forme organice, care se află în interacţiune una cu alta şi care se transformă una în alta. Trecerea de la o specie la alta se face prin salturi. Saltul la o specie nouă în dezvoltarea lumii organice se pregăteşte treptat în sînul speciei vechi. Salturile în dezvoltarea plantelor şi a organismelor animale nu au loc sub formă de explozii, ci sub forma trecerii treptate de la vechea calitate la alta nouă.

Călăuzindu-se după materialismul filozofic marxist, biologia miciuristă dezvăluie cu succes legile naturii vii, a modificărilor ereditare şi dependenţa lor de condiţiile de viaţă ale organismelor.

În opoziţie cu weismanniştii, care neagă legătura necesară obiectivă dintre organism şi condiţiile de viaţă care acţionează asupra organismului, Miciurin şi miciuriniştii au înrădăcinat adînc în ştiinţa biologică ideea unităţii dintre organism şi condiţiile naturale în care el trăieşte şi se dezvoltă. Unitatea dintre organism şi condiţiile de viaţă, modificarea organismului potrivit cu schimbarea condiţiilor lui de viaţă constituie o lege obiectivă de dezvoltare a întregii naturi vii. Biologia miciuristă priveşte varia-

Scanned with OKEN Scanner

bilitatea naturii vii ca pe un rezultat al interacțiunii dintre adaptare și ereditate. Această interacțiune constă în faptul că adaptarea organismului la condițiile care se schimbă ale mediului exterior produce în mod necesar modificări ale caracterelor moștenite, modificări ale eredității, iar ereditatea, la rîndul ei, fixează aceste modificări, acumulează noile caractere apărute în procesul de adaptare, ceea ce și duce la o modificare calitativă treptată a speciilor de animale și plante. Cunoașterea legilor naturii vii dă oamenilor posibilitatea s-o transforme în practică în direcția necesară lor.

Dacă diferite organisme vii cer pentru dezvoltarea lor, așa cum ne învață biologia miciurinistă, condiții de mediu exterior diferite, studiind aceste cerințe, putem nu numai să aflăm particularitățile calitative ale naturii organismelor, particularitățile calitative ale eredității, dar să și modificăm în mod dirijat ereditatea. Prin ereditate biologia miciurinistă înțelege proprietatea organismului viu de a cere anumite condiții pentru viața sa, pentru dezvoltarea sa și de a reacționa într-un anumit fel la unele condiții sau la altele. Cunoașterea cerințelor naturale, a raportului dintre organism și condițiile mediului exterior ne dă posibilitatea să dirijăm viața și dezvoltarea acestui organism.

Știința biologică sovietică, reflectînd în mod just legile fundamentale ale naturii vii, dezvoltă cu succes pe această bază teoria modificării dirijate a eredității organismelor animale și vegetale.

Descoperirea legilor naturii în scopul transformării ei practice în interesul omenirii — iată principalul obiectiv al cercetărilor științei sovietice. Arătînd în a sa „Scrisoare către tineret" necesitatea studierii faptelor, marele fiziolog rus I. P. Pavlov a subliniat cu toată vigoarea că atunci cînd studiem faptele, cînd experimentăm, trebuie să căutăm să nu rămînem la suprafața faptelor, ci să pătrundem secretul apariției lor, să căutăm cu perseverență legile care le guvernează. Numai în condițiile orînduirii sociale sovietice, pe baza tezelor călăuzitoare ale materialismului filozofic marxist, a devenit posibilă pătrunderea mai adînc în procesele cele mai complexe ale naturii, dezvăluirea legității inerente lor. Dimpotrivă, caracterul limitat al gîndirii savanților burghezi, faptul că ei apără interesele de clasă ale burgheziei reacționare contemporane creează o repre-

Scanned with OKEN Scanner

zentare falsă, idealistă despre fenomenele societății și ale naturii.

Un strălucit exemplu de aprofundare a legilor naturii vii îl constituie teoria lui I. P. Pavlov și a adepților lui despre corelația și interacțiunea dintre organism și mediu. Studiind activitatea nervoasă superioară a organismului animalelor, Pavlov a descoperit că în interacțiunea dintre organism și mediu există nu numai o legătură necondiționată, relativ permanentă, ereditară, dar și o legătură **condiționată,** temporară, foarte variabilă, dobîndită în cursul vieții individuale a animalului. Legăturile condiționate și necondiționate sînt rezultatul acțiunii necesare a lumii exterioare asupra organismului și al reacțiilor de răspuns ale organismului animal la aceste acțiuni. Legăturile condiționate, repetîndu-se într-o serie de generații, pot deveni cu timpul legături necondiționate. Organismul ca tot unitar, în sensul înlănțuirii reciproce a tuturor părților și funcțiunilor lui, se află într-o interacțiune permanentă cu mediul exterior. Această interacțiune complexă a organismului cu mediul exterior se realizează la animalele superioare prin scoarța cerebrală. Scoarța cerebrală, după cum a arătat I. P. Pavlov, este purtătoarea funcțiunii dobîndirii, formării de noi legături între organism și mediu, a funcțiunii adaptării organismului la condițiile mediului.

În dezvăluirea legăturii necesare dintre organism și condițiile lui de viață, teoria pavlovistă este legată în modul cel mai strîns de biologia miciurinistă. Ea admite rolul hotărîtor al mediului exterior în activitatea sistemului nervos al organismului, transformarea reflexelor condiționate (dobîndite) în reflexe necondiționate (ereditare). Fiziologia pavlovistă, la fel ca și biologia miciurinistă, își propune ca sarcină nu numai să studieze funcțiunile fiziologice ale organismului, dar, pe această bază, să le stăpînească și să le dirijeze.

Știința descoperă mereu alte legi ale naturii și prin aceasta dovedește că există o legătură obiectivă între fenomenele lumii, că știința nu introduce legi în natură, ci reflectă numai în legile sale această legitate obiectivă a naturii, determinarea cauzală obiectivă a fenomenelor lumii.

Oamenii nu pot să suprime sau să creeze legile naturii. Aceasta nu înseamnă, firește, că ei sînt neputincioși în fața legilor naturii, că ei nu pot influența procesele naturii. Dacă facem abstracție de procesele astronomice, geologice

Scanned with OKEN Scanner

și de alte cîteva procese analoge, a arătat I. V. Stalin, oamenii, cunoscînd legile naturii, sprijinindu-se pe ele, pot să folosească aceste legi în interesul societăţii, să îndrepte acţiunile distructive ale unor legi în folosul societăţii. Astfel cunoaşterea legilor hidrostaticii a permis oamenilor să pună frîu forţei distructive a apei, s-o folosească în scopuri practice, pentru irigarea ogoarelor, pentru obţinerea energiei electrice. Acelaşi lucru se poate spune şi despre legile fenomenelor electromagnetice, luminoase, acustice, despre legile opticii şi despre multe altele. Cunoaşterea acestor legi dă posibilitate oamenilor să creeze dispozitive şi aparate tehnice foarte diverse şi foarte complexe şi cu ajutorul lor să folosească legile menţionate în activitatea lor productivă şi ştiinţifică. Dar folosirea legilor naturii de către oameni în scopurile lor practice nu înseamnă încălcarea sau anularea legilor obiective ale naturii. Dimpotrivă, această folosire se realizează pe baza acestor legi.

Admiterea legilor obiective ale naturii şi cunoaşterea lor — iată punctul de plecare al dezvoltării oricărei ştiinţe, baza activităţii îndreptate spre un anumit scop al oamenilor. Cunoscînd legile naturii, oamenii le pot folosi pentru realizarea scopurilor lor. Mai mult, pe baza cunoaşterii legăturilor necesare dintre fenomene, ei pot să stabilească dinainte, să prevadă mersul şi rezultatele acţiunii legilor naturii şi ale societăţii. Învăţătura materialismului filozofic marxist despre caracterul obiectiv al legilor lumii materiale are, deci, o enormă însemnătate pentru dezvoltarea ştiinţei, pentru activitatea practică a oamenilor. Ea este baza teoretică a cunoaşterii cu adevărat ştiinţifice a legilor naturii şi a folosirii lor conştiente în activitatea practică a omului în interesul societăţii.

6. Însemnătatea tezei marxiste cu privire la materialitatea lumii şi la legile dezvoltării ei pentru activitatea practică a Partidului comunist

Marxism-leninismul a extins teza materialismului filozofic marxist cu privire la materialitatea lumii şi la legile ei la studiul vieţii sociale, a aplicat-o la istoria societăţii, la activitatea practică a Partidului comunist.

Scanned with OKEN Scanner

Teza fundamentală a filozofiei marxiste cu privire la realitatea obiectivă a lumii exterioare aplicată la viaţa socială înseamnă admiterea realităţii obiective a condiţiilor vieţii materiale a societăţii, a existenţei sociale.

Baza materială a vieţii sociale a oamenilor o constituie totalitatea relaţiilor de producţie, care formează o anumită orînduire economică a societăţii, baza ei reală.

Relaţiile de producţie sînt prin natura lor materiale, deoarece ele există independent de voinţa oamenilor. În producţia socială a vieţii lor, a spus Marx, oamenii intră în relaţii determinate, necesare, independente de voinţa lor, în relaţii de producţie care corespund unei anumite trepte de dezvoltare a forţelor lor materiale de producţie. Existenţa socială a oamenilor, care ia naştere din activitatea lor de producţie, este o realitate obiectivă, „obiectivă nu în sensul că societatea unor fiinţe conştiente, a oamenilor, ar putea să existe şi să se dezvolte independent de existenţa acestor fiinţe..., ci în sensul că existenţa socială *este independentă* de *conştiinţa socială* a oamenilor. Din faptul că trăiţi şi gospodăriţi, că naşteţi copii şi produceţi produse, că schimbaţi aceste produse, se formează un lanţ, obiectiv necesar, de evenimente, un lanţ al dezvoltării, independent de conştiinţa voastră *socială*...“ [1].

Interpretarea marxist-leninistă a existenţei sociale a oamenilor ca realitate obiectivă existentă independent de voinţa oamenilor şi a vieţii spirituale a societăţii ca reflectare a acestei realităţi obiective a permis să se treacă de la descrierea fenomenelor sociale la o analiză riguros ştiinţifică a lor. Interpretarea materialistă a fenomenelor vieţii sociale a pus capăt concepţiei idealiste despre societate ca agregat mecanic de indivizi care ia naştere şi se transformă în mod întîmplător, după voinţa marilor personalităţi, şi a aşezat pentru prima oară sociologia pe o bază ştiinţifică.

Extinderea tezei materialismului filozofic marxist despre materialitatea lumii şi legile ei la istoria societăţii a dat posibilitatea să se stabilească nu numai noţiunea de formaţiune social-economică, ci şi legitatea obiectivă a dezvoltării ei.

O dată cu descoperirea concepţiei materialiste a isto-

---

[1] V. I. Lenin, Opere, vol. 14, E.S.P.L.P. 1954, pag. 319. — **Nota Trad.**

riei, s-a constatat că fenomenele sociale, cu toată diversitatea lor, sînt subordonate unor legi generale, inerente însăşi istoriei societăţii, că legătura şi intercondiţionarea fenomenelor vieţii sociale sînt legi de dezvoltare a societăţii. Nu numai în natură, dar şi în viaţa socială există o legătură necesară obiectivă şi o intercondiţionare a fenomenelor. De aceea istoria societăţii poate fi explicată numai pornindu-se de la propriile ei legi interne.

Filozofia, precum şi sociologia premarxistă au introdus în istorie legi din afară ; ele nu au dat şi nici nu puteau da o explicare justă a istoriei societăţii.

Filozofii burghezi, atît în trecut cît şi astăzi, neagă legitatea obiectivă a dezvoltării sociale, considerînd istoria drept un haos de fenomene întîmplătoare, nelegate între ele prin nici o legătură cauzală. Unul dintre argumentele preferate ale filozofilor burghezi în sprijinul negării legităţii vieţii sociale îl constituie afirmaţia că în societate fenomenele ar fi atît de puţin asemănătoare unul cu altul şi atît de individualizate, încît ele n-ar conţine nici un element de repetare, şi de aceea, chipurile, în societate n-ar exista şi n-ar putea să existe o legitate. Viaţa socială ar fi o îngrămădire haotică de fenomene întîmplătoare. „Istoria este un haos", declară Santayana, un filozof burghez american contemporan. Toate schimbările care se petrec în societate, afirmă Lawrence Franck, au loc nu pe baza unor legi obiective, ci „datorită eforturilor cîtorva personalităţi superioare sau privilegiate".

Marxismul a demascat de mult acest argument pseudoştiinţific al filozofiei burgheze. Ştiinţa marxist-leninistă a dovedit că toate fenomenele vieţii sociale sînt legate între ele şi se intercondiţionează cauzal, ceea ce şi constituie legi de dezvoltare a societăţii. Una din caracteristicile esenţiale ale acestor legi este repetarea fenomenelor şi proceselor sociale. Aşa, de pildă, fenomene cum sînt concurenţa, anarhia producţiei, crizele economice, şomajul se repetă în toate ţările în care există modul de producţie capitalist şi în plus se repetă cu o necesitate obiectivă, indiferent dacă oamenii vor sau nu acest lucru. Toate aceste fenomene ale capitalismului decurg succesiv unul din altul, sînt legate între ele printr-o legătură cauzală, sînt toate determinate de acţiunea legilor economice ale capitalismului. Repetarea proceselor vieţii sociale nu exclude, ci, dimpotrivă, presupune specificul manifestării lor în fiecare

Scanned with OKEN Scanner

caz concret, în fiecare țară în parte. Acest specific, desigur, nu se poate repeta. Dar nu aceasta este caracteristic pentru fenomenele și procesele sociale, ci repetarea lor în trăsăturile esențiale.

Să luăm alt exemplu. Procesul de transformare socialistă din țările de democrație populară își are particularitățile sale specifice pentru fiecare dintre aceste țări, particularități determinate de condițiile istorice concrete în care are loc acest proces. Dar la baza proceselor de transformare socialistă, cu tot specificul lor în fiecare țară de democrație populară în parte, stau legi generale, aceleași pentru toate. Acestea sînt legile obiective care au determinat trecerea de la capitalism la socialism în Uniunea Sovietică. Procesul necesar de dezvoltare de la capitalism la socialism include necesitatea instaurării dictaturii proletariatului, a exproprierii mijloacelor de producție în industrie și a trecerii lor în proprietatea poporului, necesitatea industrializării țării și a colectivizării agriculturii, a unei lupte de clasă îndîrjite sub forme noi, iar apoi și a lichidării complete a claselor exploatatoare. Procesul de dezvoltare de la capitalism la socialism, prin care a trecut Uniunea Sovietică, se repetă acum cu o necesitate istorică în trăsăturile lui esențiale în țările de democrație populară.

Așadar procesele istorice, cu toate particularitățile specifice de manifestare a lor în diferitele țări, au legile lor generale de dezvoltare, care duc în mod necesar la repetarea acestor procese, dacă există pentru aceasta condiții materiale corespunzătoare.

Legile societății, ca și legile naturii, sînt legi obiective, independente de voința și conștiința oamenilor, deși acțiunile legilor societății se deosebesc de acțiunile legilor naturii. În natură, dacă lăsăm la o parte influența pe care omul, la rîndul său, o exercită asupra ei, legile generale se manifestă prin interacțiunea unor forțe oarbe, inconștiente. Aici, a scris Engels, nu există nicăieri un scop conștient, dorit. În istoria societății, dimpotrivă, acționează oameni înzestrați cu conștiință, care-și propun scopuri bine determinate. Istoria o fac oamenii, și evenimentele istorice nu se produc independent de oameni, ci datorită activității lor. Legitatea istorică nu se realizează de la sine, ci prin activitatea oamenilor, și în primul rînd prin activitatea lor în producție. Ea se mai manifestă de asemenea prin acțiuni ale oamenilor ca lupta de clasă, care în societatea

Scanned with OKEN Scanner

antagonistă este o parte componentă neapărată a necesității istorice, forța motrice a istoriei.

Dar teza că istoria o fac oamenii nu schimbă cîtuşi de puţin faptul că mersul istoriei este determinat de legile interne de dezvoltare a societăţii, că legile nu numai că nu depind de voinţa şi de conştiinţa oamenilor, ci, dimpotrivă, determină voinţa şi conştiinţa lor. Oamenii nu sînt liberi în alegerea cutărui sau cutărui mod de producţie, cutărei sau cutărei forme sociale. Fiecare nouă generaţie de oameni, intrînd în viaţă, foloseşte forţele de producţie formate înaintea ei şi le dezvoltă mai departe, fără să fie conştientă de rezultatele sociale la care trebuie să ducă această dezvoltare. Oamenii, ne învaţă clasicii marxism-leninismului avînd în vedere formaţiunile sociale presocialiste, deşi îşi propun scopuri conştiente, intrînd în contact unii cu alţii, nu sînt cîtuşi de puţin conştienţi de relaţiile sociale care se formează cu acest prilej, de legile după care se dezvoltă ele şi de urmările pe care le vor avea. Numai societatea socialistă se dezvoltă pe baza legilor cunoscute ale dezvoltării sociale, legi care au fost descoperite de marxism-leninism. Dar şi în condiţiile socialismului legile cunoscute ale dezvoltării societăţii sînt legi obiective, independente de voinţa oamenilor.

Datorită succesiunii istorice în dezvoltarea forţelor de producţie, se formează legătura în istoria omenirii, se formează istoria omenirii.

Legile istorice se deosebesc calitativ de legile naturii. Marxismul consideră inadmisibilă extinderea legilor naturii la viaţa socială şi luptă cu hotărîre împotriva tuturor încercărilor de a explica dezvoltarea societăţii omeneşti prin legile naturii. Teoreticienii burgheziei, căutînd să estompeze bazele economice ale contradicţiilor dintre burghezie şi proletariat, „explicau“ şi încearcă şi acum „să explice“ fenomenele sociale prin acţiunea „legilor eterne ale naturii“. Astfel sociologul englez episcopul Malthus a încercat la timpul său să demonstreze că pauperizarea şi toate suferinţele maselor populare în capitalism ar fi determinate de o lege eternă a naturii — „legea suprapopulaţiei“. Potrivit acestei „legi“, în societate — predică Malthus — există o permanentă neconcordanţă între înmulţirea oamenilor şi mijloacele lor de existenţă. Creşterea mijloacelor de existenţă ar rămîne întotdeauna în urma creşterii populaţiei, lucru prin care Malthus şi încerca să justifice toate

fenomenele negative ale societății capitaliste. Malthusienii au extins asupra istoriei societății legea biologică a „luptei pentru existență", cu ajutorul căreia ei încearcă să explice fenomene ale capitalismului ca mizeria, șomajul, situația dezastruoasă a țărănimii și toate celelalte calamități sociale. Malthusienii contemporani folosesc așa-numitele „legi eterne" ale naturii nu numai pentru a ascunde asuprirea și exploatarea maselor muncitoare în țările capitalismului, dar și ca o armă teoretică pentru justificarea războaielor de agresiune, a jafului colonial și a violenței împotriva popoarelor asuprite de imperialism.

„Explicarea" fenomenelor sociale complexe prin legile naturii nu constituie decît o falsificare a istoriei, născociri reacționare care convin burgheziei. Clasicii marxism-leninismului au demascat sensul social al acestor afirmații și au dovedit că toate fenomenele capitalismului sînt generate nu de legi biologice sau de alte legi ale naturii, ci de legi economice, inerente capitalismului.

Insistînd asupra inadmisibilității extinderii legilor naturii la societate, marxismul nu neagă, ci, dimpotrivă, admite existența unor legi obiective comune naturii și istoriei. Asemenea legi generale sînt legile dialecticii, descoperite de Marx și Engels. Dar formele de manifestare ale acestor legi generale în societatea omenească se deosebesc calitativ de formele lor de manifestare în natură.

Legile de dezvoltare a societății apar și se schimbă pe baza condițiilor economice ale vieții sociale și se manifestă în activitatea oamenilor, în primul rînd în activitatea lor în producție. Legile societății, spre deosebire de legile naturii, nu sînt de lungă durată, majoritatea lor acționează în cadrul unei trepte istorice determinate de dezvoltare a societății omenești, cedînd apoi locul unor legi noi, care apar pe baza noilor condiții economice. Dintre aceste legi fac parte în primul rînd legile care sînt proprii numai unor formațiuni social-economice, legi care determină esența și trăsăturile fundamentale ale diferitelor formațiuni. Astfel legea plusvalorii este inerentă numai formațiunii sociale capitaliste și acționează numai în decursul vieții acestei formațiuni, iar legea economică fundamentală a capitalismului monopolist — legea asigurării profitului capitalist maxim prin exploatarea, ruinarea și pauperizarea majorității populației țării respective, prin aservirea și jefuirea sistematică a popoarelor din alte țări, prin războaie și prin

militarizarea economiei naţionale, folosite pentru asigurarea profiturilor celor mai înalte — acţionează numai în condiţiile stadiului imperialist al capitalismului, determinînd toate procesele principale ale dezvoltării lui pline de contradicţii. Legile capitalismului, ca şi celelalte legi specifice ale formaţiunilor sociale determinate, nu sînt, după cum s-a spus mai sus, de lungă durată ; ele, de pildă, şi-au pierdut puterea în ţara noastră.

Pe baza economiei noi, socialiste, pe baza mijloacelor de producţie socializate, în ţara noastră au apărut legi economice noi, care determină funcţionarea şi dezvoltarea societăţii socialiste şi trecerea ei treptată la faza superioară a comunismului. A apărut legea economică fundamentală a socialismului — legea asigurării satisfacerii maxime a nevoilor materiale şi culturale mereu crescînde ale întregii societăţi prin creşterea şi perfecţionarea neîntreruptă a producţiei socialiste pe baza tehnicii celei mai înalte. În opoziţie cu legea concurenţei şi anarhiei producţiei care acţionează în capitalism, a apărut legea dezvoltării planice, proporţionale a economiei naţionale. Aceste legi ale socialismului se deosebesc radical de legile economice ale capitalismului. Legile economice ale socialismului determină esenţa modului de producţie socialist, ţelul lui şi mijloacele pentru atingerea acestui ţel.

Din cele spuse despre legile socialismului şi ale capitalismului rezultă concluzii foarte importante. Întîi, dacă fiecare formaţiune socială îşi are legile ei specifice, inerente numai acelei formaţiuni, din aceasta rezultă că nu există şi nu pot să existe legi eterne ale capitalismului, că orînduirea socială capitalistă este istoriceşte trecătoare, nu este eternă ; al doilea, dacă socialismul îşi are legile sale interne proprii după care se dezvoltă, rezultă că socialismul nu este un fenomen întîmplător, ci o formă cu totul necesară a dezvoltării sociale.

Legile socialismului, ca şi ale celorlalte formaţiuni social-economice, sînt legi obiective, ele există independent de voinţa oamenilor.

Marxism-leninismul ne învaţă că diferitele formaţiuni sociale se supun în dezvoltarea lor nu numai legilor lor specifice, dar şi unor legi generale, proprii tuturor formaţiunilor. Una dintre aceste legi este legea concordanţei obligatorii a relaţiilor de producţie cu caracterul forţelor de producţie. Această lege determină dezvoltarea societăţii

Scanned with OKEN Scanner

pe toate treptele ei, acționează în toate formațiunile sociale, deși ea întîmpină o puternică împotrivire din partea forțelor pe cale de dispariție ale societății, cum se întîmplă, de pildă, în țările capitaliste contemporane. Teza materialismului istoric că existența socială determină conștiința socială, că baza economică a societății generează și determină suprastructura, este de asemenea o lege generală a întregii istorii a omenirii. În afară de legile specifice și de cele generale, proprii tuturor formațiunilor, în istoria dezvoltării societății există și legi care nu sînt proprii tuturor formațiunilor, ci numai unora dintre ele. De pildă, legea luptei de clasă și legea revoluției sociale acționează în formațiunile în care domnește proprietatea privată asupra mijloacelor de producție, în care există clase antagoniste, exploatarea omului de către om. În toate aceste formațiuni social-economice, datorită proprietății private asupra mijloacelor de producție, pe o anumită treaptă a dezvoltării lor forțele de producție se ciocnesc, vin în conflict cu relațiile de producție. Din forme de dezvoltare a forțelor de producție, relațiile de producție se prefac în cătușe ale acestora, ceea ce duce în mod necesar la revoluții sociale.

Istoria societății este supusă, deci, legilor ei interne, care se deosebesc calitativ de legile naturii. Diferitele perioade ale dezvoltării societății sînt supuse legilor istorice generale și totodată fiecare perioadă istorică își are legile sale specifice.

Măreția lui Marx constă în faptul că, paralel cu descoperirea legilor istorice generale, el a descoperit legile istorice speciale ale apariției, dezvoltării și pieirii formațiunii sociale capitaliste și ale înlocuirii ei printr-o altă formațiune, superioară, formațiunea comunistă. Descoperirea de către Marx și Engels a legilor de dezvoltare a societății a dat clasei muncitoare o puternică armă teoretică pentru eliberarea sa. O dată cu descoperirea legilor de dezvoltare a capitalismului, proletariatul și partidul său au obținut o dovadă științifică a pieirii inevitabile a capitalismului și a victoriei tot atît de inevitabile a socialismului.

Așa cum feudalismul, în virtutea legilor interne inerente lui, a dat naștere condițiilor propriei sale pieiri, la fel și capitalismul, în virtutea contradicțiilor antagoniste interne care se dezvoltă în sînul lui, dă naștere în mod inevitabil luptei de clasă, care duce la revoluția socialistă, la instaurarea dictaturii proletariatului, la victoria socialismului.

Scanned with OKEN Scanner

Materialismul filozofic marxist este baza teoretică a socialismului ştiinţific. Numai de pe poziţiile teoriei materialiste marxist-leniniste poate fi înţeleasă în mod just legitatea obiectivă a dezvoltării societăţii şi necesitatea istorică a distrugerii capitalismului şi a construirii socialismului.

Admiterea legilor obiective de dezvoltare a societăţii constituie teza de plecare pentru activitatea practică a Partidului comunist, pentru politica lui. Partidul nostru îşi întemeiază întreaga sa activitate, întreaga sa politică pe o bază ştiinţifică, pe legile de dezvoltare a societăţii, pe cunoaşterea legilor obiective ale dezvoltării sociale. Cunoaşterea legilor economice obiective ale societăţii socialiste dă posibilitate Partidului comunist nu numai să înţeleagă fenomenele sociale în prezent, ci să prevadă şi dezvoltarea ulterioară a societăţii socialiste, să conducă în mod just întreaga viaţă economică a ţării, să asigure succesul activităţii sale practice, al politicii sale.

Negarea legilor obiective în dezvoltarea societăţii duce în mod inevitabil la dominaţia haosului şi a întîmplărilor în viaţa socială, la aventurism în politică. De-a lungul întregii sale istorii, Partidul comunist a dus şi continuă să ducă cea mai hotărîtă luptă împotriva tuturor încercărilor de a nega existenţa legităţii obiective a dezvoltării societăţii, a legităţii obiective a dezvoltării socialismului, împotriva aventurismului în politică.

Admiterea caracterului obiectiv al legilor de dezvoltare a societăţii nu înseamnă că oamenii, clasele, partidul sînt neputincioşi în faţa legilor. Aceasta o afirmă numai adversarii marxismului, aşa-numiţii fatalişti, care consideră că admiterea legităţii istorice, a necesităţii în dezvoltarea omenirii ar fi incompatibilă cu activitatea liberă a oamenilor, cu libertatea lor de voinţă. Potrivit afirmaţiei fatalişţilor, activitatea conştientă a oamenilor n-ar avea o însemnătate esenţială, n-ar fi în stare să schimbe nimic din mersul orb al istoriei.

Fatalismul este baza ideologică a atitudinii pasive faţă de realitatea înconjurătoare. Din moment ce dezvoltarea socială este guvernată de legi obiective, spun fataliştii, totul este dinainte determinat, evenimentele sociale petrecîndu-se de la sine, independent de activitatea oamenilor. Din acest punct de vedere, maselor muncitoare, clasei muncitoare şi partidului său nu le rămîne decît un singur lu-

Scanned with OKEN Scanner

cru : să se lase în voia curentului, aşteptînd pasiv ca necesitatea istorică să-şi exercite acţiunea. Astfel, „marxiştii legali", iar după ei şi „economiştii", invocînd „caracterul de nebiruit al tendinţelor istorice" ale capitalismului, considerau absolut de prisos exercitarea unei influenţe active de către clasa muncitoare asupra mersului procesului istoric, deoarece oamenii, spuneau ei, tot nu sînt în stare să schimbe nimic din mersul capitalismului. Clasa muncitoare, raţionau ei, trebuie să sprijine în întregime burghezia, să se adapteze pasiv la capitalism, iar nu să-şi creeze un partid politic revoluţionar şi să lupte pentru răsturnarea capitalismului. Fatalismul a servit, prin urmare, drept bază teoretică oportunismului „economiştilor", iar apoi şi al menşevicilor, care se ridicau împotriva necesităţii luptei revoluţionare a clasei muncitoare contra burgheziei, împotriva creării unui partid marxist de tip nou, împotriva introducerii conştiinţei socialiste în mişcarea muncitorească spontană. Fatalismul este baza metodologică a teoriei spontaneităţii şi codismului, a politicii de conciliere cu burghezia dusă de „economişti" şi menşevici.

În luptă neîmpăcată împotriva fatalismului „marxiştilor legali", al „economiştilor" şi al menşevicilor, V. I. Lenin a dovedit că numai marxismul îmbină în mod just admiterea legităţii obiective cu activitatea practică vie a oamenilor. „Marxismul — a scris V. I. Lenin — se deosebeşte de toate celelalte teorii socialiste prin îmbinarea minunată a unei perfecte lucidităţi ştiinţifice în analiza situaţiei obiective a lucrurilor şi a desfăşurării obiective a evoluţiei, cu cea mai hotărîtă recunoaştere a importanţei energiei revoluţionare, a creaţiilor revoluţionare, a iniţiativei revoluţionare a maselor şi, bineînţeles, a diferitelor persoane, grupuri, organizaţii, partide, capabile să seziseze şi să realizeze legătura cu diferitele clase sociale" [1].

Marxism-leninismul ne învaţă că omul nu este o fiinţă pasivă, care urmează orbeşte necesitatea istorică ; dimpotrivă, pe baza cunoaşterii acestei necesităţi, el poate, prin activitatea sa, să încetinească sau să accelereze mersul necesar al evenimentelor. O dovadă vie a justeţei acestei teze a marxismului o constituie activitatea revoluţionară

[1] V. I. Lenin, Marx-Engels-marxism, ed. P.M.R. 1949, ediţia a II-a, pag. 214. — Nota Trad.

Scanned with OKEN Scanner

conştientă desfăşurată de clasa muncitoare din Rusia sub conducerea Partidului comunist, activitate în urma căreia a fost răsturnat capitalismul şi într-un răstimp istoric scurt a fost construit socialismul în ţara noastră.

Activitatea revoluţionară a Partidului comunist nu numai că nu diminuează însemnătatea legilor obiective de dezvoltare a societăţii, aşa cum au încercat „să dovedească" „economiştii" şi menşevicii, ci, dimpotrivă, se bazează în întregime pe luarea în considerare de pe o poziţie riguros ştiinţifică a acestor legi.

Partidul Comunist al Uniunii Sovietice, făurit şi călit de geniul revoluţiei, Lenin, este forţa organizatoare şi inspiratoare a societăţii sovietice, care construieşte comunismul. Intreaga istorie eroică a partidului nostru este marxism-leninismul în acţiune. In activitatea sa practică Partidul comunist foloseşte în interesul societăţii legile economice descoperite de marxism-leninism. Astfel, în lupta pentru dictatura proletariatului, partidul nostru a folosit legea dezvoltării economice şi politice inegale a capitalismului în epoca imperialismului, descoperită de V. I. Lenin, geniala concluzie leninistă cu privire la posibilitatea victoriei socialismului la început într-o singură ţară. Sprijinindu-se pe această lege şi călăuzindu-se după teoria nouă, leninistă, a revoluţiei socialiste, partidul a organizat şi a condus clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare la ruperea lanţului imperialist în veriga lui cea mai slabă, în Rusia. Avînd în frunte Partidul comunist, clasa muncitoare din Rusia în alianţă cu ţărănimea a răsturnat pentru prima oară în lume puterea moşierilor şi capitaliştilor şi a instaurat dictatura proletariatului.

In cursul înfăptuirii Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, în perioada construirii socialismului în ţara noastră, Partidul comunist a folosit legea economică a concordanţei obligatorii a relaţiilor de producţie cu caracterul forţelor de producţie. Sprijinindu-se pe această lege, Partidul comunist şi Puterea sovietică au lichidat relaţiile de producţie capitaliste, învechite, au creat relaţii de producţie noi, socialiste, care corespund caracterului forţelor de producţie.

Folosirea legilor economice obiective, a relevat I. V. Stalin, are loc într-o anumită măsură şi în formaţiunile sociale presocialiste. In epoca revoluţiei burgheze din Franţa burghezia a folosit împotriva feudalismului le-

Scanned with OKEN Scanner

gea concordanței obligatorii a relațiilor de producție cu caracterul forțelor de producție, a răsturnat relațiile de producție feudale, a creat modul de producție capitalist, în care relațiile de producție noi, burgheze, erau pe atunci în deplină concordanță cu caracterul forțelor de producție. Dar trebuie relevat faptul că în societatea împărțită în clase folosirea noilor legi economice, care ating interesele forțelor societății care sînt pe cale de dispariție, întîmpină împotrivire din partea acestor forțe. De aceea folosirea lor este însoțită de o luptă îndîrjită între clasele progresiste, care folosesc noile legi economice în interesul societății, și clasele reacționare, care se împotrivesc cu înverșunare traducerii lor în viață.

In țara noastră împotrivirea claselor reacționare a fost înfrîntă de forța organizată a clasei muncitoare în alianță cu țărănimea, sub conducerea Partidului comunist, ceea ce a deschis un larg cîmp liber acțiunii legii concordanței obligatorii a relațiilor de producție cu caracterul forțelor de producție.

In țările capitaliste contemporane legea concordanței obligatorii a relațiilor de producție cu caracterul forțelor de producție nu și-a croit încă drum, pentru că acolo nu s-a găsit încă o forță, sub forma alianței dintre clasa muncitoare și țărănime, capabilă să învingă, să zdrobească rezistența înverșunată a claselor exploatatoare reacționare.

Legea economică a concordanței obligatorii a relațiilor de producție cu caracterul forțelor de producție, după cum s-a spus mai sus, este o lege generală pentru toate formațiunile sociale. Dar trebuie relevat faptul că, în condițiile modului de producție socialist, această lege se manifestă principial altfel decît în societățile antagoniste. In socialism caracterul social al producției se află în concordanță cu proprietatea socială asupra mijloacelor de producție și asupra producției realizate. Dar aceasta nu înseamnă că la noi nu există nici un fel de contradicție între relațiile de producție și forțele de producție ale societății. Contradicții, a arătat I. V. Stalin, sînt și vor fi, deoarece și în socialism dezvoltarea relațiilor de producție rămîne în urma dezvoltării forțelor de producție. Dar în societatea socialistă contradicțiile nu se transformă într-un antagonism și nu ajung la un conflict. Contradicțiile care apar în economia socialistă sînt descoperite și lichidate la timp de Partidul comunist și de Statul sovietic prin ducerea unei politici juste.

Astfel, pe baza analizei ştiinţifice multilaterale a economiei socialiste în etapa actuală, Partidul comunist a dezvăluit neconcordanţa ivită în economia socialistă între ritmul de dezvoltare a industriei şi ritmul de dezvoltare a agriculturii, precum şi cauzele care au dat naştere acestei neconcordanţe. Cauzele rămînerii în urmă a ritmului de dezvoltare a agriculturii faţă de ritmul de dezvoltare a industriei constau în faptul că, creînd o mare industrie grea — acest puternic fundament, temelia temeliilor economiei socialiste —, Statul sovietic n-a avut în mod obiectiv posibilitatea să asigure simultan un ritm rapid de dezvoltare a industriei grele şi un ritm rapid de creştere a agriculturii, a industriei alimentare şi uşoare.

Pentru a accelera ritmul de creştere a agriculturii, a industriei uşoare şi alimentare, care produc articole de consum popular, trebuia creată o puternică industrie grea ca o condiţie necesară a dezvoltării tuturor ramurilor economiei naţionale.

Totodată partidul a dezvăluit şi alte cauze ale rămînerii în urmă a agriculturii, care rezidă în lipsurile muncii, în lipsurile conducerii agriculturii. Dintre aceste lipsuri fac parte folosirea absolut nesatisfăcătoare a puternicii tehnici moderne existente în agricultură, folosirea insuficientă a inepuizabilelor posibilităţi pe care le conţine orînduirea colhoznică.

Cauzele dezvăluite de partid au determinat rămînerea vădită în urmă a ritmului de dezvoltare a agriculturii socialiste faţă de ritmul de dezvoltare a industriei şi faţă de creşterea cererii de articole de consum popular a populaţiei. Această rămînere în urmă putea să devină o frînă în dezvoltarea întregii economii naţionale, o piedică în calea creării unui belşug de articole de consum popular în ţara noastră. De aceea Partidul comunist a trasat ca o sarcină dintre cele mai importante a întregului popor în domeniul dezvoltării ţării noastre pe calea spre comunism lichidarea neconcordanţei dintre ritmul de dezvoltare a industriei şi ritmul de dezvoltare a agriculturii.

Cunoaşterea profundă a legilor obiective de dezvoltare a economiei socialiste în perioada trecerii treptate de la socialism la comunism a permis partidului nostru nu numai să dezvăluie la timp neconcordanţa care s-a ivit între ritmul de dezvoltare a industriei şi ritmul de dezvoltare a agriculturii, dar şi să traseze măsuri concrete juste pen-

Scanned with OKEN Scanner

tru lichidarea ei. Aceste măsuri trasate în hotărîrea Plenarei din septembrie a C.C. al P.C.U.S. (1953), precum şi în cea a Plenarelor din februarie-martie şi din iunie ale C.C. al P.C.U.S. (1954), urmăresc ca, pe baza puternicei industrii grele create şi a colhozurilor, care s-au întărit considerabil, să se asigure un avînt vertiginos al tuturor ramurilor agriculturii şi, în decurs de doi-trei ani, să se ridice simţitor gradul de asigurare a întregii populaţii a ţării noastre cu mărfuri de larg consum.

Măsurile trasate de partid pentru accelerarea ritmului de dezvoltare a agriculturii, desigur fără încetinirea ritmului de creştere a industriei grele, oglindesc etapa actuală a dezvoltării economice obiective a societăţii noastre şi coincid în întregime cu ţelul fundamental al producţiei socialiste, ţel care constă în asigurarea satisfacerii maxime a nevoilor materiale şi culturale mereu crescînde ale întregii societăţi. Măsurile trasate şi realizarea lor de către poporul sovietic, sub conducerea Partidului comunist, se bazează pe cunoaşterea şi folosirea legilor economice ale socialismului în interesul întregii societăţi socialiste. De aceea întregul popor sovietic este interesat în realizarea practică a politicii partidului, a măsurilor concrete luate de el. În aplicarea politicii sale, partidul nostru se sprijină pe mase. El organizează poporul sovietic şi-l însufleţeşte la realizarea practică a măsurilor trasate de el. Realizarea cu succes a măsurilor privind dezvoltarea continuă, mai rapidă a agriculturii va depinde în mare măsură de priceperea cu care organizaţiile de partid vor şti să conducă lupta maselor largi ale colhoznicilor şi ale muncitorilor din S.M.T.-uri pentru dezvoltarea agriculturii.

Marxism-leninismul ne învaţă că în istoria societăţii omeneşti, ca şi în natură, nu există nici un fenomen care să apară şi să se dezvolte fără o cauză. Mişcarea maselor populare, activitatea unui popor sînt întotdeauna determinate de relaţiile economice în care trăieşte poporul respectiv. Activitatea vie desfăşurată de poporul sovietic, de clasa muncitoare, sub conducerea Partidului comunist, are un caracter strict necesar. Ea este determinată cauzal de însăşi natura relaţiilor de producţie socialiste. În condiţiile societăţii socialiste, unde au fost lichidate de mult proprietatea privată asupra mijloacelor de producţie şi exploatarea şi unde scopul fundamental al producţiei socialiste este îmbunătăţirea prin toate mijloacele a bunăstării materiale

Scanned with OKEN Scanner

a maselor populare, creşte într-un mod nemaivăzut activitatea lor creatoare îndreptată spre construirea comunismului.

Comunismul a devenit acum o mişcare necesară a maselor populare cu adevărat largi, steagul luptei lor pentru salvarea din robia capitalistă. Creşterea necontenită a forţelor lagărului păcii, democraţiei şi socialismului şi slăbirea tot atît de necontenită a forţelor lagărului imperialist al aţîţătorilor la război constituie o confirmare vie a acestui fapt. Numărul adepţilor comunismului creşte neîncetat. Creşte şi se întăreşte din zi în zi influenţa partidelor comuniste asupra maselor muncitoare.

Creşterea necontenită a influenţei partidelor comuniste asupra poporului nu este un fenomen întîmplător, ci unul pe deplin necesar. Datorită legăturii indisolubile cu masele şi luptei active împotriva forţelor reacţiunii, partidele comuniste şi-au cîştigat o autoritate de netăgăduit în rîndurile poporului şi au devenit organizaţii puternice ale clasei muncitoare.

Învăţătura marxist-leninistă despre legile de dezvoltare a societăţii, despre legile economice obiective ale socialismului înarmează partidul nostru, poporul nostru la lupta încununată de succes pentru comunism. Aplicarea tezei materialismului filozofic marxist despre legile de dezvoltare a naturii la viaţa socială, la analiza economiei socialiste dă partidului nostru posibilitatea să pătrundă în însăşi esenţa dezvoltării societăţii socialiste, să descopere contradicţiile care se ivesc şi să traseze măsurile concrete pentru lichidarea lor la timp, şi astfel să asigure mersul continuu, tot mai rapid al societăţii noastre spre comunism.

Învăţătura marxist-leninistă despre mersul necesar al societăţii spre comunism înarmează partidele comuniste şi pe oamenii muncii din toate ţările lumii în lupta pentru transformarea revoluţionară a societăţii capitaliste în societate comunistă.

Scanned with OKEN Scanner

CAPITOLUL AL DOILEA

MATERIA FACTOR PRIM ŞI CONŞTIINŢA FACTOR SECUND

1. Rezolvarea marxistă a problemei fundamentale a filozofiei

Materialismul filozofic marxist afirmă că conştiinţa este un produs al materiei şi dă o fundamentare ştiinţifică multilaterală tezei că materia este factorul prim, iar conştiinţa — factorul secund. Problema : ce este factor prim — materia sau conştiinţa — constituie, după cum a arătat F. Engels, problema fundamentală a oricărei filozofii.

Rezolvarea materialistă a problemei fundamentale a filozofiei înseamnă admiterea faptului că natura, materia, lumea exterioară este factorul prim, iar conştiinţa — factorul secund. Materia este o realitate obiectivă, existentă independent de conştiinţă, în timp ce conştiinţa este o însuşire a materiei ajunse la un înalt grad de organizare, însuşirea creierului nostru de a reflecta lumea materială existentă în afara noastră. De aceea conştiinţa, gîndirea, nu poate să existe independent şi să fie factor prim în raport cu materia ; ea este inseparabilă de creier.

Rezolvarea marxistă a problemei fundamentale a filozofiei înseamnă şi recunoaşterea cognoscibilităţii lumii. Considerînd materia, lumea exterioară ca fiind factor prim în raport cu conştiinţa, materialismul filozofic marxist afirmă totodată că materia, natura poate fi pe deplin cunoscută de către om.

Primii care au dat o rezolvare cu adevărat ştiinţifică şi consecventă pînă la capăt a problemei fundamentale a filozofiei au fost întemeietorii materialismului dialectic, Marx şi Engels. Aplicînd la societate teza că materia este factorul prim, iar conştiinţa — factorul secund, clasicii marxismului au fundamentat principiul esenţial al materialismului istoric că existenţa socială este independentă de conştiinţa socială, că ea este factorul prim, în timp ce conştiinţa socială este factorul secund, derivat din viaţa ma-

Scanned with OKEN Scanner

terială a societății. Existența socială determină conștiința socială, care, la rîndul ei, exercită o influență activă asupra existenței sociale.

Astfel, rezolvarea materialistă marxistă a problemei fundamentale a filozofiei cuprinde atît natura cît și viața socială a oamenilor.

Fundamentînd teza că materia este factorul prim, iar conștiința factorul secund, derivat, materialismul filozofic marxist demască toate formele idealismului și religiei. Totodată, teoria filozofică marxistă pune în fața științei sarcina grandioasă de a cerceta și de a arăta în mod concret cum și în ce condiții apare conștiința în procesul dezvoltării istorice a materiei.

Idealismul dă o rezolvare pseudoștiințifică problemei fundamentale a filozofiei. Contrar științei și bunului simț, idealismul declară că conștiința este factorul prim, iar materia, lumea exterioară o consideră drept factor secund, derivat din conștiință. Conștiința, din punctul lui de vedere, există dintotdeauna.

În lucrarea „Materialism și empiriocriticism", V. I. Lenin a demascat procedeele absurde de care se foloseau idealiștii pentru a ocoli problema apariției conștiinței. Criticînd pe machistul Avenarius, V. I. Lenin a arătat că el a avut nevoie de trucuri verbale de genul „coordonării principiale" pentru a estompa contradicția, evidentă pentru toți, dintre datele științelor naturii, care dovedesc că materia este factorul prim, pe de o parte, și teza idealistă potrivit căreia factorul prim este conștiința, pe de altă parte. „Științele naturii — a scris V. I. Lenin — afirmă în mod pozitiv că pămîntul a existat într-o stare în care n-a existat și nici n-ar fi putut exista omul și în general nici o altă ființă vie. Materia organică constituie un fenomen mult mai nou, produs al unei îndelungate dezvoltări. N-a existat, prin urmare, materia înzestrată cu sensibilitate, — n-au existat nici un fel de «complexe de senzații» —, nici un *Eu*, chipurile, «indisolubil» legat cu mediul, cum susține doctrina lui Avenarius" [1].

Idealismul contemporan se sprijină în rezolvarea problemei fundamentale a filozofiei pe sistemele idealiste învechite din trecut, împrumutînd de la ele chiar și proce-

[1] V. I. Lenin, Opere, vol. 14, E.S.P.L.P. 1954, pag. 64. — Nota Trad.

deele de abordare a acestei rezolvări. Aşa cum la începutul secolului al XX-lea machiştii au reînviat sub forma noii filozofii a empiriocriticismului vechitura idealistă — berkeleismul —, idealiştii contemporani reînvie cele mai reacţionare teorii filozofice ale trecutului. Filozofia idealistă contemporană, camuflîndu-se îndărătul unui înveliş verbal, îndărătul unor termeni filozofici „noi", repetă încercarea şarlatanească, de mult demascată de Lenin, de a se situa deasupra celor două curente fundamentale din filozofie — materialismul şi idealismul.

Idealismul contemporan se drapează în diferite veşminte verbale: „analiză logică", „empirism pur", „pozitivism logic" etc. Dar, de fapt, îndărătul tuturor acestor denumiri se ascunde o esenţă idealistă subiectivistă. În încercările lor de a se situa deasupra materialismului şi idealismului, filozofii reacţionari contemporani ajung inevitabil la un idealism subiectivist de manieră berkeleiană-machistă. În cartea „Analiza materiei", filozoful englez Russell, întemeietorul şcolii „analizei logice", încercînd să şteargă opoziţia dintre fizic şi psihic, dintre materie şi spirit, scrie că fizica şi psihologia nu se deosebesc, chipurile, prin materialul lor, că spiritul şi materia sînt deopotrivă construcţii logice. Asemenea lui Mach, Russell declară că „elementele lumii" „sînt în primul rînd percepţiile şi ceea ce se poate forma din percepţii". Vitgenstein, un alt obscurantist al filozofiei idealiste engleze şi elev al lui Russell, declară că lumea există în „propria mea experienţă" şi că „lumea este lumea mea". Asta este cel mai pur solipsism, aceasta înseamnă a admite că nu există în mod real decît „eul" meu personal.

Russell, Vitgenstein şi alţi idealişti contemporani, îndeplinind rolul de scutieri ai reacţiunii imperialiste, îşi propun drept scop să dezarmeze ştiinţa prin propovăduirea misticismului şi fideismului, să încurce şi să reducă la zero conţinutul obiectiv al cunoaşterii ştiinţifice.

Idealismul contemporan, pătrunzînd în ştiinţă, introduce în ea o interpretare denaturată, mistică a fenomenelor naturii. În cartea „Ce este viaţa din punctul de vedere al fizicii?", cunoscutul fizician burghez Schrödinger admite pe faţă existenţa lui dumnezeu şi nemurirea sufletului.

Misticismul se manifestă pronunţat în biologia burgheză sub forma concepţiei reacţionare a weismannismului. Weismanniştii consideră drept bază primordială a vieţii

organismelor o „substanță ereditară nemuritoare", care guvernează, chipurile, dezvoltarea corpului viu. Idealismul constituie esența principalelor curente ale psihologiei burgheze, care afirmă primatul psihicului asupra materiei.

Curentele la modă din filozofia și psihologia burgheză contemporană — pragmatismul și behaveorismul (de la cuvîntul englez „behaveor", care înseamnă „comportare") —, camuflîndu-se îndărătul unei forme științifice, consideră că lumea exterioară există numai atunci cînd acționează asupra organismului. Aceste curente din filozofia și psihologia contemporană neagă caracterul obiectiv al lumii exterioare și propovăduiesc punctul de vedere al idealismului subiectivist.

Pflüeger, unul dintre „stîlpii" fiziologiei burgheze contemporane, a introdus în fiziologie noțiunea de „suflet cerebro-spinal", care poate, chipurile, să determine toate procesele care au loc în organismul omului și să exercite o influență hotărîtoare asupra cunoașterii lumii exterioare. Acest obscurantist „demonstrează" că senzațiile, reprezentările, gîndurile noastre nu sînt copii ale lumii exterioare, ci manifestări ale activității „sufletului". Inovațiile terminologice speculative ale psihologilor și fiziologilor burghezi constituie o strecurare a afirmației idealiste că psihicul, conștiința, ar fi factorul prim iar materia — factorul secund. Cu asemenea argumentare „nouă", psihologia și fiziologia burgheză contemporană alimentează la rîndul lor sistemele filozofice idealiste. Se înțelege de la sine că întreagă această, cu iertăciune fie zis, „argumentație naturalistă-științifică" nu are nimic comun cu adevăratele științe ale naturii.

Esența pseudoștiințifică a filozofiei burgheze, precum și a psihologiei și fiziologiei idealiste constă în aceea că ele neagă faptul că materia este factorul prim, iar conștiința, gîndirea — factorul secund; pun lumea materială exterioară în dependență de gîndire, de conștiință; nu recunosc că gîndirea, conștiința constituie o reflectare a existenței și afirmă că gîndirea nu ar avea un izvor material. Ele fac prin aceasta să cadă problema legității obiective a apariției conștiinței, gîndirii. Toate acestea înseamnă lichidarea fiziologiei și psihologiei ca știință, deoarece la baza oricărei științe stă recunoașterea legilor obiective ale lumii materiale și studierea acestor legi. Rezolvarea idealistă a problemei fundamentale a filozofiei este întru totul infirmată

Scanned with OKEN Scanner

de întregul mers al dezvoltării științelor naturii, care dovedesc că natura nevie a existat înainte de apariția ființelor vii. Conștiința a apărut numai atunci cînd materia organică a ajuns la un înalt grad de perfecțiune. Psihologia și fiziologia materialistă, științifică, dovedesc că întreaga activitate psihică a omului, conștiința, gîndirea lui nu sînt altceva decît o manifestare a activității materiei ajunse la un înalt grad de organizare — creierul. Activitatea fiziologică complexă a emisferelor cerebrale este purtătoarea materială a tuturor proceselor psihice care apar în creierul omului sub influența lumii exterioare. Aceasta constituie o confirmare naturalistă-științifică a tezei materialismului filozofic marxist că nu materia este generată de conștiință, ci conștiința este un produs al materiei ajunse la un înalt grad de organizare.

Materialismul filozofic marxist demască nu numai idealismul în diversele sale manifestări, dar și dualismul.

Dualismul pornește de la admiterea a două principii opuse — materia și conștiința. Conform dualismului, materia și conștiința au o importanță egală, ele nu sînt legate una de alta și se dezvoltă paralel. Concepțiile antiștiințifice ale dualismului duc în ultimă instanță la însuflețirea întregii naturi, la idealism obiectiv sau la idealism subiectivist.

In filozofia și psihologia burgheză contemporană dualismul se manifestă sub diverse forme. Psihologii burghezi consideră că, paralel cu procesele fiziologice materiale, au loc procese psihice, care sînt, susțin ei, absolut independente de substratul lor material, de procesele materiale din creier. Acest punct de vedere dualist în psihologie a primit denumirea de teorie a „paralelismului psihofizic". Opunînd procesele psihice celor fiziologice, psihologii burghezi reduc de obicei procesele materiale la procese psihice, la percepții și reprezentări, alunecînd, astfel, pe pozițiile idealismului subiectivist.

Pînă în ultimul timp nici în psihologia sovietică nu fuseseră lichidate unele rămășițe ale dualismului. Autorii unei serii de manuale considerau procesele psihice drept procese speciale, izolate, nelegate de activitatea creierului. Greșeli dualiste au existat și la o serie de fiziologi sovietici, care au formulat greșita „teorie a activității psihonervoase". Potrivit acestei „teorii", animalele și omul au o formă specială de activitate psihonervoasă, care nu este

Scanned with OKEN Scanner

determinată (nu este condiționată cauzal) din afară. „Teoria activității psihonervoase" a dus în ultimă instanță la idealism. Reprezentanții ei afirmau că există procese psihice care nu ar fi o reflectare a lumii exterioare. Aceste greșeli idealiste au fost criticate de cercurile științifice sovietice.

În opoziție cu dualismul, care afirmă că există dintotdeauna două principii opuse — materia și ideea, existența și conștiința —, materialismul filozofic marxist promovează punctul de vedere al monismului materialist.

Respingînd punctul de vedere dualist, materialismul filozofic-marxist consideră idealul în dependență de material. Fenomenele ideale nu există independent de fenomenele materiale; idealul este o reflectare a materialului.

Materialismul filozofic marxist consideră că materia este factorul prim, că în dezvoltarea sa ea precede conștiinței și o generează. Materia, ca realitate obiectivă existentă în afară și independent de conștiință, este izvorul senzațiilor, al conștiinței, în timp ce conștiința este derivată din materie, nu există independent de ea și constituie o reflectare a materiei. Numai dualiștii consideră materia și conștiința ca fenomene cu însemnătate egală ale lumii.

Monismul materialist în rezolvarea problemei fundamentale a filozofiei înseamnă recunoașterea nu numai a unității dintre conștiință și materie, dar și a deosebirii dintre ele. Afirmația că materia și conștiința sînt identice, că conștiința este tot materie este o afirmație pseudoștiințifică a materialiștilor vulgari Büchner, Vogt și Moleschott, infirmată de materialismul filozofic marxist. Gîndirea ca reflectare corespunde celor reflectate, dar ca formă diferă de ceea ce este reflectat. Reprezentarea despre obiect se deosebește de obiectul însuși ca realitate obiectivă, existentă independent de conștiință, de reprezentare. Materia există în afară și independent de conștiință, în timp ce conștiința, fiind o însușire specială a creierului, există numai „în noi", este ideală. Materialiștii vulgari, acești colportori ai materialismului ieftin, cum îi numea Engels, identificau procesul gîndirii cu procesele fiziologice care au loc în organismul omului. Creierul, afirmau ei, secretă în mod organic gîndirea, la fel cum ficatul secretă fierea. Identificînd gîndirea cu substanța, materialiștii vulgari considerau gîndirea drept o formă materială a existenței. Acest mod de a concepe gîndirea nu are nimic comun cu

Scanned with OKEN Scanner

știința. Dacă gîndirea este concepută în felul acesta, nu mai are sens ca materia să fie opusă spiritului și materialismul, idealismului. A afirma că gîndirea este materială, spunea V. I. Lenin, înseamnă să faci un pas greșit și să confunzi materialismul cu idealismul.

În opoziție cu materialismul vulgar, materialismul filozofic marxist dezvăluie deosebirea calitativă dintre materie și conștiință. Conștiința este o însușire specială a materiei ajunse la un înalt grad de organizare, însușirea specială a creierului nostru de a reflecta lumea obiectivă, existentă în afara noastră. Gîndirea reprezintă o formă de existență nu materială, ci ideală. Lumea ideilor spune Marx, nu este altceva decît lumea materială transpusă și tradusă în capul omului. Dar aceasta nu înseamnă nicidecum că idealul și materialul sînt identice, că între ele nu există nici o deosebire.

Gîndirea este legată în mod necesar de procesele biochimice și fiziologice care au loc în creierul omului, deoarece aceste procese constituie baza materială a gîndirii, ea nefiind posibilă fără ele, dar este complet greșit să identificăm gîndirea cu materia, cu creierul. Gîndirea este întotdeauna precedată de mișcarea materiei, care determină caracterul și conținutul activității de gîndire. Gîndirea nu este posibilă fără materie, în timp ce materia există independent de gîndire și înaintea gîndirii. Prin urmare, materialul poate exista fără ideal, în timp ce idealul nu poate exista fără material.

Pentru înțelegerea marxistă a naturii gîndirii este importantă recunoașterea rolului determinant al condițiilor exterioare, dependenței gîndirii de lumea exterioară. Gîndirea, conștiința nu poate să fie factorul prim, să existe înaintea naturii și să creeze legile ei. Legile naturii și societății, așa cum a arătat I. V. Stalin în lucrarea sa „Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S.", există în mod obiectiv, independent de voința și conștiința oamenilor. Conștiința, a spus Marx, este în primul rînd existența conștientă, reflectarea lumii obiective. De aceea existența și conștiința, materia și gîndirea nu se neagă una pe alta, dar în același timp nu sînt unul și același fenomen. Dezvoltarea conștiinței se află în dependență de dezvoltarea naturii și societății, de procesele materiale care se desfășoară în lumea exterioară. Anumite transformări materiale

Scanned with OKEN Scanner

provoacă în cele din urmă schimbări corespunzătoare în conştiinţa noastră.

Rezolvarea marxistă a problemei raportului dintre gîndire şi existenţă constituie totodată fundamentarea principiului materialist al caracterului determinat al gîndirii, recunoaşterea caracterului obiectiv al legilor naturii, a căror reflectare este gîndirea noastră.

Aşadar, spre deosebire de materialismul vulgar, materialismul filozofic marxist nu identifică materia cu conştiinţa, dar nici nu trage un hotar absolut între ele, aşa cum fac dualiştii, pentru că conştiinţa nu poate fi altceva decît un produs al materiei organizate într-un mod deosebit şi nu constituie de loc o substanţă de sine stătătoare.

Materialismul filozofic marxist recunoaşte opoziţia dintre materie şi conştiinţă numai în domeniul rezolvării problemei fundamentale a filozofiei. Dincolo de limitele acestei probleme opoziţia dintre materie şi conştiinţă are un caracter relativ.

„...Opoziţia dintre materie şi conştiinţă — a arătat V. I. Lenin — n-are semnificaţie absolută decît în limitele unui domeniu foarte restrîns: în cazul de faţă, exclusiv în limitele problemei gnoseologice fundamentale, aceea de a şti ce anume trebuie să fie considerat factor prim şi ce anume factor secund. Dincolo de aceste limite relativitatea acestei opoziţii este neîndoielnică“ [1].

Opoziţia dintre materie şi conştiinţă este limitată la cadrul problemei fundamentale a filozofiei şi are o însemnătate hotărîtoare pentru definirea diferitelor curente în filozofie. Fără a arăta ce anume este considerat factor prim — materia sau conştiinţa —, nu se poate da o definiţie a materialismului şi idealismului. Expresiile „materialism“, „idealism“ nu înseamnă altceva decît considerarea ca factor prim într-un caz a materiei, iar în celălalt — a conştiinţei. De aceea opoziţia dintre materie şi conştiinţă, în limitele problemei ce anume trebuie considerat ca factor prim şi ce anume ca factor secund, nu este altceva decît opoziţia dintre materialism şi idealism. Numai în acest sens ea are o însemnătate absolută. Dar dincolo de aceste limite este greşit să considerăm că în-

---

[1] V. I. Lenin, Opere, vol. 14, E.S.P.L.P. 1954, pag. 138. — Nota Trad.

tre gîndire şi materie, între psihic şi fizic există o opoziţie absolută.

Idealiştii, atît filozofii cît şi psihologii, afirmă că gîndirea este de natură suprasenzorială.

Clasicii filozofiei marxiste au respins în întregime această afirmaţie antiştiinţifică. „...Conştiinţa şi gîndirea noastră, oricît de mult ar părea că se situează deasupra simţurilor noastre, sînt produsul unui organ material, fizic, produsul creierului“ [1], spunea Engels. „...Tabloul lumii este un tablou care arată cum se mişcă materia şi cum *«gîndeşte materia»*“ [2], sublinia V. I. Lenin.

Ştiinţa modernă arată întreaga absurditate a încercărilor idealiste de a considera gîndirea în afara legăturii cu creierul, care este organul gîndirii. Studiind mecanismul fiziologic al gîndirii, ea a dezvăluit dependenţa psihicului de material, de procesele fiziologice care au loc în creier sub influenţa excitaţiei exterioare. Activitatea reflectoare condiţionată a creierului ca reacţie specifică a organismului la excitaţia exterioară constituie baza materială fiziologică a activităţii psihice, fără de care ea nu există. Această înţelegere a naturii psihicului nu lasă loc pentru interpretarea „idealului“ ca ceva care există independent, pentru a-l opune materialului.

Caracterul relativ al opoziţiei dintre ideal şi material dincolo de limitele problemei fundamentale a filozofiei se poate vedea clar din exemplul legăturii dintre gîndire şi limbă. Gîndirea este indisolubil legată de limbă, nu poate exista în afara limbii. Gîndirea există numai pe baza materialului limbii, pe baza „materiei naturale“ a limbii. Aceasta înseamnă că gîndirea ca reflectare, fiind nematerială, nu există totodată în afara materiei naturale sub forma limbii. Marx a scris că viaţa gîndirii se manifestă în limbă. Aşadar şi în cazul de faţă opoziţia dintre conştiinţă şi materie este relativă.

Dovada hotărîtoare a relativităţii opoziţiei dintre materie şi conştiinţă în afara limitelor problemei fundamentale a filozofiei o constituie practica socială, care arată în modul cel mai concret unitatea indisolubilă dintre om şi natură, legătura dintre conştiinţă şi materie. Engels,

---

[1] K. Marx şi F. Engels, Opere alese în două volume, vol. II, ed. P.M.R. 1952, pag. 339. — Nota Trad.

[2] V. I. Lenin, Opere, vol. 14, E.S.P.L.P. 1954, pag. 347. — Nota Trad.

Scanned with OKEN Scanner

vorbind despre amestecul activ al omului în dezvoltarea firească a naturii, a scris: „...Pe măsură ce acest lucru va deveni realitate, oamenii nu numai că vor simți, dar vor deveni și mai conștienți de unitatea lor cu natura, iar ideea absurdă și nefirească a opoziției dintre spirit și materie, dintre om și natură, dintre suflet și trup... va deveni cu atît mai imposibilă“ [1].

Rezolvarea de către filozofia marxistă a problemei materiei ca factor prim și a conștiinței ca factor secund reprezintă un nou pas înainte în comparație cu întregul materialism premarxist.

Caracterul mărginit al teoriilor materialiștilor premarxiști constă în aceea că ei, fiind metafizicieni, ideologi ai claselor exploatatoare dominante, nu au știut să explice în mod științific apariția și dezvoltarea conștiinței, n-au știut să extindă la istoria societății teza materialismului cu privire la materie ca factor prim și conștiință ca factor secund. Materialiștii premarxiști nu au înțeles rolul practicii sociale în procesul reflectării naturii de către om. De aceea ei nu au știut să explice rolul activ al conștiinței sociale în transformarea realității materiale.

Materialismul filozofic marxist a fost primul care a explicat în mod științific raportul dintre ideal și material, arătînd totodată întreaga inconsistență a materialismului vulgar, care neagă însemnătatea laturii ideale, influența ei asupra laturii materiale.

Considerînd conștiința ca derivată din materie, ca reflectare a lumii materiale obiective, materialismul filozofic marxist subliniază totodată **rolul activ al conștiinței** în transformarea realității obiective. Conștiința, fiind factor secund ca origine, apărînd ca reflectare a lumii exterioare, este capabilă să influențeze la rîndul ei lumea înconjurătoare, existența, să participe activ la transformarea ei. Conștiința socială poate sau să accelereze sau să încetinească dezvoltarea condițiilor materiale ale vieții sociale.

Influența exercitată de conștiință asupra existenței nu este nemijlocită, reflectarea ca atare nu poate să exercite o influență asupra a ceea ce este reflectat. O influență nemijlocită și directă asupra existenței, asupra lumii înconjurătoare poate exercita omul însuși prin activitatea sa practică transformatoare.

---

[1] F. Engels, Dialectica naturii, E.S.P.L.P. 1954, pag. 180. — Nota Trad.

Scanned with OKEN Scanner

Activitatea practică a omului este baza cunoașterii legilor naturii și societății, legi care există în mod obiectiv. Sprijinindu-se pe legile obiective cunoscute, oamenii pot transforma natura, pot da o altă direcție acțiunii forțelor naturii, pot influența procesele naturii. Dar influența conștiinței asupra existenței nu poate fi înțeleasă în așa fel ca și cum conștiința omului ar crea noi legi ale naturii și societății. Rolul activ al conștiinței constă în aceea că omul reflectă, înțelege legile obiective, le cunoaște și, sprijinindu-se pe ele, le folosește în interesul societății. Cunoscînd legile obiective ale naturii și societății, oamenii pot să prevadă acțiunea acestor legi și să ia măsurile necesare pentru a limita acțiunea lor sau pentru a-i da cîmp liber. Cunoașterea legilor obiective și elaborarea pe această bază a diferitor măsuri avînd ca scop „supunerea" forțelor naturii au o uriașă însemnătate pentru activitatea practică a oamenilor.

Apărînd pe baza activității practice a oamenilor, conștiința poate s-o ia înaintea practicii, s-o îndrumeze și s-o conducă. Marx a scris că cel mai prost arhitect se deosebește de cea mai bună albină prin aceea că, înainte de a construi ceva, el creează planul construcției sale într-o formă ideală. În acest caz idealul precede oarecum materialul: planul viitoarei clădiri există înainte ca însăși clădirea să fi fost ridicată. Dar aceasta nu contrazice nicidecum teza materialistă potrivit căreia factorul determinant, prim, este realitatea obiectivă.

Un exemplu grăitor în această privință îl constituie cel de-al cincilea plan cincinal de dezvoltare a economiei naționale a U.R.S.S. și măsurile trasate de partid în vederea dezvoltării continue a agriculturii. În ele este stabilită direcția de dezvoltare a vieții economice a țării noastre, sînt prevăzute dinainte rezultatele pe care trebuie să le obțină poporul sovietic și este trasat un sistem de măsuri care trebuie să asigure succesul realizării practice a sarcinilor puse de partid. Toate acestea nu sînt altceva decît o previziune științifică. Pe baza analizei științifice a condițiilor economice din fiecare etapă dată, Partidul comunist prevede din punct de vedere teoretic mersul dezvoltării vieții economice a țării și elaborează planurile corespunzătoare ale acestei dezvoltări. Planul construirii socialismului în țara noastră a precedat construirea lui practică. Dar planurile anuale și cincinale, așa cum a relevat

Scanned with OKEN Scanner

I. V. Stalin, nu sînt decît o reflectare aproximativ fidelă a legii obiective a dezvoltării planice, proporţionale a economiei naţionale a U.R.S.S. Nu Statul sovietic, nu organele sale de planificare creează legea dezvoltării planice, proporţionale a economiei naţionale, ci, dimpotrivă, legea dezvoltării planice, proporţionale a economiei naţionale a societăţii socialiste, lege care există în mod obiectiv, dă posibilitate organelor noastre de planificare să planifice în mod just producţia socială.

Ar fi o greşeală idealistă grosolană să considerăm că influenţa pe care conştiinţa o exercită asupra existenţei înseamnă că omul creează legile naturii şi ale societăţii. Cunoscînd legile existente în mod obiectiv, omul capătă posibilitatea să prevadă dezvoltarea ulterioară a fenomenelor naturii sau societăţii, să influenţeze în mod conştient şi activ lumea înconjurătoare.

Aşadar, recunoaşterea tezei că materia este factorul prim, iar conştiinţa factorul secund constituie baza concepţiei materialiste ştiinţifice despre lume şi serveşte ca armă ideologică sigură în lupta împotriva idealismului, a clericalismului şi a celorlalte manifestări ale obscurantismului. Teza marxistă după care materia este factorul prim şi conştiinţa factorul secund oferă singura explicaţie justă a raportului dintre ideal şi material. Considerînd că materia este izvorul conştiinţei, al gîndirii, materialismul filozofic marxist ne învaţă totodată că conştiinţa, gîndirea joacă un rol activ în dezvoltarea materiei. Recunoaşterea rolului activ al gîndirii constituie o armă ideologică foarte ascuţită în lupta împotriva materialismului economic şi a oricăror altor teorii vulgarizatoare.

2. Materia — izvorul senzaţiilor

În opoziţie cu idealiştii, care afirmă că materia, natura există numai în senzaţiile noastre, în conştiinţă, materialismul filozofic marxist ne învaţă că materia există în mod obiectiv şi este izvorul senzaţiilor noastre, iar senzaţiile sînt rezultatul acţiunii materiei asupra organelor noastre senzoriale. Senzaţia este o imagine a materiei în mişcare. Existenţa materiei nu depinde de senzaţie. Materia este factorul prim, senzaţia este factorul secund, derivat din

Scanned with OKEN Scanner

materie. Această teză a materialismului filozofic marxist este fundamental opusă idealismului.

Idealiştii subiectivişti de toate culorile şi nuanţele afirmă că senzaţiile sînt principalele „elemente" iniţiale, fundamentale ale „lumii". Nu lucrurile, ci ceea ce noi denumim în mod obişnuit senzaţii „sînt adevăratele elemente ale lumii", declara Mach. Demascînd caracterul antiştiinţific al unor astfel de afirmaţii, V. I. Lenin a dovedit că noţiunea machistă a lucrului ca „complex de senzaţii" duce inevitabil la cel mai pur solipsism, la concluzia pseudoştiinţifică că întreaga lume nu este decît o reprezentare a mea. Problema dacă trebuie să pornim de la lucruri la senzaţii sau, invers, de la senzaţii la lucruri a arătat V. I. Lenin, este o problemă gnoseologică care determină orientarea teoriilor filozofice. Răspunsul la această problemă delimitează net cele două linii filozofice diametral opuse: linia materialistă (de la lucru la senzaţie), pe care o urmează marxismul, şi linia idealistă (de la senzaţii la lucru), pe care o urmează machismul şi şcolile filozofice asemănătoare lui.

Recunoaşterea faptului că senzaţiile sînt imagini ale materiei înseamnă recunoaşterea existenţei obiective, independent de conştiinţa noastră, a izvorului senzaţiilor — materia în mişcare.

Senzaţia este un produs al materiei ajunse la un înalt grad de organizare, ea ia naştere în urma acţiunii lumii, existente în mod obiectiv, asupra organelor senzoriale ale omului. Organele senzoriale ale oricărui organism viu sînt ca nişte „porţi de intrare" pentru lumea exterioară, deoarece numai prin organele senzoriale organismul viu poate primi semnale din mediul înconjurător.

Senzaţia este legată în mod necesar de procesele care au loc în materia ajunsă la un înalt grad de organizare. „În deplin acord cu ştiinţele naturii — scria V. I. Lenin —, materialismul consideră materia ca factor prim, iar conştiinţa, gîndirea, senzaţia, ca factor secund, dat fiind că, în forma ei netă, senzaţia nu se află în legătură decît cu formele superioare ale materiei (materia organică), la «însuşi fundamentul edificiului materiei» neputînd fi decît presupusă existenţa unei facultăţi asemănătoare cu aceea a senzaţiei" [1].

[1] V. I. Lenin, Opere, vol. 14, E.S.P.L.P. 1954, pag. 35. — Nota Trad.

Scanned with OKEN Scanner

Prin urmare, senzaţia este un produs al materiei ajunse la un înalt grad de organizare, al naturii vii. Ea nu este o proprietate universală a materiei : nu întreaga materie, ci numai forma ei superioară — materia organică — posedă proprietatea de a simţi.

Subliniind faptul că senzaţia este legată în mod necesar numai de natura vie, materialismul filozofic marxist consideră în acelaşi timp viaţa ca un produs al unei îndelungate dezvoltări istorice naturale a materiei, ca o formă de existenţă a ei, formă deosebită calitativ. Viaţa prin natura ei este materială : ea apare într-o anumită etapă a dezvoltării istorice necesare a materiei şi nu este nicidecum rezultatul unui mitic „act de creaţie" al divinităţii.

Problema esenţei vieţii şi a originii ei are o mare însemnătate filozofică şi naturalist-ştiinţifică ; în jurul acestei probleme s-a dat tot timpul o luptă înverşunată între materialism şi idealism.

Tezele materialismului filozofic marxist cu privire la faptul că materia sensibilă a luat naştere din materia nesensibilă, că natura vie şi cea nevie se află într-o unitate indisolubilă sînt confirmate de datele ştiinţelor naturii şi dau o lovitură de moarte concepţiilor idealiste şi religioase asupra existenţei unei prăpastii de netrecut între natura vie şi cea nevie şi asupra imaterialităţii vieţii.

Idealismul a răspîndit din vremuri de demult versiunea falsă, antiştiinţifică că viaţa n-ar fi altceva decît manifestarea unui principiu nematerial, a unei „forţe vitale" supranaturale, situate deasupra naturii şi determinînd dezvoltarea ei. Concepţiile reacţionare, pseudoştiinţifice despre viaţă sînt larg propagate de savanţii burghezi în ştiinţa biologică sub forma vitalismului, care explică procesele vieţii prin existenţa unei „forţe vitale" speciale în organisme. O formă specifică de reînviere a vitalismului în biologie este curentul weismannist-morganist, care răspîndeşte afirmaţia mistică, reacţionară că în organism ar exista o substanţă ereditară specială „nemuritoare" — genele —, care rezidă, chipurile, în celulele germinative. Asemenea vitaliştilor, weismannist-morganiştii împart corpul viu în două esenţe deosebite, diametral opuse : corpul muritor şi substanţa ereditară nemuritoare — „principiul vital".

Teza idealistă reacţionară a weismannism-morganismului cu privire la substanţa ereditară „nemuritoare" este

Scanned with OKEN Scanner

folosită de filozofii idealişti burghezi contemporani ca un „argument" în sprijinul afirmaţiei lor că între natura vie şi cea nevie ar exista o prăpastie de netrecut. Astfel, unul dintre personaliştii americani, obscurantistul învetcrat Flewelling, declară că faptele privitoare la celulă cu genele ei nemuritoare arată, chipurile, prăpastia care desparte ceea ce este viu de ceea ce este mort. Viaţa, după cum afirmă acest mistic, este inexplicabilă ca ceva material, ea nu a luat naştere din materia nevie, ci a fost introdusă în materie de o persoană divină, supranaturală.

Punctul de vedere al vitalismului este făţiş ostil ştiinţei. Ştiinţa dovedeşte că viaţa a luat naştere în procesul dezvoltării guvernate de legi a materiei. Organismul viu se află într-un permanent proces de interacţiune cu condiţiile materiale de care depinde în mod nemijlocit existenţa sa, de aceea viaţa nu conţine nimic supranatural, imaterial. „Forţa vitală" ca ceva introdus în materie din afară, ca un principiu care generează formele vieţii este o născocire a idealiştilor, cu ajutorul căreia ei încearcă să prostească pe oameni.

Materialismul dialectic respinge cu hotărîre afirmaţia antiştiinţifică şi reacţionară a vitaliştilor despre existenţa unui „principiu vital" special imaterial şi, în deplin acord cu ştiinţele naturii, subliniază faptul că între natura organică şi cea anorganică există nu numai o deosebire calitativă, ci şi o unitate indisolubilă. Această unitate constă în primul rînd în faptul că însăşi materia anorganică dă naştere, în anumite condiţii, în mod necesar materiei organice, sensibile. „...A progresa — scria Engels — în sensul dezvoltării unor fiinţe care gîndesc este o proprietate inerentă materiei, şi tocmai de aceea acest fenomen se produce în mod necesar ori de cîte ori există condiţii adecvate..." [1]. Materia anorganică nu posedă nici senzaţie, nici gîndire, dar în acelaşi timp ea conţine posibilitatea apariţiei materiei vii, sensibile. În acest sens şi trebuie înţeleasă presupunerea lui Lenin că în materia nevie există o „capacitate asemănătoare cu senzaţia".

Între natura organică şi cea anorganică nu există şi nu poate exista un hotar absolut.

Teza materialismului filozofic marxist despre unitatea

---

[1] F. Engels: „Dialectica naturii", E.S.P.L.P. 1954, pag. 210. — Nota Trad.

Scanned with OKEN Scanner

dintre natura organică şi cea anorganică, la apariţia materiei sensibile din materie nesensibilă este confirmată în întregime de datele ştiinţelor naturii asupra naturii vii şi a celei nevii. Ştiinţele contemporane ale naturii, în special chimia şi biochimia, au stabilit că baza materială a tuturor organismelor animale şi vegetale o constituie aceleaşi elemente chimice existente şi în natura anorganică : carbonul, hidrogenul, oxigenul, azotul, fosforul, fierul etc. Elementele chimice din care sînt construite organismele au existat cu mult înainte de apariţia vieţii pe pămînt.

În felul acesta datele ştiinţei dovedesc fără putinţă de tăgadă că natura vie şi cea nevie au una şi aceeaşi bază materială, ele confirmă concluziile materialismului filozofic marxist cu privire la existenţa unei unităţi între natura organică şi cea anorganică, concluziile cum că viaţa nu poate fi considerată drept ceva imaterial.

Subliniind unitatea indisolubilă dintre natura vie şi cea nevie, materialismul filozofic marxist arată în acelaşi timp deosebirea calitativă dintre natura vie şi cea nevie şi se ridică cu hotărîre împotriva reducerii mecaniciste a proceselor complexe ale vieţii la simple procese fizico-chimice.

În opoziţie cu materialismul mecanicist, care nu recunoaşte deosebirea calitativă dintre natura organică şi cea anorganică şi consideră viaţa ca o simplă sumă de fenomene fizice şi chimice, materialismul filozofic marxist interpretează viaţa ca o formă nouă, calitativ diferită de existenţă a materiei, formă care îşi are legile sale biologice deosebite. Organismul viu, după cum s-a spus mai sus, este compus din aceleaşi elemente chimice care există şi în natura anorganică, dar în organism aceste elemente se află într-o unitate calitativ alta decît în substanţa anorganică. Datorită unor combinaţii foarte complexe, substanţele chimice ale naturii nevii dau naştere, în anumite condiţii, unei forme calitativ deosebite de existenţă a materiei — vieţii.

Nici unul dintre filozofii şi savanţii dinaintea lui Marx n-au putut da o definiţie justă, ştiinţifică, a esenţei vieţii. Viaţa era concepută fie ca ceva imaterial, categoric opus materiei, adică în mod idealist, fie ca un simplu agregat mecanic de elemente fizico-chimice, adică în mod mecanicist. Numai materialismul dialectic a fost primul care

Scanned with OKEN Scanner

a dat singura definiţie justă, cu adevărat ştiinţifică a vieţii, arătînd astfel ştiinţei adevărata cale de cercetare a fenomenelor naturii vii, a apariţiei vieţii pe pămînt.

„*Viaţa* — a spus Engels — *este modul de existenţă a corpurilor albuminoide,* şi acest mod de existenţă constă în esenţă în autoreînnoirea continuă a componentelor chimice ale acestor corpuri“ [1]. Definiţia marxistă a vieţii ca formă de existenţă a corpurilor albuminoide este principiul de plecare materialist, care contribuie la cunoaşterea legilor obiective de dezvoltare a organismelor vii. Albumina este baza, principalul purtător al vieţii. Toate organismele animalelor şi plantelor sînt formate din substanţe albuminoide; existenţa în organismul viu a altor compuşi chimici nu exclude faptul că tocmai albumina joacă rolul hotărîtor şi determinant în procesele vitale ale organismului. De aceea, pretutindeni unde există viaţă, ea este legată de un corp albuminoid.

In ce constă deci deosebirea calitativă dintre corpurile vii şi nevii?

Viaţa corpurilor albuminoide şi, prin urmare, şi deosebirea calitativă dintre corpurile vii de cele nevii constă în permanenta autoreînnoire şi autorefacere a compoziţiei lor chimice datorită a două procese opuse care se desfăşoară simultan: asimilaţia şi dezasimilaţia, nutriţia şi excreţia.

Corpul albuminoid absoarbe încontinuu substanţele de care are nevoie din mediul înconjurător, le asimilează şi prin aceasta reface ceea ce se distruge în procesul vieţii organismului.

Engels a arătat că şi corpurile nevii se transformă, se descompun sau se combină în cursul procesului natural, dar totodată ele încetează să mai fie ceea ce au fost înainte. Stînca supusă eroziunii atmosferice se distruge treptat; metalul, în urma oxidării, se transformă în rugină. „Dar ceea ce la corpurile nevii constituie cauza pieirii, constituie pentru albumină *condiţia fundamentală a existenţei*“ [2]. De îndată ce în organism încetează metabolismul şi procesele de distrugere şi refacere legate de el, organismul moare.

---

[1] F. Engels: „Anti-Dühring“, ed. P.M.R. 1952, ediţia a II-a, pag. 96. — Nota Trad.

[2] Op. cit., pag. 97.

Scanned with OKEN Scanner

Prin urmare, deosebirea calitativă fundamentală dintre materia vie şi cea nevie constă în metabolismul prin asimilaţie şi dezasimilaţie. Organismul viu absoarbe încontinuu din mediul exterior care-l înconjoară diferite substanţe, le prelucrează, le asimilează, trecîndu-le în corpul său, în substanţe ale organismului însuşi. În organism are loc în acelaşi timp şi un proces invers — procesul de dezasimilaţie, de descompunere a substanţelor din organismul viu şi de eliminare a produselor rezultate din această descompunere. În felul acesta în organismul viu are loc în permanenţă procesul metabolismului, datorită căruia se menţine constanţa relativă a compoziţiei şi structurii organismului viu, cu tot procesul de descompunere.

Din metabolism, ca funcţiune vitală esenţială a organismului, decurg toate celelalte caracteristici ale vieţii: variabilitatea şi ereditatea, creşterea, înmulţirea, excitabilitatea etc.

Apariţia materiei vii din cea nevie este un proces strict necesar. Materialismul dialectic, generalizînd datele ştiinţei, dă singura explicaţie justă, ştiinţifică, apariţiei vieţii din natura nevie. Clasicii marxism-leninismului au supus unei critici nimicitoare aşa-zisa teorie a generaţiei spontane, teorie antiştiinţifică potrivit căreia plantele şi animalele pot să apară în mod spontan, direct din natura nevie. Engels considera absurde toate încercările de a explica apariţia fiinţelor vii direct din natura nevie şi arăta că primele forme simple de viaţă au luat naştere din substanţe organice, care, la rîndul lor, s-au format pe o cale lungă şi complicată din compuşi chimici anorganici.

Engels a criticat şi pe adepţii teoriei eternităţii vieţii (Liebig, Helmholtz), care, pentru a-şi justifica şi „fundamenta“ concepţiile lor greşite despre viaţă, au folosit greutăţile ştiinţei, legate de faptul că ea n-a izbutit încă să creeze pe cale artificială substanţă vie din substanţa fără viaţă. Aşa, de pildă, Helmholtz, referindu-se la insuccesul încercării de a crea organisme din substanţa fără viaţă, declara că viaţa pe pămînt n-a luat naştere, că ea ar fi tot atît de veche, tot atît de eternă ca şi materia. Afirmaţia că viaţa este eternă constituie o renunţare la cercetarea ştiinţifică a problemei apariţiei materiei vii din materie nevie şi constituie o dovadă a neputinţei sa-

Scanned with OKEN Scanner

vanţilor burghezi de a rezolva problemele dintre cele mai complexe ale ştiinţei.

În opoziţie cu teoriile despre „eternitatea vieţii", materialismul dialectic afirmă că viaţa pe planeta noastră nu a existat dintotdeauna, că ea a luat naştere în urma unei îndelungate dezvoltări a materiei anorganice, atunci cînd au apărut condiţiile favorabile pentru aceasta.

Principalele stadii ale dezvoltării materiei, care au dus la apariţia vieţii pe planeta noastră, sînt arătate de Engels în lucrarea sa „Dialectica naturii". În primul rînd, stadiul apariţiei substanţei vii din natura nevie şi, în al doilea rînd, stadiul formării celulei din substanţă vie. La început a apărut albumina vie din substanţe organice, care, la rîndul lor, s-au format pe calea unui proces îndelungat de transformări chimice ale materiei anorganice, iar apoi, într-un stadiu mult mai tîrziu de dezvoltare a naturii, din albumina vie a luat naştere celula. Această abordare şi prelucrare ştiinţifică, şi singura justă, de către Engels a problemei originii vieţii constituie o bază trainică pentru cercetările ştiinţifice ulterioare în acest domeniu. Savanţii sovietici au făcut mult pentru rezolvarea problemelor puse de Engels.

Trecerea de la materia nevie la materia vie, apariţia unei noi forme de mişcare a materiei — viaţa — au constituit un salt necesar, determinat de acumularea schimbărilor cantitative treptate care au avut loc în compoziţia fizico-chimică a materiei în decursul unui imens interval de timp.

Rezolvarea definitivă din punct de vedere ştiinţific-experimental a problemei apariţiei vieţii din natura anorganică va fi dată prin crearea pe cale artificială a albuminei vii. Engels şi Lenin au arătat la vremea lor că această problemă poate fi în principiu rezolvată.

Criticînd agnosticismul machiştilor şi punînd sarcina cercetării legăturii dintre materia sensibilă şi materia nesensibilă, V. I. Lenin a scris : „rămîne, de fapt, să se cerceteze iar şi iar în ce mod se face legătura între materia care n-ar fi înzestrată cu nici un fel de sensibilitate şi materia care, compusă din aceiaşi atomi (sau electroni), posedă totodată facultatea net exprimată de a simţi. Punînd net această problemă nesoluţionată încă, materialis-

Scanned with OKEN Scanner

mul dă un imbold spre soluţionarea ei, spre noi cercetări experimentale“ [1].

Chimia şi biochimia modernă nu au rezolvat încă această problemă grea pusă în faţa ştiinţei de clasicii marxism-leninismului, dar ele se apropie tot mai mult de rezolvarea ei prin sinteza artificială a elementelor corpurilor albuminoide în laboratoare.

În prezent ştiinţa a stabilit că materialul de bază din care este formată molecula de albumină îl constituie aminoacizii. Biochimia cunoaşte deja peste treizeci de aminoacizi diferiţi, care intră în compoziţia albuminelor naturale. Chimia organică obţine astăzi pe cale artificială diferiţi aminoacizi şi îi leagă în lanţuri lungi. Dar pentru a obţine o albumină, trebuie să cunoşti dispunerea exactă a aminoacizilor în molecula albuminei respective, ceea ce prezintă astăzi principala greutate în sinteza artificială a albuminelor. Dar şi această greutate va fi de bună seamă învinsă cu timpul.

Savanţii sovietici ocupă un loc de frunte în dezvoltarea chimiei şi biochimiei contemporane. Academicienii A. N. Bach, N. D. Zelinski, A. I. Oparin şi alţii au adus prin lucrările lor o mare contribuţie la studierea naturii albuminei. În urma studierii tipurilor de legături dintre aminoacizi în molecula de albumină, academicianul Zelinski şi elevii lui au stabilit microstructura de bază a albuminei. Marele merit al academicianului Bach şi al elevilor săi îl constituie crearea pe cale artificială a unei serii de substanţe organice foarte complexe, care se apropie prin însuşirile lor de albumină.

O importantă contribuţie la cunoaşterea legilor naturii vii, contribuţie care confirmă în mod strălucit teza lui Engels cu privire la apariţia celulei din albumina vie, este descoperirea de către ştiinţa sovietică a apariţiei celulelor din substanţa vie necelulară.

Engels considera teoria celulară, creată în prima jumătate a secolului al XIX-lea, drept una dintre cele mai mari cuceriri ale ştiinţei, cucerire care a dat o lovitură concepţiilor metafizice şi idealiste despre procesele biologice. Curînd însă savanţii burghezi au denaturat orientarea materialistă a teoriei celulare. De pildă, savantul german Virchow a afirmat că celula provine întotdeauna numai din

[1] V. I. Lenin, Opere, vol. 14, E.S.P.L.P. 1954, pag. 35. — Nota Trad.

celulă, că în afara celulei nu există viaţă, că viaţa începe numai cu celula. Organismul viu, după teoria lui Virchow, reprezintă o sumă de celule formate prin diviziunea mecanică neîntreruptă a celulelor precedente. Virchow şi adepţii săi nu admiteau de loc posibilitatea apariţiei celulelor din substanţe albuminoide necelulare. Concepţiile lui Virchow, care au frînat dezvoltarea adevăratei ştiinţe despre viaţă, au fost complet infirmate de descoperirea formelor necelulare de viaţă de către savanţii sovietici.

Oamenii de ştiinţă sovietici au stabilit pe cale experimentală că celulele pot să ia naştere nu numai din celule, prin diviziunea lor, ci şi din substanţa vie necelulară prin transformarea ei în celulă. Luînd ca exemplu dezvoltarea celulei de ou, s-a arătat că sferulele viteline fără nucleu, care înainte erau considerate drept mase nevii de material nutritiv, în procesul dezvoltării oului se transformă în celule. Aceasta înseamnă că, în procesul dezvoltării organismului, un rol important îl joacă formele necelulare ale substanţei vii, care în anumite condiţii pot să se transforme în celule sau să fie incluse în schimbul celulelor existente, schimbîndu-şi prin aceasta natura. Substanţele vii din care pot lua naştere celulele nu sînt ceva dat o dată pentru totdeauna şi imuabil; dimpotrivă, în dezvoltarea lor, ele trec, printr-o serie de stadii diferite, începînd de la molecula vie, capabilă de metabolism.

Descoperirile savanţilor sovietici au o uriaşă însemnătate pentru rezolvarea problemei originii vieţii, pentru elaborarea problemei complexe a transformării materiei nevii în materie vie. Aceste descoperiri arată că viaţa există şi în afara celulei. Însăşi celula ia naştere din forme necelulare şi este o formaţie complexă. Substanţa vie necelulară este o formă intermediară între celulă şi materia nevie.

Insemnătatea filozofică a lucrărilor savanţilor sovietici în domeniul chimiei şi biochimiei albuminei constă în faptul că ei se apropie nemijlocit de rezolvarea problemei apariţiei materiei sensibile din materia nesensibilă şi prin aceasta confirmă justeţea tezei materialismului filozofic marxist conform căreia materia este factor prim, iar conştiinţa, senzaţia — factor secund.

Senzaţia este produsul dezvoltării îndelungate a naturii vii. Senzaţia, după cum ne învaţă materialismul filozofic marxist, n-a luat naştere o dată cu apariţia vieţii pe

Scanned with OKEN Scanner

pămînt, ci în urma unui îndelungat proces de dezvoltare a naturii vii. Înaintea senzaţiei apare excitabilitatea.

Excitabilitatea este cel mai simplu indiciu al vieţii. Proprietatea excitabilităţii reprezintă o nouă calitate, apărută în urma dezvoltării materiei organice din cea anorganică. Această proprietate o au toate organismele din natura vie. Nu există pe Pămînt nici o fiinţă vie care să nu posede capacitatea de a reacţiona într-un fel sau altul la excitaţiile din afară. Proprietatea excitabilităţii a apărut şi s-a dezvoltat sub influenţa mediului exterior şi este cea mai simplă formă de legătură dintre organism şi condiţiile de viaţă. Excitabilitatea este proprie nu numai organismelor vii care au un sistem nervos, ci şi fiinţelor vii extrem de simple, care nu au sistem nervos. Ea este legată în mod necesar, după cum a arătat încă Engels, de metabolism, fără de care nici viaţa însăşi nu poate să existe. Încă în albumina vie, în procesul nutriţiei şi excreţiei, se manifesta excitabilitatea: albumina reacţionează la acţiunea mediului exterior prin faptul că asimilează din el numai substanţele care-i sînt necesare pentru nutriţie.

Excitabilitatea este legată de activitatea vitală a tuturor organismelor vii, de procesele fiziologice care au loc în ele şi care, deşi se bazează pe fenomene fizico-chimice, reprezintă totuşi o lege calitativ deosebită.

În comparaţie cu excitabilitatea, senzaţia este o proprietate mai complexă, superioară a materiei vii. Senzaţia ia naştere pe baza excitabilităţii în urma unui proces îndelungat de transformare a fiinţelor vii foarte simple în fiinţe mai complexe, sub influenţa condiţiilor exterioare respective. Cele mai simple organisme vii, care nu au încă sistem nervos, prezintă totuşi rudimente de senzaţie.

La animale capacitatea de simţire s-a dezvoltat treptat, în concordanţă cu dezvoltarea structurii organismului lor şi a sistemului nervos. Sistemul nervos ajuns la un înalt grad de dezvoltare şi organele senzoriale specializate pe care le posedă animalele şi îndeosebi omul sînt rezultatul unei evoluţii seculare. În forma lui iniţială elementară, sistemul nervos era alcătuit din celule izolate, dispuse printre celelalte celule ale organismului respectiv. Aceste celule îndeplineau la început cîteva funcţiuni în acelaşi timp: percepeau excitaţiile venite din lumea exterioară, le trans-

Scanned with OKEN Scanner

miteau altor celule nervoase şi îndeplineau o acţiune de răspuns la aceste excitaţii exterioare.

Pasul următor în dezvoltarea sistemului nervos l-a constituit apariţia ganglionilor nervoşi. Aici celulele nervoase se împart, după funcţiunile lor, în celule receptoare şi celule motoare. Pe o treaptă mai înaltă de dezvoltare a animalelor are loc gruparea ganglionilor nervoşi într-un sistem nervos unitar. Totodată are loc şi o continuă diviziune a funcţiunilor între diferitele grupuri de celule nervoase: formarea aparatelor receptoare, a conductorilor, a staţiunii centrale — creierul. O dată cu apariţia sistemului nervos central, activitatea tuturor părţilor şi a organelor organismului viu, funcţionarea lor şi întregul proces al activităţii lor vitale sînt reglementate dintr-un singur centru, care este creierul.

O dată cu dezvoltarea sistemului nervos central, la animalele superioare s-au perfecţionat, s-au diferenţiat şi s-au specializat organele senzoriale. Dacă la organismele vii cu un sistem nervos foarte simplu organele senzoriale erau încă nediferenţiate, răspunzînd deopotrivă la diferite tipuri de excitanţi externi, în cursul evoluţiei lor ulterioare, sub o anumită influenţă a condiţiilor exterioare, ele au devenit tot mai diferenţiate, mai adaptate la perceperea numai a anumitor acţiuni, dobîndind în acelaşi timp o specializare foarte fină.

Specializarea organelor senzoriale, care are loc în cursul evoluţiei fiinţelor vii, este rezultatul adaptării treptate, de foarte lungă durată a organismului viu la acţiunile mediului exterior. Dar caracterul specific al organelor senzoriale nu înseamnă nicidecum că senzaţiile primite cu ajutorul lor nu sînt o reflectare a lumii exterioare.

Invocînd caracterul specific al organelor senzoriale, o serie de fiziologi şi psihologi din secolul trecut care împărtăşeau concepţia idealistă despre lume au început să afirme că conţinutul senzaţiilor este condiţionat de organizarea fiziologică a omului. Acest curent în fiziologie a primit denumirea de „idealism fiziologic". Reprezentanţii „idealismului fiziologic" — I. Müller, F. Göring, H. Helmholtz şi alţii — negau conţinutul obiectiv al senzaţiilor noastre, nu recunoşteau faptul că senzaţiile sînt o reflectare a lumii exterioare, subliniind în mod unilateral numai dependenţa senzaţiilor de starea organelor sen-

Scanned with OKEN Scanner

zoriale. Ei afirmau că izvorul senzaţiilor omului nu este materia, ci starea internă, sau „energia specifică", a organelor senzoriale ale omului. Din punctul lor de vedere, senzaţiile omului sînt numai subiective, şi de aceea nu dau niciodată o percepţie nemijlocită a lucrurilor exterioare, nu sînt imagini ale realităţii obiective.

Punctul de vedere al „idealismului fiziologic" s-a reflectat în lucrările unor savanţi sovietici, care porneau de la ideea metafizică şi idealistă eronată a „independenţei" organismului faţă de condiţiile exterioare. Tratarea proceselor psihice ca procese care se desfăşoară, chipurile, paralel şi independent de procesele fiziologice este idealistă şi totodată metafizică. Privit astfel, psihicul apare nu ca factor secund, derivat din creier, ci ca un factor tot atît de „prim" ca şi creierul. Greşită era ideea că numai reflexele condiţionate ar avea legătură cu acţiunile din afară, în timp ce senzaţiile ar fi suprastructuri ale reflexelor condiţionate ca trăiri subiective. Sesiunea ştiinţifică a Academiei de ştiinţe a U.R.S.S. şi a Academiei de ştiinţe medicale a supus unei critici ascuţite greşelile idealiste de felul acesta ale unei serii de savanţi sovietici, scoţînd la iveală esenţa lor greşită.

Criticînd „idealismul fiziologic", precum şi machismul, V. I. Lenin a definit senzaţia ca legătură nemijlocită a conştiinţei cu lumea exterioară, ca o imagine subiectivă a lumii obiective. Totodată Lenin a subliniat cu toată vigoarea că senzaţia este rezultatul acţiunii materiei asupra organelor noastre senzoriale. Senzaţiile sînt subiective în sensul că ele se produc, după cum spunea V. I. Lenin, „în noi", dar în acelaşi timp senzaţiile sînt o imagine a lumii obiective, ele sînt deci obiective prin conţinutul lor.

Interpretarea idealistă a senzaţiilor este caracteristică pentru filozofia burgheză contemporană, care, negînd făţiş conţinutul lor obiectiv, consideră senzaţiile drept un oarecare simbol al lucrurilor. Senzaţia, declară personalistul Hokking, este reacţia personală nemijlocită la lucruri, dar ea nu poate fi niciodată o imagine a lor.

În remarcabila sa formulă „senzaţia este imaginea subiectivă a lumii obiective", V. I. Lenin consideră senzaţia ca unitate dialectică a subiectivului şi obiectivului, subliniind totodată că factorul determinant este lumea exterioară, existentă în afară şi independent de senzaţii şi care, acţionînd asupra organelor noastre senzoriale, produce în

Scanned with OKEN Scanner

noi o senzație sau alta. Așa, de pildă, razele de lumină, căzînd pe retina ochiului, produc senzația de lumină, diferitele senzații ale cutărei sau cutărei culori explicîndu-se, după cum au stabilit științele naturii, prin lungimile de undă diferite ale razelor de lumină existente în afara retinei ochiului omenesc.

Subliniind că senzația este o imagine subiectivă a lumii obiective, materialismul filozofic marxist relevă totodată că caracterul senzațiilor depinde nu numai de acțiunea obiectelor exterioare asupra organelor senzoriale, ci și de o structură anumită a însăși organelor senzoriale, de particularitățile lor fiziologice. Dar faptul că senzația depinde de o anumită structură a organului senzorial nu înseamnă că ea este **determinată** de această structură, întrucît însăși această structură este determinată în ultimă instanță de lumea exterioară.

Marx a spus în „Sfînta familie" că obiectul ochiului este altul decît obiectul urechii. Fiziologia contemporană a stabilit cu certitudine că fiecare dintre organele noastre senzoriale, deși este în stare într-o măsură sau alta să perceapă excitanți de diferite feluri (mecanici, electrici etc.), totuși percepe cel mai bine numai excitanții lui specifici. Pentru organul vizual acești excitanți materiali specifici sînt undele luminoase, pentru organul auditiv — undele sonore, pentru organul olfactiv — substanțele mirositoare etc. Fiecare dintre acești excitanți existenți în mod obiectiv, acționînd asupra organelor senzoriale respective, provoacă în creier anumite senzații, care leagă pe om în mod nemijlocit de lumea exterioară.

Datele fiziologiei moderne confirmă în mod concludent teza materialismului dialectic potrivit căreia toate organele senzoriale, cu tot caracterul lor specific, sînt legate între ele într-un organism viu unitar. Totodată rolul conducător în activitatea organelor senzoriale și în interacțiunea lor aparține scoarței emisferelor cerebrale.

Senzațiile apar în procesul activității vitale a organismului viu în urma ciocnirii lui cu fenomenele și obiectele mediului înconjurător. Organele senzoriale și senzațiile omului se deosebesc calitativ de organele senzoriale și de senzațiile animalelor, întrucît omul are un proces de activitate vitală calitativ diferit. Organele senzoriale ale omului s-au dezvoltat și s-au perfecționat în procesul muncii sociale a oamenilor de-a lungul întregii lor istorii. În pro-

Scanned with OKEN Scanner

cesul muncii s-a schimbat natura biologică a omului şi, o dată cu creierul, s-au perfecţionat organele sale senzoriale. Formarea celor cinci simţuri, a arătat Marx, este un produs al întregii istorii universale. Numai pe baza activităţii sociale pot să se perfecţioneze simţurile omului. Datorită dezvoltării activităţii sociale se creează bogăţia sensibilităţii omeneşti, se formează urechea muzicală, ochiul capabil să perceapă frumuseţea formei. În mod corespunzător, şi conţinutul gîndirii oamenilor depinde în primul rînd de activitatea lor materială în producţie, în procesul căreia ei cunosc treptat fenomenele şi legile naturii şi raporturile dintre ei şi natură, şi de asemenea cunosc relaţiile sociale dintre ei.

În felul acesta, datorită practicii sociale, omul, cu ajutorul organelor senzoriale, sezisează şi reflectă în senzaţiile sale laturi şi proprietăţi ale obiectelor exterioare absolut inaccesibile animalelor superioare.

În opoziţie cu idealismul, care consideră senzaţia drept o barieră între conştiinţă şi lumea exterioară, materialismul filozofic marxist afirmă că senzaţiile omului reprezintă legătura directă dintre conştiinţă şi lumea exterioară. Lumea exterioară acţionează asupra organelor senzoriale şi provoacă excitaţia, care se transformă (se preface) în senzaţie.

3. Creierul — organul gîndirii, gîndirea — funcţiune a creierului

Materialismul filozofic marxist, generalizînd datele ştiinţelor naturii, afirmă că gîndirea este produsul creierului omenesc, iar creierul este organul gîndirii.

Gîndirea, a scris V. I. Lenin, „este o funcţiune a fracţiunii deosebit de complexe a materiei, care poartă denumirea de creier omenesc“ [1]. Omul gîndeşte numai cu ajutorul creierului şi este absurd să separăm gîndirea de materia care gîndeşte.

Dar în filozofia, psihologia şi fiziologia burgheză domină tocmai această concepţie pseudoştiinţifică. Savanţii burghezi au căutat şi caută în fel şi chip „să dovedească“ independenţa gîndirii de substratul material şi să strecoare

[1] V. I. Lenin, Opere, vol. 14, E.S.P.L.P. 1954, pag. 221. — Nota Trad.

Scanned with OKEN Scanner

astfel teza fundamentală a idealismului, după care conştiinţa, gîndirea este factorul prim, iar materia este factorul secund. Astfel, Avenarius, în scopul infirmării tezei materialismului cu privire la legătura dintre gîndire şi creier, a creat o „teorie" care vine în contradicţie cu ştiinţa şi potrivit căreia gîndirea nu este o funcţiune a creierului, iar creierul nu este organul gîndirii.

În lucrarea sa „Materialism şi empiriocriticism", V. I. Lenin a demascat „teoria" lui Avenarius şi a altor filozofi idealişti care încercau să infirme teza materialistă după care creierul este organul gîndirii. Încercarea machiştilor de a rupe gîndirea, care este funcţiunea creierului omenesc care lucrează normal, de creierul însuşi ca organ al gîndirii era considerată de Lenin drept o bătaie de joc la adresa ştiinţelor naturii, care se situează ferm pe punctul de vedere că gîndirea este o funcţiune a creierului.

Dar cu toată absurditatea „teoriei" machiste, idealiştii contemporani repetă tot mai des concepţiile machiştilor, încercînd în zadar să dovedească că gîndirea nu este legată de activitatea creierului. Unul dintre filozofii reacţionari contemporani americani, Brightman, încercînd „să fundamenteze" teza idealistă a existenţei de sine stătătoare a conştiinţei, a conştiinţei în afara creierului, declară că, atunci cînd s-a studiat substanţa creierului, nu s-a constatat că „spiritul se află în corp" şi că de aceea creierul nu este, chipurile, organul gîndirii. Conştiinţa, gîndirea, afirmă acest obscurantist, „este introdusă" în om de dumnezeu. Caracterul pseudoştiinţific al acestor afirmaţii idealiste este evident.

Tendenţiozitatea idealistă în problema raportului dintre gîndire şi creier îi duce pe naturaliştii burghezi la renunţarea făţişă la ştiinţă. În cartea sa „Creierul şi mecanismul său", fiziologul idealist englez Sherrington declară că creierul nu are nici o legătură cu gîndirea şi că însăşi punerea problemei raportului dintre gîndire şi creier ar fi lipsită de orice sens.

Concepţiile savanţilor burghezi contemporani despre rolul creierului au o bază filozofică idealistă comună : admiterea caracterului supranatural al gîndirii, care ar fi creatorul a tot ce este pămîntesc, material. Toate aceste puncte de vedere se află în contradicţie totală cu datele ştiinţelor naturii şi cu teza materialismului filozofic după care gîndirea este produsul activităţii creierului.

Scanned with OKEN Scanner

Teza materialismului filozofic marxist potrivit căreia creierul este organul gîndirii, iar gîndirea este o funcţiune a creierului este confirmată în mod strălucit de datele ştiinţelor naturii şi mai ales de învăţătura eminenţilor fiziologi ruşi I. M. Secenov şi I. P. Pavlov.

In lucrarea sa clasică „Reflexele creierului" (1863), Secenov a formulat pentru prima oară în fiziologie teza materialistă cu privire la dependenţa proceselor spirituale de cele corporale. Secenov a declarat cu curaj în lucrarea sa că fenomenele psihice, inclusiv senzaţiile, conştiinţa, sînt rezultatul „activităţii creierului", că „creierul este organul sufletului, adică mecanismul care, fiind pus în mişcare de anumite cauze, dă ca rezultat final seria de fenomene exterioare care caracterizează activitatea psihică" [1]. Secenov a fost primul care a dat o explicaţie materialistă proceselor psihice ca procese reflectoare.

Ideile materialiste ale lui Secenov au fost fundamentate şi dezvoltate în teoria lui I. P. Pavlov asupra activităţii nervoase superioare. Remarcabilele lucrări ale lui Pavlov înlătură în mod hotărît încercările idealismului de a considera procesele de gîndire în afara legăturii cu materia. Rezultatele cercetărilor lui I. P. Pavlov sînt o confirmare a tezei marxiste potrivit căreia gîndirea este o funcţiune a unui corp material — creierul, şi anume a scoarţei emisferelor cerebrale, care sînt organul principal al activităţii nervoase superioare a animalelor şi a omului. De aceea învăţătura lui I. P. Pavlov asupra activităţii nervoase superioare constituie una dintre bazele naturalist-ştiinţifice ale materialismului dialectic.

La animalele superioare sistemul nervos central este organul de legătură între organism şi mediu. Principalele forme de legătură sînt reflexele necondiţionate şi cele condiţionate. Reflexele sînt o reacţie necesară, răspunsul organismului la acţiunea excitanţilor externi sau interni.

Reflexele necondiţionate sînt legături constante ale organismului cu mediul care apar în procesul dezvoltării unei specii organice în întregul ei şi se transmit prin ereditate de la o generaţie la alta. Reflexele necondiţionate complexe se numesc instincte.

Reflexele condiţionate sînt legături temporare ale or-

[1] I. M. Secenov, Opere filozofice şi psihologice alese, Gospolitizdat, 1947, pag. 71.

ganismului cu mediul care se formează în cursul vieţii lui individuale pe baza legăturilor constante (reflexele necondiţionate). Datorită acestor legături temporare (reflexele condiţionate), organismele au posibilitatea să se adapteze mai exact la condiţiile în continuă schimbare ale mediului exterior. Unele dintre reflexele condiţionate, după cum a arătat I. P. Pavlov, pot să fie fixate ulterior prin ereditate şi să se transforme în reflexe necondiţionate.

Legătura temporară (reflexul condiţionat), a scris I. P. Pavlov, este cel mai universal fenomen din lumea animală şi din noi înşine. Legăturile temporare se formează în etajul superior al sistemului nervos central sub acţiunea excitanţilor externi sau interni asupra organelor senzoriale. Ca urmare a acestor acţiuni, în scoarţa emisferelor iau naştere procese fiziologice de excitaţie şi de inhibiţie ; procesele de excitaţie şi de inhibiţie, apărute mai întîi în celulele speciale ale scoarţei emisferelor, se răspîndesc (iradiază) pe scoarţa emisferelor. Apoi iradiaţia se restrînge treptat ; are loc o îngustare a sferei excitaţiei, concentrarea ei într-un anumit punct nervos al scoarţei cerebrale.

Aceste procese fiziologice sînt mecanismele activităţii de analiză şi sinteză a creierului, activitate care se manifestă în afară sub forma unei acţiuni de răspuns, avînd un caracter adecvat şi fiind îndreptată spre menţinerea unităţii dintre organism şi condiţiile schimbătoare ale existenţei lui. La om, dintre reacţiile reflexe de răspuns face parte şi vorbirea — o formă calitativ nouă, specific omenească de activitate reflectoare complexă.

Teoria lui I. P. Pavlov asupra activităţii nervoase superioare a scos la iveală legile activităţii materiei organizate într-un mod deosebit — creierul. Aceste legi (iradiaţia şi concentraţia, excitaţia şi inhibiţia etc.) sînt legi obiective, a căror justeţe a fost confirmată de numeroase cercetări experimentale. Descoperirea şi fundamentarea de către Pavlov a legilor activităţii creierului are o mare însemnătate pentru ştiinţă. Pînă la Pavlov, psihologii idealişti s-au străduit care mai de care să născocească, fiecare în felul său, „mecanisme“ ale activităţii psihice. Teoria lui Pavlov asupra legilor obiective ale activităţii creierului demască şi respinge toate aceste ipoteze pseudoştiinţifice. Activitatea psihică este rezultatul activităţii fiziologice a scoarţei emisferelor cerebrale. Scoarţa creierului, care rea-

Scanned with OKEN Scanner

lizează activitatea reflectoare condiționată, constituie baza materială a întregii activități nervoase superioare, a tuturor proceselor psihice. În scoarța emisferelor creierului omului are loc atît analiza superioară a semnalelor care vin prin organele senzoriale, cît și sinteza lor superioară. Activitatea de analiză și sinteză a creierului ne dă posibilitatea să reflectăm mai exact diversitatea fenomenelor mediului înconjurător.

Creînd teoria materialistă a activității nervoase superioare, I. P. Pavlov a stabilit în mod incontestabil că scoarța cerebrală are un rol predominant în toate manifestările funcționale ale organismului animal foarte complex. Numeroasele experiențe ale savanților sovietici în legătură cu crearea reflexelor condiționate primite de la organele interne (stomacul, ficatul, rinichii etc.) au permis să se stabilească dependența activității organelor externe și interne de scoarța cerebrală. Descoperirile lui K. M. Bîkov au confirmat faptul că în scoarța cerebrală vin semnale nu numai din lumea exterioară, ci și de la organele interne, care sînt pentru organism veriga de legătură cu mediul său interior, după cum semnalele primite de organele senzoriale din afară reprezintă legătura dintre organism și mediul exterior. Prin aceste cercetări experimentale au fost deschise căile pentru studierea mai temeinică a problemei unității dintre mediul exterior și cel interior în viața organismului.

Cercetînd activitatea reflectoare condiționată la animale, I. P. Pavlov a dovedit de asemenea că concepția psihologilor și fiziologilor idealiști despre organele senzoriale ca aparate izolate este falsă. Pavlov a stabilit că scoarța cerebrală este legată de toate organele senzoriale (ochiul, urechea etc.), care împreună cu creierul formează un singur tot, în care părțile se înlănțuie reciproc. Diferitele organe senzoriale sînt legate prin conductori nervoși de sectoarele corespunzătoare ale scoarței cerebrale. Pavlov a denumit aceste aparate complexe analizatori. Prin teoria analizatorilor ca un tot coerent, Pavlov a zdrobit concepțiile metafizice despre activitatea organelor senzoriale, propăduite de savanții burghezi.

Teoria analizatorilor a lui I. P. Pavlov dă posibilitatea să se abordeze într-un mod nou problema localizării funcțiunilor în creier. În această problemă, în științele naturii și în psihologia burgheză a dominat, începînd de la sfîrșitul

secolului trecut, o orientare greşită — aşa-numita orientare morfo-psihologică. Potrivit acestei orientări, fiecare funcţiune psihică este legată numai de anumite sectoare ale creierului. Această rezolvare a problemei localizării este metafizică.

Fiziologia pavlovistă a activităţii nervoase superioare a dovedit completa inconsistenţă a ideilor morfo-psihologice. Conform teoriei lui Pavlov, diferitele funcţiuni psihice sînt legate de anumite sectoare ale scoarţei emisferelor cerebrale, sectoare care se deosebesc unele de altele prin structura lor foarte fină, prin caracterul celulelor nervoase. Dar localizarea funcţiunilor în creier nu trebuie înţeleasă ca o lipsă a unei activităţi armonioase a emisferelor cerebrale. În creier nu există hotare absolute între diferitele lui sectoare specifice. Emisferele cerebrale, după cum a dovedit Pavlov, constituie totalitatea părţilor centrale ale diferiţilor analizatori, care se află în interacţiune dialectică unul cu altul. Datorită înlănţuirii şi interacţiunii diferitelor sectoare, în scoarţa emisferelor cerebrale se realizează procese psihice complexe, de pildă procesul sintetizării diferitelor senzaţii, precum şi alte procese de sinteză.

Teoria materialistă a lui I. P. Pavlov asupra activităţii nervoase superioare dă o lovitură zdrobitoare idealismului şi reprezentărilor religioase despre psihic ca despre o substanţă „imaterială" misterioasă, specială, incognoscibilă. Prin teoria sa, I. P. Pavlov a deschis o cale cu adevărat ştiinţifică de studiere pe cale experimentală a fenomenelor psihice, cale indicată de Lenin încă la sfîrşitul secolului al XIX-lea. E timpul, scria V. I. Lenin, „să părăsim teoriile generale şi construcţiile filozofice asupra sufletului, pentru a situa pe un teren ştiinţific studiul faptelor care caracterizează diferitele procese psihice" [1]. Cercetarea ştiinţifică, materialistă a fenomenelor psihice este posibilă numai pe baza studierii proceselor fiziologice din scoarţa emisferelor cerebrale.

Afirmînd că creierul este organul activităţii psihice a animalelor şi a omului, materialismul filozofic marxist subliniază totodată că între procesele psihice care au loc la animale şi cele care au loc la om, între capacitatea lor de a reflecta lumea exterioară există şi o asemănare şi o

[1] V. I. Lenin, Opere, vol. 1, ed. P.M.R. 1950, pag. 134. — Nota Trad.

Scanned with OKEN Scanner

deosebire calitativă. Acest lucru a fost de asemenea confirmat de teoria lui Pavlov. I. P. Pavlov şi elevii săi au stabilit că animalele au gîndirea lor animală, care se manifestă în comportarea lor. Gîndirea animalelor în comparaţie cu gîndirea omului este elementară, este o „gîndire în acţiuni", cum o numea Pavlov. Asemănarea relativă dintre procesele psihice elementare ale omului şi cele ale animalelor este determinată de o anumită asemănare între structura creierului animalelor superioare şi structura creierului omului.

Caracterizînd gîndirea elementară a animalelor, I. P. Pavlov spunea că ea reprezintă o serie de asociaţii care se elaborează în procesul raportului animalelor cu obiectele înconjurătoare. De pildă, la maimuţe, ca şi la alte animale superioare, toate legăturile temporare (reflexele condiţionate), formate în scoarţa emisferelor cerebrale, apar datorită acţiunii directe a mediului exterior asupra organelor senzoriale. Nici un animal nu depăşeşte vreodată limitele priceperii de a desprinde din condiţiile înconjurătoare obiectele particulare ale lumii exterioare, de a le recunoaşte, de a generaliza în mod elementar obiectele asemănătoare, cu alte cuvinte de a se orienta just în condiţiile înconjurătoare şi de a răspunde adecvat, printr-o reacţie motoare, la proprietăţile acestor condiţii, accesibile percepţiei senzoriale directe.

In teoria sa asupra sistemelor de semnalizare, I. P. Pavlov a dezvăluit legile generale ale reflectării, legi proprii atît animalelor cît şi omului. Prim sistem de semnalizare Pavlov a denumit legăturile nervoase temporare, sau reflexele condiţionate, care se formează în emisferele cerebrale pe baza acţiunii directe şi nemijlocite a obiectelor şi fenomenelor lumii obiective asupra organelor senzoriale ale animalelor şi ale omului. Primul sistem de semnalizare al creierului este mecanismul fiziologic cu ajutorul căruia se realizează reflectarea directă a realităţii sub forma senzaţiilor şi a percepţiilor. Această formă de activitate de semnalizare a creierului, care asigură raporturile complexe ale organismului cu lumea exterioară, reprezintă singurul sistem de semnalizare al animalelor, dar el nu epuizează nici pe departe activitatea nervoasă superioară foarte complexă a omului, specificul modului în care omul reflectă lumea obiectivă. El nu epuizează nici caracteristica primului sistem de semnalizare la om, deoa-

Scanned with OKEN Scanner

rece primul sistem de semnalizare la om, ca şi al doilea, este condiţionat din punct de vedere social.

Gîndirea omului se deosebeşte calitativ de gîndirea elementară a animalelor. Gîndirea elementară a animalelor superioare este un rezultat al dezvoltării lor biologice în condiţiile determinate ale mediului exterior. Gîndirea omului este în primul rînd un produs al dezvoltării sociale. Ea a luat naştere şi s-a dezvoltat pe baza muncii sociale a omului. Numai sub influenţa muncii creierul maimuţei a putut să se transforme în creier omenesc, în organ al gîndirii omeneşti.

Gîndirea omului este reflectarea generalizatoare a realităţii, reflectare indisolubil legată de noţiune şi cuvînt, care la rîndul lor sînt produse ale activităţii de abstractizare şi generalizare a creierului. Totodată, gîndirea omului, indisolubil legată de limbă, este un instrument de comunicare între oamenii constituiţi în societate, un mijloc de influenţă activă asupra lumii exterioare.

Deosebirea calitativă dintre gîndirea omului şi gîndirea elementară a animalelor mai este legată şi de deosebirea de structură a creierului lor. Cu toată asemănarea existentă în ceea ce priveşte trăsăturile generale, creierul omului se deosebeşte esenţial prin structura sa de creierul oricărui animal.

I. P. Pavlov, care a dezvăluit mecanismul reflectării lumii exterioare de către animale, a arătat şi particularităţile modului în care omul reflectă realitatea şi care constă în existenţa unui al doilea sistem de semnalizare, specific omului.

În lucrarea sa clasică „Reflexul condiţionat", I. P. Pavlov a scris: „În lumea animală în curs de evoluţie, în faza om s-a produs un adaos extraordinar la mecanismele activităţii nervoase. Pentru animal, realitatea este semnalizată aproape exclusiv prin excitaţiile şi urmele acestora din emisferele cerebrale, care vin direct în celulele speciale ale receptorilor vizuali, auditivi şi altora din organism. Este ceea ce deţinem în noi sub formă de senzaţii, imagini şi percepţii, venind de la mediul nostru înconjurător, atît din cel natural cît şi din cel social, cu excepţia cuvîntului auzit sau văzut. Acesta este primul sistem de semnalizare a realităţii pe care îl posedăm atît noi cît şi animalele. Cuvîntul a fost acela care a constituit al doilea

Scanned with OKEN Scanner

sistem de semnalizare a realității, propriu nouă, fiind un semnal al primelor semnale“ [1].

Al doilea sistem de semnalizare — vorbirea, cuvîntul — a apărut și s-a dezvoltat în legătură cu apariția și dezvoltarea muncii oamenilor, sub influența necesității oamenilor de a duce o activitate în comun. Cu alte cuvinte, el este un produs al dezvoltării sociale. Munca oamenilor a fost cauza hotărîtoare a schimbărilor calitative care au avut loc în structura creierului, a schimbărilor în funcțiunile psihice ale acestuia.

Al doilea sistem de semnalizare este propriu numai omului și constituie o nouă calitate în activitatea sa nervoasă superioară. În creierul omului se formează în permanență, cu ajutorul cuvintelor, legături corticale noi, extrem de complexe, care stau la baza gîndirii abstracte și generalizatoare a omului, capabilă să cunoască nu numai ce se află la suprafața fenomenelor, ci și esența obiectelor lumii exterioare.

Cuvîntul este instrumentul gîndirii abstracte și generalizatoare. Cuvintele „reprezintă o desprindere de realitate și permit generalizarea, ceea ce și constituie... g î n d i r e a s u p e r i o a r ă, s p e c i f i c o m e n e a s c ă, care creează mai întîi empirismul general uman, iar apoi și știința — instrumentul de orientare superioară a omului în lumea înconjurătoare și în el însuși“ [2]. Totodată I. P. Pavlov a dovedit că al doilea sistem de semnalizare, fiind un produs al comunicării între oameni, realizează „semnalizarea interumană“, constituie baza fiziologică a comunicării oamenilor între ei prin cuvînt și gîndire.

Primul și al doilea sistem de semnalizare la om se află în legătură indisolubilă, se condiționează reciproc și nu pot exista unul fără celălalt. Primul sistem de semnalizare — baza fiziologică a reflectării senzoriale nemijlocite a lumii — nu există în afara legăturii cu al doilea sistem. Al doilea sistem de semnalizare — baza fiziologică a gîndirii cu cuvinte, a gîndirii verbale, logice — este posibil numai pe baza primului sistem, pe baza senzațiilor.

Așa cum în procesul cunoașterii nu se poate separa

---

1 I. P. P a v l o v, Opere alese, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1952, ediția a II-a, pag. 498. — N o t a T r a d.

2 I. P. P a v l o v: „Experiența a douăzeci de ani în studiul activității nervoase superioare a animalelor“. Ed. 1938, pag. 616.

Scanned with OKEN Scanner

gîndirea de izvorul ei senzorial, la fel nu se poate separă al doilea sistem de semnalizare de primul. Primul sistem de semnalizare al omului, fiind indisolubil legat de al doilea, este condiţionat din punct de vedere social, şi prin aceasta el se deosebeşte în primul rînd de primul sistem de semnalizare al animalelor.

Astfel, datele ştiinţelor moderne ale naturii confirmă în întregime adevărul tezei materialismului filozofic marxist potrivit căreia creierul omenesc este organul gîndirii. Dar datele ştiinţelor naturii nu reprezintă decît o latură în explicarea naturii gîndirii. A doua latură foarte importantă în explicarea gîndirii o constituie datele ştiinţei istorice marxiste, care arată rolul determinant şi hotărîtor al muncii în apariţia şi dezvoltarea gîndirii şi a limbii.

4. Gîndirea şi limba — produse ale dezvoltării sociale

Materialismul filozofic marxist ne învaţă că gîndirea şi limba sînt produse ale dezvoltării sociale, produse ale activităţii practice de muncă a oamenilor. Gîndirea şi limba sînt fenomene sociale care au apărut şi s-au dezvoltat o dată cu apariţia şi dezvoltarea societăţii omeneşti.

„...Conştiinţa — a scris Marx — este chiar de la început un produs social şi rămîne astfel atîta timp cît există în general oameni“[1]. Conştiinţa, gîndirea omului nu există şi nu poate să existe în afara societăţii. Conştiinţa omului este o proprietate a materiei ajunse la un înalt grad de organizare — creierul, dar această proprietate nouă, superioară, proprie numai creierului omenesc, a apărut şi s-a dezvoltat pe baza muncii sociale a omului şi este în primul rînd o reflectare a existenţei sale sociale.

Conştiinţa s-a dezvoltat în procesul influenţei active a omului asupra naturii: acţionînd asupra naturii, omul a schimbat totodată şi propria sa natură, şi-a dezvoltat conştiinţa. Transformarea activă a naturii de către om în procesul muncii constituie baza dezvoltării gîndirii omeneşti de-a lungul întregii sale istorii.

---

[1] K. Marx şi F. Engels, Opere, vol. IV, pag. 21.

Scanned with OKEN Scanner

Același lucru trebuie spus și în privința limbii. Limba, ca și gîndirea, este un fenomen social; ea nu poate să existe și să se dezvolte în afara societății. „Limba — spunea I. V. Stalin — face parte din fenomenele sociale care acționează în tot cursul existenței societății. Ea se naște și se dezvoltă o dată cu nașterea și dezvoltarea societății. Ea moare o dată cu moartea societății. În afara societății nu există limbă“ [1].

Limba nu este o suprastructură a bazei economice, ea nu este un fenomen social de clasă. Spre deosebire de suprastructură, limba este creată de întregul mers al istoriei societății în decursul secolelor prin eforturile sutelor de generații de oameni, și servește nu numai unei singure clase, ci întregii societăți ca mijloc de comunicare între oameni.

Materialismul filozofic marxist este direct opus idealismului în tratarea problemelor gîndirii și ale limbii. Idealismul rupe gîndirea și limba de viața socială a oamenilor, le transformă în ceva de sine stătător, lucru care decurge din ideea greșită despre rolul gîndirii și limbii în viața societății.

Încă pe prima treaptă a dezvoltării societății, gîndirea și limba au jucat un rol important în activitatea de producție a oamenilor. O dată cu dezvoltarea ulterioară a societății, rolul gîndirii și al limbii a crescut tot mai mult, întrucît practica cerea oamenilor o înțelegere tot mai profundă și mai multilaterală a activității lor în producție. Ulterior, cînd o dată cu apariția claselor munca intelectuală a fost separată de munca fizică, s-a ivit ideea denaturată că rolul determinant în viața societății l-ar avea gîndirea. Pe această bază a luat naștere apoi concepția idealistă despre lume, care consideră gîndirea ca ceva de sine stătător, independent de realitatea obiectivă.

Ruperea gîndirii de realitate atrage după sine în mod inevitabil izolarea limbii de viața socială. „Realitatea nemijlocită a gîndirii este *limba*. Întrucît filozofii (idealiști. — *Nota Red.)* au izolat gîndirea, a trebuit să izoleze și limba într-un imperiu de sine stătător“ [2].

---

[1] I. Stalin: „Marxismul și problemele lingvisticii“, Editura pentru literatură politică, 1953, pag. 20. — Nota Trad.

[2] K. Marx și F. Engels, Opere, vol. IV, pag. 434.

Scanned with OKEN Scanner

Materialismul filozofic marxist dă singura fundamentare ştiinţifică apariţiei şi dezvoltării limbii şi gîndirii.

Rolul hotărîtor în apariţia şi dezvoltarea limbii şi a gîndirii omului îl joacă munca. În lucrarea „Rolul muncii în procesul transformării maimuţei în om", Engels spunea că într-un anumit sens putem spune că „omul însuşi este creaţia muncii". Pasul iniţial pentru trecerea de la maimuţă la om, deci inclusiv pentru apariţia şi dezvoltarea vorbirii şi conştiinţei omului, a fost însuşirea mersului în poziţie verticală de către maimuţele antropomorfe. Trecerea strămoşilor noştri îndepărtaţi de la căţărare la mersul în poziţie verticală, trecere determinată de folosirea uneltelor naturale de muncă, de pildă a băţului, a pietrei le-au dat posibilitatea să-şi elibereze mîna şi s-o perfecţioneze treptat în procesul muncii în comun. Fără mersul în poziţie verticală omul primitiv n-ar fi putut să se servească liber de plămîni şi de coardele vocale şi, prin urmare, n-ar fi putut să creeze limba sonoră, vorbirea.

Numai o dată cu trecerea la mersul în poziţie verticală, mîna nedezvoltată a maimuţei s-a dezvoltat în procesul muncii în organ al muncii omeneşti. Între mîna omului, perfecţionată prin muncă de-a lungul a sute de milenii, şi mîna imperfectă, nedezvoltată a maimuţei există o deosebire fundamentală. Spre deosebire de mîna maimuţei, cu ajutorul căreia ea îşi construieşte cuiburi în copaci sau acoperişuri ca să se adăpostească de ploaie, apucă bîta sau piatra ca să se apere de duşmani şi execută o serie de alte operaţii simple, mîna omului confecţionează diferite unelte de muncă şi cu ajutorul lor execută cele mai diverse şi mai complicate operaţii, care nu sînt accesibile nici unei maimuţe. Mîna omului a atins un înalt grad de perfecţiune numai datorită muncii, folosirii uneltelor de muncă, datorită adaptării ei la operaţii noi şi tot mai complicate. De aceea mîna omului, a arătat Engels, nu este numai organul muncii, ci şi produsul ei.

Operaţii de muncă există în germene şi la unele animale. Dar munca bazată pe folosirea uneltelor create în procesul ei este proprie numai omului. „Întrebuinţarea şi crearea mijloacelor de muncă, deşi există în germene şi la unele specii de animale, caracterizează procesul de muncă specific omenesc..."[1]. Baza apariţiei şi dezvoltării ulteri-

[1] Karl Marx: „Capitalul", vol. I, ed. P.M.R. 1948, ediţia a II-a, pag. 187. — Nota Trad.

Scanned with OKEN Scanner

oare a vorbirii articulate și a gîndirii omului o constituie procesul muncii, legat de confecționarea și folosirea uneltelor.

În procesul activității vitale a animalelor se formează capacitatea de a scoate anumite sunete. Dar aceste sunete nu exprimă nici un fel de idei. Această capacitate a animalelor nu depășește limitele primului sistem de semnalizare, singurul posibil pentru activitatea lor nervoasă. Animalele nu au grai și nici gîndire verbală.

Numai în legătură cu confecționarea și folosirea uneltelor în procesul muncii a apărut la strămoșul omului modern nevoia și necesitatea arzătoare de a comunica cu alți oameni, și din această nevoie de comunicare a apărut în cursul perfecționării ulterioare a activității nervoase superioare vorbirea articulată, limba. „...Dezvoltarea muncii — scria Engels — contribuia în mod necesar la o strîngere a relațiilor dintre membrii societății, înmulțind cazurile de ajutorare reciprocă, de activitate în comun și lămurind fiecăruia în parte folosul activității în comun. Într-un cuvînt, oamenii în devenire au ajuns să aibă *a-și spune ceva* unul altuia. Necesitatea și-a creat organul: încet, dar sigur, gîtlejul nedezvoltat al maimuței se transformă datorită modulației, ajungînd la modulații din ce în ce mai complexe. Organele gurii au învățat, treptat, să pronunțe un sunet articulat după altul“ [1].

Munca și vorbirea articulată care a apărut pe baza ei au fost principalele stimulente sub influența cărora creierul maimuțelor s-a transformat treptat în creier omenesc. Vorbirea și gîndirea în noțiuni, indisolubil legate de ea, reprezintă o însușire calitativ nouă, proprie numai creierului omenesc.

Teoria marxistă a apariției limbii în procesul muncii este singura teorie justă, deosebindu-se fundamental de toate teoriile existente în această problemă.

Astfel, printre filologii din secolul al XIX-lea căpătaseră o deosebit de largă răspîndire două teorii asupra limbii: teoria onomatopeelor și teoria interjecțiilor, apărute încă în Grecia antică. După prima teorie, limba a apărut la strămoșii omului în urma imitării zgomotelor din natură și a strigătelor fiarelor; după a doua, ea a apărut sub

---

[1] F. Engels: „Dialectica naturii“, E.S.P.L.P. 1954, pag. 171. — Nota Trad.

influența emoțiilor din strigătele involuntare (interjecții). În secolul al XIX-lea au mai fost create și alte teorii, tot atît de inconsistente.

În lingvistica burgheză sînt larg răspîndite teoriile asupra originii spirituale a limbii, care și ele au o origine antică. Potrivit acestor teorii, limba a apărut sau ca „dar al lui dumnezeu", sau ca urmare a „vieții spirituale interioare" a omului. Limba, din punctul de vedere al unor lingviști burghezi contemporani, izvorăște în întregime din adîncurile conștiinței individuale.

Principalul cusur comun tuturor acestor teorii, cu toată diversitatea lor, este că ele consideră apariția limbii în afara procesului muncii, fără nici o legătură cu dezvoltarea producției materiale, cu nevoia de comunicare a oamenilor.

Gîndirea oamenilor primitivi n-a fost niciodată ceva rupt de viața lor materială, ci, dimpotrivă, decurgea nemijlocit din activitatea lor materială; după expresia lui Marx, la început ea s-a împletit în mod nemijlocit cu activitatea materială și cu comunicarea materială dintre oameni.

Conștiința omului se manifestă în primul rînd ca înțelegere a mediului perceptibil senzorial imediat, precum și ca înțelegere a necesității legăturii cu ceilalți oameni, ca început al înțelegerii faptului că omul trăiește în societate. Conștiința omului s-a format și s-a dezvoltat în procesul influenței active exercitate de el asupra naturii. Acționînd asupra naturii, transformînd-o, omul a reflectat tot mai complet și mai adînc în conștiința sa obiectele muncii, proprietățile lor, iar apoi și legile naturii. Procesul muncii și dezvoltarea pe această bază a mîinii au extins dominația oamenilor asupra naturii și au lărgit cu fiecare pas nou înainte orizontul lor. La proprietățile descoperite ale obiectelor, ei au adăugat proprietăți noi, necunoscute înainte, care au fost descoperite în procesul practicii sociale, în cursul producției.

Limba este un mijloc de comunicare între oameni, un instrument al schimbului de idei în societatea omenească. În opoziție cu sunetele scoase de animale, limba este mijlocul, instrumentul cu ajutorul căruia se fixează succesele gîndirii și se cristalizează experiența socială a colectivului omenesc.

Prin urmare, deosebirea calitativă fundamentală dintre limba omului și sunetele scoase de animale constă în aceea

că limba este condiționată din punct de vedere social atît ca origină cît și ca menire, în timp ce sunetele scoase de animale sînt produse ale adaptării lor pur biologice la mediul înconjurător. Semnalizarea prin sunete a animalelor nu a fost decît premisa biologică a apariției vorbirii sonore articulate. De aceea nu putem deduce direct vorbirea articulată a oamenilor primitivi din strigătele și sunetele strămoșilor lor animali, așa cum fac savanții burghezi. Tot atît de greșită este și concepția după care vorbirea sonoră articulată a oamenilor ar lua naștere nu ca un mijloc de comunicare între oameni, nu ca un mijloc de fixare a succeselor gîndirii, ci ca un mijloc emoțional, magic de comunicare între vrăjitori, slujitori ai cultului religios primitiv, și forțele misterioase, zugrăvite sub formă de animale (totemuri).

Sînt absolut inconsistente afirmațiile savanților burghezi că gîndirea omului primitiv a avut un caracter mitologic, că singurul conținut al gîndirii oamenilor primitivi l-a constituit reprezentarea plastică despre niște forțe magice misterioase, totemurile. Din acest punct de vedere, gîndirea oamenilor primitivi este prezentată ca ceva fantastic, rupt de viața reală. În realitate, încă în acea perioadă foarte îndepărtată, omul reflecta în mod just în conștiința sa, deși nu profund, numeroase obiecte și fenomene din lumea înconjurătoare și era în stare, datorită limbii, să fixeze succesele muncii lui intelectuale, să transmită experiența sa altor oameni și astfel să acționeze cu mai mult succes asupra lumii înconjurătoare.

Dezvoltînd producția lor materială, oamenii transformau o dată cu condițiile de viață, o dată cu relațiile sociale, cu existența socială, și conștiința lor. Pe măsura dezvoltării producției materiale, gîndirea omului se perfecționa tot mai mult. Oamenii încep, a spus Marx, prin a acționa în mod energic, pun stăpînire cu ajutorul acestor acțiuni pe obiectele lumii exterioare, satisfăcîndu-și astfel nevoile. Capacitatea diferitelor obiecte de a satisface nevoile oamenilor se întipărește în creierul lor, și datorită acestui fapt ei învață să deosebească obiectele exterioare care servesc pentru satisfacerea nevoilor lor de toate celelalte obiecte. „La un anumit nivel de dezvoltare, după ce în decursul timpului nevoile oamenilor și felurile de activitate cu ajutorul cărora ele sînt satisfăcute s-au înmulțit și s-au dezvoltat, oamenii dau diferite denumiri unor categorii întregi

Scanned with OKEN Scanner

de obiecte, pe care le deosebesc acum, pe baza experienței, de restul lumii exterioare“ [1].

Astfel, chiar în procesul producției bunurilor materiale, oamenii efectuează o muncă intelectuală : confruntînd și comparînd obiectele și descoperind în ele ceva comun, ei formează noțiuni generale în expresia lor verbală, care cuprind grupuri întregi de obiecte de un anumit fel. Se înțelege că primele noțiuni ale omului erau foarte elementare, întrucît ele reprezentau o simplă generalizare a activității lui practice, încă primitive, și a sferei limitate de obiecte de care omul se servea pentru satisfacerea nevoilor sale.

Apariția gîndirii și dezvoltarea ei ulterioară ar fi fost imposibilă fără limba cuvintelor. Chiar din primul moment al apariției ei, limba a fost un mijloc de comunicare între oameni și de exprimare a gîndurilor omenești. Prin urmare, tocmai limba cuvintelor a luat naștere o dată cu conștiința în procesul de formare a societății omenești și de atunci servește mereu ca mijloc de comunicare și de exprimare a gîndurilor oamenilor.

Limba și gîndirea au apărut în același timp și nu există separat. Legătura indisolubilă dintre limbă și gîndire este determinată de activitatea în producție a oamenilor, de necesitatea pe care o simt oamenii de a comunica între ei, de a face schimb de idei între ei. Schimbul de idei dă posibilitate oamenilor să organizeze acțiuni comune în lupta cu forțele naturii, să obțină succese în producția bunurilor materiale necesare. Fără o limbă înțeleasă de societate și comună tuturor membrilor ei, societatea încetează să mai producă, se destramă și încetează să existe ca societate.

Limba este expresia realității gîndirii. Încă în „Ideologia germană“, arătînd dependența conștiinței de limbă, Marx și Engels considerau limba drept conștiință practică, reală, adică expresie a realității gîndirii. Gîndirea exprimată în cuvinte (rostite sau scrise) își capătă semnificația deplină, devine accesibilă și celorlalți oameni. Acest lucru nu trebuie înțeles în sensul că gîndirea este reală numai atunci cînd este exprimată în limba vorbită sau scrisă. Gîndirea este reală și atunci cînd se realizează pe baza vorbirii lăuntrice.

Omul nu poate gîndi fără să se servească de cuvinte,

---

[1] K. Marx și F. Engels, Opere, vol. XV, pag. 461.

fără să-şi îmbrace gîndurile într-un înveliş material al limbii. Admiterea existenţei gîndurilor „pure“ fără limbă duce inevitabil la idealism. Un exemplu concret în această privinţă îl constituie concepţiile lui Marr, care considera că comunicarea între oameni se poate realiza şi fără limbă, cu ajutorul gîndirii libere de „materia naturală“ a limbii. Aceasta a determinat falsitatea întregii concepţii a lui Marr, esenţa ei idealistă. Marr a creat o schemă născo-cită şi pe de-a-ntregul idealistă a dezvoltării gîndirii şi a raportului dintre ea şi limbă. Potrivit acestei scheme, la început a existat gîndirea fără limba sonoră, fără limba cuvintelor, care era, chipurile, însoţită de limba gesturilor, fiind denumită de Marr „gîndire manuală“. Apoi, mult mai tîrziu, o dată cu apariţia claselor, ar fi început al doilea stadiu în dezvoltarea limbii — limba sonoră. În acest stadiu clasele dominante ar fi creat gîndirea logică-formală, în care limba a învins gîndirea. În sfîrşit, după Marr, gîndirea logică-formală, ca bun al societăţii împărţite în clase, a fost înlocuită de gîndirea materialist-dialectică a proletariatului, în care iarăşi gîndirea a învins limba. În viitor, în societatea nouă, fără clase, după părerea lui Marr, se va putea realiza comunicarea între oameni fără limbă, cu ajutorul gîndirii înseşi, liberă de „materia naturală“ a limbii, liberă de „normele naturii“.

Raţionamentele lui Marr asupra gîndirii fără limbă reprezintă, după expresia lui I. V. Stalin, un „galimatias de muncă magică“. Marr a rupt gîndirea de limbă, ceea ce l-a dus la idealism, întrucît numai idealiştii pot vorbi despre gîndire nelegată de limbă, despre gîndire fără limbă. Limba este mijlocul de exprimare şi de fixare a gîndirii în cuvinte şi în propoziţii ; gînduri fără limbă nu numai că nu pot fi exprimate, dar nici nu pot să ia naştere în capul omului.

Dar din faptul că gîndurile oamenilor nu apar şi nu există fără materialul limbii nu rezultă cîtuşi de puţin că limba şi gîndirea sînt identice, că cuvîntul, prin esenţa lui, este acelaşi lucru cu gîndul. Limba şi gîndirea nu există una fără cealaltă, dar în acelaşi timp ele nu reprezintă unul şi acelaşi fenomen. Identificarea limbii şi gîndirii înseamnă vulgarizarea şi denaturarea făţişă a teoriei marxist-leniniste a reflectării. Gîndirea este reflectarea realităţii obiective ; limba este un mijloc de exprimare,

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

fără să-şi îmbrace gîndurile într-un înveliş material al limbii. Admiterea existenţei gîndurilor „pure" fără limbă duce inevitabil la idealism. Un exemplu concret în această privinţă îl constituie concepţiile lui Marr, care considera că comunicarea între oameni se poate realiza şi fără limbă, cu ajutorul gîndirii libere de „materia naturală" a limbii. Aceasta a determinat falsitatea întregii concepţii a lui Marr, esenţa ei idealistă. Marr a creat o schemă născocită şi pe de-a-ntregul idealistă a dezvoltării gîndirii şi a raportului dintre ea şi limbă. Potrivit acestei scheme, la început a existat gîndirea fără limba sonoră, fără limba cuvintelor, care era, chipurile, însoţită de limba gesturilor, fiind denumită de Marr „gîndire manuală". Apoi, mult mai tîrziu, o dată cu apariţia claselor, ar fi început al doilea stadiu în dezvoltarea limbii — limba sonoră. În acest stadiu clasele dominante ar fi creat gîndirea logică-formală, în care limba a învins gîndirea. În sfîrşit, după Marr, gîndirea logică-formală, ca bun al societăţii împărţite în clase, a fost înlocuită de gîndirea materialist-dialectică a proletariatului, în care iarăşi gîndirea a învins limba. În viitor, în societatea nouă, fără clase, după părerea lui Marr, se va putea realiza comunicarea între oameni fără limbă, cu ajutorul gîndirii înseşi, liberă de „materia naturală" a limbii, liberă de „normele naturii".

Raţionamentele lui Marr asupra gîndirii fără limbă reprezintă, după expresia lui I. V. Stalin, un „galimatias de muncă magică". Marr a rupt gîndirea de limbă, ceea ce l-a dus la idealism, întrucît numai idealiştii pot vorbi despre gîndire nelegată de limbă, despre gîndire fără limbă. Limba este mijlocul de exprimare şi de fixare a gîndirii în cuvinte şi în propoziţii; gînduri fără limbă nu numai că nu pot fi exprimate, dar nici nu pot să ia naştere în capul omului.

Dar din faptul că gîndurile oamenilor nu apar şi nu există fără materialul limbii nu rezultă cîtuşi de puţin că limba şi gîndirea sînt identice, că cuvîntul, prin esenţa lui, este acelaşi lucru cu gîndul. Limba şi gîndirea nu există una fără cealaltă, dar în acelaşi timp ele nu reprezintă unul şi acelaşi fenomen. Identificarea limbii şi gîndirii înseamnă vulgarizarea şi denaturarea făţişă a teoriei marxist-leniniste a reflectării. Gîndirea este reflectarea realităţii obiective; limba este un mijloc de exprimare,

Scanned with OKEN Scanner

un mijloc de fixare a gîndurilor şi de transmitere a lor altor oameni.

Cînd este vorba de rolul limbii în dezvoltarea societăţii, se are în vedere limba sonoră. Afirmaţia lui Marr că într-un timp societatea omenească nu ar fi avut limbă sonoră, că aceasta ar fi fost înlocuită de limba manuală, este greşită. Limba a fost chiar de la început sonoră. În afară de limba sonoră n-a existat în societatea omenească nici un alt fel de limbă. Limba oamenilor primitivi era foarte limitată şi primitivă, dar totuşi ea era o limbă sonoră, cu ajutorul căreia oamenii comunicau între ei, făceau schimb de idei şi reuşeau să se înţeleagă unul cu altul.

Limba sonoră, ca şi gîndirea, a luat naştere în procesul muncii omului. Dar, o dată apărută, ea a devenit la rîndul ei un factor puternic de dezvoltare a societăţii omeneşti şi a însăşi gîndirii omului. „În istoria omenirii, limba sonoră este una din forţele care au ajutat pe oameni să se desprindă din lumea animală, să se unească în societăţi, să-şi dezvolte gîndirea, să organizeze producţia socială, să lupte cu succes cu forţele naturii şi să ajungă la progresul pe care-l avem în prezent“ [1].

Afirmaţia lui Marr că limba manuală ar fi dat oamenilor timp de 1.000.000—1.500.000 de ani posibilitatea să-şi exprime gîndurile, să comunice şi să parcurgă uriaşa cale a cîtorva culturi materiale este absurdă. În realitate, importanţa aşa-numitei limbi a gesturilor, după cum a relevat I. V. Stalin, dată fiind extrema ei sărăcie şi limitare, este infimă. La drept vorbind, aceasta nu este o limbă, şi nici măcar un surogat de limbă, care să poată înlocui într-un fel sau altul limba sonoră. Limba gesturilor nu este decît un mijloc auxiliar de care se foloseşte cîteodată omul pentru a sublinia în vorbire unele momente sau altele.

Limba sonoră a avut o uriaşă însemnătate pentru apariţia şi dezvoltarea gîndirii, deoarece gîndirea apare şi se dezvoltă numai în învelişul limbii. Tocmai limba a fost aceea care a permis omului să depăşească în procesul muncii limitele percepţiei senzoriale şi să se ridice pe treapta mai înaltă a gîndirii abstracte.

---

[1] I. Stalin: „Marxismul şi problemele lingvisticii“, Editura pentru literatură politică, 1953, pag. 41. — Nota Trad.

Scanned with OKEN Scanner

Limba ca fenomen social se dezvoltă și se îmbogățește mereu. Dezvoltarea limbii în toate etapele — de la limbile gentilice la limbile triburilor, de la limbile triburilor la limbile populațiilor și de la limbile populațiilor la limbile naționale — a fost determinată de dezvoltarea societății, de dezvoltarea producției. În legătură cu dezvoltarea, cu transformarea producției și a orînduirii sociale, cu dezvoltarea culturii, a științei etc., în limbă apar schimbări neîncetate: sînt eliminate unele cuvinte, expresii, forme gramaticale învechite, și în același timp se completează considerabil vocabularul cu cuvinte noi, se îmbunătățește și se perfecționează structura gramaticală a limbii.

Dezvoltarea limbii nu se face pe calea nimicirii limbii existente, pe calea exploziei, cum credea Marr, ci pe calea acumulării treptate a elementelor noii calități și a dispariției treptate a elementelor vechii calități, adică pe calea dezvoltării și perfecționării elementelor fundamentale ale limbii existente.

Schimbările din limbă și din fondul ei de cuvinte nu sînt arbitrare și sînt provocate de nevoile societății. De aceea nici denumirile obiectelor și fenomenelor nu sînt arbitrare. O dată apărut din nevoile oamenilor de a denumi obiectele, cuvîntul se fixează de ele cu trecerea timpului, capătă o anumită semnificație. De aceea folosirea arbitrară a denumirii unui lucru pentru un altul sau înlocuirea arbitrară a unor denumiri cu altele duce la o absurditate.

Învățătura marxist-leninistă despre limbă și gîndire dă o lovitură de moarte idealismului, care rupe gîndirea de „materia naturală" a limbii, și constituie un puternic izvor ideologic pentru dezvoltarea lingvisticii și filozofiei. Ea este un exemplu clasic de aplicare a problemei fundamentale a filozofiei la un fenomen atît de important al vieții sociale cum este gîndirea și limba. În ea se dezvăluie cu toată profunzimea rezolvarea materialistă a problemei raportului dintre gîndire și existență. Teza marxistă cu privire la apariția și dezvoltarea gîndirii în procesul muncii sociale a omului pe baza materialului limbii infirmă în întregime toate născocirile idealiștilor despre independența gîndirii față de limbă, despre gîndire ca factor prim și existență ca factor secund.

Scanned with OKEN Scanner

5. Însemnătatea tezei marxiste despre primordialitatea materiei față de conștiință pentru activitatea practică a Partidului comunist

Teza materialismului filozofic marxist despre primordialitatea materiei față de conștiință a fost aplicată de clasicii marxism-leninismului și la viața socială. Aplicată la viața socială, această teză înseamnă recunoașterea faptului că viața materială a societății, existența socială a oamenilor, este factorul prim, iar viața spirituală a oamenilor, conștiința socială — factorul secund. Viața materială a societății este o realitate obiectivă, existentă independent de voința oamenilor, în timp ce viața spirituală a societății, conștiința socială, este derivată din viața materială, depinde de ea. De aici rezultă că nu conștiința oamenilor determină existența lor, ci, dimpotrivă, existența lor socială determină conștiința lor socială. Marele merit al lui Marx și Engels constă în faptul că, aplicînd teza materialismului filozofic despre primordialitatea materiei față de conștiință la fenomenele vieții societății, au săvîrșit o adevărată revoluție în concepțiile asupra istoriei societății. În opoziție cu concepția idealistă a istoriei care dominase pînă la ei, Marx și Engels au creat teoria materialistă științifică a dezvoltării sociale. Elaborînd teza fundamentală a concepției materialiste a istoriei, teza după care existența socială determină conștiința socială, Marx și Engels au dat o lovitură de moarte concepției idealiste asupra dezvoltării societății.

Toți filozofii și sociologii dinaintea lui Marx, atunci cînd studiau viața socială a oamenilor, porneau de la ideile sociale, neștiind să explice aceste idei prin relațiile sociale materiale. Marx și Engels au fost primii care au desprins din rețeaua complexă a relațiilor sociale, relațiile de producție ca relații principale, primordiale, care determină toate celelalte relații dintre oameni.

Extinzînd teza primordialității materiei față de conștiință la viața socială, Marx și Engels au creat implicit o concepție materialistă revoluționară unitară despre lume.

În opoziție cu toate teoriile idealiste despre societate, care porneau de la idei și de la mobiluri ideologice, materialismul istoric consideră că baza determinantă a istoriei

Scanned with OKEN Scanner

societății omenești este modul de obținere a mijloacelor de trai, modul de producție a bunurilor materiale necesare pentru ca societatea să poată să trăiască și să se dezvolte. Modul de producție determină orînduirea socială și politică a societății, formele conștiinței sociale, ideile și teoriile sociale.

Existența socială a oamenilor se schimbă după legile ei economice interne. Aceste legi, ca și legile naturii, există în mod obiectiv, independent de voința oamenilor. Legile obiective ale societății, ca și legile naturii, sînt factorul prim, iar reflectarea lor în conștiința oamenilor este factorul secund.

Negarea caracterului obiectiv al legilor dezvoltării sociale și afirmația că aceste legi pot fi create de oameni după dorința lor este idealism subiectivist. O varietate a idealismului subiectivist este și teoria lui Bogdanov, care identifică existența socială și conștiința socială.

Criticînd cu asprime teoria idealistă a identității existenței sociale și conștiinței sociale a lui Bogdanov, V. I. Lenin a spus: „Venind în contact în orice formațiune socială cît de cît complexă, și în special în formațiunea socială capitalistă, oamenii *nu sînt conștienți* de relațiile sociale care se stabilesc între ei și de legile în virtutea cărora se dezvoltă acestea etc... Conștiința socială *reflectă* existența socială — iată învățătura lui Marx. Reflectarea poate fi o copie aproximativ fidelă a ceea ce este reflectat, ar fi absurd însă să se vorbească de identitate în acest caz“ [1]. Teoria identității existenței sociale și conștiinței sociale a lui Bogdanov denatura marxismul și servea reacțiunii.

Pornind de la teza după care existența socială este factorul prim, iar conștiința socială factorul secund, clasicii marxism-leninismului au dat pentru prima oară în istoria teoriilor sociale o explicație justă, profund științifică apariției ideilor, a teoriilor sociale, arătînd că ele sînt o reflectare a condițiilor vieții materiale a societății. Izvorul apariției ideilor sociale, a teoriilor sociale și a concepțiilor politice rezidă în condițiile vieții materiale a societății, în existența socială a oamenilor.

Dacă în diferite perioade ale istoriei societății se ob-

---

[1] V. I. Lenin, Opere, vol. 14, E.S.P.L.P. 1954, pag. 317. — Nota Trad.

Scanned with OKEN Scanner

servă diferite idei, teorii sociale, instituţii politice, aceasta se explică, spunea I. V. Stalin, nu prin „natura", nu prin „proprietatea" ideilor, teoriilor, concepţiilor şi instituţiilor politice înseşi, ci prin condiţiile diferite ale vieţii materiale a societăţii în diferitele perioade ale dezvoltării sociale. Apariţia marxismului, de pildă, a fost determinată de necesităţile practice arzătoare ale mişcării revoluţionare a clasei muncitoare. Marxismul este generalizarea experienţei mişcării muncitoreşti revoluţionare din toate ţările, expresia teoretică a intereselor fundamentale ale proletariatului, fundamentarea ştiinţifică a rolului lui istoric de gropar al capitalismului şi de constructor al comunismului. Marxismul a apărut în Germania pentru că Germania din deceniul al 5-lea al secolului trecut devenise centrul mişcării revoluţionare, acolo existînd un proletariat mai dezvoltat decît în Anglia şi în Franţa.

Apariţia leninismului se explică prin noile condiţii istorice. Leninismul, ca marxism al noii epoci istorice, a apărut şi s-a format în condiţiile imperialismului, cînd contradicţiile capitalismului au ajuns la extrem, cînd revoluţia proletară a devenit o necesitate practică. Rusia a devenit patria leninismului pentru că ea a fost punctul în care se înnodau toate contradicţiile imperialismului, pentru că în Rusia exista o forţă reală capabilă să rezolve aceste contradicţii pe calea revoluţiei. La începutul secolului al XX-lea Rusia se găsea în ajunul celei mai mari revoluţii populare, în fruntea căreia se afla cea mai revoluţionară clasă muncitoare din lume, care avea ca aliat ţărănimea revoluţionară. Datorită acestor condiţii istorice deosebite, revoluţia burghezo-democratică din Rusia trebuia să se transforme în revoluţie socialistă. Toate aceste împrejurări au constituit cauza pentru care leninismul, marxismul epocii imperialismului şi a revoluţiei proletare, teoria şi tactica revoluţiei proletare şi a dictaturii proletariatului, a luat naştere tocmai în Rusia.

Marxism-leninismul, care a apărut într-o anumită etapă a dezvoltării societăţii, exercită o uriaşă influenţă revoluţionarizatoare asupra întregului mers al istoriei vieţii sociale a oamenilor.

Teza materialismului istoric potrivit căreia izvorul formării vieţii spirituale a societăţii îl constituie condiţiile vieţii ei materiale are o uriaşă însemnătate pentru activitatea practică a partidului proletariatului. Partidul comu-

Scanned with OKEN Scanner

nist își construiește politica și activitatea sa practică pornind de la admiterea primordialității condițiilor materiale ale vieții societății și ținînd seama de nevoile sociale reale.

Negarea primordialității existenței sociale, a primordialității condițiilor vieții materiale a societății duce inevitabil la aventurism în politică, la un arbitrariu în activitatea practică. Un exemplu viu îl constituie politica aventuristă a narodnicilor, anarhiștilor, socialiștilor-revoluționari, care era bazată pe „planuri ideale", rupte de viața reală a societății. Dar politica aventuristă, așa cum a arătat istoria dezvoltării sociale, este întotdeauna sortită eșecului.

Partidul comunist își construiește întreaga sa activitate pe o bază științifică, pe luarea în considerare din toate punctele de vedere a legilor realității obiective, pe cunoașterea nevoilor vieții materiale a societății în fiecare etapă concretă a dezvoltării ei. Întregul program bolșevic, spunea V. I. Lenin, se bazează pe o concepție științifică, și anume pe concepția materialistă despre lume. Numai luarea în considerare în mod riguros a realității obiective, a întregului ansamblu de relații între clasele unei societăți date, și luarea în considerare a treptei obiective de dezvoltare a acestei societăți pot constitui un sprijin al liniei strategice și tactice juste a partidului în diferitele etape ale luptei clasei muncitoare.

In lucrarea „Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S.", I. V. Stalin a subliniat cu o putere deosebită că forța Puterii sovietice constă nu în aceea că ea ar putea „să desființeze" vechile legi economice și „să creeze" altele noi, ci în faptul că, sprijinindu-se pe legile existente independent de voința și de conștiința oamenilor, ea le folosește în interesul societății, dă o altă orientare acțiunii distructive a unor legi, dă cîmp liber altor legi care-și croiesc drumul.

Puterea sovietică a îndeplinit cu cinste sarcinile care-i stau în față, tocmai pentru că ea s-a sprijinit pe legea economică a concordanței obligatorii a relațiilor de producție cu caracterul forțelor de producție. „Sprijinindu-se pe legea economică a concordanței obligatorii a relațiilor de producție cu caracterul forțelor de producție, Puterea sovietică a socializat mijloacele de producție, le-a făcut proprietate a întregului popor și în felul acesta a desființat sistemul exploatării, a creat formele socialiste de economie. Dacă n-ar fi existat această lege și dacă nu s-ar fi spri-

Scanned with OKEN Scanner

jinit pe ea, Puterea sovietică n-ar fi putut să-şi îndeplinească sarcina“ [1].

Întreaga istorie a Partidului comunist şi a Statului sovietic constituie un exemplu viu de aplicare ştiinţifică creatoare a tezei marxiste după care existenţa socială este factorul prim, iar conştiinţa socială factorul secund în rezolvarea celor mai complexe probleme care s-au ivit şi care se ivesc în cursul construirii socialismului şi a comunismului.

Călăuzindu-se după această teză materialistă, pornind de la nevoile materiale arzătoare ale vieţii societăţii, de la interesele fundamentale ale maselor populare, Partidul comunist şi Statul sovietic continuă să îmbunătăţească neîncetat bunăstarea materială a poporului, subordonînd acestui scop întreaga sa activitate practică.

Teza materialismului filozofic marxist cu privire la rolul predominant şi determinant al nevoilor materiale în viaţa societăţii înarmează partidele comuniste şi masele muncitoare din ţările capitaliste la lupta pentru transformarea radicală a condiţiilor economice de viaţă ale oamenilor muncii, la lupta pentru desfiinţarea exploatării, pentru transformarea socialistă a societăţii.

Filozofii burghezi contemporani, jucînd rolul de apărători ai intereselor imperialismului, caută să dovedească cu spume la gură că teza marxistă despre rolul determinant al condiţiilor economice în viaţa societăţii ar fi greşită. Dar pe ei îi neliniştește cel mai mult faptul că această teză este periculoasă pentru burghezie, întrucît ea trezeşte în popor revendicarea transformării revoluţionare a orînduirii economice a societăţii. Căutînd să slăbească lupta maselor muncitoare pentru adevărata lor eliberare de asuprire şi exploatare, ei caută în fel şi chip să le convingă că cauza contradicţiilor dintre burghezie şi proletariat nu este exploatarea, deosebirea în ceea ce priveşte nivelul de trai al diferitelor clase ale societăţii, ci „conflictele lăuntrice ale spiritului omenesc“. Haosul extern nu este decît o copie a anarhiei spirituale lăuntrice, declară personalistul Flewelling. Din punctul de vedere al acestei concepţii idealiste, ostile marxismului, contradicţiile sociale nu trebuie să fie nicidecum rezolvate pe calea unei lupte reale pentru

[1] I. Stalin: „Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S.“, Editura pentru literatură politică, 1953, ediţia a II-a, pag. 7—8. — Nota Trad.

Scanned with OKEN Scanner

transformarea economică și politică a societății, ci prin biruirea conflictului din domeniul conștiinței, al ideologiei, prin biruirea tendințelor rele din sufletul omului. Lupta pentru pace trebuie cîștigată în imperiul spiritului, declară Flewelling.

Aberațiile idealiste ale filozofilor contemporani ai imperialismului constituie o dovadă a faptului că burghezia se teme ca de moarte de influența revoluționară a ideilor marxiste asupra maselor muncitoare, asupra poporului. Prin aceasta se explică atacurile turbate ale idealismului contemporan împotriva materialismului, încercările stupide de a falsifica filozofia marxistă, declarațiile absurde că materialismul filozofic marxist ar nega ideile și idealul, ar nega însemnătatea calităților spirituale ale omului în viața societății.

Pornind de la admiterea rolului predominant al nevoilor materiale în dezvoltarea societății, marxism-leninismul admite totodată rolul activ al conștiinței sociale, al ideilor și teoriilor sociale în viața socială. Din faptul că conștiința socială, ideile și teoriile sociale apar pe baza dezvoltării condițiilor materiale ale vieții societății nu rezultă de loc că ideile și teoriile sociale nu joacă nici un rol în dezvoltarea istorică, nu exercită și ele la rîndul lor o influență asupra existenței sociale. Dimpotrivă, conștiința socială, ideile și teoriile sociale joacă un imens rol activ în viața societății.

Marxism-leninismul ne învață că problema fundamentală a științei istorice — problema raportului dintre conștiința socială și existența socială — are două aspecte: 1) problema originii ideilor și teoriilor sociale, faptul că viața spirituală a societății este o reflectare a vieții ei materiale, și 2) problema însemnătății ideilor și teoriilor sociale în viața societății. Existența socială precedă întotdeauna conștiinței sociale. Mai întîi trebuia să existe viața socială pentru ca să poată exista reflectarea ei în conștiința oamenilor. Dar, o dată apărute pe baza condițiilor vieții materiale a societății, ideile sociale devin o forță serioasă, care exercită influență asupra mersului dezvoltării vieții materiale a societății. Marxismul, vorbind despre primordialitatea existenței sociale față de conștiința socială, subliniază totodată că conștiința socială nu rămîne pasivă și neutră față de existența socială, ci, dimpotrivă, devine o forță măreață, care exercită o influență activă asupra

Scanned with OKEN Scanner

existenței sociale în toate etapele dezvoltării ei. Trebuie să facem o distincție între ideile sociale înaintate și ideile reacționare, care și-au trăit traiul. Ideile vechi, reacționare, care servesc interesele forțelor sociale pe cale de dispariție, frînează dezvoltarea societății. Ideile sociale înaintate, progresiste, dimpotrivă, servesc interesele forțelor înaintate ale societății ; ele înlesnesc dezvoltarea societății, contribuie la mersul ei înainte. Marxism-leninismul ne învață că cu cît ideile înaintate reflectă mai exact nevoile materiale ale societății, cu atît mai puternică este influența lor asupra dezvoltării societății.

În problema raportului dintre conștiința socială și existența socială, clasicii marxism-leninismului au luptat atît împotriva idealiștilor, care nu recunoșteau rolul primordial al condițiilor vieții materiale a societății, cît și împotriva materialiștilor vulgari, „economiștilor" fataliști, menșevicilor și altora, care negau rolul ideilor înaintate în viața societății.

În opoziție cu idealismul subiectivist cît și cu fatalismul, marxism-leninismul îmbină recunoașterea legității obiective a societății cu recunoașterea rolului activ al maselor, al claselor, al ideilor înaintate și al teoriilor progresiste în viața societății. În lupta împotriva „economiștilor" și menșevicilor, care nu recunoșteau rolul teoriei progresiste și condamnau partidul la pasivitate și vegetare, bolșevicii au fundamentat în mod științific rolul mobilizator, organizator și transformator al teoriilor progresiste, al ideilor înaintate în dezvoltarea societății. V. I. Lenin a spus : fără teorie revoluționară nu poate exista nici mișcare revoluționară. Numai partidul care se călăuzește după o teorie progresistă poate îndeplini rolul de luptător înaintat pentru transformarea revoluționară a lumii. Partidul comunist se sprijină în activitatea sa practică pe teoria înaintată marxist-leninistă, care reflectă în mod just nevoile dezvoltării vieții materiale a societății. Partidul folosește marxism-leninismul ca pe o măreață armă teoretică în lupta pentru transformarea naturii, pentru transformarea revoluționară a societății capitaliste în societate comunistă.

Forța și viabilitatea ideilor marxist-leniniste își au izvorul în faptul că ele servesc interesele clasei muncitoare și ale tuturor maselor muncitoare. Apărînd pe baza sarcinilor noi puse de dezvoltarea vieții materiale a societății

Scanned with OKEN Scanner

și reflectînd în mod just existența socială, ideile marxist-leniniste acordă un ajutor imens în rezolvarea sarcinilor sociale arzătoare. Ideile marxist-leniniste, care au pus stăpînire pe masele muncitoare din țara noastră, au devenit o măreață forță materială, care înlesnește mersul societății sovietice înainte, spre comunism. Unitatea moral-politică a societății sovietice, prietenia dintre popoarele U.R.S.S., patriotismul sovietic, care au luat naștere pe baza transformărilor socialiste din țara noastră, constituie puternice forțe motrice ale societății sovietice socialiste și joacă un rol mobilizator imens în construirea comunismului în U.R.S.S.

Măreața forță conducătoare și inspiratoare a societății sovietice este Partidul Comunist al Uniunii Sovietice. Politica Partidului comunist, care pornește de la interesele fundamentale ale poporului, de la interesele construirii comunismului, constituie baza vitală a societății sovietice.

Scopul principal al politicii Partidului comunist și a Statului sovietic este îmbunătățirea permanentă a bunăstării materiale a oamenilor muncii, asigurarea înfloririi continue a societății sovietice. Sprijinindu-se pe activitatea creatoare a poporului, Partidul comunist se bucură de sprijinul său neprecupețit, este o măreață forță organizatoare, mobilizatoare și transformatoare care îndrumă mersul societății spre comunism.

Măreața forță vitală a politicii Partidului comunist se explică prin faptul că, sprijinindu-se pe legile obiective ale dezvoltării sociale, el arată calea justă pentru mersul societății noastre înainte. Partidul comunist formulează la timp noile sarcini, elaborează directivele politice corespunzătoare determinate de etapa istorică de dezvoltare, dă poporului un program științific de activitate practică, trasează linia justă și metodele de înfăptuire a ei. Încă în primii ani de existență a Puterii sovietice, marele Lenin a elaborat un program fundamentat din punct de vedere științific de transformare a Rusiei înapoiate din punct de vedere economic într-un stat socialist înaintat și puternic. Partidul s-a călăuzit după acest program leninist în elaborarea planului de construire a socialismului în țara noastră.

Pornind de la interesele fundamentale ale poporului sovietic, Partidul comunist a pus în toată amploarea sarcina transformării țării noastre dintr-o țară agrară într-o

Scanned with OKEN Scanner

țară industrială, independentă din punct de vedere economic de țările capitaliste. În crearea industriei grele ca bază materială de producție a socialismului, Partidul comunist a văzut baza dezvoltării țării noastre pe calea socialismului. Planul industrializării socialiste și al colectivizării agriculturii a înarmat poporul sovietic în lupta pentru crearea bazei economice a socialismului, pentru construirea socialismului. Poporul sovietic a îndeplinit cu succes acest plan în anii planurilor cincinale antebelice, fapt datorită căruia în țara noastră au fost definitiv lichidate clasele exploatatoare, a fost desființată pentru totdeauna exploatarea omului de către om, a fost construită o nouă orînduire socială — socialismul.

La Congresul al XVIII-lea, Partidul comunist, pornind de la nevoile materiale ale societății socialiste, a trasat un program de dezvoltare continuă a societății sovietice, de trecere treptată a ei de la socialism la comunism.

Hotărîrile Congresului al XIX-lea al partidului și cel de-al cincilea plan cincinal de dezvoltare a economiei naționale a U.R.S.S., care a fost întocmit ținîndu-se la maximum seama de nevoile arzătoare ale dezvoltării vieții materiale a societății sovietice, este un program de dezvoltare mai departe pe calea trecerii treptate de la socialism la comunism. Îndeplinirea cu succes a acestui plan constituie o dovadă grăitoare a puterii crescînde a Patriei noastre socialiste, o dovadă a măreților cuceriri ale economiei și culturii socialiste. Dezvoltarea continuă a tuturor ramurilor industriei și agriculturii și înflorirea culturii constituie o condiție necesară pentru satisfacerea maximă a nevoilor materiale și culturale mereu crescînde ale oamenilor muncii, pentru prosperitatea întregului popor sovietic.

Călăuzindu-se după legea supremă — asigurarea satisfacerii maxime a nevoilor materiale și culturale ale poporului sovietic —, Partidul comunist și Guvernul sovietic au elaborat măsurile necesare în vederea sporirii considerabile în următorii doi-trei ani a producției articolelor de consum popular pe baza dezvoltării continue a industriei grele.

În îndeplinirea acestei sarcini de căpetenie în etapa actuală, partidul pornește de la condițiile și de la posibilitățile materiale create în țara noastră pentru un avînt continuu tot mai rapid al producției.

Scanned with OKEN Scanner

O puternică industrie grea, perfectă din punct de vedere tehnic şi aflată în neîntreruptă dezvoltare, şi colhozuri întărite considerabil — iată principalele condiţii materiale necesare pentru un avînt rapid şi general al ramurilor producţiei care produc articole de larg consum popular : agricultura, industria uşoară şi alimentară.

Dar condiţiile şi posibilităţile materiale pentru realizarea unui avînt al agriculturii, aşa cum s-a arătat în hotărîrile Plenarei din septembrie a C.C. al P.C.U.S., nu vor produce de la sine efectul necesar fără îmbunătăţirea activităţii organizaţiilor de partid. Pentru folosirea la maximum a acestor condiţii şi posibilităţi, organizaţiile de partid trebuie să mobilizeze masele largi ale colhoznicilor şi ale lucrătorilor din S.M.T.-uri, să se situeze în fruntea lor şi să le conducă la luptă pentru un puternic avînt al agriculturii.

Prin activitatea lor energică în producţie, masele populare — producătorii bunurilor materiale — sub conducerea Partidului comunist transformă posibilitatea în realitate. Principala sarcină a organizaţiilor de partid este să aducă la cunoştinţa maselor largi populare politica economică elaborată de Partidul comunist, să facă să crească spiritul activ şi iniţiativa lor, să le mobilizeze la realizarea practică cît mai rapidă a acestei politici. Măsura în care poporul sovietic va da dovadă de spirit activ în lupta pentru înfăptuirea sarcinilor economice trasate de partid depinde de cît de bine înţeleg oamenii sovietici politica partidului.

Teza materialismului filozofic marxist despre primordialitatea materiei faţă de conştiinţă ne ajută să înţelegem just însemnătatea primordială a condiţiilor materiale de viaţă în construirea societăţii comuniste şi mobilizează poporul la sporirea productivităţii muncii ca factor hotărîtor în construirea comunismului. Călăuzindu-se după această teză, Partidul comunist formulează şi sarcinile ideologice corespunzătoare.

O sarcină ideologică dintre cele mai importante a partidului în perioada trecerii treptate de la socialism la comunism este lichidarea rămăşiţelor capitalismului în conştiinţa oamenilor, reeducarea întregului popor în spiritul comunismului.

Conştiinţa oamenilor rămîne în dezvoltarea sa în urma condiţiilor economice ale vieţii lor. Concluzia cu privire la

Scanned with OKEN Scanner

rămînerea în urmă a conștiinței față de existență se bazează pe teza marxistă despre primordialitatea materiei față de conștiință. Conștiința oamenilor este reflectarea existenței lor sociale, de aceea existența socială precedă totdeauna conștiinței sociale și o determină.

În U.R.S.S., pe baza victoriei socialismului, au avut loc schimbări radicale și în conștiința oamenilor sovietici, s-a schimbat fizionomia lor spirituală. Poporul sovietic în ansamblu este astăzi un constructor activ și conștient al comunismului. În țara noastră domină ideologia socialistă, a cărei bază este marxism-leninismul. Dar la noi s-au menținut încă și rămășițe ale ideologiei burgheze, nu au fost lichidate rămășițele capitalismului în conștiința unor oameni sovietici. Aceste rămășițe se manifestă sub forma încălcării disciplinei în muncă, a atitudinii necinstite față de proprietatea socialistă, precum și sub forma naționalismului burghez, a obiectivismului și cosmopolitismului, a ploconirii în fața culturii burgheze și sub alte forme. Țara noastră nu este asigurată nici împotriva pătrunderii ideilor și stărilor de spirit dușmănoase din statele capitaliste.

Congresul al XIX-lea al P.C.U.S. a subliniat cu toată tăria necesitatea demascării oricăror manifestări ale ideologiei burgheze, necesitatea luptei hotărîte împotriva rămășițelor capitalismului din conștiința oamenilor sovietici.

Partidul comunist consideră că prima sa sarcină este de a cultiva în oamenii sovietici conștiința comunistă, încrederea în invincibilitatea măreței cauze a comunismului și devotament față de Patria socialistă.

O uriașă însemnătate au hotărîrile C.C. al P.C. (b) al U.R.S.S. cu privire la problemele muncii ideologice. Aceste hotărîri îndrumează munca ideologică spre lichidarea fermă a rămășițelor capitalismului în conștiința oamenilor sovietici, spre intensificarea luptei împotriva tuturor denaturărilor ideologice din știință.

Teza materialismului filozofic marxist despre materie ca factor prim și conștiință ca factor secund are o uriașă însemnătate pentru dezvoltarea cu succes a științei sovietice.

Rezolvarea marxistă a problemei fundamentale a filozofiei constituie baza teoretică pentru întreaga muncă a savanților sovietici înaintați în lupta lor împotriva idea-

Scanned with OKEN Scanner

lismului. Idealismul, subiectivismul în știință înseamnă negarea rolului primordial al materiei, negarea caracterului obiectiv al legilor științei. Subiectivismul, așa cum au arătat discuțiile în jurul problemelor de biologie, fiziologie, lingvistică și economie politică, este o piedică în calea dezvoltării științei înaintate sovietice.

Știința adevărată se sprijină pe concepția marxist-leninistă despre lume, pornește de la recunoașterea rolului primordial al materiei, de la recunoașterea legităților obiective ale naturii și societății, a căror reflectare o constituie legile naturii. Toate ramurile științei capătă în materialismul filozofic marxist idei conducătoare pentru aplicarea unei linii materialiste consecvente, pentru lupta hotărîtă împotriva idealismului, și obțin pe această bază noi și noi succese.

Rezolvarea marxistă a problemei fundamentale a filozofiei servește drept bază teoretică științelor progresiste ale naturii în studierea vieții ca formă specială de mișcare a materiei, în cercetarea problemei originii vieții, a legilor și formelor ei, în explicarea materialistă a activității nervoase superioare și a legităților ei.

O uriașă însemnătate are teza marxistă despre materia ca factor prim și conștiință ca factor secund pentru pedagogia și psihologia sovietică. În concordanță cu această teză marxistă, psihologia materialistă sovietică consideră că gîndirea este produsul activității creierului, care se desfășoară după legi absolut determinate, care au fost descoperite de marele savant rus I. P. Pavlov. Această teză a materialismului filozofic marxist constituie principiul teoretic conducător care asigură succesul elaborării științifice a problemelor de pedagogie și de psihologie, probleme de o imensă însemnătate practică pentru societatea sovietică. Totodată ea ajută la demascarea diferitelor idei pedologice, rasiste și a altor idei pseudoștiințifice ale ideologilor burghezi, care-și propun să dovedească înzestrarea deosebită și drepturile deosebite la existență ale claselor exploatatoare și ale „raselor superioare" și, pe de altă parte, „inferioritatea" fizică și spirituală a claselor muncitoare și a „raselor inferioare". Tocmai acestor concepții idealiste și reacționare le fac o largă reclamă în prezent pseudosavanții americani, care caută să pregătească masele populare pentru rolul de carne de tun într-un nou război.

Scanned with OKEN Scanner

Teza materialismului filozofic marxist despre materie ca factor prim și conștiință ca factor secund este un principiu materialist fundamental în cunoașterea legilor naturii și în transformarea ei, o armă de luptă foarte ascuțită împotriva teoriilor reacționare, idealiste din știință.

Știința sovietică cunoaște tot mai profund și mai complet legile obiective ale naturii și ajută tot mai activ popoarelor țării noastre la folosirea lor în interesul întregii societăți.

Scanned with OKEN Scanner

Spre deosebire de Hume, Kant admitea existența obiectivă a „lucrurilor în sine", dar considera că ele nu pot fi cunoscute. Cunoașterea noastră, afirma el, se limitează numai la lumea fenomenelor. Kant trăgea un hotar de netrecut între lumea fenomenelor și lumea „lucrurilor în sine". Despre „lucrurile în sine", declara el, nu știm nimic și nici nu putem ști, ci cunoaștem numai fenomenele lor, adică percepțiile pe care ele le produc în noi, acționînd asupra simțurilor noastre.

După Kant, lumea fenomenelor este creată din percepții și reprezentări cu ajutorul principiilor apriorice, adică dat înaintea oricărei experiențe, ale rațiunii omenești. Cu ajutorul principiilor apriorice (cauzalitate, legitate etc.), după afirmația lui Kant, rațiunea omului face legătura între senzații, percepții și reprezentări, stabilește o ordine necesară între ele și dictează legi naturii. La Kant obiectul cunoașterii nu este lumea materială, existentă independent de conștiință, nici legile ei obiective, ci lumea subiectivă a fenomenelor, creată de om din percepțiile senzoriale cu ajutorul principiilor apriorice.

Negînd posibilitatea cunoașterii lumii obiective, [illegible] diminua însemnătatea cunoașterii, pentru a face loc credinței. Trăgînd un hotar de netrecut între fenomen și „lucrul în sine", Kant a încercat să pună o limită cunoașterii noastre, să demonstreze neputința ei. El afirma că, cu domeniul științelor îl constituie lumea fenomenelor [illegible] cu ajutorul principiilor apriorice ale conștiinței, domeniul credinței poate fi lumea transcendentală, inaccesibilă cunoașterii, a „lucrurilor în sine", inclusiv dumnezeul, nemurirea sufletului și libertatea voinței. Agnosticismul lui Kant era o formă specifică de împăcare a științei cu credința prin diminuarea însemnătăților a cunoașterii cu credința prin diminuarea însemnătăților [illegible] științei și prin preamărirea credinței. Agnosticismul lui Kant a fost o reacție împotriva materialismului [illegible]. Materialiștii francezi credeau profund în puterea omenești, în capacitatea ei de cunoaștere [illegible] lumii. Kant limita însă cunoașterea [illegible] în sine" este incognoscibilă [illegible]

Filozofia lui Kant era [illegible]

de [illegible]

CAPITOLUL AL TREILEA

COGNOSCIBILITATEA LUMII ŞI A LEGILOR EI

1. Materialismul filozofic marxist despre cognoscibilitatea lumii

Materialismul filozofic marxist afirmă că lumea obiectivă şi legile ei de dezvoltare pot fi pe deplin cunoscute, şi dă o teorie a cunoaşterii fundamentată din punct de vedere ştiinţific.

Teoria cunoaşterii a materialismului dialectic este o treaptă superioară, calitativ nouă în dezvoltarea învăţăturii materialiste despre cognoscibilitatea lumii. Ea face parte integrantă din concepţia despre lume a partidului marxist-leninist şi are o uriaşă însemnătate pentru descoperirea legilor naturii şi ale societăţii, pentru descoperirea şi cunoaşterea legilor socialismului, pentru construirea comunismului. Dovedind că lumea şi legile ei pot fi pe deplin cunoscute, teoria marxist-leninistă a cunoaşterii deschide ştiinţei cele mai largi perspective în cercetarea legilor naturii şi ale societăţii, mobilizează pe savanţi şi masele muncitoare la o activitate creatoare energică. Ea este diametral opusă teoriilor idealiste ale cunoaşterii, care neagă autenticitatea cunoştinţelor noastre şi care servesc în mîinile burgheziei drept armă ideologică de înrobire spirituală a oamenilor muncii.

Teoria cunoaşterii a marxism-leninismului dă răspuns ştiinţific atît primei cît şi celei de-a doua laturi a problemei raportului dintre gîndire şi existenţă. În rezolvarea celei de-a doua laturi a problemei fundamentale a filozofiei, ca şi în rezolvarea primei laturi, există două linii diametral opuse: linia materialistă şi linia idealistă. Materialiştii admit posibilitatea cunoaşterii lumii obiective, autenticitatea cunoştinţelor noastre despre lume; idealiştii, dimpotrivă, contestă posibilitatea cunoaşterii lumii şi neagă autenticitatea cunoştinţelor noastre. Punctul de vedere idealist în problema cognoscibilităţii lumii a primit denu-

Scanned with OKEN Scanner

mirea de agnosticism (din grecescul „a“ — nu și „gnosis“ — cunoaștere, adică necunoaștere).

Agnosticismul este o expresie a ideologiei claselor reacționare, exploatatoare, care nu cred în progresul cunoștințelor omenești și care caută prin toate mijloacele să abată atenția savanților de la necesitatea cunoașterii legilor realității obiective. Negînd posibilitatea cunoașterii lumii, agnosticii propovăduiesc implicit în rîndurile oamenilor muncii atitudinea pasivă, nepăsătoare față de lumea înconjurătoare, ajutînd pe exploatatori să-și mențină dominația. Căci dacă lumea existentă în mod obiectiv nu poate fi cunoscută, dacă știința nu este în stare să descopere legile de dezvoltare a realității care-i înconjură pe oameni, aceștia sînt lipsiți de posibilitatea de a schimba și de a transforma în mod conștient lumea. Agnosticismul, sub orice formă s-ar manifesta, este întotdeauna o armă a reacțiunii spirituale și contribuie la răspîndirea superstițiilor în rîndurile maselor largi populare.

Agnosticismul și-a găsit cea mai vie manifestare în filozofia lui David Hume (1711-1776) și a lui Immanuel Kant (1724-1804). Comun între Hume și Kant este faptul că amîndoi neagă posibilitatea cunoașterii lumii și contestă autenticitatea cunoștințelor noastre. Totodată între ei există și o deosebire.

Hume afirma că toate cunoștințele oamenilor sînt limitate la percepțiile senzoriale și nu depășesc limitele lor. Există oare lumea în mod obiectiv, în afara percepțiilor noastre? Hume considera această problemă ca fiind insolubilă. Din punctul de vedere al lui Hume, la această problemă nu se poate da un răspuns afirmativ, întrucît noi dobîndim toate cunoștințele despre lume numai prin intermediul organelor senzoriale, al percepțiilor senzoriale; Hume considera însă că nu este posibil să se stabilească o legătură între percepțiile noastre și obiectele lumii exterioare. Hume afirma că conștiința omului n-are înaintea ei nimic în afară de percepții, că percepțiile sînt singurele noastre obiecte de cunoaștere și că noi nu știm și nu putem ști dacă există lumea exterioară. Agnosticismul lui Hume constă deci în negarea realității obiective care ne este dată în senzație, în renunțarea la rezolvarea problemei izvorului obiectiv al cunoașterii noastre.

Scanned with OKEN Scanner

Spre deosebire de Hume, Kant admitea existența obiectivă a „lucrurilor în sine", dar considera că ele nu pot fi cunoscute. Cunoașterea noastră, afirma el, se limitează numai la lumea fenomenelor. Kant trăgea un hotar de netrecut între lumea fenomenelor și lumea „lucrurilor în sine". Despre „lucrurile în sine", declara el, nu știm nimic și nici nu putem ști, ci cunoaștem numai fenomenele lor, adică percepțiile pe care ele le produc în noi, acționînd asupra simțurilor noastre.

După Kant, lumea fenomenelor este creată din percepții și reprezentări cu ajutorul principiilor apriorice, adică date înaintea oricărei experiențe, ale rațiunii omenești. Cu ajutorul principiilor apriorice (cauzalitate, legitate etc.), după afirmația lui Kant, rațiunea omului face legătura între senzații, percepții și reprezentări, stabilește o ordine necesară între ele și dictează legi naturii. La Kant obiectul cunoașterii nu este lumea materială, existentă independent de conștiință, nici legile ei obiective, ci lumea subiectivă a fenomenelor, creată de om din percepțiile senzoriale cu ajutorul principiilor apriorice.

Negînd posibilitatea cunoașterii lumii obiective, Kant diminua însemnătatea cunoașterii, pentru a face loc credinței. Trăgînd un hotar de netrecut între fenomen și „lucrul în sine", Kant a încercat să pună o limită cunoașterii noastre, să demonstreze neputința ei. El afirma că, dacă domeniul științelor îl constituie lumea fenomenelor creată cu ajutorul principiilor apriorice ale conștiinței, domeniul credinței poate fi lumea transcendentală, inaccesibilă cunoașterii, a „lucrurilor în sine", inclusiv dumnezeu, nemurirea sufletului și libertatea voinței. Agnosticismul lui Kant era o formă specifică de împăcare a științei cu religia, a cunoașterii cu credința prin diminuarea însemnătății științei și prin preamărirea credinței. Agnosticismul lui Kant a fost o reacție împotriva materialismului francez. Materialiștii francezi credeau profund în puterea rațiunii omenești, în capacitatea ei de cunoaștere nemărginită a lumii. Kant limita însă cunoașterea, declarînd că „lucrul în sine" este incognoscibil.

Filozofia lui Kant era o filozofie împăciuitoristă și plină de contradicții. „Admițînd că reprezentărilor noastre le corespunde ceva în afara noastră, un oarecare lucru în sine — scria V. I. Lenin —, Kant e materialist. Declarînd im-

Scanned with OKEN Scanner

posibilă cunoașterea acestui lucru în sine transcendent, de dincolo, Kant e idealist“ [1].

Așa se explică faptul că filozofia lui Kant a fost obiectul unei critici din puncte de vedere diametral opuse : atît din punct de vedere materialist cît și idealist. Idealiștii — Fichte, neokantienii, machiștii — îl criticau pe Kant de la dreapta, pentru admiterea „lucrului în sine“, pentru concesia făcută materialismului. Machiștii nu erau împotriva agnosticismului lui Kant, ci pentru un agnosticism mai consecvent, cum era agnosticismul lui Hume. Asemenea lui Hume, machiștii afirmau că senzațiile sînt singurul obiect al cunoașterii noastre, că dincolo de ele nu există nimic. Machiștii negau izvorul obiectiv al cunoștințelor noastre — realitatea obiectivă care ne este dată în senzații.

Materialiștii îl criticau pe Kant de la stînga, pentru agnosticismul lui, pentru afirmația sa că „lucrul în sine“ nu poate fi cunoscut.

O critică vie a agnosticismului lui Kant a făcut-o Feuerbach, care a arătat absurditatea admiterii unei prăpăstii între lumea fenomenelor și lumea „lucrurilor în sine“. Pentru Feuerbach ca materialist senzația este rezultatul acțiunii lucrurilor existente în mod obiectiv asupra organelor noastre senzoriale. Dar obiecțiile materialiste ale lui Feuerbach, după cum spunea Engels, erau mai mult ingenioase decît profunde. Neînțelegînd dialectica procesului cunoașterii, rolul și însemnătatea practicii în cunoaștere, Feuerbach nu putea da o infirmare reală a agnosticismului.

Un rol imens în lupta împotriva agnosticismului l-au jucat clasicii filozofiei materialiste ruse, în special Cernîșevski. Cernîșevski l-a supus unei critici aspre pe Kant pentru agnosticismul și subiectivismul său. El l-a criticat pe Kant de la stînga, nu pentru că acesta admitea „lucrurile în sine“, ci pentru că nu a știut să deducă cunoașterea noastră din acest izvor obiectiv, pentru că a rupt formele percepției noastre senzoriale de formele obiectelor existente în mod real. În critica făcută kantianismului, după cum a arătat V. I. Lenin în lucrarea „Materialism și empiriocriticism“, Cernîșevski a fost în totul la nivelul lui Engels.

Dar numai Marx și Engels, creatorii concepției noi,

---

[1] V. I. Lenin, Opere, vol. 14, E.S.P.L.P. 1954, pag. 190. — Nota Trad.

proletare despre lume, făuritorii teoriei cunoașterii a materialismului dialectic, au dat o lovitură nimicitoare agnosticismului. În celebrele sale „Teze asupra lui Feuerbach", Marx a scris că problema autenticității cunoașterii noastre nu este nicidecum o problemă teoretică, ci una practică, că omul trebuie să facă în practică dovada adevărului cunoașterii sale.

În lucrarea „Ludwig Feuerbach", criticînd pe agnostici și susținînd teza materialistă a autenticității cunoștințelor noastre, Engels a arătat că cea mai categorică dezmințire a agnosticismului o constituie practica, experiența, industria. „Dacă putem dovedi — scria Engels — justețea concepției noastre despre un fenomen natural, reproducîndu-l noi înșine, producîndu-l din condițiile lui, ba punîndu-l chiar în slujba scopurilor noastre, s-a sfîrșit cu insezisabilul «lucru în sine» al lui Kant" [1].

Practica, dezvoltarea științei constituie o dovadă a inconsistenței, a falsității punctului de vedere al agnosticismului și a justeței concluziilor materialiste cu privire la cognoscibilitatea lumii și la autenticitatea cunoștințelor noastre.

Dezvoltarea cunoașterii omenești dovedește în mod convingător că nu există și nu poate să existe nici o deosebire principială între fenomen și „lucrul în sine". Deosebirea există între ceea ce este cunoscut și ceea ce încă nu este cunoscut. Teoria marxist-leninistă a cunoașterii consideră dezvoltarea cunoașterii ca o trecere de la necunoaștere la cunoaștere, ca o transformare a „lucrurilor în sine" în „lucruri pentru noi", a lucrurilor necunoscute în lucruri cunoscute. Aceasta arată deosebirea principială dintre interpretarea marxistă și cea kantiană a „lucrului în sine". Pentru Kant „lucrul în sine" este incognoscibil, transcendental și se deosebește principial de fenomen. Pentru marxist „lucrul în sine" poate fi pe deplin cunoscut, nu se deosebește principial cu nimic de fenomen, se transformă în fenomen, în „lucru pentru noi".

Criticînd agnosticismul, clasicii marxism-leninismului au elaborat o teorie a cunoașterii diametral opusă idealismului, agnosticismului.

„În opoziție cu idealismul, care tăgăduiește posibili-

[1] K. Marx și F. Engels, Opere alese în două volume, vol. II, ed. P.M.R. 1952, pag. 338. — Nota Trad.

tatea cunoașterii lumii și a legilor ei, care nu crede în autenticitatea cunoștințelor noastre, care nu recunoaște adevărul obiectiv și socotește că lumea este plină de «lucruri în sine» ce nu pot fi niciodată cunoscute de știință, materialismul filozofic marxist pornește de la punctul de vedere că lumea și legile ei pot fi pe deplin cunoscute, că cunoștințele noastre despre legile naturii, verificate de experiență, de practică, sînt cunoștințe autentice care au însemnătatea unor adevăruri obiective, că nu există în lume lucruri care nu pot fi cunoscute, ci există numai lucruri care nu sînt încă cunoscute, care vor fi descoperite și cunoscute prin mijloacele științei și ale practicii“ [1].

Clasicii marxism-leninismului au dezvăluit îndărătul diverselor forme ale agnosticismului linia lor ideologică comună, calificînd-o drept idealism filozofic, drept reacție împotriva teoriei cunoașterii a materialismului, iar pe agnosticii înșiși drept propovăduitori ai clericalismului și ai fideismului.

Vitalitatea agnosticismului, ca și a idealismului în general, se explică prin aceea că el servește clasele exploatatoare, reacționare, ale căror interese cer limitarea cunoașterii, învăluirea conștiinței maselor largi ale oamenilor muncii în bezna misticismului.

Tocmai prin interesele de clasă ale burgheziei imperialiste se explică larga răspîndire a agnosticismului în filozofia și știința burgheză contemporană. În condițiile capitalismului monopolist, în care totul este subordonat asigurării profitului capitalist maxim, știința nu este folosită pentru ridicarea bunăstării materiale a poporului, ci pentru intensificarea exploatării oamenilor muncii, pentru militarizarea economiei naționale, pentru crearea de noi mijloace militare de distrugere. Burghezia finanțează și încurajează în fel și chip numai ramurile științei care se ocupă cu elaborarea problemelor legate de exploatarea și aservirea popoarelor proprii și a celor străine, de războaiele agresive. Dintre aceste probleme fac parte, de pildă, problema războiului bacteriologic, a bombei atomice și cu hidrogen, sălbaticele „teorii“ rasiale și multe altele. Filozofii și savanții burghezi din zilele noastre nu renunță complet la știință, deoarece imperialiștii au nevoie

[1] I. Stalin, „Problemele leninismului“, Editura pentru literatură politică, 1952, ed. a III-a, pag. 560. — Nota Trad.

Scanned with OKEN Scanner

de ea pentru a o folosi în scopuri de înarmare, de îmbogățire și în alte scopuri egoiste. Dar în același timp burghezia din zilele noastre nu poate folosi știința și tehnica în scopuri pașnice, în scopul ridicării bunăstării materiale a oamenilor muncii; ea împiedică dezvoltarea tuturor ramurilor științei care nu-i aduc un folos nemijlocit. Mai mult, ea se teme de uriașa influență revoluționarizatoare exercitată de știință asupra maselor populare. De aceea filozofii și savanții burghezi, pentru a fi pe placul burgheziei, caută în fel și chip să limiteze știința, să demonstreze neputința ei.

Mistificarea, denaturarea științei în spirit idealist-subiectivist — iată ce caracterizează pe filozofii și pe savanții burghezi de astăzi. Știința, afirmă, de pildă, A. Sinclair, profesor la universitatea din Edinburg, nu va putea niciodată „să iasă din cadrul ipotezelor de lucru".

Negînd conținutul obiectiv al științei, Sinclair declară că „nu putem spera să înțelegem natura omenească sau orice altceva". Astăzi agnosticismul a pătruns adînc în știința burgheză, mai ales în ramurile legate direct de concepția despre lume. Așa, de pildă, în astronomia burgheză contemporană este larg răspîndită concepția antiștiințifică după care știința nu poate rezolva problema originii pămîntului și a celorlalte planete. În domeniul biologiei domnește dogma imposibilității de a rezolva problema apariției vieții. „Argumentele" acestor biologi constau în aceea că știința n-a rezolvat și nu va fi, chipurile, niciodată în stare să rezolve problema sintezei albuminei vii. Fizicienii idealiști burghezi Bohr, Heisenberg și alții folosesc pînă și realizările fizicii ca „argument" în favoarea agnosticismului, încercînd „să dovedească" că astăzi fizica a atins limitele dincolo de care cunoașterea nu mai este posibilă. Această limită, din punctul lor de vedere, este nivelul actual de dezvoltare al fizicii cuantice.

„Argumentele" idealiștilor împotriva dezvoltării științei, afirmațiile lor că natura nu poate fi cunoscută sau că cunoașterea ei are o limită nu se bazează cîtuși de puțin pe datele științei însăși, ci pe interesele burgheziei monopoliste, din cadrul cărora știința nu trebuie să iasă. Tocmai în aceasta constă esența socială și cauza largii răspîndiri a agnosticismului în filozofia și în știința burgheză de astăzi. Elaborarea consecventă a problemelor științifice legate de concepția progresistă, materialistă des-

Scanned with OKEN Scanner

pre lume subminează concepţia idealistă despre lume a burgheziei.

Cît priveşte „argumentarea" folosită de idealiştii din zilele noastre în favoarea agnosticismului, „argumentele" lor cu privire la incognoscibilitatea legilor naturii, ele sînt infirmate în mod hotărît de practica socială a oamenilor şi de întregul mers al dezvoltării cunoaşterii ştiinţifice, de marile descoperiri făcute în ştiinţă, mai ales în ultimele decenii. Ştiinţa contemporană a obţinut succese uriaşe în cercetarea naturii atomului, a structurii şi a proprietăţilor lui. Fizica a făcut o serie de descoperiri dintre cele mai mari în domeniul studierii atomului şi a nucleului atomic. Descoperirea structurii protono-neutronice a nucleului atomului, practica dezagregării nucleului atomic, — toate aceste cuceriri ale fizicii contemporane dezmint născocirile reacţionare ale fizicienilor idealişti burghezi din zilele noastre cu privire la incognoscibilitatea microcosmului. Descoperirile făcute în fizică, precum şi în biologie, astronomie şi în alte ramuri ale ştiinţei, confirmă încă şi încă o dată justeţea tezei materialismului filozofic marxist cu privire la cognoscibilitatea lumii, arată capacitatea nelimitată a raţiunii omeneşti de a pătrunde tainele cele mai ascunse ale naturii.

În opoziţie cu agnosticismul, materialismul filozofic marxist cultivă în conştiinţa savanţilor şi a întregii omeniri progresiste încrederea în victoria oamenilor asupra forţelor oarbe ale naturii, încredere şi un mare optimism în opera de cunoaştere şi de transformare a naturii. Oamenii pot să cunoască legile naturii şi să le folosească în interesul societăţii, să le stăpînească.

Cunoaşterea legilor naturii şi folosirea lor în scopu' transformării ei practice eliberează pe om din starea de supunere faţă de „necesitatea oarbă" şi face din el stăpînul naturii.

Duşmanii marxismului (neokantienii, machiştii şi alţii) au încercat în repetate rînduri să interpreteze noţiunea de „dominaţie asupra naturii" ca negare a necesităţii, a legităţii obiective a naturii. Din punctul lor de vedere, libertatea şi necesitatea sînt incompatibile. Libertatea, afirmau ei, trebuie înţeleasă ca libertate faţă de necesitate, prin urmare ca negare a legităţii şi a necesităţii obiective.

Teoria marxistă a cunoaşterii dovedeşte că libertatea nu exclude necesitatea, ci, dimpotrivă, ea nu este posi-

Scanned with OKEN Scanner

bilă decît pe baza cunoașterii necesității. „Libertatea nu constă în visata independență față de legile naturii, ci în cunoașterea acestor legi și în posibilitatea deschisă prin acest fapt de a le pune sistematic în acțiune pentru atingerea anumitor scopuri“ [1]. Rezolvarea marxistă a problemei libertății și necesității înseamnă, în primul rînd, admiterea realității obiective a legilor naturii, în al doilea rînd admiterea cognoscibilității acestor legi, în al treilea rînd admiterea posibilității de a folosi în interesul societății legile cunoscute.

Cu cît omul cunoaște mai exact natura, cu atît el devine mai liber, lucru care este confirmat de întregul mers al dezvoltării istorice a cunoașterii naturii de către omenire. Fiecare descoperire din natură, începînd cu descoperirea modului de producere a focului prin frecare și terminînd cu descoperirea energiei intranucleare, constituie un pas înainte pe calea libertății, a dominației omului asupra naturii. Un exemplu grăitor în această privință îl poate constitui tînăra știință sovietică, în special biologia miciurinistă. I. V. Miciurin și miciuriniștii nu numai că au descoperit și descoperă cu succes legile obiective ale naturii vii, dar au și creat și creează în mod dirijat noi soiuri de plante și rase de animale. Iar ceea ce putem face noi, spunea Engels, nu putem, desigur, să-l numim incognoscibil.

Prin urmare însuși progresul științei și practica transformării naturii arată la fiecare pas oamenilor transformarea legilor necunoscute în legi cunoscute.

Teoria marxist-leninistă a cunoașterii își bazează concluziile cu privire la cognoscibilitatea lumii pe cuceririle practicii, pe datele autentice ale cunoașterii naturii în cele mai diferite domenii ale științei. Teoria marxist-leninistă a cunoașterii totalizează și generalizează din punct de vedere teoretic cele mai importante realizări obținute de știință timp de peste o sută de ani.

Teoria cunoașterii a materialismului dialectic este rezultatul sintetizării practicii luptei revoluționare a proletariatului și a istoriei cunoașterii lumii de către om. Ea reprezintă bilanțul, concluzia dezvoltării lingvisticii, psihologiei, fiziologiei, istoriei și a altor științe, concluzia dezvol-

---

[1] F. Engels: „Anti-Dühring“, ed. P.M.R. 1952, ediția a II-a, pag. 134. — Nota Trad.

Scanned with OKEN Scanner

tării cunoașterii în general. Pornind de la realizările diferitelor științe, ea dezvăluie legile generale de dezvoltare a cunoașterii care într-un fel sau altul sînt proprii tuturor ramurilor cunoașterii, independent de specificul lor, și pe această bază formulează principiile interpretării materialist-dialectice a procesului de cunoaștere a lumii.

2. *Cunoașterea ca proces de reflectare a lumii materiale în conștiința oamenilor*

Teoria cunoașterii a materialismului dialectic pornește de la admiterea existenței obiective a lumii exterioare materiale și a reflectării ei în capul omului. Legile științei nu sînt decît reflectarea proceselor obiective care au loc în natură și în societate independent de voința și de conștiința oamenilor. Materia,natura, lumea exterioară sînt izvorul tuturor cunoștințelor, senzațiilor, reprezentărilor și noțiunilor noastre; senzațiile, reprezentările și noțiunile noastre sînt imagini ale lumii exterioare.

Considerînd senzațiile, percepțiile, reprezentările ca imagini ale realității obiective, teoria materialistă a reflectării subliniază că aceste imagini nu pot să existe fără obiectele exterioare ale căror imagini sînt, în timp ce cele reflectate (obiectele) există independent de reflectare. Teza despre primordialitatea obiectului față de imagine este îndreptată împotriva teoriilor idealiste ale cunoașterii, care au considerat și consideră că senzația este factorul prim, că numai ea există și că ea generează obiectul. Machiștii, după cum se știe, identifică imaginile lucrurilor cu lucrurile înseși, consideră că senzațiile noastre nu sînt o reflectare a realității obiective, ci realitatea însăși. Reprezentările noastre senzoriale, afirma machistul Bazarov, reprezintă tocmai realitatea existentă în afara noastră.

În opoziție cu teoriile idealiste ale cunoașterii, materialismul filozofic marxist ne învață că cunoașterea este posibilă numai datorită acțiunii lumii exterioare, a obiectelor asupra conștiinței noastre. Materia, acționînd asupra organelor noastre senzoriale, ne produce senzații. Clasicii marxism-leninismului au dezvăluit legătura indisolubilă dintre prima și a doua latură a problemei fundamentale a filozofiei, arătînd că nu numai în istoria dezvoltării naturii și a societății, dar și în procesul cunoașterii conștiința este

Scanned with OKEN Scanner

factorul secund, iar materia este factorul prim. Obiectele exterioare preced reprezentărilor şi noţiunilor noastre despre aceste obiecte, la fel cum natura materială a precedat în dezvoltarea sa apariţiei conştiinţei omeneşti. Esenţa teoriei materialiste a cunoaşterii, a teoriei reflectării constă în admiterea faptului că în afara noastră şi independent de noi există obiecte şi fenomene, iar percepţiile, reprezentările noastre sînt imagini ale acestor obiecte şi fenomene.

Fiind imagini ale lumii exterioare, senzaţiile şi reprezentările noastre corespund obiectelor lumii materiale, sînt reflectări relativ fidele ale acestora. Punctul de vedere al materialismului filozofic marxist asupra raportului dintre imagine şi obiect se deosebeşte radical atît de concepţia machistă cît şi de cea kantiană. Trăgînd un hotar de netrecut între senzaţii, reprezentări, pe de o parte, şi obiecte, pe de altă parte, kantienii reduc senzaţiile, reprezentările şi ideile oamenilor la semne, simboluri, care, după cum afirmă ei, n-au nimic comun, nimic asemănător cu obiectele. La kantieni obiectele rămîn absolut inaccesibile cunoaşterii omului.

În lucrarea „Materialism şi empiriocriticism", V. I. Lenin a criticat o varietate a agnosticismului kantian, aşanumita „teorie a hieroglifelor", potrivit căreia senzaţiile şi reprezentările omului nu sînt copii ale lucrurilor şi ale proceselor reale din natură şi nici reflectări ale lor, ci semne convenţionale, simboluri, hieroglife. Cunoscutul naturalist Helmholtz, cercetînd organul vizual şi stabilind incapacitatea ochiului de a percepe unele raze ale soarelui, a făcut afirmaţia falsă că senzaţiile vizuale, ca şi toate celelalte senzaţii, nu ne dau o reprezentare justă a obiectelor exterioare. De aceea, a spus el, senzaţiile şi reprezentările nu pot fi nimic altceva decît simboluri, semne convenţionale ale obiectelor exterioare, care n-au nici o asemănare cu obiectele înseşi.

Ca şi Kant, Helmholtz trăgea un hotar de netrecut între fenomen şi „lucrul în sine", rupea conştiinţa de natură, considerînd că, deşi lumea exterioară există, ea este inaccesibilă cunoaşterii noastre, deoarece organele noastre senzoriale ne dau informaţii inexacte despre ea. După Helmholtz, omul poate cunoaşte numai simbolurile, semnele lucrurilor, dar nu lucrurile înseşi, deoarece aceste semne nu au o asemănare cu lucrurile. Înlocuind imaginile

Scanned with OKEN Scanner

lucrurilor prin semne care nu au „nici o asemănare“ cu lucrurile, Helmholtz încerca implicit să pună la îndoială existența obiectelor exterioare, deoarece sînt pe deplin posibile semne sau simboluri în raport cu obiecte fictive.

O greșeală kantiană în tratarea senzațiilor a făcut la timpul său și Plehanov, care considera senzațiile noastre drept un fel de hieroglife, care nu seamănă cu obiectele existente în mod obiectiv. V. I. Lenin a scos la iveală și a criticat această greșeală vădită a lui Plehanov, pe care machiștii ruși, în special Bazarov, încercau s-o folosească în lupta lor împotriva materialismului lui Marx și Engels.

Criticînd teoria simbolurilor, V. I. Lenin a arătat deosebirea principială dintre noțiunea de „imagine“ și cea de „simbol“. Incontestabil, spunea V. I. Lenin, imaginea nu poate fi niciodată pe deplin identică cu modelul ; una este însă imaginea și alta simbolul, semnul convențional. Imaginea presupune în mod necesar și inevitabil realitatea obiectivă a obiectului reflectat, pe cînd simbolul nu presupune cîtuși de puțin acest lucru. Simbolul, hieroglifa, a arătat Lenin, sînt noțiuni care introduc un element de agnosticism cu totul de prisos.

Machiștii și kantienii, cu toată deosebirea dintre ei, reduc senzațiile și reprezentările la forme pur subiective de cunoaștere, neagă conținutul lor obiectiv, neagă faptul că în senzațiile și noțiunile noastre se reflectă lumea obiectivă, existentă în afara noastră.

În opoziție cu machiștii și kantienii, materialismul filozofic marxist pornește de la admiterea faptului că între senzații, reprezentări și obiecte există o asemănare și în același timp o deosebire. Asemănarea constă în faptul că senzația, gîndirea, fiind o reflectare a lumii exterioare, conțin în ele materialul în formă prelucrată, — ele sînt obiective prin conținutul lor. Totodată însă imaginile se deosebesc de obiectele pe care le reflectă. Însăși noțiunea de „imagine“ arată că ea este secundară în raport cu obiectul, nu este identică cu el. Imaginile (senzațiile, reprezentările) sînt ceva ideal, subiectiv în sensul că ele nu pot exista în afara conștiinței, că purtătorul imaginii cognitive este omul, subiectul. În legătură cu aceasta, V. I. Lenin spunea că senzația este imaginea subiectivă a lumii obiective.

Considerînd senzațiile și reprezentările imagini, fotografii, copii ale lucrurilor, reflectări fidele ale obiectelor în

Scanned with OKEN Scanner

creierul nostru, materialismul filozofic marxist ne învaţă că ele nu pot fi reduse la imagini sau la copii fizice, la urme sau la amprente mecanice ale obiectelor în capul nostru. Senzaţiile şi reprezentările, fiind imagini ale lumii obiective, nu sînt ceva mort, încremenit, imuabil, cum sînt, să zicem, fotografiile, ci sînt numai momente ale procesului de cunoaştere a obiectelor.

Cunoaşterea ca reflectare a lumii exterioare în conştiinţa omului era recunoscută şi de materialiştii dinaintea lui Marx, mai ales de materialiştii francezi şi de Feuerbach, dar principalul lor cusur a fost că n-au ştiut să aplice dialectica la teoria reflectării, la procesul cunoaşterii.

Spre deosebire de materialismul metafizic, materialismul filozofic marxist ne învaţă să privim cunoaşterea ca un proces dialectic de reflectare a lumii materiale în conştiinţa noastră, ca un proces de adîncire şi lărgire infinită a cunoştinţelor noastre despre realitatea materială. În lucrarea „Materialism şi empiriocriticism", V. I. Lenin, criticînd concepţia metafizică despre cunoaştere, scrie: „În domeniul teoriei cunoaşterii, ca şi în toate celelalte domenii ale ştiinţei, trebuie să raţionăm în mod dialectic, adică să nu considerăm cunoştinţele noastre ca ceva definitiv şi invariabil, ci să analizăm în ce mod apare *cunoaşterea* din *necunoaştere,* în ce mod cunoştinţele incomplete, neprecise, devin mai complete şi mai precise" [1].

V. I. Lenin consideră cunoaşterea ca un proces foarte complex de reflectare a lumii obiective în conştiinţa oamenilor. Cunoaşterea, spunea el, este reflectarea naturii de către om. Dar aceasta nu este o reflectare simplă, nu este o reflectare integrală, ci un proces de formare a unei serii de abstracţii, de noţiuni şi de legi. Cunoaşterea ca proces de reflectare a lumii materiale aflate în eternă mişcare, dezvoltare şi schimbare necesară nu se poate încheia niciodată. Nu ne putem închipui cunoaşterea, aşa cum fac metafizicienii, în afara mişcării, în afara dezvoltării.

„Cunoaşterea — scrie V. I. Lenin — este o veşnică, neîncetată apropiere a gîndirii de obiect. *Reflectarea* naturii în gîndirea omului nu trebuie înţeleasă în chip «mort», în chip «abstract» f ă r ă m i ş c a r e, FĂRĂ CONTRA-

[1] V. I. L e n i n, Opere, vol. 14, E.S.P.L.P. 1954, pag. 93. — N o t a T r a d.

Scanned with OKEN Scanner

DICȚII, ci ca un veșnic PROCES de mișcare, de apariție a contradicțiilor și de rezolvare a lor“ [1].

Caracterul contradictoriu al procesului cunoașterii constă în faptul că, în năzuința sa de a cunoaște natura mai profund, mai deplin, știința acumulează mereu noi date faptice, care vin în contradicție cu vechile reprezentări și teorii care nu corespund noilor fapte.

Apariția permanentă a unor contradicții între noile fapte și teoriile învechite, precum și rezolvarea acestor contradicții prin precizarea teoriilor anterioare sau prin înlocuirea vechilor teorii și idei cu teorii și idei noi, constituie izvorul dezvoltării cunoașterii lumii materiale de către om.

Respingînd concepția metafizică despre cunoaștere ca ceva imuabil, dat o dată pentru totdeauna, clasicii marxism-leninismului au dovedit că cunoașterea este un proces progresiv, care se dezvoltă în linie ascendentă, de la inferior la superior, de la simplu la complex, că cunoașterea este un proces istoric de aprofundare a cunoștințelor noastre de la fenomen la esență și de la o esență mai puțin profundă la una mai profundă.

Complexitatea procesului cunoașterii, a procesului reflectării lumii materiale și a legilor ei în conștiința omului este determinată mai ales de faptul că forma de manifestare și esența lucrurilor nu coincid. Esența nu se află la suprafața fenomenelor și nu poate fi cunoscută numai prin contemplare senzorială sau prin observație.

Dacă forma de manifestare și esența lucrurilor ar coincide direct, ar fi de prisos orice fel de știință. Dacă cunoașterea s-ar reduce numai la simpla contemplare a fenomenelor exterioare, nu am putea afla nimic despre legile de dezvoltare a lumii materiale. De aceea sarcina cunoașterii este de a trece de la observarea fenomenelor realității la descoperirea esenței lor.

Descoperirea esenței în fenomenele nemijlocite — iată care este mersul general al întregii cunoașteri omenești (al întregii științe). Sarcina științei este de a descoperi legile obiective de dezvoltare a naturii și a societății și de a le folosi în interesul oamenilor. A cunoaște fenomenele lumii exterioare înseamnă a scoate la iveală esența lor, a descoperi legile interne cărora se supun ele.

De pildă, pentru a scoate la iveală în fenomenul eredi-

[1] V. I. Lenin, Caiete filozofice, pag. 168.

Scanned with OKEN Scanner

tăţii esenţa lui, trebuie să studiem, să descoperim raportul necesar dintre organism şi condiţiile mediului exterior. Prin ereditate biologia miciurinistă înţelege proprietatea corpului viu de a cere anumite condiţii pentru viaţa sa şi de a reacţiona într-un anumit fel la anumite condiţii.

Diferitele corpuri vii cer pentru existenţa şi dezvoltarea lor condiţii diferite mediului exterior, şi tocmai de aici ştim că ele au o ereditate diferită. Cunoaşterea condiţiilor exterioare cerute de corpul viu, dezvăluirea raportului dintre corpul viu şi aceste condiţii exterioare va însemna tocmai descoperirea esenţei eredităţii. Aşa, de pildă, cercetîndu-se cauzele neînspicării cerealelor de toamnă în condiţiile însămînţării de primăvară, s-a constatat că aceasta depinde de lipsa unei perioade îndelungate de temperatură scăzută necesară plantelor de toamnă pentru a parcurge procesul iarovizării. Datorită dezvăluirii esenţei stadiului de iarovizare, se poate face ca orice cereale de toamnă semănate primăvara să dea în spic, să lege. Pentru aceasta, încă înainte de a fi semănate, seminţele umezite sînt ţinute un anumit timp la o temperatură relativ scăzută (sînt iarovizate).

Meritul biologilor miciurinişti sovietici înaintaţi constă în faptul că ei, pătrunzînd adînc esenţa eredităţii organismelor vegetale, au dovedit în fapt că cunoaşterea acestui lucru permite să se dirijeze viaţa şi dezvoltarea organismului, să se modifice în mod dirijat ereditatea.

Esenţa şi fenomenul, după cum ne învaţă materialismul dialectic, se află într-o unitate indisolubilă. Între ele nu există nici o prăpastie de netrecut. „Esenţa se manifestă. Fenomenul conţine esenţa“, — a scris V. I. Lenin în „Caiete filozofice“. Esenţa se manifestă numai sub formă de fenomene, fenomenul fiind manifestarea esenţei. Prin urmare, fenomenul nu este posibil fără esenţă, la fel cum nici esenţa nu este posibilă fără fenomen. Cunoscînd fenomenele, omul cunoaşte şi esenţa lor.

Subliniind unitatea indisolubilă dintre esenţă şi fenomen, materialismul dialectic arată totodată că esenţa şi fenomenul constituie nu numai o unitate, dar şi o deosebire, ele neputînd fi identificate. Esenţa constituie baza lăuntrică a obiectelor. Ea exprimă ceea ce este comun în obiectele, în legăturile şi relaţiile lor fundamentale, în proprietăţile lor comune fundamentale, în timp ce fenomenul este latura exterioară a obiectului. Una şi aceeaşi esenţă

Scanned with OKEN Scanner

se poate manifesta sub cîteva forme diferite. Astfel esența unuia și aceluiași tip de stat se manifestă sub forme de guvernămînt diferite. Esența statului burghez se manifestă sub forma monarhiei constituționale, sub forma republicii parlamentare, sub forma dictaturii teroriste fasciste, formele de manifestare ale esenței necoincizînd direct cu esența însăși. Republica parlamentară burgheză, de pildă, nu-și arată direct esența ei adevărată — dictatura burgheziei; dimpotrivă, ea creează aparența că puterea ar aparține nu numai burgheziei, ci întregului popor. Dacă luăm salariile muncitorilor în condițiile capitalismului, ele nu numai că nu coincid direct cu esența, dar își exprimă esența sub o formă falsă, denaturată. La suprafața societății capitaliste salariul apare ca o formă a „valorii" și a „prețului" muncii, deși în realitate el este o formă transformată a valorii și a prețului forței de muncă. Fiind o formă transformată a valorii forței de muncă, salariul ascunde adevăratele relații dintre muncitori și capitaliști, exploatarea primilor de către aceștia din urmă: Mai mult, se creează aparența că în condițiile capitalismului întreaga muncă a muncitorului (munca necesară și supramunca) este o muncă plătită.

Genialitatea lui Marx constă în faptul că, în opoziție cu savanții burghezi, el nu s-a mărginit la contemplarea directă a fenomenelor exterioare, vizibile ale capitalismului, ci a pătruns adînc esența lor, descoperind în fenomenele capitalismului legile lor interne. Acolo unde economiștii burghezi vedeau un raport între lucruri (schimbul mărfii contra marfă), Marx a dezvăluit relații între oameni în societatea capitalistă. Mergînd de la fenomenele exterioare ale producției și schimbului capitalist la cunoașterea esenței lor, Marx a descoperit legea economică fundamentală a capitalismului: plusvaloarea, creată prin munca muncitorului pentru capitalist.

Prin urmare, pentru a cunoaște procesele obiective ale dezvoltării, trebuie să facem o deosebire între esența acestor procese și manifestările lor exterioare. Astfel, dacă analizăm dezvoltarea economică în condițiile noastre socialiste, trebuie să facem o strictă deosebire între conținutul procesului economic și forma lui. „...În condițiile noastre socialiste dezvoltarea economică are loc nu prin răsturnări, ci prin schimbări treptate, cînd vechiul nu se desființează pur și simplu complet, ci își schimbă natura potrivit cu noul, menținîndu-și numai forma, iar noul nu nimicește pur

Scanned with OKEN Scanner

și simplu vechiul, ci pătrunde în el, îi schimbă natura, funcțiile, fără a-i sfărîma forma, ci folosind-o pentru dezvoltarea noului“ [1].

De pildă, în domeniul circulației din interiorul țării noastre mijloacele de producție încetează de a fi mărfuri, pentru că ele nu se vînd, ci se repartizează de stat întreprinderilor lui. În același timp ele păstrează învelișul exterior al mărfurilor, necesar pentru calculare, pentru socoteli etc. Și dacă rămînem la suprafața fenomenelor, a relevat I. V. Stalin, dacă nu vedem îndărătul învelișului exterior un conținut nou, putem să ajungem la concluzia că categoriile capitalismului s-au păstrat în economia noastră. În realitate însă din vechile categorii ale capitalismului s-a păstrat la noi numai forma, înfățișarea exterioară, pe cînd în fond ele s-au schimbat la noi în mod radical, potrivit cu noua economie.

Marxismul ne învață că nu numai fenomenele, dar și esența lucrurilor se schimbă, că nu există esență imuabilă. Dar dacă esența, ca și fenomenul, este istorică și se schimbă în funcție de schimbarea condițiilor și proceselor materiale, cunoașterea esenței lucrurilor nu poate avea margini. Reflectarea lumii materiale în conștiința omului este un proces complex și nelimitat de aprofundare a cunoașterii de la fenomen la esență, de la exterior la interior.

3. Contemplarea senzorială vie — prima treaptă a cunoașterii

Potrivit cu sarcina fundamentală a științei — descoperirea legilor obiective de dezvoltare a lumii materiale— materialismul filozofic marxist arată singura cale justă, fundamentată din punct de vedere științific de cunoaștere a realității obiective.

Calea cunoașterii și principalele ei momente sînt exprimate pe scurt în teza leninistă: „De la contemplarea vie la gîndirea abstractă *și de la ea la practică* — iată calea dialectică a cunoașterii *adevărului*, a cunoașterii

[1] I. Stalin: „Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S.“, Editura pentru literatură politică, 1953, ediția a II-a, pag. 53. — Nota Trad.

realității obiective"[1]. Această teză este rezultatul unei sintetizări profunde și atotcuprinzătoare a dezvoltării istorice a cunoașterii lumii materiale de către om. Experiența multiseculară a științei arată că orice cunoaștere, în orice ramură a științei, începe de la contemplarea vie, de la senzații și percepții senzoriale. Dar ea nu se oprește aici, ci merge mai departe, spre gîndirea abstractă, spre generalizări teoretice ale datelor obținute datorită percepției senzoriale. Generalizările teoretice sub formă de noțiuni, legi, verificate de experiență, de practică, sînt cunoștințe autentice, avînd valoarea unor adevăruri obiective.

Contemplarea senzorială vie și gîndirea abstractă sînt două trepte calitativ diferite și totodată legate între ele ale procesului unic al cunoașterii. Gîndirea abstractă depinde de contemplarea senzorială vie, decurge din ea, iar contemplarea senzorială vie se transformă în mod necesar în gîndire abstractă. Filozofii dinaintea lui Marx nu înțelegeau acest lucru.

La rezolvarea problemei rolului momentului senzorial și al celui rațional în procesul cunoașterii, mulți dintre filozofii premarxiști cădeau într-o extremă: sau în raționalism, sau în empirism. Așa, de pildă, Descartes, Spinoza și alți filozofi considerau că numai cunoașterea rațională, care pornește din rațiune, poate fi autentică, adevărată. Cît privește însă cunoașterea empirică, din punctul de vedere al raționaliștilor ea nu numai că nu dă o reprezentare exactă a obiectelor, dar adeseori este cauza unor erori. În opoziție cu filozofii raționaliști, reprezentanții empirismului, de pildă Locke, afirmau că la o cunoaștere justă a lucrurilor se ajunge numai datorită experienței senzoriale, indicațiilor organelor senzoriale.

Empiriștii și raționaliștii porneau de la o concepție unilaterală și diametral opusă despre procesul cunoașterii. Empiriștii, exagerînd rolul cunoașterii senzoriale, tratau cu neîncredere, iar uneori chiar cu dispreț gîndirea teoretică; raționaliștii preamăreau gîndirea abstractă, diminuînd rolul cunoașterii senzoriale. Atît empiriștii cît și raționaliștii erau departe de adevăr.

Clasicii marxism-leninismului au criticat cu asprime atît raționalismul cît și empirismul. Raționaliștii, respingînd rolul cunoașterii senzoriale, cad inevitabil în spe-

[1] V. I. Lenin, Caiete filozofice, pag. 146—147.

Scanned with OKEN Scanner

culaţii sterile. Empiriştii, avînd o atitudine disprețuitoare față de gîndirea teoretică, nu sînt în stare să înțeleagă în mod just faptele de la care pornesc. Fără gîndire teoretică, după cum a relevat Engels, nu este posibil să stabileşti legătura necesară nici chiar între două fapte. Numai materialismul dialectic dă o soluţie justă, ştiinţifică problemei raportului dintre momentul senzorial şi cel raţional în cunoaştere, fundamentează unitatea lor dialectică indisolubilă şi dovedeşte că baza acestei unităţi este practica.

Cunoaşterea senzorială, contemplarea vie reprezintă prima treaptă a cunoaşterii, treaptă fără de care nu este posibilă gîndirea abstractă. Cunoaşterea senzorială nu trebuie înțeleasă ca o contemplare pasivă a obiectelor lumii materiale; ea este o contemplare vie, indisolubil legată de practică, de transformarea obiectelor şi fenomenelor lumii exterioare de către om. Contemplarea vie este cunoaşterea nemijlocită a fenomenelor realităţii care ne înconjură, iar cunoaşterea nemijlocită nu este posibilă fără practică, fără activitatea practică energică a omului care cunoaşte.

Numai în procesul practicii sociale de producţie, intrînd în contact direct cu obiectele şi fenomenele lumii exterioare, acţionînd asupra lor şi transformîndu-le, oamenii ajung la cunoaşterea diferitelor obiecte şi fenomene. Pe baza aceleiaşi cunoaşteri prin gîndirea abstractă, ei dezvăluie, cunosc legile lor de dezvoltare.

Obiectele şi fenomenele, existente în mod obiectiv, acţionînd asupra organelor noastre senzoriale (văzul, auzul, pipăitul, mirosul şi gustul), provoacă senzaţii, percepţii şi reprezentări. Senzaţiile, percepţiile şi reprezentările sînt izvorul gîndirii abstracte. Fără ele nu se poate gîndi despre fenomenele lumii exterioare. Reflectarea lumii materiale de către gîndire sub formă de noţiuni, judecăţi şi raţionamente nu este posibilă decît pe baza senzaţiilor, percepţiilor şi reprezentărilor care se formează la oameni datorită acţiunii obiectelor lumii exterioare asupra organelor senzoriale.

Forma primă, iniţială de reflectare a lumii exterioare de către om este **senzaţia.** Senzaţia este izvorul tuturor cunoştinţelor noastre despre lume. Fiind legătura directă dintre conştiinţă şi lumea exterioară, senzaţiile furnizează conştiinţei numeroase date concrete, fără de care procesul cunoaşterii nu poate progresa.

Scanned with OKEN Scanner

Cu ajutorul organelor senzoriale simţim şi percepem obiectele, cunoaştem proprietăţile lor, caracterele lor, asemănarea şi deosebirea dintre ele. De pildă, cu ajutorul văzului percepem culoarea, forma şi mărimea unui obiect. Pipăitul ne permite să cunoaştem proprietăţi ale obiectelor lumii exterioare ca duritatea, elasticitatea, netezimea, asperitatea lor etc. Cu ajutorul auzului percepem graiul, sunetele muzicale, distingem proprietăţile lor fundamentale (intensitatea, înălţimea, timbrul), diferitele zgomote etc. Auzul este un important instrument de cunoaştere a realităţii obiective, mai ales la orbi. Cu ajutorul auzului (ca şi cu ajutorul mirosului, gustului, pipăitului) orbii se orientează în realitatea înconjurătoare, cunosc obiectele, disting proprietăţile lor.

Un mare rol în cunoaşterea obiectelor lumii exterioare îl au senzaţiile olfactice şi gustative. Mirosul ne permite să cunoaştem substanţele mirositoare, să sezisăm cele mai fine deosebiri dintre ele. Cu ajutorul senzaţiilor gustative oamenii cunosc multe calităţi ale substanţelor comestibile (sărat, acru, dulce, amar), stabilesc dacă produsele alimentare sînt bune pentru a fi consumate.

Aşadar, datorită diferitelor organe senzoriale, omul percepe diferitele caractere, proprietăţi şi laturi ale obiectelor.

Deosebirea dintre senzaţii este determinată de însăşi diversitatea proprietăţilor obiectelor existente în mod obiectiv. Fiecare obiect al lumii materiale are nu o singură proprietate, ci o mulţime de proprietăţi. Diferitele proprietăţi ale obiectelor exterioare se reflectă tocmai în senzaţii.

O mare însemnătate pentru înţelegerea modului cum se formează senzaţia, cum se transformă energia excitaţiei externe în fapt de conştiinţă o are teoria lui I. P. Pavlov despre analizatori şi despre activitatea lor. Analizatorul, după cum s-a spus mai înainte, este un mecanism nervos complex care începe cu un aparat receptor exterior şi se termină în creier. Aşa, de pildă, analizatorul optic se compune dintr-o parte periferică — retina, din nervul optic şi din celulele cerebrale cu care se termină nervul optic. Analizatorii sînt organe senzoriale. Întreaga activitate a analizatorilor este reglementată şi stimulată de scoarţa emisferelor cerebrale. Emisferele, după cum a spus în repetate rînduri I. P. Pavlov, reprezintă un complex de analizatori atît pentru analiza lumii exte-

Scanned with OKEN Scanner

rioare (optic, auditiv, cutanat, nazal, bucal) cît și pentru analiza manifestărilor interioare ale organismului.

Activitatea analizatorilor începe cu aparatele periferice. Fiecare aparat periferic este un transformator special al unei energii exterioare date într-un proces nervos. Obiectele și fenomenele exterioare, acționînd asupra aparatelor periferice ale analizatorilor, provoacă în ele o excitație fiziologică, și astfel în aparatele periferice energia excitației exterioare se transformă într-un fel calitativ nou de energie, într-un proces nervos. Acest proces de excitație nervoasă, ajungînd prin nervii conductori la niște celule speciale ale emisferelor cerebrale, se transformă într-un proces psihic, a cărei formă elementară este tocmai senzația. Prin urmare, senzația ca imagine a proprietății obiective a obiectului ia naștere în scoarța emisferelor cerebrale în urma analizei și sintezei diferitelor impulsuri nervoase care ajung în scoarța creierului de la aparatul periferic al analizatorului.

Analizatorii permit animalelor superioare și omului să desprindă din lumea exterioară diferitele fenomene și să le împartă în elemente particulare. Astfel analizatorul auditiv desprinde mai întîi sunetul din numeroasele fenomene ale naturii, îl deosebește de tăcere, iar apoi descompune tonurile sunetului în puternice, mijlocii, slabe, înalte și joase.

Analizatorul vizual desprinde oscilațiile luminoase mai întîi sub forma lor generală, sub forma intensității luminii, cînd se distinge numai lumina de întuneric, iar apoi aparatul ochiului descompune oscilațiile luminoase de diferite lungimi, și noi percepem diferitele culori (roșu, indigo, albastru etc.), care se deosebesc una de alta, după cum a dovedit știința, numai prin lungimea undei luminoase.

Aceasta înseamnă că în afara noastră, independent de organele noastre senzoriale, există unde luminoase de o anumită lungime și cu o anumită viteză, care, acționînd asupra retinei ochiului, produc senzația cutărei sau cutărei culori.

Analizatorii leagă direct conștiința noastră de lumea exterioară. Pe baza unui imens material experimental, I. P. Pavlov a dovedit în mod concret că lezarea unora sau altora dintre porțiunile emisferelor la animale, unde se află capetele diferiților analizatori, duce la tulburarea

Scanned with OKEN Scanner

analizei fenomenelor lumii exterioare de către ele, la pierderea capacității animalului de a percepe în mod just aceste fenomene. De pildă, atunci cînd unui cîine i-a fost distrus în mare măsură capătul cerebral al analizatorului optic, cîinele, cu ajutorul celeilalte părți nedistruse a acestui analizator, putea să distingă numai lumina de întuneric, dar pierdea capacitatea unei analize mai fine a culorii. Un fenomen similar are loc și cu omul căruia i-au fost lezate unele porțiuni ale emisferelor cerebrale din cauza unei boli sau a unor accidente.

Același lucru se poate spune și despre analizatorul auditiv. Dacă după lezarea lui rămîne nelezată o mică parte, animalul este capabil să distingă numai tăcerea de sunet. Pentru aceste animale nu există deosebire de sunete. Un asemenea animal, arată Pavlov, reacționează numai la intensitatea sunetelor, dar nu distinge nici un fel de amănunte ale calității lor.

Senzația ia naștere pe baza analizei fenomenelor exterioare și interioare pentru noi, a fracționării lor în proprietăți, caractere particulare. Senzațiile ne dau imagini ale caracterelor existente în mod obiectiv ale obiectelor și fenomenelor. Prin urmare, fără activitatea de analiză a creierului nu este posibilă senzația, cunoașterea diferitelor proprietăți și laturi ale obiectelor, iar fără senzații, fără cunoașterea diferitelor proprietăți, nu se poate cunoaște obiectul în întregul lui.

Apreciind rolul senzațiilor în cunoașterea realității obiective, V. I. Lenin a scris:

„Senzația e o imagine a materiei în mișcare. Altfel decît prin intermediul senzațiilor nu putem afla nimic despre nici un fel de forme ale substanței, despre nici un fel de forme ale mișcării..."[1].

Senzațiile, în care se reflectă diferitele proprietăți ale unui obiect, constituie baza necesară pentru o formă mai complexă a cunoașterii — **percepțiile.** Percepțiile, ca și senzațiile, țin de cunoașterea senzorială. Ele iau naștere din diferitele senzații și reprezintă, ca și acestea din urmă, legătura directă a conștiinței noastre cu lumea exterioară. Percepția unui obiect cuprinde senzațiile, dar ea este o formă mai complexă de cunoaștere a realității, formă

[1] V. I. Lenin, Opere, vol. 14, E.S.P.L.P. 1954, pag. 296. — Nota Trad.

Scanned with OKEN Scanner

calitativ diferită de senzaţii. Spre deosebire de senzaţii, care ne dau numai imagini ale unor caractere şi proprietăţi singulare ale obiectelor, percepţiile ne dau imaginea obiectului în întregul lui. În percepţie diferitele senzaţii nu sînt izolate una de alta, ci sînt legate în mod organic, unite într-o imagine unică.

Particularitatea percepţiei de a reflecta obiectul în întregul lui este determinată nu de conştiinţa subiectului care cunoaşte, ci de natura obiectului însuşi, existent în mod obiectiv, în care diferitele caractere se află într-o unitate indisolubilă. Aşa, de pildă, portocala se caracterizează la exterior prin următoarele particularităţi obiective: formă sferică, suprafaţă striată, culoare portocalie, o anumită mărime, o anumită greutate şi un anumit miros. Aceste caractere diferite ale portocalei ne provoacă diferite senzaţii, corespunzătoare caracterelor arătate. Cu ajutorul văzului percepem forma, culoarea, mărimea portocalei; cu ajutorul pipăitului — forma ei, proprietăţile suprafeţei, greutatea, elasticitatea; cu ajutorul mirosului percepem aroma ei. Cum diferitele caractere ale portocalei nu există izolate unele de altele, ci sînt doar caractere ale aceluiaşi obiect unitar, nici percepţia portocalei nu poate fi redusă la diferitele senzaţii ale caracterelor ei, ci este o imagine unitară în care diferitele senzaţii (de formă, culoare, miros etc.) sînt date într-o unitate organică. Percepţia absoarbe parcă toate aceste senzaţii diferite, le prelucrează şi le uneşte într-un singur tot.

Percepţia senzorială este deci o sintetizare a senzaţiilor provocate de diferitele proprietăţi, caractere ale obiectului într-o imagine unitară. Prin percepţie nu parvin în conştiinţa noastră toate senzaţiile pe care le căpătăm de la obiecte, ci numai senzaţiile cele mai vii, care reflectă caracterele şi proprietăţile obiectului care au o mai mare însemnătate pentru noi, ne interesează mai mult decît celelalte.

Deşi conţine elemente de generalizare, percepţia nu depăşeşte limitele cunoaşterii senzoriale. Ea reflectă numai obiectele particulare şi caracterele lor. Imaginea care apare în procesul percepţiei are un caracter concret, se referă la un anumit obiect. Percepţiile senzoriale ale omului includ o anumită înţelegere a imaginii, deslușirea obiectului după imaginea lui. Dar în procesul percepţiei senzoriale gîndirea însăşi are un caracter concret: la în-

Scanned with OKEN Scanner

ceput omul gîndește în obiecte singulare. Nu întîmplător a numit Secenov senzațiile și percepțiile gîndire concretă.

Baza fiziologică a percepțiilor, ca și a senzațiilor, este activitatea comună a analizatorilor și a scoarței cerebrale, activitatea primului sistem de semnalizare. Dar dacă senzația ia naștere în urma activității cutărui sau cutărui analizator, a fracționării fenomenelor complexe în diferite elemente, proprietăți, caractere separate, percepțiile se formează datorită activității de analiză și sinteză a emisferelor cerebrale, în urma analizei și sintezei în scoarța creierului a impulsurilor nervoase primite de la diferiții analizatori. Percepția reflectă obiectul în întregul lui, în unitatea organică a proprietăților lui.

În procesul senzațiilor și percepțiilor provocate de obiecte și de proprietățile lor apar elementele cele mai simple ale sintetizării datelor senzoriale sub forma de **reprezentări.** Reprezentările iau naștere din percepțiile senzoriale, dar, spre deosebire de percepții, ele nu sînt legate în mod nemijlocit de obiecte.

Senzațiile și percepțiile, după cum a spus V. I. Lenin, sînt legătura nemijlocită a conștiinței cu lumea exterioară. Ele iau naștere atunci cînd organele senzoriale primesc un impuls din afară, de la diferite obiecte, și dispar atunci cînd este înlăturată posibilitatea acțiunii obiectului asupra organelor noastre senzoriale. Dar dacă senzațiile și percepțiile nu sînt posibile fără acțiunea directă a obiectelor asupra organelor senzoriale ale omului, reprezentările sînt posibile fără perceperea nemijlocită a obiectelor. Reprezentările iau naștere pe baza percepțiilor trecute provocate de un obiect, a cărui imagine s-a păstrat în memoria omului. Prin urmare reprezentarea este imaginea reprodusă a unui obiect pe care cîndva l-am perceput în mod nemijlocit. Dar reprezentările nu se limitează la aceasta. În reprezentările sale, omul poate depăși limitele percepțiilor trecute și prezente; pe baza lor el își poate reprezenta și ceea ce poate fi creat în viitor prin activitatea practică a oamenilor.

In reprezentări, spre deosebire de senzații și de percepții, se reflectă particularitățile, trăsăturile mai caracteristice ale obiectului, care au o deosebită însemnătate pentru o activitate sau alta a oamenilor. De pildă, pictorii au reprezentări vii ale culorilor și îmbinărilor lor armonioase,

Scanned with OKEN Scanner

arhitecții o reprezentare precisă a formelor, iar la muzicieni este puternic dezvoltată reprezentarea auditivă a melodiei și a ritmului. Confruntînd, comparînd obiectele în reprezentare, noi facem abstracție de caracterele particulare, mai puțin esențiale pentru noi, ale obiectului, desprindem unele caractere și trăsături generale. Prin aceasta reprezentarea face un pas pe calea spre gîndirea abstractă. Dar reprezentarea, fiind cea mai simplă formă de generalizare a datelor senzoriale, rămîne ea însăși o imagine senzorială concretă a obiectului și ține de cunoașterea senzorială.

Așadar senzațiile, percepțiile și reprezentările, care iau naștere în urma acțiunii obiectelor existente în mod obiectiv asupra organelor noastre senzoriale, sînt forme de reflectare sau imagini subiective ale lumii obiective. Ele sînt subiective numai în sensul că reprezintă o funcție a sistemului nervos central al omului, în sensul că, fiind imagini ale lumii exterioare, există numai în creierul nostru, dar ele sînt obiective prin conținutul lor, dat fiind că ele reflectă lumea obiectivă, existentă în afara noastră.

Teoria marxist-leninistă a cunoașterii ne învață că omul, fiind o parte a naturii, o reflectă în mod fidel în percepțiile și reprezentările sale. Omul este un produs al naturii și al societății ; el s-a dezvoltat și s-a perfecționat în mediul înconjurător și o dată cu el. De aici, a arătat Engels, rezultă că produsele creierului omenesc (senzațiile, percepțiile și conștiința), care sînt în ultimă instanță tot produse ale naturii, nu sînt în contradicție, ci în concordanță cu tot restul naturii. Aceasta înseamnă că senzațiile și percepțiile noastre corespund obiectelor lumii obiective, că cu tot momentul subiectiv, determinat de specificul structurii organelor senzoriale, ele sînt imagini ale lumii exterioare, reflectări fidele ale ei.

Practica socială dovedește că toate datele cunoscute de noi, pe care le obținem în procesul cunoașterii senzoriale, creează în creierul nostru o reprezentare exactă a lumii exterioare. Acest lucru se realizează datorită activității comune a organelor senzoriale și a scoarței cerebrale. Creierul corectează indicațiile organelor senzoriale, aduce imaginilor noastre senzoriale despre obiecte corective foarte esențiale. Așa, de pildă, creierul corectează imaginea obiectelor pe retina ochiului. Se știe că această imagine, obținută prin intermediul cristalinului, este inversată, răstur-

Scanned with OKEN Scanner

nată, asemenea imaginii obiectelor pe sticla mată a aparatului fotografic. Imaginea unui obiect exterior pe retina ochiului reprezintă oarecum o verigă intermediară între obiectul exterior și imaginea lui în conștiință. Totodată asemănarea dintre obiectul exterior și imaginea lui pe retina ochiului a fost dovedită prin experiențe de fizică și nu lasă nici o îndoială. Cu ajutorul cristalinului, care are forma unei lentile biconvexe, ochiul transmite în mod fidel din punct de vedere fizic creierului nostru forma, mărimea, depărtarea, culoarea obiectului, iar creierul, prin activitatea de analiză și sinteză, corectează datele obținute, și astfel în conștiința noastră ia naștere o imagine justă a obiectului exterior. Aceasta arată că imaginea cognitivă a obiectului — senzația, percepția — nu este o simplă întipărire a obiectului, să zicem, pe retina ochiului. Întipărirea obiectului pe retina ochiului se transformă în imagine subiectivă a obiectului — percepție — în urma unei activități complexe a scoarței cerebrale.

Senzațiile, percepțiile și reprezentările ne dau o reflectare obiectiv fidelă a obiectelor lumii exterioare. Omul, spune V. I. Lenin, n-ar putea să se adapteze din punct de vedere biologic la mediu dacă senzațiile nu i-ar da o reprezentare obiectiv justă a acestuia. Cu atît mai puțin ar putea omul să acționeze activ asupra lumii exterioare, s-o transforme, dacă senzațiile și percepțiile nu i-ar da o reprezentare obiectiv justă a acesteia.

Problema autenticității senzațiilor și percepțiilor nu poate fi confundată cu problema limitării naturale a organelor senzoriale ale omului. Noi nu percepem direct toate fenomenele lumii materiale, și acest lucru este legat mai ales de structura organelor senzoriale. Așa, de pildă, structura ochiului nostru nu-i permite să perceapă toate undele luminoase, ci numai undele de o anumită lungime și frecvență a vibrațiilor, între 400 și 750 de milimicroni. Numai printr-o foarte mare încordare ochiul poate să vadă razele ultraviolete cuprinse între 400 și 300 de milimicroni și razele infraroșii cuprinse între 750 și 800 de milimicroni. Ochiul nostru nu vede și nu distinge întreaga energie luminoasă a soarelui, ci percepe numai o parte a ei. Dar acest fapt, care este legat de structura specială a ochiului omenesc, este obiectiv necesar pentru ochi. „...Un ochi care

Scanned with OKEN Scanner

ar percepe *toate* razele nu ar vedea *nimic*, tocmai din această cauză..." [1] — a spus Engels.

Ştiinţa contemporană a constatat că limitele practice pînă la care poate fi văzută lumina sînt pe deplin indicate din punct de vedere biologic pentru ochiul omenesc. Razele cu unde scurte distrug substanţele organice. Acţiunea îndelungată a razelor ultraviolete, de pildă, poate orbi ochiul. Dar structura ochiului omenesc îi dă posibilitatea să se apere împotriva acţiunii vătămătoare a acestor raze. Retina ochiului omenesc, după cum s-a dovedit, este foarte sensibilă la razele cu lungime de undă sub 300 de milimicroni, dar aceste raze nu ajung pînă la retină, fiind absorbite de cristalinul ochiului. Aşadar cristalinul nu numai că dă imaginea obiectului pe retina ochiului, dar o şi apără de razele cu o lungime de undă sub 300 de milimicroni, ceea ce face să crească claritatea imaginii. Limitele vizibilităţii în domeniul razelor infraroşii, ca şi al celor ultraviolete, apără ochiul nostru de o eventuală orbire. Dacă ochiul ar vedea lumina infraroşie aşa cum vede, de pildă, lumina verde, aceasta ar echivala cu orbirea [2].

O limitare naturală găsim nu numai la văz, dar şi la toate celelalte organe senzoriale ale omului. De pildă, auzul nostru este adaptat perceperii undelor sonore numai cu o anumită frecvenţă a vibraţiilor corpului sonor. Limitele auzibilităţii pentru om sînt cuprinse între 16 şi 20.000 de vibraţii pe secundă.

Dar limitarea naturală a organelor senzoriale ale omului nu constituie o piedică pentru cunoaşterea nelimitată a lumii materiale şi în nici un caz nu poate fi un motiv pentru a trage concluzia că cunoaşterea senzorială nu este autentică. În primul rînd trebuie relevat faptul că pentru cunoaşterea obiectelor şi fenomenelor lumii materiale este importantă nu sensibilitatea absolută a organelor senzoriale faţă de unele fenomene sau altele, ci perceperea justă a obiectelor înconjurătoare, priceperea de a deosebi obiectele unele de altele, de a deosebi calităţile şi proprietăţile obiectelor. De pildă, pentru ochi este esenţială nu simpla agerime a vederii, ci posibilitatea de a percepe obiectele

[1] F. Engels: „Dialectica naturii", E.S.P.L.P. 1954, pag. 244. — Nota Trad.

[2] Vezi S. I. Vavilov: „Ochiul şi soarele". Ediţia 1950, pag. 106—108.

Scanned with OKEN Scanner

înconjurătoare, proprietăţile lor fundamentale. Vulturul, spunea Engels, vede mult mai departe decît omul, dar ochiul omenesc observă în lucruri mult mai mult decît ochiul vulturului.

Capacitatea organelor senzoriale ale omului de a distinge obiectele unele de altele şi de a transmite conştiinţei imaginea justă a obiectului exterior s-a format datorită practicii sociale de producţie, în procesul căreia s-au perfecţionat înseşi organele senzoriale.

Spre deosebire de concepţia abstract-contemplativă a lui Feuerbach despre sensibilitatea omului, materialismul filozofic marxist consideră cunoaşterea senzorială drept o contemplare vie, bazată pe activitatea practică a omului. Feuerbach, arăta Marx, înţelege sensibilitatea nu ca o activitate omenească senzorială practică, ci ca ceva abstract, contemplativ, adică rupt de practică.

În activitatea sa practică, omul nu contemplă pur şi simplu obiectele, ci acţionează energic asupra lor. În procesul producţiei omul transformă în aşa fel lumea senzorială înconjurătoare, încît multe obiecte devin un produs al industriei, al practicii sociale a oamenilor. Faptul că omul creează în procesul producţiei obiecte noi, obiecte senzoriale, dă în mod necesar naştere unor noi forme de percepţie. În muncă, în activitatea sa de producţie, omul îşi perfecţionează tot mai mult organele senzoriale, cunoaşte tot mai precis obiectele şi proprietăţile lor. În activitatea sa practică, omul stabileşte asemănarea senzaţiilor şi percepţiilor cu obiectele percepute de el în procesul muncii. Transformarea obiectelor de către om în procesul practicii sale arată că el le reflectă în mod exact în senzaţiile şi percepţiile sale; în caz contrar această transformare a obiectelor ar fi pur şi simplu imposibilă.

Practica arată că limitarea naturală a percepţiilor senzoriale ale omului este relativă. În funcţie de activitatea omului şi de exersarea în legătură cu aceasta a organelor senzoriale, sensibilitatea acestora din urmă poate să sporească, să devină mai pronunţată. Aşa, de pildă, la degustători se dezvoltă în urma practicii o fineţe excepţională a senzaţiilor gustative, care le dă posibilitatea să distingă mult mai bine nuanţele gustului decît persoanele care nu s-au exersat în acest domeniu. O mare acuitate o atinge

Scanned with OKEN Scanner

în urma unui exercițiu special, de pildă, sensibilitatea tactilă a degetelor la orbi, care citesc fără greutate literele redate pe hîrtie prin mici puncte în relief. Cu ajutorul exercițiilor poate fi mărită și sensibilitatea perceperii formei obiectelor, a deosebirilor de culoare, a intensității sunetelor etc. Așadar acuitatea percepțiilor organelor senzoriale ale omului nu poate fi considerată ca ceva imuabil, dat o dată pentru totdeauna.

O uriașă însemnătate pentru lărgirea limitelor cunoașterii senzoriale o are folosirea aparatelor speciale create de om. Așa, de pildă, folosirea sistematică a microscopului în domeniul cercetărilor biologice și fiziologice a grăbit considerabil dezvoltarea acestor științe. Cunoștințele acumulate de biologie au fost dobîndite în mare parte datorită microscopului, care a permis să se vadă în organisme ceea ce nu se putea vedea fără microscop. Aproape fiecare perfecționare a microscopului era însoțită de noi descoperiri în biologie. Cu ajutorul microscopului a fost studiată mai amănunțit structura organelor corpului viu, a fost stabilită structura celulară a organismelor, a fost descoperit nucleul celular, au fost găsiți diferiți agenți patogeni ai bolilor, iar savanții sovietici au descoperit forme necelulare de viață.

Cu ajutorul aparatelor speciale omul sezisează, cunoaște și folosește numeroase fenomene ale naturii care nu sînt accesibile în mod nemijlocit organelor noastre senzoriale, cum sînt, de pildă, unele raze ale energiei solare, ultrasunetele, fenomenele magnetice, fenomenele intraatomice etc. Toate acestea demască complet falsitatea versiunii agnosticilor că însăși structura organelor omenești ar fi o piedică de neînvins în cunoașterea lumii. Practica seculară a cunoașterii naturii de către om arată că structura specială a organelor senzoriale ale omului nu constituie un hotar absolut pentru cunoașterea omenească și că, pentru studierea fenomenelor naturii care nu sînt accesibile în mod nemijlocit percepției senzoriale, omul n-are nevoie de un număr de organe senzoriale mai mare decît acela pe care-l are. Activității de cunoaștere a organelor noastre senzoriale i se alătură și un factor atît de important ca activitatea gîndirii noastre.

Așadar activitatea practică și dezvoltarea științei și a tehnicii dau posibilitate omului să lărgească în mod nelimitat hotarele cunoașterii senzoriale prin crearea și folo-

Scanned with OKEN Scanner

sirea diferitor instrumente și aparate în cercetarea fenomenelor naturii. Practica socială, succesele științei dezmint în întregime toate născocirile idealiștilor și ale agnosticilor despre neautenticitatea cunoașterii senzoriale.

4. Gîndirea abstractă — treaptă superioară a cunoașterii

Cunoașterea lumii obiective, după cum s-a arătat mai sus, începe cu cunoașterea senzorială — senzațiile, percepțiile și reprezentările. Contemplarea senzorială vie ne dă cunoștințe despre obiectele lumii exterioare, despre proprietățile și caracterele lor. Dar cunoașterea omului nu se oprește la aceasta. Pentru a descoperi și a cunoaște legătura necesară internă dintre obiectele percepute ale lumii exterioare, trebuie să ne ridicăm de la contemplarea vie nemijlocită la gîndirea abstractă.

Gîndirea abstractă este o treaptă superioară a procesului cunoașterii, treaptă care ne dă posibilitatea să ne lărgim și să aprofundăm cunoștințele despre realitatea înconjurătoare.

Cunoașterea senzorială și gîndirea abstractă, după cum ne învață materialismul filozofic marxist, sînt legate între ele. Datele senzoriale despre obiecte, dobîndite în procesul practicii, capătă valoare deplină numai în condițiile generalizării lor în gîndire. Numai cu ajutorul gîndirii abstracte obiectele pot fi înțelese profund, pot fi dezvăluite în esența lor, în dezvoltarea lor după anumite legi. La rîndul ei, gîndirea teoretică devine posibilă numai pe baza datelor senzoriale. Senzațiile și percepțiile furnizează materialul senzorial necesar gîndirii abstracte. Ele sînt izvorul tuturor cunoștințelor noastre despre lume. Cunoașterea senzorială este baza oricărei științe. Pentru ca să devină posibilă gîndirea teoretică, generalizarea științifică, cunoașterea legilor interne ale lucrurilor, trebuie în primul rînd să știm să deosebim obiectele unele de altele după proprietățile lor, să le cunoaștem, iar toate acestea sînt date de cunoașterea senzorială. Numai pe baza percepțiilor senzoriale autentice ne putem forma noțiuni juste despre lumea care ne înconjoară. De aceea între cunoașterea senzorială și gîndirea abstractă nu există și nu poate exista un hotar absolut. Perceperea senzorială a obiectelor de către om, spre

Scanned with OKEN Scanner

deosebire de percepția animalelor, are un caracter conștient. Ea conține o anumită înțelegere, deși încă superficială, a realității care ne înconjoară.

Gîndirea abstractă ca treaptă superioară, calitativ nouă a cunoașterii se naște din cunoașterea senzorială în urma trecerii dialectice de la senzație la gîndire. Trecerea de la contemplarea senzorială vie la gîndirea abstractă constituie o cotitură, un salt în procesul cunoașterii. Acest salt înseamnă trecerea la o cunoaștere calitativ nouă a lumii existente în mod obiectiv, trecerea de la cunoașterea obiectelor particulare la cunoașterea legilor lor de dezvoltare. Dar această calitate nouă în cunoaștere n-a putut să apară fără o acumulare prealabilă de date cantitative despre obiectele particulare și despre proprietățile lor. Pentru a cunoaște esența, legile fenomenelor, trebuie să acumulăm materialul necesar. Acest material necesar gîndirii abstracte se acumulează în procesul senzațiilor și percepțiilor sub forma datelor senzoriale și a celor mai simple elemente de generalizare în reprezentare. Din punct de vedere istoric, cunoașterea naturii a început, după cum a arătat Engels, o dată cu descompunerea ei în gîndire în părți izolate, cu studierea corpurilor particulare și a proprietăților lor și apoi cu împărțirea diferitelor fenomene și obiecte ale naturii în anumite grupuri, cu cercetarea anatomică a structurii interne diverse a corpurilor organice. Rudimente ale unei astfel de cercetare a naturii găsim la grecii antici și în țările Orientului antic. Dezvoltarea impetuoasă a cercetării experimentale a naturii începe cu a doua jumătate a secolului al XV-lea. Toate acestea au constituit premisa necesară, baza gîndirii teoretice și a descoperirii legăturilor reciproce interne dintre fenomenele naturii, baza cunoașterii legilor ei de dezvoltare.

Gîndirea abstractă este un produs al dezvoltării istorice a societății omenești. Ea a apărut și s-a dezvoltat pe baza practicii sociale a oamenilor. Dezvoltîndu-și producția socială, oamenii schimbă, o dată cu relațiile sociale, o dată cu existența socială, și propria lor gîndire. În procesul producției bunurilor materiale, oamenii, dobîndind capacitatea de a deosebi obiectele unele de altele, dau denumiri, nume diferitelor obiecte și învață, în procesul dezvoltării numeroaselor forme de activitate, să desprindă ceea ce este general în obiecte, dau o denumire unor clase întregi de obiecte asemănătoare.

Scanned with OKEN Scanner

Saltul de la contemplarea vie la gîndirea abstractă, trecerea de la cunoaşterea particularului la cunoaşterea generalului au devenit posibile numai datorită practicii sociale în procesul căreia s-a dezvoltat capacitatea oamenilor de a gîndi în mod abstract. Comparînd, confruntînd în repetate rînduri obiectele în activitatea lor practică, oamenii descopereau că unele obiecte se deosebesc între ele, în timp ce altele au ceva comun. În felul acesta ei au ajuns la cunoaşterea a ceea ce este comun şi esenţial în obiecte: la formarea de noţiuni ştiinţifice mai întîi elementare, iar apoi şi mai complexe. Datorită activităţii practice, omul îşi formează reprezentări, iar apoi noţiuni, ca, de pildă, acelea de om, animal, masă etc., şi categorii, ca aceea de cauzalitate, întîmplare, necesitate, spaţiu, timp etc. Se înţelege că primele noţiuni formate erau legate în mod direct, prin conţinutul lor iniţial, de activitatea oamenilor în producţie şi reprezentau generalizări elementare ale obiectelor şi fenomenelor, care aveau o mai mare însemnătate pentru activitatea practică a omului, pentru viaţa lui. Aşa, de pildă, într-un trecut îndepărtat, la germani şi la nordici noţiunea de **„general"** nu însemna la început decît pămîntul obştei, iar noţiunea de **„particular"** — pămîntul desprins din obşte şi devenit proprietate particulară. Prin urmare aceste noţiuni decurgeau direct din relaţiile sociale ale oamenilor.

Gîndirea abstractă şi produsele ei — noţiunile, categoriile, principiile — nu constituie punctul de plecare al cercetării, ci rezultatul ei final, a arătat Engels. Fiind o reflectare a esenţei obiectelor şi fenomenelor lumii exterioare, noţiunile se formează în gîndirea omenească pe baza practicii sociale a oamenilor.

Arătînd unitatea dintre cunoaşterea senzorială şi gîndire, materialismul filozofic marxist subliniază totodată că, deşi gîndirea abstractă se naşte din senzaţii şi percepţii, avîndu-le ca bază, ca izvor, totuşi ea nu se reduce la ele, ci reprezintă tocmai treapta superioară a cunoaşterii, calitativ diferită de contemplarea vie, directă.

Cunoaşterea senzorială ne dă imaginile obiectelor senzoriale concrete, dar ea nu poate, fără ajutorul gîndirii abstracte, să descopere legea existenţei şi dezvoltării lor.

Pentru a descoperi esenţa fenomenelor, legile lor interne, trebuie să facem abstracţie de lucrurile senzoriale concrete, de numeroasele lor particularităţi şi să găsim

Scanned with OKEN Scanner

ceea ce este comun, ceea ce este propriu nu numai anumitor lucruri, ci multora. De pildă, cu ajutorul simţurilor percepem diferite manifestări ale energiei (căldura, lumina, electricitatea). Dar pentru a găsi în diferitele forme de manifestare a energiei o lege generală pentru ele — legea conservării şi transformării energiei — cunoaşterea senzorială nu este suficientă. Acest lucru se realizează cu ajutorul gîndirii abstracte, al generalizării diferitelor forme de manifestare a energiei. Putem observa în mod direct procesul muncii diferiţilor muncitori în orînduirea capitalistă, dar, oricît am observa, nu vom putea niciodată să descoperim fără gîndirea abstractă legea plusvalorii. Tot aşa, numai prin observarea cererii şi ofertei mărfurilor pe piaţa capitalistă nu putem să descoperim legea valorii. Valoarea mărfurilor nu conţine nici un atom din substanţă. Spre deosebire de mărfuri, care pot fi pipăite şi privite, valoarea este inaccesibilă percepţiei senzoriale. La analiza relaţiilor economice, spunea Marx, nu ne putem servi nici de microscop, nici de reactivi chimici ; puterea de abstracţie trebuie să le înlocuiască pe amîndouă.

Gîndirea abstractă se deosebeşte calitativ de cunoaşterea senzorială prin aceea că, făcînd abstracţie de ceea ce este dat în mod nemijlocit, de ceea ce este singular, descoperă ceea ce este comun şi esenţial, ceea ce este propriu nu unui singur obiect, ci multor obiecte, dezvăluie legile dezvoltării lor. Aşa, de pildă, trăsătura distinctivă a gramaticii, a relevat I. V. Stalin, constă în aceea că ea, făcînd abstracţie de cuvinte şi propoziţii concrete, ia elementul comun care stă la baza modificării cuvintelor şi a îmbinărilor lor în propoziţii şi construieşte din acel element reguli gramaticale. Gramatica este rezultatul unei îndelungate munci de abstractizare a gîndirii umane, un indice al uriaşelor succese ale gîndirii. În legătură cu aceasta, I. V. Stalin a indicat şi geometria, care îşi formulează legile făcînd abstracţie de obiectele concrete şi de relaţiile concrete dintre ele. Prin urmare gîndirea reflectă nu numai fenomenele particulare şi proprietăţile lor, dar şi legătura necesară dintre obiectele şi fenomenele lumii exterioare.

Ridicarea gîndirii de la fenomenele senzoriale concrete la abstracţiile ştiinţifice, la formarea de noţiuni şi categorii este una dintre legile generale ale cunoaşterii.

Scanned with OKEN Scanner

Faptul că gîndirea face abstracţie de diversitatea senzorială concretă a fenomenelor lumii obiective nu înseamnă nicidecum, din punctul de vedere al teoriei marxist-leniniste a cunoaşterii, că gîndirea se rupe de obiectele senzoriale. Desprinderea gîndirii de fenomenele senzoriale concrete duce la cunoaşterea lor mai exactă, mai profundă.

„Gîndirea — scria V. I. Lenin —, ridicîndu-se de la concret la abstract, nu se depărtează, dacă este *justă..., de* adevăr, ci se apropie de el. Noţiunea abstractă de *materie*, de *lege* a naturii, noţiunea abstractă de *valoare* etc., într-un cuvînt *toate* abstracţiile ştiinţifice (juste, serioase, nu absurde), reflectă natura mai profund, mai fidel, *mai complet*“ [1].

Trebuie să facem o strictă deosebire între abstracţiile ştiinţifice şi cele absurde, neştiinţifice. Abstracţii ca, de pildă, „ideea absolută“, „dumnezeu“, „nemurirea sufletului“, „forţă vitală“ şi altele de soiul acesta nu reflectă realitatea obiectivă a lumii exterioare şi, de aceea, sînt abstracţii fanteziste, neştiinţifice.

Principala formă de reflectare a lumii obiective în conştiinţa omului este **noţiunea.** Noţiunea se deosebeşte calitativ de senzaţii, percepţii şi reprezentări. Dacă reprezentarea este imaginea concretă a obiectului, noţiunea se eliberează de materialul senzorial şi reprezintă ideea despre obiect sau imaginea mintală. În noţiuni se reflectă caracterele generale, esenţiale ale obiectelor, legăturile lor necesare.

Noţiunea este o abstracţie ştiinţifică, rezultatul generalizării datelor obţinute în procesul cunoaşterii senzoriale pe baza practicii. În noţiuni sînt rezumate şi fixate rezultatele cunoaşterii realităţii obiective. Noţiunile sînt indisolubil legate de limbă. Dacă rezultatele cunoaşterii sînt generalizate în noţiuni, noţiunile înseşi pot fi exprimate numai prin limbă sub forma cuvintelor. Rolul limbii în cunoaşterea lumii obiective este extrem de mare. Datorită legăturii nemijlocite cu gîndirea, limba înregistrează şi fixează în cuvinte şi în îmbinările de cuvinte, în propoziţii, rezultatele cunoaşterii lumii exterioare de către om. În limbă este întipărită şi se reflectă întreaga

[1] V. I. Lenin, Caiete filozofice, pag. 146.

Scanned with OKEN Scanner

Faptul că gîndirea face abstracţie de diversitatea senzorială concretă a fenomenelor lumii obiective nu înseamnă nicidecum, din punctul de vedere al teoriei marxist-leniniste a cunoaşterii, că gîndirea se rupe de obiectele senzoriale. Desprinderea gîndirii de fenomenele senzoriale concrete duce la cunoaşterea lor mai exactă, mai profundă.

„Gîndirea — scria V. I. Lenin —, ridicîndu-se de la concret la abstract, nu se depărtează, dacă este *justă..., de* adevăr, ci se apropie de el. Noţiunea abstractă de *materie,* de *lege* a naturii, noţiunea abstractă de *valoare* etc., într-un cuvînt *toate* abstracţiile ştiinţifice (juste, serioase, nu absurde), reflectă natura mai profund, mai fidel, *mai complet*“ [1].

Trebuie să facem o strictă deosebire între abstracţiile ştiinţifice şi cele absurde, neştiinţifice. Abstracţii ca, de pildă, „ideea absolută“, „dumnezeu“, „nemurirea sufletului“, „forţă vitală“ şi altele de soiul acesta nu reflectă realitatea obiectivă a lumii exterioare şi, de aceea, sînt abstracţii fanteziste, neştiinţifice.

Principala formă de reflectare a lumii obiective în conştiinţa omului este **noţiunea.** Noţiunea se deosebeşte calitativ de senzaţii, percepţii şi reprezentări. Dacă reprezentarea este imaginea concretă a obiectului, noţiunea se eliberează de materialul senzorial şi reprezintă ideea despre obiect sau imaginea mintală. În noţiuni se reflectă caracterele generale, esenţiale ale obiectelor, legăturile lor necesare.

Noţiunea este o abstracţie ştiinţifică, rezultatul generalizării datelor obţinute în procesul cunoaşterii senzoriale pe baza practicii. În noţiuni sînt rezumate şi fixate rezultatele cunoaşterii realităţii obiective. Noţiunile sînt indisolubil legate de limbă. Dacă rezultatele cunoaşterii sînt generalizate în noţiuni, noţiunile înseşi pot fi exprimate numai prin limbă sub forma cuvintelor. Rolul limbii în cunoaşterea lumii obiective este extrem de mare. Datorită legăturii nemijlocite cu gîndirea, limba înregistrează şi fixează în cuvinte şi în îmbinările de cuvinte, în propoziţii, rezultatele cunoaşterii lumii exterioare de către om. În limbă este întipărită şi se reflectă întreaga

[1] V. I. Lenin, Caiete filozofice, pag. 146.

Scanned with OKEN Scanner

istorie a dezvoltării vieții sociale și a gîndirii trăite de om, istoria cunoașterii lumii obiective de către om.

Limba este mijlocul de exprimare a gîndirii abstracte. Limba dă posibilități nelimitate de reflectare și generalizare a realității în noțiuni, judecăți și raționamente. Limba, cuvîntul au o mare însemnătate ca mijloc de generalizare. Orice cuvînt, spunea V. I. Lenin, generalizează. Dacă sentimentul arată particularul, gîndirea și cuvîntul arată generalul.

Așa, de pildă, noțiunea de materie a apărut în urma generalizării formelor concrete ale materiei (minerale, plante, animale etc.), făcîndu-se abstracție de caracterele proprii numai cutărei sau cutărei forme particulare a materiei și desprinzînd ceea ce este comun tuturor acestor forme. Cuvîntul „materie", spunea Engels, este o simplă prescurtare, prin care rezumăm, potrivit însușirilor lor comune, diferite lucruri perceptibile senzorial. Această însușire comună tuturor formelor variate ale materiei, după cum a arătat V. I. Lenin, este însușirea de a fi o realitate obiectivă, de a exista în afara conștiinței noastre. Noțiunea de materie exprimă tocmai realitatea obiectivă a lumii.

O uriașă însemnătate în cunoaștere are gramatica limbii. Gramatica unei limbi și fondul ei principal de cuvinte constituie baza limbii. Dacă fondul principal de cuvinte este baza formării de cuvinte noi, necesare pentru satisfacerea nevoilor omului, gramatica limbii, stabilind regulile de modificare a cuvintelor și regulile de îmbinare a cuvintelor în propoziții, dă limbii un caracter armonios, rațional. Tocmai cu ajutorul gramaticii limba capătă posibilitatea să îmbrace ideile omului în învelișul material al limbii și, datorită acestui fapt, devine un puternic instrument de gîndire, un instrument de cunoaștere a lumii.

Teza marxistă potrivit căreia gîndurile oamenilor nu există fără limbă nu trebuie interpretată în sensul că limba ar fi izvorul gîndirii. Limba este forma de exprimare a gîndirii despre obiectele exterioare. Izvorul gîndirii însă îl constituie realitatea obiectivă.

Noțiunile ca formă a gîndirii abstracte sînt obiective prin conținutul lor, prin izvorul lor. Noțiunile omului, a spus V. I. Lenin, sînt subiective prin caracterul lor abstract, îndepărtat, dar sînt obiective în ansamblu, în total, ca izvor. Toate noțiunile științifice au ca izvor final lumea exterioară. Filozofii burghezi contemporani își propun, în

Scanned with OKEN Scanner

locul cunoașterii lumii obiective, „să construiască lumea" din categorii logice născocite chiar de ei, care ar constitui elementele primare ale lumii. Noțiunea de legi ale lumii, de pildă, din punctul lor de vedere, poate fi dedusă nu din lumea exterioară, ci din gîndire, pe o cale pur aprioricâ. Sensul antiștiințific și reacționar al acestui gen de afirmații idealiste a fost demascat încă de Engels. Criticîndu-l pe Dühring, care își închipuia că toate noțiunile matematice pot fi deduse din gîndirea pură, pe cale aprioricâ, Engels a scris : „Ca și noțiunea de număr, noțiunea de figură este luată exclusiv din lumea exterioară, ea nu s-a născut în creier, din gîndirea pură. Înainte de a se forma noțiunea de figură, trebuiau să existe obiecte care să aibă o formă și pe care omul să le compare între ele"[1]. Ca și celelalte științe, scria Engels, matematica s-a născut din necesitățile practice ale oamenilor : din măsurarea pămîntului și a volumului vaselor, din calcularea timpului și din mecanică. Toate reprezentările despre linii, suprafețe, unghiuri, poligoane, cuburi, sfere etc. sînt luate din realitate. Toate aceste reprezentări ale geometriei corespund unor relații spațiale reale obiective între corpuri. Și dacă axiomele matematice sau geometrice apar fiecărui elev drept adevăruri care n-au nevoie de nici o demonstrare experimentală, aceasta nu înseamnă cîtuși de puțin că aici avem de-a face cu idei „pure", cărora nu le corespunde nimic în lumea obiectivă. În realitate axiomele nu sînt decît rezultatul experienței acumulate de o serie de generații premergătoare de oameni. Experiența multiseculară a oamenilor, fixată în diferitele noțiuni, inclusiv cele matematice și geometrice, face să nu mai fie necesar ca fiecare om în parte să-și verifice cunoștințele prin propria lui experiență.

Noțiunea ca formă a gîndirii abstracte ia naștere pe calea abstragerii de la lucruri reale singulare, dar chiar această abstragere nu este absolută. În noțiune își găsește expresia și singularul și particularul. Noțiuni științifice „în general", care să nu fie legate de obiecte singulare și care să nu reflecte caracterele esențiale ale acestor obiecte, nu există.

Teoria marxist-leninistă a cunoașterii ne învață că în

[1] F. Engels : „Anti-Dühring", ed. P.M.R. 1952, ediția a II-a, pag. 46. — Nota Trad.

realitatea vie și prin urmare, și în noțiuni (deoarece ele sînt o reflectare a realității), generalul și particularul se află într-o legătură indisolubilă. Generalul, arăta V. I. Lenin, există numai în particular, prin particular. De pildă, nu se poate presupune existența unei case în general, în afara caselor vizibile. Orice general este o părticică, sau o latură, sau esența particularului. Orice general cuprinde numai aproximativ toate obiectele particulare. Orice particular intră în mod incomplet în general. Noțiunea reflectă unitatea obiectivă dintre general și particular.

Noțiunile științifice exprimă caracterele generale esențiale ale obiectelor și fenomenelor lumii materiale în unitatea lor. Astfel, noțiunea marxistă de națiune reflectă trăsăturile caracteristice cele mai generale și mai esențiale ale națiunilor existente în realitate (comunitatea de limbă, de teritoriu, de viață economică și de factură psihică a oamenilor), toate aceste trăsături caracteristice fiind considerate într-o unitate indisolubilă, așa cum sînt date chiar în viață. Numai prezența tuturor acestor trăsături caracteristice luate laolaltă ne dă națiunea.

Pentru a ne forma o noțiune despre un obiect trebuie să găsim caracterele lui care constituie esența lui internă fără de care nu este posibilă nici existența obiectului însuși, nici a noțiunii despre el. Nu ne putem forma o noțiune științifică despre un obiect sau fenomen dacă luăm numai un singur caracter și scăpăm din vedere celelalte caractere, mai esențiale. Așa, de pildă, definiția noțiunii de națiune dată de Bauer este antiștiințifică și idealistă, pentru că el a luat ca singura trăsătură caracteristică distinctivă a națiunii „caracterul național", lăsînd la o parte toate celelalte trăsături caracteristice, cele mai esențiale. Dar definiția unei noțiuni va fi neștiințifică și în cazul cînd la caracterele principale, esențiale se adaugă în mod arbitrar caractere neprincipale, neesențiale pentru obiectul sau fenomenul respectiv.

În articolul „Problema națională și leninismul", I. V. Stalin a combătut în modul cel mai hotărît încercările de „completare" a conținutului noțiunii de națiune cu încă o trăsătură caracteristică, a cincea: existența unui stat național propriu, separat. Această definiție a noțiunii de națiune cu o a cincea trăsătură caracteristică este greșită din punct de vedere teoretic, deoarece ea șterge din rîndurile națiunilor toate națiunile asuprite lipsite de un stat

Scanned with OKEN Scanner

independent; ea este greșită și din punct de vedere politic, deoarece duce la justificarea asupririi naționale imperialiste, ai cărei purtători nu recunosc ca națiuni națiunile asuprite care nu-și au statele lor naționale separate. Prin urmare definiția națiunii cu includerea unei a cincea trăsături caracteristice este antiștiințifică.

O mare însemnătate în procesul de formare a noțiunilor o au analiza și sinteza ca două momente indisolubil legate ale cunoașterii logice. Analiza și sinteza, după cum s-a arătat mai sus, se realizează și în procesul cunoașterii senzoriale a lumii materiale. În urma analizei unui obiect iau naștere senzațiile, reflectînd diferitele proprietăți, laturi ale obiectului, iar în urma analizei și sintezei se obține percepția acestui obiect în întregul lui. Aici însă este vorba de analiza și sinteza legate de procesul logic al cunoașterii. Analiza logică a datelor cunoașterii senzoriale este principalul mijloc de desprindere a proprietăților celor mai esențiale, comune unui anumit grup de obiecte.

Proprietățile lucrurilor se manifestă în legăturile și în raporturile lor reciproce. De aceea desprinderea proprietăților comune ale obiectelor sau fenomenelor devine posibilă numai datorită unei analize profunde a raporturilor concrete dintre ele. Așa, de pildă, analiza raportului de schimb dintre mărfuri i-a permis lui Marx să dezvăluie elementul comun, propriu tuturor mărfurilor — valoarea lor. Făcînd abstracție de toate proprietățile perceptibile senzorial ale mărfurilor, Marx a stabilit că tuturor acestora le rămîne comună numai o singură proprietate — valoarea lor.

Procesul formării noțiunilor include nu numai analiza raporturilor dintre obiecte și desprinderea proprietăților comune acestora, dar și sinteza, unirea acestor proprietăți esențiale fundamentale ale obiectelor într-un singur tot. Analiza și apoi sinteza și generalizarea în noțiuni a proprietăților comune fundamentale ale obiectelor ne permit să descoperim legăturile interne dintre diferite obiecte, să cunoaștem legile lor de dezvoltare. Chiar cea mai simplă generalizare, prima formare a noțiunilor, înseamnă, după cum a arătat V. I. Lenin, cunoașterea unei legături obiective mai profunde a lumii de către om.

Baza fiziologică a analizei și sintezei o constituie activitatea de analiză și sinteză a emisferelor cerebrale ale

Scanned with OKEN Scanner

omului. Activitatea de analiză și sinteză a emisferelor cerebrale se extinde, după cum a arătat I. P. Pavlov, nu numai asupra primului sistem de semnalizare, dar și asupra celui de-al doilea. În cel de-al doilea sistem de semnalizare al omului are loc generalizarea nenumăratelor semnale ale primului sistem de semnalizare (senzații și percepții). Generalizarea propriu-zisă a primelor semnale, formarea de noi legături temporare, are loc cu ajutorul activității de sinteză a etajului superior al creierului și este concepută de Pavlov ca moment al nașterii ideii, ca formare a noțiunilor despre lumea exterioară.

Aceste noțiuni despre lumea exterioară se precizează cu ajutorul activității de analiză a creierului omului. Procesul de analiză constă tocmai în obținerea, după cum a arătat I. P. Pavlov, a unei legături mai permanente, lăsînd la o parte legăturile întîmplătoare. Activitatea de analiză și sinteză a creierului omului ne dă posibilitatea să dobîndim și să acumulăm cunoștințe, noțiuni despre lumea obiectivă.

Teoria lui Pavlov, care dezvăluie mecanismul fiziologic al gîndirii, mecanismul procesului complex al reflectării naturii de către om, dă o fundamentare naturalist-științifică unei serii de teze mai importante ale teoriei marxist-leniniste a reflectării, îmbogățește teoria materialistă a cunoașterii cu date precis verificate ale experienței și cu concluzii teoretice trase din aceste date.

Munca omului determină dezvoltarea nu numai a capacităților sale fizice, dar în ultimă instanță și a capacităților sale intelectuale. Noțiunile științifice iau naștere pe baza practicii și sînt o generalizare a practicii omenești variate. Practica omului, repetîndu-se mereu, se fixează în conștiința omului sub formă de noțiuni, judecăți, raționamente, ceea ce și permite să se dezvăluie conținutul practicii social-istorice a omului cu ajutorul acestor forme ale gîndirii.

Orice încercare de a deduce noțiunile, legile științei din gîndirea „pură", evitînd lumea materială exterioară și practica, este idealism subiectivist. Astfel, pe calea idealismului subiectivist, după cum se știe, au pășit unii economiști și filozofi care afirmau că legile economice ale socialismului sînt create de conștiința oamenilor sovietici. În realitate legile economiei politice, ca și legile științelor naturii, nu sînt decît reflectarea legității obiective

Scanned with OKEN Scanner

existente în societate independent de voința oamenilor. Descoperirea lor este determinată de dezvoltarea practicii sociale în toată diversitatea ei, de nevoile societății. Descoperirea legii economice fundamentale a socialismului de către I. V. Stalin a fost determinată în ultimă instanță de nevoile arzătoare ale practicii variate și complexe a construirii socialismului și comunismului în țara noastră. Noțiunea de lege economică fundamentală a socialismului reflectă laturile cele mai esențiale ale modului de producție socialist, scopul lui — asigurarea satisfacerii maxime a nevoilor materiale și culturale mereu crescînde ale întregii societăți, mijlocul său pentru ajungerea acestui scop — creșterea neîntreruptă a producției socialiste pe baza tehnicii celei mai înalte.

Practica este baza dezvoltării și schimbării noțiunilor științifice despre realitate. Teoria marxist-leninistă a cunoașterii respinge în mod categoric concepția idealistă și metafizică despre noțiuni ca fiind absolut imuabile, date o dată pentru totdeauna. Noțiunile nu coincid în mod direct și nemijlocit cu realitatea obiectivă ale cărei abstracte sînt. Schimbarea noțiunilor are loc în virtutea adîncirii cunoștințelor noastre despre lumea materială, în procesul căreia noțiunile se apropie treptat de realitate, reflectînd-o tot mai complet și mai profund, dar nu coincid niciodată în întregime cu ea. Fiind o reflectare a lumii obiective, aflate în permanentă dezvoltare și schimbare, noțiunile noastre nu pot să rămînă neschimbate; și ele se schimbă și se dezvoltă o dată cu dezvoltarea naturii și a vieții sociale, pe baza practicii.

Schimbările care au loc în natură și în societate provoacă cu o necesitate obiectivă schimbarea reprezentărilor și a noțiunilor noastre despre lumea exterioară. Astfel, schimbările radicale care au loc în economia țării noastre, apariția noilor legi de dezvoltare a economiei socialiste dau naștere în mod necesar la noi noțiuni, care corespund relațiilor noi, socialiste. Nu putem lipi în mod artificial la relațiile noastre socialiste categorii și noțiuni economice ale capitalismului ca, de pildă, „plusvaloare", „capital", „profit la capital", „forță de muncă ca marfă", timp „necesar" și „supramuncă" etc. Toate aceste noțiuni de care se folosește Marx în analiza capitalismului corespund pe deplin relațiilor capitaliste, sînt o reflectare autentică a acestor relații. Dar ele nu pot fi aplicate la

Scanned with OKEN Scanner

economia noastră, deoarece aceste noţiuni vechi nu corespund relaţiilor noi, socialiste. De aceea ele au fost înlocuite cu noţiuni noi, care reflectă noua stare de lucruri din societatea noastră socialistă. Noţiunile noi ca noţiunea de „lege economică fundamentală a socialismului", noţiunea de „lege a dezvoltării planice, proporţionale a economiei naţionale", care au apărut în opoziţie cu vechile noţiuni de „concurenţă", „anarhie a producţiei", reflectă noile procese ale dezvoltării economice, procese care au loc independent de voinţa oamenilor.

Pe baza schimbărilor esenţiale care au avut loc în viaţa naţională a popoarelor sovietice, a apărut ca o reflectare a acestor schimbări noţiunea foarte importantă din punct de vedere ştiinţific şi politic de naţiuni noi, socialiste. Naţiunile noi, sovietice s-au dezvoltat şi au căpătat formă pe baza vechilor naţiuni burgheze, după răsturnarea capitalismului în Rusia şi după zdrobirea burgheziei şi a partidelor ei naţionaliste. Apariţia naţiunilor socialiste, după cum a arătat I. V. Stalin, nu înseamnă lichidarea naţiunilor în general, ci numai lichidarea naţiunilor burgheze. Naţiunile socialiste sînt mult mai unite decît oricare naţiune burgheză.

Noţiunea de „naţiune socialistă" este rezultatul generalizării ştiinţifice a noilor date ale experienţei istorice a dezvoltării naţiunilor în condiţiile societăţii sovietice, este concluzia trasă din analiza tuturor schimbărilor care au avut loc în viaţa economică, politică şi culturală a naţiunilor U.R.S.S.

În teoria sa cu privire la formarea şi dezvoltarea noţiunilor ştiinţifice, materialismul filozofic marxist porneşte de la principiul fundamental că nu logica noţiunilor determină mersul lucrurilor, ci, dimpotrivă, mersul obiectiv al lucrurilor determină logica noţiunilor. Noţiunea nu este decît reflectarea lumii obiective în conştiinţa omului.

Materialismul dialectic consideră teoria obiectului şi istoria lui într-o unitate organică. Noţiunile teoretice reprezintă rezultatul, concluzia care decurge din istoria cunoaşterii realităţii obiective. Fiind rezultatul cercetării istoriei obiectului şi a fenomenului, ele conţin în sine istoricul, dar curăţat de caracterele întîmplătoare, neesenţiale, secundare. Astfel, noţiunile analizate de Marx în „Capitalul" rezumă istoria capitalismului. Noţiunea marxistă de naţiune este rezultatul, concluzia care decurge din istoria cunoaş-

Scanned with OKEN Scanner

terii procesului naşterii, formării şi dezvoltării naţiunilor, rezultatul generalizării celor mai esenţiale trăsături caracteristice ale naţiunii. Ea rezumă parcă istoria naţiunilor, desprinzînd din ea ceea ce este principal, determinant. De aceea învăţătura marxistă despre naţiune constituie baza teoretică a programului Partidului comunist în problema naţională şi a fost folosită de partid sub toate aspectele pentru definirea politicii sale naţionale.

Aşadar, din punctul de vedere al materialismului dialectic, noţiunile logice şi istoria obiectului se află într-o unitate indisolubilă, în care rolul determinant îl are istoria obiectului, logica obiectivă a lucrurilor înseşi.

Materialismul dialectic ne învaţă că esenţa, legitatea obiectelor şi fenomenelor lumii obiective se reflectă în gîndirea noastră nu numai sub formă de noţiuni, ci şi sub formă de judecăţi şi raţionamente. **Judecata** este principala formă în care se realizează procesul gîndirii. A gîndi înseamnă a exprima o judecată. Judecata reflectă realitatea obiectivă în legăturile şi raporturile ei. Elementele oricărei judecăţi sînt noţiunile. De pildă, judecata „frecarea este un izvor de căldură“ este formată din noţiunile: frecare, izvor, căldură.

În acelaşi timp conţinutul noţiunilor înseşi poate fi dezvăluit numai prin judecăţi. De pildă, V. I. Lenin dezvăluie conţinutul noţiunii ştiinţifice „clasă“ sub forma unei astfel de judecăţi generale: „Clase se numesc grupuri mari de oameni, care se deosebesc după locul pe care-l ocupă într-un anumit sistem de producţie socială istoriceşte determinat, după raportul lor (de cele mai multe ori consfinţit şi întărit prin legi) faţă de mijloacele de producţie, după rolul pe care-l au în organizarea socială a muncii, şi deci după felul în care obţin acea parte de care dispun din bogăţia societăţii şi după mărimea acestei părţi. Clasele sînt grupuri de oameni, dintre care unul poate să-şi însuşească munca altuia, datorită locului diferit pe care-l ocupă într-o anumită orînduire economică a societăţii“ [1].

Judecata se exprimă în limbă sub forma unei propoziţii gramaticale. Fără a fi exprimată în cuvinte ea nu poate să existe.

---

[1] V. I. Lenin, Opere alese în două volume, vol. II, ediţia a II-a, E.S.P.L.P. 1954, pag. 484—485. — Nota Trad.

Scanned with OKEN Scanner

Judecata este o formă logică a gîndirii, în care se efectuează mişcarea progresivă a cunoaşterii realităţii obiective. Acest lucru poate fi urmărit din exemplul dezvoltării cunoştinţelor omeneşti despre transformarea reciprocă a formelor de mişcare a materiei. Oamenii,a arătat Engels, ştiau înainte din practică că frecarea dă naştere la căldură, dar numai după multe milenii ei au putut să enunţe judecata : „frecarea este un izvor de căldură". Această judecată exprimă un caz singular, este o judecată singulară. Apoi, o dată cu dezvoltarea cunoaşterii naturii mişcării, savanţii au putut să formuleze o formă mai înaltă de judecată : „orice mişcare mecanică poate, prin frecare, să se transforme în căldură". Această judecată poate fi considerată ca o judecată particulară (o formă particulară de mişcare, cea mecanică, se transformă într-o altă formă particulară de mişcare, în căldură). În sfîrşit, progresul ulterior al cunoaşterii duce la judecata universală : „orice formă de mişcare poate şi trebuie să se transforme în orice altă formă de mişcare". În această a treia judecată este exprimată o lege universală a mişcării naturii.

Una dintre formele gîndirii logice este **raţionamentul.** Raţionamentul este o formă de gîndire care reflectă legătura necesară dintre obiectele şi fenomenele lumii obiective, cu ajutorul căreia se face trecerea de la cunoscut la necunoscut prin deducerea unor judecăţi din altele.

Judecăţile din care se trage concluzia constituie premisele, iar noua judecată dedusă din ele este concluzia. Justeţea concluziei este condiţionată de justeţea premiselor, verificate prin practică, şi de justeţea aplicării legilor gîndirii. Capacitatea omului de a face raţionamente, la fel ca şi capacitatea de a forma noţiuni, judecăţi, s-a dezvoltat în procesul practicii sociale istorice. Raţionamentele sînt de diferite feluri ; principalele raţionamente sînt raţionamentele inductive şi cele deductive (silogistice). Raţionament inductiv înseamnă mişcarea cunoaşterii de la particular, singular la general ; cel deductiv — de la general la particular, la singular. Inducţia şi deducţia joacă un rol important în procesul cunoaşterii. Toate ştiinţele ajung, în procesul de cunoaştere a naturii sau a societăţii, la teze generale şi concluzii teoretice, la legi, pornind de la singular, de la particular, adică de la date concrete. O ştiinţă care nu se sprijină pe fapte nu poate fi ştiinţă. Toate descoperirile ştiinţifice atît în domeniul stu-

Scanned with OKEN Scanner

dierii naturii (celula organică, legea transformării energiei etc.) cît şi în domeniul studierii fenomenelor sociale (legea plusvalorii, legea dezvoltării economice şi politice inegale a capitalismului în epoca imperialismului, legea fundamentală a revoluţiei etc.) sînt rezultatul observaţiilor, al studierii unor fapte particulare şi al generalizării lor. Şi aici un rol important îl are inducţia.

Inducţia este indisolubil legată de deducţie. Inducţia, fiind o premisă a deducţiei, se sprijină la rîndul ei pe o teorie generală, pe un anumit bagaj de cunoştinţe generale. Deducţia joacă un rol tot atît de important în cunoaştere ca şi inducţia. Deducţia permite ca pe baza tezelor teoretice generale, a legilor generale, să se sistematizeze cunoştinţele — care se acumulează permanent — despre faptele particulare.

Pornindu-se de la legile generale, se pot trage cu ajutorul deducţiei concluzii cu privire la fenomene noi, încă necunoscute. Astfel, marele chimist rus D. I. Mendeleev a prevăzut în mod genial, pe baza legii periodicităţii elementelor chimice, descoperită de el, o serie de elemente noi, necunoscute, care au fost descoperite ulterior, stabilindu-le dinainte proprietăţile. Legea periodicităţii a lui Mendeleev a fost şi continuă să rămînă baza de plecare pentru numeroase cercetări chimice şi fizice noi în chimia modernă.

Aşadar deducţia completează inducţia, la fel cum inducţia completează deducţia. Însăşi legea periodicităţii a lui Mendeleev, care constituie o bază pentru noi descoperiri, a fost descoperită în urma unei profunde cercetări a diferitelor elemente chimice şi a generalizării datelor acestei cercetări. Toate acestea dovedesc legătura indisolubilă dintre inducţie şi deducţie în cunoaştere.

„Inducţia şi deducţia — scria Engels — sînt legate între ele în mod tot atît de necesar ca şi sinteza şi analiza. În loc de a ridica unilateral în slavă pe una din ele în detrimentul celeilalte, trebuie să ne străduim să le aplicăm pe fiecare la locul ei, iar aceasta o putem realiza numai dacă nu pierdem din vedere legătura dintre ele, faptul că ele se completează reciproc“ [1].

---

[1] F. Engels: „Dialectica naturii“, E.S.P.L.P. 1954, pag. 231. — Nota Trad.

Scanned with OKEN Scanner

Aşadar raţionamentul, ca şi judecata şi noţiunea, este o formă foarte importantă a gîndirii abstracte, în care se reflectă lumea obiectivă complexă şi variată. Dacă noţiunile reflectă esenţa, legitatea internă a fenomenelor, iar în judecăţi se dezvăluie conţinutul obiectiv al noţiunilor, tot astfel raţionamentele, pornind de la un anumit sistem de judecăţi, ne dau noi cunoştinţe despre lumea exterioară, dezvăluie, pe baza cunoştinţelor obţinute înainte, fenomene pînă atunci necunoscute şi legăturile dintre ele. Gîndirea abstractă este un puternic instrument de cunoaştere a lumii. Fiind într-o unitate indisolubilă cu cunoaşterea senzorială, ea este în stare să ne dea şi ne dă, pe baza practicii, adevărul.

5. Adevăr obiectiv, adevăr absolut şi adevăr relativ

Cunoaşterea, după cum am văzut mai sus, este procesul de reflectare a lumii materiale obiective în senzaţiile, percepţiile, reprezentările, noţiunile, judecăţile şi raţionamentele omului. Justeţea reflectării este verificată de practică. În „Caiete filozofice", V. I. Lenin a scris că viaţa dă naştere creierului. În creierul omului se reflectă natura. Verificînd în practică justeţea acestor reflectări, omul ajunge la adevărul obiectiv.

Pentru a rezolva în mod just problema adevărului, trebuie, după cum a arătat V. I. Lenin, să distingem „două chestiuni: 1) există oare adevăr obiectiv, sau, cu alte cuvinte, poate exista în reprezentările omului un conţinut independent de subiect, independent de om şi de omenire? 2) Dacă da, pot oare reprezentările omului, care exprimă adevărul obiectiv, să-l exprime pe acesta dintr-odată în întregime, în mod necondiţionat, absolut, sau numai aproximativ, relativ? Această a doua chestiune este aceea a corelaţiei dintre adevărul absolut şi cel relativ"[1].

Prin adevăr obiectiv, după cum se vede din teza citată, V. I. Lenin înţelege conţinutul reprezentărilor şi noţiunilor omului care nu depinde nici de om, nici de omenire. Izvorul cunoaşterii noastre este lumea materială exte-

[1] V. I. Lenin, Opere, vol. 14, E.S.P.L.P. 1954, pag. 113. — Nota Trad.

Scanned with OKEN Scanner

rioară, și tocmai de aceea conținutul reprezentărilor omului nu depinde de subiect, el este obiectiv. Admiterea adevărului obiectiv înseamnă admiterea faptului că senzațiile, reprezentările și noțiunile noastre, verificate de practică, corespund realității obiective. Admiterea adevărului obiectiv decurge de la sine din teoria materialistă a reflectării. V. I. Lenin a spus că senzația dezvăluie omului adevărul obiectiv.

Adevărul obiectiv este reflectarea exactă a fenomenelor și proceselor naturii și vieții sociale în reprezentările și noțiunile omului. Legile științei reprezintă adevărul obiectiv, deoarece ele reflectă în mod just legitățile obiective în natură și în societate. Legile științei nu depind de om : oamenii nu pot să le suprime sau să le schimbe după bunul lor plac.

Noțiunea marxistă de adevăr obiectiv nu poate fi identificată cu noțiunea de realitate obiectivă. Din faptul că conținutul senzațiilor noastre îl constituie realitatea obiectivă, care ne este dată prin senzații, nu rezultă cîtuși de puțin că adevărul obiectiv este realitatea obiectivă. Se înțelege că între adevărul obiectiv și realitatea obiectivă nu există și nu poate să existe un hotar absolut, la fel cum nu există un asemenea hotar între „lucrul pentru sine“ și „lucrul în sine“. Dar aceasta nu înseamnă cîtuși de puțin că între ele nu există o deosebire. Teoria marxistă a cunoașterii ne învață că între lucrurile și fenomenele din natură și din societate, existente în afara senzațiilor noastre, pe de o parte, și senzațiile și reprezentările noastre, pe de altă parte, există o deosebire. Lumea așa cum ne-o reprezentăm și o gîndim și lumea în sine nu sînt unul și același lucru. Numai idealiștii identifică reprezentările noastre cu realitatea obiectivă.

Cu alte cuvinte, adevărul obiectiv nu este realitatea obiectivă în sine, existentă în afara conștiinței noastre ; adevărul obiectiv este, după cum s-a arătat, reflectarea exactă în conștiința noastră a realității obiective.

Admiterea sau negarea adevărului obiectiv decurge din ceea ce se consideră drept izvor al senzațiilor noastre, drept obiect al cunoașterii : realitatea materială sau senzația, conștiința. Și machiștii, și materialiștii, spunea V. I. Lenin, consideră senzațiile ca fiind sursa cunoștințelor noastre. „Primul postulat al teoriei cunoașterii este indiscutabil acela că unica sursă a cunoștințelor noastre sînt

senzaţiile. Admiţînd acest prim postulat, Mach încurcă pe cel de-al doilea postulat important, referitor la realitatea obiectivă, care e dată omului prin senzaţiile lui sau constituie izvorul senzaţiilor omeneşti. Avînd ca punct de plecare senzaţiile, putem păşi pe linia subiectivismului, linie care duce la solipsism («corpurile sînt complexe sau combinaţii de senzaţii»), şi putem păşi şi pe linia obiectivismului, linie care duce la materialism (senzaţiile sînt imagini ale corpurilor, ale lumii exterioare). Pentru primul punct de vedere, al agnosticismului, sau, puţin mai departe, al idealismului subiectivist, nu poate exista adevăr obiectiv. Pentru celălalt punct de vedere, al materialismului, esenţială e admiterea adevărului obiectiv"[1].

Materialismul filozofic marxist consideră adevăr obiectiv numai acea cunoaştere care reflectă în mod just realitatea obiectivă, care corespunde realităţii. Admiterea existenţei adevărului obiectiv are o mare însemnătate principială, deoarece ea separă linia materialistă în teoria cunoaşterii de cea idealistă. Pentru machişti, de pildă, nu poate exista adevăr obiectiv, pentru că ei consideră lumea un complex de senzaţii ale subiectului. Pentru ei toate adevărurile sînt obiective.

In lucrarea sa „Materialism şi empiriocriticism", V. I. Lenin a supus unei critici aspre concepţia idealistă subiectivistă despre adevăr a lui Bogdanov. După Bogdanov, adevărul este forma ideologică sau o formă de organizare a experienţei omeneşti. Negînd, în fond, adevărul obiectiv, Bogdanov voia în acelaşi timp să creeze impresia falsă că îl admite, înţelegînd prin obiectivitate valabilitate generală, adică ceea ce are o însemnătate egală pentru toţi oamenii sau pentru majoritatea lor.

Criticîndu-l pe Bogdanov, V. I. Lenin a arătat că, dacă adevărul este o formă ideologică a experienţei omeneşti, nu poate exista adevăr independent de subiect, de omenire, întrucît nu cunoaştem altă ideologie în afară de cea omenească. Apoi, dacă adevărul este, aşa cum afirmă Bogdanov, o formă de organizare a experienţei omeneşti, înseamnă că nu poate fi adevărată, de pildă, afirmaţia ştiinţelor naturii că pămîntul a existat înaintea omenirii. Mai mult, scria V. I. Lenin, afirmaţia lui Bogdanov că

[1] V. I. Lenin, Opere, vol. 14, E.S.P.L.P. 1954, pag. 117. — Nota Trad.

adevărul este o formă de organizare a experienţei omeneşti îl obligă să recunoască ca adevărată şi învăţătura religiei. Căci nu poate încăpea nici cea mai mică îndoială că catolicismul, de pildă, este „o formă de organizare a experienţei omeneşti".

Dezvăluind esenţa reacţionară a concepţiei machiste, în special a lui Bogdanov, despre adevăr, V. I. Lenin a subliniat că în definiţia dată de Bogdanov obiectivităţii adevărului ca valabilitate generală sînt înglobate şi afirmaţiile religiei, care au, fără îndoială, „valabilitate generală", întrucît cea mai mare parte a omenirii crede în aceste afirmaţii. Nu l-a ajutat pe Bogdanov să se salveze de fideism nici declaraţia sa că nu orice experienţă colectivă constituie un adevăr, ci numai aceea care „se încadrează în lanţul cauzalităţii". V. I. Lenin a arătat că şi religia „se încadrează" pe deplin în „lanţul cauzalităţii", deoarece ea nu a apărut fără cauză şi nu se menţine nicidecum din întîmplare în masa poporului în condiţiile capitalismului. Religia este un jug spiritual cu ajutorul căreia capitaliştii îi exploatează pe oamenii muncii.

Aşadar negarea adevărului obiectiv, după cum a arătat V. I. Lenin, a dus inevitabil pe machişti la ştergerea oricărui hotar între ştiinţă şi religie, la fideism şi clericalism.

Criticînd concepţia idealistă, machistă despre adevăr, V. I. Lenin a demascat totodată esenţa reacţionară a pragmatismului — filozofia burgheză americană bazată pe machism. Pragmatiştii declarau că ei consideră, chipurile, drept criteriu al adevărului practica. Dar, negînd existenţa materiei ca realitate obiectivă şi încercînd să dovedească că ştiinţa nu este „o copie absolută a realităţii", ei deduc foarte frumos din toate acestea pe dumnezeu în scopuri practice.

Pragmatiştii americani şi englezi contemporani consideră adevărate numai afirmaţiile care sînt avantajoase, folositoare pentru burghezie. Pentru pragmatişti, ca şi pentru ideologii burghezi contemporani în general, nu este vorba dacă o teorie sau alta este justă sau nu este justă, ci dacă este folositoare sau vătămătoare pentru capitalism, dacă este avantajoasă sau neavantajoasă.

Filozofii burghezi contemporani neagă adevărul obiectiv; pentru ei adevăr este tot ceea ce justifică exploatarea oamenilor muncii de către capitalişti. Ei şterg deosebirile dintre ştiinţă şi religie, dintre cunoaştere şi mistică. Pen-

Scanned with OKEN Scanner

tru ei religia este și ea un adevăr ca și știința, întrucît ea servește intereselor burgheziei.

De aceea nu întîmplător filozofii americani contemporani duc o acțiune intensă pentru alianța științei și religiei, scriu pe această temă tratate „savante" speciale, căutînd cu ajutorul religiei să adoarmă conștiința de clasă a proletariatului, să împace masele de oameni ai muncii cu robia capitalistă. Un exemplu în această privință îl poate constitui cartea unui reacționar înveterat, filozoful american Whitehead, „Știința și lumea contemporană". Într-un capitol special al acestei cărți „Religia și știința", Whitehead, pentru a fi pe placul imperialiștilor, încearcă în fel și chip „să dovedească" necesitatea alianței științei și religiei, chemînd pe savanți și pe reprezentanții religiei „să se abțină de la anateme reciproce", deoarece religia, declară el, este tot atît de necesară pentru folosul cauzei ca și știința.

În concepția despre adevăr și despre cunoaștere în ansamblu, materialismul filozofic marxist duce o luptă hotărîtă și neîmpăcată atît împotriva idealismului, a relativismului, care neagă adevărul obiectiv, cît și împotriva metafizicienilor, a dogmaticilor, care admit numai adevăruri eterne în „ultima instanță".

Marxismului îi este străină concepția dogmatică care consideră adevărul ca un rezultat definitiv al cunoașterii, imuabil, dat o dată pentru totdeauna. Încă Engels, în lucrarea „Anti-Dühring", l-a criticat aspru pe Dühring, care considera toate adevărurile dobîndite de omenire ca fiind adevăruri eterne, adevăruri definitive în „ultima instanță". Luîndu-l în bătaie de joc pe Dühring ca metafizician și dogmatic, Engels spunea că există, desigur, adevăruri eterne. De pildă, adevărurile de felul lui doi ori doi fac patru, Parisul se află în Franța, Napoleon a murit la 5 mai 1821 sînt adevăruri eterne. Toate adevărurile de felul acesta sînt adevăruri eterne, definitive, întrucît ele nu vor putea fi dezmințite în viitor. Dar, spunea Engels, este deplasat să întrebuințăm cuvinte mari despre lucruri simple. Dacă omenirea ar ajunge cîndva să opereze numai cu adevăruri eterne, cunoașterea lumii obiective de către ea ar fi epuizată. Dar cunoașterea materiei, a naturii poate fi epuizată în mod definitiv numai în fantezie, nu însă în realitatea vie, deoarece natura este eternă și infinită, fiind într-o infinită dezvoltare. Pentru a face să

Scanned with OKEN Scanner

progreseze materialismul, arăta V. I. Lenin, trebuie abandonat banalul joc cu cuvintele „adevăr etern". Trebuie să știm să punem și să rezolvăm în mod dialectic problema corelației dintre adevărul absolut și cel relativ.

Marele merit al clasicilor marxism-leninismului constă în faptul că, respingînd concepția metafizică despre cunoaștere ca ceva imuabil, dat o dată pentru totdeauna și absolut, ei au arătat în lucrările lor că procesul de dezvoltare a cunoașterii se desfășoară în mod progresiv, în linie ascendentă, de la inferior la superior, de la necunoaștere la cunoaștere, de la fenomen la esență, de la adevărul relativ la adevărul absolut.

Marx și Engels, Lenin și Stalin au dovedit că în cunoaștere nu există bariere sau limite de nebiruit pentru mișcarea progresivă. Dezvoltarea cunoașterii este nelimitată. Cu alte cuvinte, cunoașterea naturii de către om nu poate să atingă niciodată un punct sau o etapă de la care să nu mai poată merge mai departe. Fiecare treaptă atinsă de om în cunoașterea naturii este un rezultat superior al cunoașterii, o nouă calitate a ei, iar nu o limită. Această treaptă superioară constituie ea însăși numai un nou punct de plecare pentru cunoașterea progresivă nelimitată a realității obiective.

Această concepție, singura justă, despre procesul cunoașterii este foarte viu exprimată în învățătura materialismului filozofic marxist despre corelația dialectică dintre adevărul absolut și cel relativ. În nemuritoarea sa operă „Materialism și empiriocriticism", V. I. Lenin dă o rezolvare profund științifică acestei foarte importante probleme a teoriei cunoașterii a materialismului dialectic. Prin natura ei, gîndirea omenească e în stare să ne dea și ne dă adevărul absolut, dar adevărul absolut, spunea V. I. Lenin, se alcătuiește din suma infinită a adevărurilor relative. Fiecare pas în dezvoltarea cunoașterii, fiecare nouă descoperire în știință adaugă noi grăunțe la această sumă a adevărului absolut, dar limitele adevărului fiecărui postulat științific, fiind relative, sînt cînd lărgite, cînd îngustate de sporirea ulterioară a cunoștințelor. Prin urmare, adevărul relativ și adevărul absolut nu se exclud unul pe altul, ci reprezintă o unitate dialectică. Fiecare adevăr relativ este relativ pentru că limitele lui pot fi lărgite, extinse printr-un nou pas în dezvoltarea cunoașterii, dar în același timp în fiecare adevăr științific, cu toată

Scanned with OKEN Scanner

progreseze materialismul, arăta V. I. Lenin, trebuie abandonat banalul joc cu cuvintele „adevăr etern". Trebuie să știm să punem și să rezolvăm în mod dialectic problema corelației dintre adevărul absolut și cel relativ.

Marele merit al clasicilor marxism-leninismului constă în faptul că, respingînd concepția metafizică despre cunoaștere ca ceva imuabil, dat o dată pentru totdeauna și absolut, ei au arătat în lucrările lor că procesul de dezvoltare a cunoașterii se desfășoară în mod progresiv, în linie ascendentă, de la inferior la superior, de la necunoaștere la cunoaștere, de la fenomen la esență, de la adevărul relativ la adevărul absolut.

Marx și Engels, Lenin și Stalin au dovedit că în cunoaștere nu există bariere sau limite de nebiruit pentru mișcarea progresivă. Dezvoltarea cunoașterii este nelimitată. Cu alte cuvinte, cunoașterea naturii de către om nu poate să atingă niciodată un punct sau o etapă de la care să nu mai poată merge mai departe. Fiecare treaptă atinsă de om în cunoașterea naturii este un rezultat superior al cunoașterii, o nouă calitate a ei, iar nu o limită. Această treaptă superioară constituie ea însăși numai un nou punct de plecare pentru cunoașterea progresivă nelimitată a realității obiective.

Această concepție, singura justă, despre procesul cunoașterii este foarte viu exprimată în învățătura materialismului filozofic marxist despre corelația dialectică dintre adevărul absolut și cel relativ. În nemuritoarea sa operă „Materialism și empiriocriticism", V. I. Lenin dă o rezolvare profund științifică acestei foarte importante probleme a teoriei cunoașterii a materialismului dialectic. Prin natura ei, gîndirea omenească e în stare să ne dea și ne dă adevărul absolut, dar adevărul absolut, spunea V. I. Lenin, se alcătuiește din suma infinită a adevărurilor relative. Fiecare pas în dezvoltarea cunoașterii, fiecare nouă descoperire în știință adaugă noi grăunțe la această sumă a adevărului absolut, dar limitele adevărului fiecărui postulat științific, fiind relative, sînt cînd lărgite, cînd îngustate de sporirea ulterioară a cunoștințelor. Prin urmare, adevărul relativ și adevărul absolut nu se exclud unul pe altul, ci reprezintă o unitate dialectică. Fiecare adevăr relativ este relativ pentru că limitele lui pot fi lărgite, extinse printr-un nou pas în dezvoltarea cunoașterii, dar în același timp în fiecare adevăr științific, cu toată

Scanned with OKEN Scanner

relativitatea lui, există un element, un grăunte de cunoaștere absolută, întrucît în el se reflectă just lumea materială.

Adevărurile relative sînt imagini relativ fidele ale obiectului independent de omenire; aceste imagini devin tot mai complete și mai fidele o dată cu dezvoltarea cunoașterii. Adevăruri relative sînt toate postulatele, noțiunile și teoriile științifice care reflectă aproximativ fidel, dar incomplet realitatea obiectivă și care cu timpul sînt precizate, devin tot mai complete, tot mai fidele.

Relativitatea cunoașterii nu înseamnă că ea nu are un conținut absolut. Dacă cunoașterea noastră este reflectarea realității obiective în senzațiile și în gîndirea omului, atunci ea are și trebuie să aibă un conținut absolut. Învățătura teoriei marxiste a cunoașterii despre relativitatea adevărului nu înseamnă negarea adevărului absolut; ea înseamnă admiterea faptului că cunoștințele noastre nu sînt ceva definitiv și invariabil, că adevărul absolut nu este cunoscut dintr-o dată, în întregime, ci printr-o cunoaștere incompletă, aproximativă, adică prin adevăruri relative. În legătură cu aceasta V. I. Lenin a spus că nu trebuie să considerăm cunoștințele noastre ca ceva definitiv și invariabil, ci trebuie să analizăm în ce mod apare cunoașterea din necunoaștere, în ce mod cunoștințele incomplete, neprecise, devin mai complete și mai precise.

Să luăm ca exemplu evoluția cunoștințelor despre structura materiei. În secolul al XVIII-lea și mai ales în secolul al XIX-lea, fizica și chimia au fundamentat din punct de vedere științific concepția după care materia este alcătuită din particule foarte mici — atomii. Această concepție reprezenta un adevăr relativ, deoarece ea reflecta structura reală a materiei numai aproximativ fidel. Grăuntele de adevăr absolut consta aici în ideea justă că materia este alcătuită într-adevăr din atomi. Dezvoltarea ulterioară a cunoștințelor despre structura materiei a dus, la sfîrșitul secolului al XIX-lea, la descoperirea electronilor — particule componente foarte mici ale atomului. Această descoperire a adăugat la ideile de pînă atunci în legătură cu structura atomică a materiei un nou grăunte de adevăr absolut lărgind și adîncind cunoștințele oamenilor despre structura materiei. Dar electronul, a spus Lenin atunci, este tot atît de inepuizabil ca și atomul, prin urmare teoria electronică nu constituie o limită a cunoștințelor noas-

Scanned with OKEN Scanner

tre despre structura materiei. Dar deşi conţinea o părticică mult mai mare de adevăr absolut decît teoria anterioară, era în acelaşi timp un adevăr relativ.

V. I. Lenin a arătat că dacă ieri aprofundarea cunoştinţelor oamenilor nu depăşea atomul, iar astăzi nu depăşeşte electronul, materialismul dialectic insistă asupra caracterului provizoriu, relativ, aproximativ al tuturor acestor jaloane ale cunoaşterii naturii de către ştiinţa umană, care progresează.

Dezvoltarea ulterioară a cunoştinţelor despre structura materiei a confirmat în întregime geniala previziune a lui V. I. Lenin. Ştiinţa a descoperit o serie întreagă de particule elementare de materie, nucleul atomului, elementele lui componente (protonul şi neutronul), modul de fisionare a nucleului, a descoperit energia intraatomică. Dar dezvoltarea progresivă a cunoaşterii atomului, a structurii materiei nu se poate opri nici aici.

Fiecare dintre teoriile arătate asupra structurii materiei adaugă noi grăunţe la suma totală a adevărului absolut, dar nici una dintre ele nu constituie o limită a cunoaşterii omeneşti. Fără îndoială că concepţia modernă asupra structurii materiei conţine o părticică mult mai mare de adevăr absolut, reflectă natura mai profund, mai deplin, mai exact decît vechea teorie a structurii materiei, dar nici ea nu epuizează tot adevărul absolut.

Istoria dezvoltării ştiinţei arată că prin adevărurile relative cunoaştem adevărul absolut şi ne apropiem tot mai mult de cunoaşterea lui completă, dar că în acelaşi timp cunoaşterea omenească nu este în stare să dea o dată pentru totdeauna o cunoaştere definitivă, completă a lumii materiale în ansamblul ei, tot aşa cum tabloul realist creat de un pictor nu dă o imagine completă a obiectului.

Cunoaşterea noastră este relativă, condiţionată din punct de vedere istoric, dar în acelaşi timp ea este o reflectare a naturii obiective, absolute. Condiţionate din punct de vedere istoric sînt contururile tabloului, observă V. I. Lenin, dar necondiţionat este faptul că acest tablou înfăţişează modelul care există în mod obiectiv.

Procesul cunoaşterii omeneşti nu poate fi un proces finit, pentru că materia, natura, care există în mod obiectiv, este eternă în timp, infinită în spaţiu şi se află în permanentă transformare, dezvoltare. Cunoaşterea este

Scanned with OKEN Scanner

reflectarea lumii obiective infinite și în permanentă schimbare, și de aceea ea însăși este un proces infinit, care se dezvoltă continuu. Așadar oamenii au de-a face cu un proces de cunoaștere contradictoriu. Pe de o parte ei tind să cunoască natura în mod complet, iar pe de altă parte, în virtutea a însuși caracterului naturii exterioare, a dezvoltării ei infinite, precum și în virtutea unei anumite limitări a propriei lor naturi, ei sînt în stare să rezolve această problemă numai în urma procesului infinit al cunoașterii. Gîndirea omenească este nemărginită prin capacitatea ei de a cunoaște, prin aptitudinile și posibilitățile sale, prin scopul ei istoric final, dar în același timp este și limitată, deoarece purtătorii ei sînt oamenii, care gîndesc numai în mod limitat. Gîndirea oamenilor, spunea Engels, „este limitată obiectiv de momentul istoric, iar subiectiv de structura fizică și spirituală" a omului. Contradicția dintre posibilitățile nelimitate ale cunoașterii omenești și limitarea ei practică se rezolvă, după cum a arătat Engels, numai prin progresul infinit al cunoașterii omenești, prin succesiunea infinită a generațiilor omenești, care cunosc tot mai complet și tot mai exact materia și legile ei.

Rezolvarea marxist-leninistă a problemei corelației dialectice dintre adevărul absolut și cel relativ are o uriașă însemnătate nu numai pentru dezvoltarea teoriei cunoașterii, dar și pentru lupta atît împotriva dogmatismului cît și împotriva agnosticismului, a relativismului. Ea infirmă în întregime concepția antiștiințifică a metafizicii despre cunoaștere ca ceva imuabil, absolut, încremenit ; în același timp ea dă o lovitură hotărîtoare scepticismului și agnosticismului, care neagă existența adevărului obiectiv, absolut și care consideră că cunoștințele noastre sînt numai relative, subiective.

Marxismul admite caracterul relativ al cunoașterii științifice, dar el luptă în mod hotărît împotriva tuturor încercărilor de a transforma această teză într-o justificare a relativismului, a subiectivismului. Nu putem pretinde, a spus V. I. Lenin, că am smuls lumii înconjurătoare toate vălurile secretului, de aceea nu trebuie să renunțăm la pretenția de a pătrunde mai adînc decît la suprafața naturii.

Criticînd pe adepții agnosticului Hume — machiștii —, V. I. Lenin a dezvăluit esența reacționară a relativis-

Scanned with OKEN Scanner

mului lor şi a arătat deosebirea fundamentală dintre teoria cunoaşterii a materialismului dialectic şi relativism. V. I. Lenin spunea că relativismul ca bază a teoriei cunoaşterii nu înseamnă numai recunoaşterea relativităţii cunoştinţelor noastre, ci şi negarea adevărului obiectiv şi a adevărului absolut. Relativismul machist, întrucît pentru el toate adevărurile sînt condiţionate şi relative, justifică orice sofistică.

„Dialectica materialistă a lui Marx şi Engels — scria V. I. Lenin — include, fără îndoială, relativismul, dar nu se reduce la aceasta, adică ea recunoaşte relativitatea tuturor cunoştinţelor noastre nu în sensul negării adevărului obiectiv, ci în sensul caracterului condiţionat din punct de vedere istoric al limitelor apropierii cunoştinţelor noastre de acest adevăr“ [1].

V. I. Lenin a combătut în mod vehement încercarea machiştilor de a denatura critica făcută de Engels „adevărurilor eterne“ ale lui Dühring. Machiştii declarau că Engels ar nega în general adevărurile eterne. V. I. Lenin a arătat că Engels, ca şi toţi marxiştii, admite adevărul absolut şi înţelege prin acest adevăr cunoştinţele a căror concordanţă cu realitatea obiectivă nu poate fi infirmată în viitor. V. I. Lenin consideră, de pildă, teoria circulaţiei băneşti a lui Marx drept adevăr absolut, întrucît concordanţa dintre această teorie şi practică nu va putea fi schimbată de nici un fel de împrejurări viitoare, pentru acelaşi simplu motiv pentru care e un adevăr etern că Napoleon a murit la 5 mai 1821. Legea conservării şi transformării energiei, conform căreia orice formă de energie poate să se transforme şi se transformă în orice altă formă de energie, este un adevăr absolut. Datorită noilor descoperiri în ştiinţă, spunea Engels, acestei legi i se poate da un conţinut mai bogat, dar prin aceasta legea nu este suprimată, deoarece ea este o lege generală absolută a naturii.

Principiile marxismului sînt adevăruri absolute, deoarece concordanţa dintre aceste principii şi realitatea obiectivă nu poate fi niciodată infirmată. Dar clasicii marxism-leninismului cer ca la aplicarea acestor principii să se ţină seamă de condiţiile istorice concrete. Desigur că marxismul se dezvoltă şi se va dezvolta, el nu

[1] V. I. Lenin, Opere, vol. 14, E.S.P.L.P. 1954, pag. 128. — Nota Trad.

Scanned with OKEN Scanner

suportă stagnarea ; dar dezvoltarea şi îmbogăţirea marxismului nu clinteşte şi nu poate clinti principiile lui.

I. V. Stalin a arătat că Lenin nu a suprimat nici unul dintre principiile marxismului ; dimpotrivă, dezvoltînd şi îmbogăţind învăţătura lui Marx şi Engels, el s-a sprijinit în întregime pe principiile marxismului.

Lenin şi Stalin au dus o luptă victorioasă atît împotriva revizioniştilor, care negau adevărul obiectiv al învăţăturii marxiste, cît şi împotriva dogmaticilor de tot felul, care încercau să transforme marxismul într-o dogmă încremenită, imuabilă. Revizioniştii şi dogmaticii, deşi de pe poziţii diferite, încercau să submineze marxismul, să frîneze dezvoltarea lui mai departe.

Fiind un adevăr obiectiv, absolut, teoria marxist-leninistă se dezvoltă şi se îmbogăţeşte necontenit pe baza generalizării noilor date ale tuturor ştiinţelor, pe baza generalizării noii experienţe a luptei pentru comunism. Teoria marxist-leninistă, arătînd just omenirii calea înaintării spre o cunoaştere tot mai profundă, tot mai exactă a lumii, nu consideră de loc că toate tezele şi concluziile ei sînt adevăruri definitive, date o dată pentru totdeauna, adevăruri de ultimă instanţă.

Marxism-leninismul este prin însăşi natura lui o învăţătură vie, creatoare. Spiritul critic şi revoluţionar pătrunde de la început şi pînă la sfîrşit această învăţătură ; ea nu suportă stagnarea în dezvoltarea ei. Afirmaţiile că dezvoltarea ştiinţei marxiste ar avea o limită sînt în contradicţie cu spiritul marxism-leninismului.

Marxismul nu este o dogmă, ci o călăuză în acţiune. Dezvoltarea teoriei marxiste de către Lenin şi Stalin este cel mai viu exemplu de abordare creatoare a ştiinţei şi totodată o confirmare a justeţei tezei teoriei marxist-leniniste a cunoaşterii despre corelaţia dintre adevărul absolut şi cel relativ. Pe baza generalizării noilor date ale ştiinţei şi a experienţei luptei revoluţionare a clasei muncitoare, Lenin şi Stalin au adus în marxism o serie întreagă de teze noi, care se bazează în întregime şi în totul pe principiile date de Marx şi Engels.

Pornind de la esenţa teoriei marxiste, ei au înlocuit unele teze şi concluzii învechite cu teze şi concluzii noi, corespunzătoare noilor condiţii istorice.

Dezvoltarea creatoare a marxismului constituie o confirmare vie a justeţei tezei materialismului dialectic cu

Scanned with OKEN Scanner

privire la caracterul concret al adevărului. Nu există adevăr abstract, adevărul este întotdeauna concret. Aceasta înseamnă că veridicitatea noţiunilor, a tezelor şi a concluziilor teoretice trebuie privită în funcţie de condiţiile, de locul şi de timpul în care ele au apărut. Adevărul este concret pentru că e legat de practică. Dependenţa adevărului de condiţii, timp şi loc îşi găseşte expresia în practică.

O dată cu schimbarea condiţiilor istorice, a practicii sociale, se schimbă şi adevărul tezelor şi concluziilor teoretice. Ceea ce a fost adevărat în anumite condiţii poate fi neadevărat în alte condiţii.

Este necesară o abordare istorică-concretă a formulelor şi concluziilor teoretice ale marxismului. Diferitele concluzii ale marxismului nu pot fi privite în afara legăturii cu perioada istorică în care au fost trase, nu pot fi extinse asupra întregii perioade de dezvoltare socială şi tratate ca adevăruri imuabile, date o dată pentru totdeauna şi necondiţionate. Aşa, de pildă, în deceniul al cincilea al secolului trecut, a spus I. V. Stalin, cînd încă nu exista capitalism monopolist, Marx şi Engels au ajuns la concluzia că revoluţia socialistă nu poate învinge într-o singură ţară oarecare, că ea poate învinge numai simultan în toate ţările civilizate sau în majoritatea lor. După această concluzie s-au condus apoi toţi marxiştii. Dar la începutul secolului al XX-lea, mai ales în perioada primului război mondial, cînd capitalismul premonopolist s-a transformat în capitalism monopolist, V. I. Lenin, pornind de la teoria marxistă, a ajuns la concluzia că în noile condiţii de dezvoltare revoluţia socialistă poate foarte bine să învingă la început într-o singură ţară, luată aparte, că victoria simultană a revoluţiei socialiste în toate ţările sau în majoritatea lor nu este posibilă. Vechea formulă a lui Marx şi Engels nu mai corespundea noilor condiţii istorice.

Avem aici două concluzii diferite şi diametral opuse în problema victoriei socialismului, însă ambele aceste concluzii, a spus I. V. Stalin, sînt juste, dar nu în mod absolut, ci fiecare pentru timpul său : concluzia lui Marx şi Engels — pentru perioada capitalismului premonopolist, iar concluzia lui Lenin — pentru perioada capitalismului monopolist. Fiecare dintre concluziile menţionate reprezintă un adevăr, dar nu unul absolut, deoarece fiecare dintre ele

Scanned with OKEN Scanner

reflectă în mod just numai realitatea obiectivă a timpului său și nu poate fi extinsă la toate perioadele de dezvoltare.

În dezvoltarea sa, știința marxistă se îmbogățește cu adevăruri mereu noi, descoperite în fiecare nouă perioadă istorică de dezvoltare.

Astfel, pornind de la teoria marxistă și ținînd seama de experiența celor două revoluții din Rusia (revoluția din 1905 și revoluția din februarie 1917), Lenin a ajuns la concluzia, formulată în 1917 în „Tezele din aprilie", că cea mai bună formă politică a dictaturii proletariatului nu este republica democrată parlamentară, așa cum considera Engels și, după el, toți marxiștii, ci republica Sovietelor. Prin învățătura sa despre Soviete, V. I. Lenin a îmbogățit teoria marxistă a statului.

Pe baza unei analize profunde a fazelor principale din dezvoltarea statului socialist în U.R.S.S. și a modificării funcțiunilor lui, I. V. Stalin a ajuns la concluzia necesității menținerii statului și în perioada comunismului, în cazul cînd nu va fi lichidată încercuirea capitalistă.

Fiecare teză nouă adusă de Lenin și Stalin în știința marxistă dezvoltă și adîncește tot mai mult această știință, o îmbogățește cu un nou conținut concret.

Caracterul concret al adevărului înseamnă studierea tuturor laturilor obiectului sau fenomenului în ansamblul lor, în corelația lor, în unitatea lor. Încă Marx a spus că concretul este concret pentru că reprezintă îmbinarea a numeroase determinări, constituind unitatea diversității. În însăși realitatea obiectivă concretul reprezintă tocmai unitatea diversității, corelația dintre multiplele și variatele fenomene, unitatea și corelația tuturor laturilor fiecărui fenomen. De aceea, pentru a cunoaște în mod real un obiect, trebuie să cuprindem, să studiem toate laturile lui în corelația lor, să studiem obiectul în dezvoltarea lui, în legăturile lui cu alte obiecte. Aceasta și înseamnă a cunoaște obiectul sub aspectul său concret. Niciodată nu vom atinge aceasta pe deplin, a spus V. I. Lenin, dar tendința de a studia obiectele sub toate aspectele ne ferește de greșeli.

In legătură cu aceasta, I. V. Stalin a subliniat că nici un fenomen din natură nu poate fi înțeles dacă este luat izolat, în afara legăturii cu fenomenele înconjurătoare, căci în acest caz orice fenomen din orice domeniu al naturii poate fi prefăcut în nonsens și, dimpotrivă, orice fenomen

Scanned with OKEN Scanner

poate fi înțeles și fundamentat dacă este privit în legătura sa indisolubilă cu fenomenele înconjurătoare.

Caracterul concret al adevărului este determinat de caracterul concret al realității obiective însăși, a cărei reflectare el este. Adevărul este concret atunci cînd este o reflectare obiectiv fidelă în conștiința omului a fenomenelor naturii și ale societății în corelația și interdependența lor, în unitatea lor, în dezvoltarea lor istorică. Caracterul concret al adevărului înseamnă reproducerea în gîndire a unității diversității existente în lumea obiectivă.

Reproducerea concretului, a legăturilor obiective dintre obiectele și fenomenele lumii în conștiință se obține, după cum s-a arătat, în urma activității complexe de abstractizare a gîndirii. La începutul cunoașterii concretul ne apare ca un fel de abstracție, întrucît noi nu cunoaștem încă părțile care alcătuiesc acest concret și legăturile dintre aceste părți. Așa, de pildă, populația este un element concret ; ea este baza întregului proces al producției sociale. Dar în același timp populația este o abstracție, întrucît noi nu cunoaștem clasele din care este alcătuită, nu cunoaștem bazele economice ale acestor clase.

Populația ca element concret cuprinde o mulțime de legături și raporturi diferite între oameni. Pentru a ne forma o reprezentare științifică despre populație ca despre un tot concret, trebuie să studiem aceste legături și raporturi începînd cu cele mai simple și trecînd succesiv la altele mai complexe, mai esențiale. Astfel, Marx, începînd cu analiza mărfii, dezvăluie în ea la început cel mai simplu raport, raportul dintre două persoane sau comunități, raportul dintre producător și consumator. Mergînd mai departe în cunoașterea concretului, Marx, cu ajutorul diferitelor definiții și noțiuni, dezvăluie îndărătul raporturilor dintre mărfuri și lucruri raporturi între oameni și, în ultimă instanță, între clase. După aceasta populația nu ne mai apare ca un tot haotic, ci ca un ansamblu cu numeroase determinări și raporturi, adică apare în întregul ei caracter concret. Astfel, cu ajutorul abstracțiilor, al definițiilor și al noțiunilor, gîndirea reproduce și dezvăluie concretul, reflectă realitatea vie.

Dar dacă realitatea concretă este reflectată de gîndirea noastră sub formă de abstracții, sub formă de noțiuni generale, noțiunile științifice trebuie considerate ca o unitate a concretului și a abstractului. Noțiunile sînt abstracte prin

Scanned with OKEN Scanner

forma lor, dar ele sînt concrete prin conținutul lor, întrucît reflectă realitatea obiectivă. Și cu toate că noțiunile sînt abstracte, adevărul pe care îl exprimă este întotdeauna concret. Atunci cînd este vorba de caracterul concret al adevărului, de caracterul concret al noțiunilor științifice, se are în vedere întotdeauna nu forma noțiunilor, ci conținutul lor, faptul că ele reflectă legătura obiectivă dintre lucruri. Și cu cît noțiunile reflectă mai deplin, mai profund și mai exact legăturile reciproce obiective dintre fenomene, cu atît ele însele devin mai concrete. De aceea noțiunile generale, legile sînt mult mai concrete decît diferitele legi particulare sau formele lor de manifestare. Valoarea este o abstracție științifică lipsită de substanță, dar ea este mai adevărată decît legea cererii și ofertei.

Prin urmare, abstracțiile științifice, noțiunile, legile generale, care reflectă legăturile și procesele obiective ale realității, sînt totdeauna concrete prin conținutul lor. Afirmația marxismului că nu există adevăr abstract, că adevărul este întotdeauna concret se bazează pe datele practicii sociale, care arată concordanța cunoștințelor noastre cu proprietățile și legăturile reale, obiective ale obiectelor și fenomenelor.

Teza marxist-leninistă cu privire la caracterul concret al adevărului are o mare însemnătate pentru dezvoltarea științei. Ea îndreaptă atenția oamenilor de știință asupra cunoașterii legăturilor mai profunde, mai esențiale dintre fenomenele naturii și ale societății, asupra studierii multilaterale a obiectelor și fenomenelor în înlănțuirea și dezvoltarea lor, asupra studierii naturii și societății în legătură indisolubilă cu practica socială. Totodată această teză a materialismului filozofic marxist are o uriașă însemnătate în lupta împotriva dogmatismului în știință, a cărui bază este ruperea teoriei de practică, înlocuirea adevărurilor concrete cu dogme, cu „adevăruri" abstracte, care nu reflectă realitatea obiectivă, legăturile obiective dintre obiecte și fenomene.

Un puternic instrument de luptă împotriva dogmatismului, împotriva stagnării gîndirii în știință și în alte domenii este critica și autocritica. Ea nu numai că stimulează gîndirea științifică, dar o și îndreaptă spre cunoașterea noilor fenomene generate de schimbările din realitatea obiectivă. Critica și autocritica ne ajută să dezvăluim teoriile reacționare în știință, să le înlăturăm din calea cu-

Scanned with OKEN Scanner

noașterii, să aprofundăm în mod nelimitat cunoștințele noastre despre realitatea obiectivă. Nici o știință nu poate să se dezvolte și să progreseze fără luptă de opinii, fără libertate de critică.

6. Rolul practicii în procesul cunoașterii

Problema practicii ca bază a întregii cunoașteri omenești, ca determinant al veridicității cunoștințelor noastre despre lumea exterioară a fost elaborată pentru prima oară în istoria filozofiei de clasicii marxism-leninismului. În aceasta constă marele lor merit. Cunoștințele noastre despre legile naturii, verificate de practică, sînt cunoștințe autentice, adevăruri obiective.

În opoziție cu întreaga filozofie anterioară, materialismul filozofic marxist ne învață că verificarea tuturor cunoștințelor noastre, separarea reprezentărilor și noțiunilor adevărate de cele false ni le dă practica. În practica sa, omul trebuie să dovedească autenticitatea cunoștințelor. În lupta împotriva agnosticilor și dogmaticilor, Marx și Engels, Lenin și Stalin au fundamentat rolul hotărîtor al practicii în cunoașterea și în transformarea realității obiective. Punctul de vedere al practicii, a spus V. I. Lenin, trebuie să fie punctul de vedere prim și principal al teoriei cunoașterii. Practica intră în teoria marxistă a cunoașterii și ca criteriu al adevărului, și ca bază a cunoașterii, și ca determinant al sarcinilor teoriei.

Principala lipsă a întregului materialism anterior (inclusiv materialismul lui Feuerbach) constă, după cum a arătat Marx, în faptul că privește obiectul, realitatea numai în mod contemplativ, iar nu ca activitate omenească senzorială, ca practică. Feuerbach, ca toți materialiștii dinaintea lui Marx, înțelegea activitatea omenească în mod abstract, contemplativ, iar nu ca realitate concretă, în procesul căreia omul nu numai că cunoaște natura, dar o și transformă în mod activ. Vechii materialiști considerau cunoașterea în afara legăturii cu practica socială și nu puteau să înțeleagă legătura reciprocă dintre cunoaștere și activitatea în producție a oamenilor. Ei credeau în autenticitatea cunoștințelor omenești, admiteau veridicitatea obiectivă a cunoașterii, concordanța dintre reprezentările omenești și realitatea existentă în mod obiectiv, dar n-au știut

Scanned with OKEN Scanner

să arate prin ce și cum se dovedește autenticitatea, veridicitatea cunoașterii omenești, n-au putut să se ridice pînă la înțelegerea practicii social-istorice ca singurul criteriu just al adevărului.

Materialismul filozofic marxist nu numai că admite concordanța dintre cunoașterea omenească și realitatea obiectivă, dar și arată că dovada acestei concordanțe este practica. „Dominația asupra naturii, care se manifestă în practica omenirii — scria Lenin —, este rezultatul reflectării juste, obiective în mintea omului a fenomenelor și a proceselor naturii ; ea constituie dovada că această reflectare reprezintă (în limitele în care ne arată practica) un adevăr obiectiv, absolut, etern“ [1].

Învățătura filozofiei marxist-leniniste despre criteriul practicii în teoria cunoașterii este fundamental opusă diferitelor concepții idealiste despre criteriul adevărului. Concepția idealistă despre criteriu se reduce la subiectivism ; potrivit acestei concepții un astfel de criteriu poate fi numai conștiința omenească. Așa, de pildă, mulți filozofi din trecut considerau adevăruri numai acele reprezentări și noțiuni care sînt clar și precis gîndite de către om.

Subiectivismul constituie o trăsătură caracteristică a concepției neokantiene și machiste despre criteriul adevărului. Ca și Kant, neokantienii consideră drept criteriu al adevărului principiile logice ale gîndirii, concordanța cunoașterii cu ea însăși. Tot ceea ce este în concordanță cu principiile apriorice ale gîndirii, în special cu „legea logică a identității“, este adevărat.

Machistul Bogdanov considera drept criteriu al adevărului „valabilitatea generală“. Prin adevăr el înțelegea tot ceea ce este gîndit și acceptat deopotrivă de majoritatea oamenilor. Concepția idealist-subiectivistă despre criteriul adevărului este împărtășită și de pragmatiști. Deși pragmatiștii consideră practica drept criteriu al adevărului, ei o denaturează însă în spiritul subiectivismului. Pentru pragmatiști practica este practicismul îngust, tot ceea ce satisface dorințele burghezului și servește scopurilor lui personale, egoiste. De aceea, din punctul de vedere al prag-

---

[1] V. I. Lenin, Opere, vol. 14, E.S.P.L.P. 1954, pag. 181—182. — Nota Trad.

matiştilor, criteriul adevărului este utilitatea unor reprezentări sau altora pentru cauza burgheziei.

Aşadar toate punctele de vedere menţionate consideră adevărate numai reprezentările şi noţiunile care se conformează criteriului subiectivist.

Din punctul de vedere al criteriului idealist-subiectivist, toate reprezentările, în măsura în care ele sînt gîndite în concordanţă cu principiile logice şi acceptate de multă lume, sînt adevărate. Este absolut evident că cu ajutorul acestui criteriu, care nu depăşeşte limitele conştiinţei subiectului, nu se poate face distincţie între reprezentările false şi cele adevărate. Şi reprezentarea primitivă după care pămîntul se sprijină pe trei balene, şi născocirile religioase despre facerea lumii de către dumnezeu pot fi considerate adevăruri, ca oricare lege a naturii.

Materialismul filozofic marxist respinge în mod hotărît concepţiile antiştiinţifice, idealiste despre adevăr şi despre criteriul adevărului şi formulează criteriul materialist al adevărului — practica socială.

Demascînd criteriul idealist-subiectivist al adevărului în teoria cunoaşterii a kantienilor şi a machiştilor, V. I. Lenin a subliniat că „întreaga practică vie umană face irupţie în însăşi teoria cunoaşterii, oferind un criteriu *obiectiv* al adevărului...“ [1].

Spre deosebire de concepţia idealist-subiectivistă despre practică, materialismul filozofic marxist înţelege prin practică ca criteriu al cunoaşterii întreaga practică socială a oamenilor. În practică, care serveşte drept bază şi criteriu al veridicităţii cunoaşterii, intră în primul rînd întreaga activitate materială de producţie a oamenilor (industria, agricultura), dar practica nu se epuizează cu aceasta. Activitatea de producţie constituie esenţialul, principalul, dar practica cuprinde şi o activitate socială a oamenilor cum este lupta de clasă (în societatea împărţită în clase), activitatea politică, experimentul ştiinţific şi experienţa ştiinţifică, observaţiile şi descoperirile ştiinţifice. În ţara noastră activitatea de producţie şi, bazată pe ea, activitatea socială a oamenilor sovietici sînt întruchipate în practica construirii societăţii comuniste. Practica reprezintă întreaga

[1] Op. cit., pag. 181.

Scanned with OKEN Scanner

activitate omenească atît în domeniul producţiei bunurilor materiale cît şi în domeniul transformărilor social-istorice. Noţiunea marxistă de practică cuprinde toate laturile activităţii omului îndreptate spre transformarea activă a naturii şi societăţii.

Practica omului are o însemnătate obiectiv-reală. Practica este aceea care determină legătura omului cu natura, mediul social care îl înconjoară. În practica de producţie se realizează procesul interacţiunii omului cu natura, în practică se manifestă atitudinea activă, transformatoare a omului faţă de natură, dominaţia omului asupra naturii. Practica oamenilor are un caracter de clasă în societatea împărţită în clase. Aceasta este practica unor clase sociale determinate din punct de vedere istoric. În practică îşi găseşte expresia obiectivă nu numai atitudinea oamenilor faţă de natură, dar şi atitudinea oamenilor unii faţă de alţii, atitudinea lor faţă de orînduirea socială. Numai în această accepţie largă şi în acest sens larg practica materială de producţie şi social-istorică poate fi şi este baza şi criteriul adevărului în cunoaştere.

În activitatea lor practică, oamenii, transformînd natura înconjurătoare, verifică totodată autenticitatea sau falsitatea percepţiilor şi reprezentărilor lor despre obiectele lumii exterioare. Dacă aceste percepţii, a arătat Engels, sînt false, atunci şi judecata noastră despre posibilitatea de a folosi acele obiecte va fi falsă, şi orice încercare de a le folosi va eşua în mod inevitabil. Tocmai succesul practicii omeneşti dovedeşte concordanţa dintre reprezentările noastre şi natura obiectivă a lucrurilor pe care le cunoaştem. Verificînd în practica lor noţiunile, legile şi teoriile, oamenii ajung la convingerea că ele sînt adevărate. Aşa, de pildă, atunci cînd omul arde cărbunele în focarul cazanului de aburi şi pune în mişcare cu ajutorul aburului turbina şi obţine ca rezultat energie electrică, această practică constituie dovada că legea transformării energiei reflectă just procesele obiective ale naturii.

O măreaţă confirmare a veridicităţii teoriei leniniste a posibilităţii victoriei socialismului la început într-o singură ţară a fost practica construirii socialismului în U.R.S.S.

Materialismul filozofic marxist ne învaţă că practica este nu numai criteriul adevărului teoriei, dar şi baza pe care ia naştere, se dezvoltă şi se îmbogăţeşte teoria. De aceea practica socială a oamenilor nu poate fi considerată

Scanned with OKEN Scanner

drept o treaptă deosebită, finală a cunoașterii. Marxism-leninismul consideră practica drept baza care determină și apariția, și dezvoltarea, și autenticitatea cunoașterii.

Practica este primordială în raport cu cunoașterea, cu teoria, ea precedă din punct de vedere logic și istoric teoriei, determină teoria. Teoria este generalizarea practicii. „PRACTICA — spunea Lenin — ESTE SUPERIOARĂ CUNOAȘTERII (TEORETICE), deoarece ea are nu numai meritul de a avea un caracter general, dar și meritul de a fi realitate nemijlocită“ [1]. Practica este superioară teoriei în sensul că ea reprezintă realitatea obiectivă, este realitatea nemijlocită care este reflectată în teorie.

Însăși cunoașterea lumii obiective este determinată cauzal de nevoile practicii sociale a oamenilor; de aici întregul proces de cunoaștere este indisolubil legat de practica socială determinată istoricește și se sprijină pe ea. Practica este nu numai punctul de plecare al cunoașterii, dar și baza care determină dezvoltarea ei. Practica este baza atît a cunoașterii senzoriale cît și a cunoașterii logice abstracte.

Criteriul practicii în cunoaștere nu trebuie înțeles ca factor determinant al adevărului în „ultima instanță“. Practica ca criteriu al adevărului nu este numai o verificare a autenticității cunoștințelor dobîndite de noi, ci în același timp și un factor determinant al dezvoltării mai departe a acestor cunoștințe. Verificarea practică a cunoștințelor înseamnă totodată precizarea, completarea lor, dezvoltarea mai departe a acestor cunoștințe. Practica stabilește veridicitatea cunoașterii de-a lungul întregii ei dezvoltări, începînd cu senzațiile și terminînd cu gîndirea.

Baza primordială esențială a gîndirii omenești, a spus Engels, este transformarea practică a naturii de către om. „Înainte ca oamenii să fi început să argumenteze, ei au acționat“, „la început a fost acțiunea“. Așa, de pildă, datorită activității omului, ia naștere ideea de cauzalitate, ideea că o mișcare este cauza alteia. Activitatea omului, a spus Engels, dă posibilitatea de a dovedi cauzalitatea. Dacă, luînd o lupă, concentrăm în focar razele solare și provocăm efectul pe care îl are focul obișnuit, dovedim prin aceasta că soarele dă căldură.

---

[1] V. I. Lenin, Caiete filozofice, pag. 185.

Scanned with OKEN Scanner

Descoperirea practică a transformării mișcării mecanice în căldură — descoperirea obținerii focului prin frecare — ține de o perioadă foarte îndepărtată a istoriei omenești. După multe milenii, oamenii au rezolvat tot pe cale practică (o dată cu construirea mașinii cu aburi) problema transformării căldurii în mișcare mecanică utilă. Din punct de vedere teoretic, problema transformării mișcării mecanice în căldură și invers a fost rezolvată pe baza generalizării practicii mult mai tîrziu, abia la mijlocul secolului al XIX-lea, cînd a fost descoperită legea conservării și transformării energiei. Aici, ca și în alte cazuri, practica a precedat teoriei.

Nevoile practice ale oamenilor au constituit baza apariției științelor naturii. Astfel astronomia a apărut din necesitatea practică pentru popoarele de păstori și agricultori din antichitate de a stabili anotimpurile. Necesitatea practică de a ridica apa pentru irigație, precum și apariția orașelor și dezvoltarea meșteșugurilor au determinat nașterea mecanicii. Din nevoile practice ale oamenilor a luat naștere și matematica, fără de care nu putea să se dezvolte nici astronomia, nici mecanica. Așadar apariția și dezvoltarea științelor a fost determinată de dezvoltarea producției.

Acest lucru este valabil și pentru celelalte științe ale naturii, între altele pentru biologie.

Mai înainte ca oamenii să ajungă la elaborarea teoriei eredității, ei au modificat practic, potrivit cu nevoile lor, ereditatea plantelor și animalelor. Teoria biologică contemporană a modificării dirijate a eredității este rezultatul generalizării practicii seculare a agriculturii și creșterii animalelor în direcția modificării și îmbunătățirii soiurilor de plante și a raselor de animale. Această practică a obținut succese fără precedent în țara noastră în anii existenței Puterii sovietice, fapt care a dus la înflorirea biologiei miciuriniste progresiste.

Practica este solul nutritiv pe care ia naștere și se dezvoltă știința, teoria. Nu numai știința naturii, dar și știința marxistă despre societate a luat naștere pe baza practicii istorice concrete. Dacă n-ar fi existat capitalismul cu contradicțiile sale și lupta de clasă a proletariatului împotriva burgheziei, n-ar fi existat nici socialismul științific. Marx și Engels n-ar fi putut crea teoria socialismului științific dacă nu s-ar fi sprijinit pe practica luptei

Scanned with OKEN Scanner

Descoperirea practică a transformării mișcării mecanice în căldură — descoperirea obținerii focului prin frecare — ține de o perioadă foarte îndepărtată a istoriei omenești. După multe milenii, oamenii au rezolvat tot pe cale practică (o dată cu construirea mașinii cu aburi) problema transformării căldurii în mișcare mecanică utilă. Din punct de vedere teoretic, problema transformării mișcării mecanice în căldură și invers a fost rezolvată pe baza generalizării practicii mult mai tîrziu, abia la mijlocul secolului al XIX-lea, cînd a fost descoperită legea conservării și transformării energiei. Aici, ca și în alte cazuri, practica a precedat teoriei.

Nevoile practice ale oamenilor au constituit baza apariției științelor naturii. Astfel astronomia a apărut din necesitatea practică pentru popoarele de păstori și agricultori din antichitate de a stabili anotimpurile. Necesitatea practică de a ridica apa pentru irigație, precum și apariția orașelor și dezvoltarea meșteșugurilor au determinat nașterea mecanicii. Din nevoile practice ale oamenilor a luat naștere și matematica, fără de care nu putea să se dezvolte nici astronomia, nici mecanica. Așadar apariția și dezvoltarea științelor a fost determinată de dezvoltarea producției.

Acest lucru este valabil și pentru celelalte științe ale naturii, între altele pentru biologie.

Mai înainte ca oamenii să ajungă la elaborarea teoriei eredității, ei au modificat practic, potrivit cu nevoile lor, ereditatea plantelor și animalelor. Teoria biologică contemporană a modificării dirijate a eredității este rezultatul generalizării practicii seculare a agriculturii și creșterii animalelor în direcția modificării și îmbunătățirii soiurilor de plante și a raselor de animale. Această practică a obținut succese fără precedent în țara noastră în anii existenței Puterii sovietice, fapt care a dus la înflorirea biologiei miciuriniste progresiste.

Practica este solul nutritiv pe care ia naștere și se dezvoltă știința, teoria. Nu numai știința naturii, dar și știința marxistă despre societate a luat naștere pe baza practicii istorice concrete. Dacă n-ar fi existat capitalismul cu contradicțiile sale și lupta de clasă a proletariatului împotriva burgheziei, n-ar fi existat nici socialismul științific. Marx și Engels n-ar fi putut crea teoria socialismului științific dacă nu s-ar fi sprijinit pe practica luptei

Scanned with OKEN Scanner

revoluționare a proletariatului, dacă n-ar fi studiat experiența concretă a mișcării muncitorești de masă. Teoria socialismului științific a fost creată de Marx și Engels în urma generalizării practicii mișcării revoluționare a proletariatului. De aici reiese clar sensul profund al cuvintelor lui I. V. Stalin că teoria marxistă este experiența mișcării muncitorești din toate țările, experiență luată sub aspectul ei general. Teoria marxistă s-a născut din nevoile practice ale mișcării revoluționare a clasei muncitoare.

Practica are o însemnătate determinantă nu numai pentru apariția teoriei, ci și pentru dezvoltarea ei. Acționînd asupra naturii și transformînd-o, omul își creează condiții noi, iar noile condiții ridică probleme noi, la care teoria trebuie să dea un răspuns. Cînd vorbim de practică ca bază a dezvoltării cunoașterii, avem în vedere, după cum s-a spus, o practică determinată istoricește, practica unor anumite clase, a unui anumit popor. Practica imperialiștilor duce la dezvoltarea unilaterală a științei, constituie o frînă, o piedică pentru dezvoltarea unei serii întregi de ramuri foarte importante ale științei. Aceasta se explică prin faptul că sarcina principală a științei burgheze contemporane este să servească interesele marelui capital monopolist, să justifice țelurile lui agresive, militare, să fie un instrument de înrobire spirituală a maselor muncitoare ale poporului.

În opoziție cu aceasta, practica societății socialiste este o bază puternică pentru dezvoltarea nelimitată a științei progresiste sovietice. Dezvoltarea planică a producției socialiste nu poate fi o frînă pentru dezvoltarea științei; dimpotrivă, ea cere științei să pătrundă mai adînc în esența proceselor obiective, să cunoască legile naturii și istoriei, să le stăpînească și să le folosească practic în interesul societății. Dezvoltarea științei sovietice este determinată de nevoile materiale mereu crescînde ale societății noastre, de creșterea și dezvoltarea producției socialiste. Știința sovietică este chemată să acorde un cît mai mare ajutor poporului sovietic în construirea comunismului.

Nevoile practicii societății socialiste au determinat dezvoltarea impetuoasă a științei sovietice, o serie de mari descoperiri în științele naturii. Descoperirea de către savanții noștri a modului de folosire a energiei nucleare în industrie este legată direct de rezolvarea sarcinilor prac-

Scanned with OKEN Scanner

revoluționare a proletariatului, dacă n-ar fi studiat experiența concretă a mișcării muncitorești de masă. Teoria socialismului științific a fost creată de Marx și Engels în urma generalizării practicii mișcării revoluționare a proletariatului. De aici reiese clar sensul profund al cuvintelor lui I. V. Stalin că teoria marxistă este experiența mișcării muncitorești din toate țările, experiență luată sub aspectul ei general. Teoria marxistă s-a născut din nevoile practice ale mișcării revoluționare a clasei muncitoare.

Practica are o însemnătate determinantă nu numai pentru apariția teoriei, ci și pentru dezvoltarea ei. Acționînd asupra naturii și transformînd-o, omul își creează condiții noi, iar noile condiții ridică probleme noi, la care teoria trebuie să dea un răspuns. Cînd vorbim de practică ca bază a dezvoltării cunoașterii, avem în vedere, după cum s-a spus, o practică determinată istoricește, practica unor anumite clase, a unui anumit popor. Practica imperialiștilor duce la dezvoltarea unilaterală a științei, constituie o frînă, o piedică pentru dezvoltarea unei serii întregi de ramuri foarte importante ale științei. Aceasta se explică prin faptul că sarcina principală a științei burgheze contemporane este să servească interesele marelui capital monopolist, să justifice țelurile lui agresive, militare, să fie un instrument de înrobire spirituală a maselor muncitoare ale poporului.

În opoziție cu aceasta, practica societății socialiste este o bază puternică pentru dezvoltarea nelimitată a științei progresiste sovietice. Dezvoltarea planică a producției socialiste nu poate fi o frînă pentru dezvoltarea științei; dimpotrivă, ea cere științei să pătrundă mai adînc în esența proceselor obiective, să cunoască legile naturii și istoriei, să le stăpînească și să le folosească practic în interesul societății. Dezvoltarea științei sovietice este determinată de nevoile materiale mereu crescînde ale societății noastre, de creșterea și dezvoltarea producției socialiste. Știința sovietică este chemată să acorde un cît mai mare ajutor poporului sovietic în construirea comunismului.

Nevoile practicii societății socialiste au determinat dezvoltarea impetuoasă a științei sovietice, o serie de mari descoperiri în științele naturii. Descoperirea de către savanții noștri a modului de folosire a energiei nucleare în industrie este legată direct de rezolvarea sarcinilor prac-

Scanned with OKEN Scanner

tice de creare a bazei tehnice-materiale a comunismului. Nevoile producţiei noastre au determinat elaborarea unei serii de probleme ştiinţifice în domeniul luminescenţei [1]. Prin nevoile producţiei agricole colective se explică cunoscutele realizări din domeniul dezvoltării agrobiologiei. Dar practica construirii comunismului în ţara noastră cere dezvoltarea continuă a ştiinţei sovietice, cunoaşterea mai profundă a legilor naturii şi ale societăţii potrivit cu nivelul de dezvoltare a producţiei socialiste.

Practica construirii societăţii comuniste în Uniunea Sovietică pune zilnic în faţa ştiinţei mereu noi probleme, la care savanţii din ţara noastră trebuie să dea un răspuns. În faţa ştiinţei stă sarcina generalizării noilor procese care se desfăşoară în societatea noastră socialistă, sarcina dezvoltării continue a teoriei economice marxiste, a filozofiei, a teoriei statului sovietic, a eticii, a esteticii, a ştiinţelor naturii şi multe alte sarcini ştiinţifice.

Exemple vii de generalizare a noilor procese care au loc în viaţă dă Partidul comunist. Generalizînd uriaşa experienţă practică, fără precedent încă în istorie, a construirii socialismului în ţara noastră, Partidul Comunist al Uniunii Sovietice a trasat în mod just linia mersului mai departe al societăţii noastre pe calea comunismului.

Aşadar practica are o însemnătate determinantă în dezvoltarea teoriei. Din practică îşi soarbe ştiinţa conţinutul, în practică se verifică ea. Ştiinţa ruptă de practică nu poate fi considerată ştiinţă adevărată; ea devine inevitabil o dogmă, o culegere de fraze şi de scheme goale.

Clasicii marxism-leninismului, care au arătat în lucrările lor rolul determinant al practicii în dezvoltarea teoriei, au dovedit în acelaşi timp în mod ştiinţific însemnătatea intensă, rolul transformator al teoriei pentru activitatea practică a oamenilor.

Teoria şi practica trebuie să fie privite ca o unitate dialectică. „...Teoria rămîne fără obiect dacă ea nu e legată cu practica revoluţionară, întocmai după cum şi practica devine oarbă dacă nu-şi luminează calea prin teoria revoluţionară“ [2]. Marx şi Engels, Lenin şi Stalin au acor-

---

[1] Proprietatea corpurilor de a emite lumină sub acţiunea unor radiaţii electromagnetice care cad pe ele, folosită pentru descoperirea petrolului, a fisurilor imperceptibile în metale şi în alte scopuri.

[2] I. Stalin, Opere, vol. 6, Editura pentru literatură politică, 1953, pag. 99. — Nota Trad.

Scanned with OKEN Scanner

dat o excepţional de mare însemnătate acestei importante probleme; ei au afirmat necesitatea unirii socialismului ştiinţific cu mişcarea muncitorească. Socialismul ştiinţific fără mişcarea muncitorească ar deveni o teorie lipsită de obiect şi ar putea să se transforme într-o schemă goală, abstractă. La fel şi mişcarea muncitorească fără socialismul ştiinţific ar orbecăi în întuneric şi nu şi-ar atinge repede ţelul. Unirea socialismului ştiinţific cu mişcarea muncitorească a asigurat pregătirea şi victoria Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie în Rusia. Prin urmare, activitatea practică şi teoria trebuie să formeze un singur tot.

Dar unirea teoriei cu practica nu trebuie înţeleasă în mod mecanic. Primatul, întîietatea în această unitate revine practicii. Rolul uriaş al practicii sociale constă şi în faptul că ea nu lasă teoria să se transforme într-o dogmă încremenită, stimulînd mersul ei înainte.

Dezvoltarea rapidă a industriei şi agriculturii U.R.S.S. constituie un nou stimulent pentru alte descoperiri în domeniul diferitelor ştiinţe (fizică, chimie, biologie etc.), pentru noi generalizări teoretice.

Dar teoria, luînd naştere şi dezvoltîndu-se pe baza practicii şi fiind verificată de practică, nu este o reflectare pasivă a realităţii, o simplă copiere a faptelor şi a datelor practicii. Teoria trebuie nu numai să ţină pasul cu practica, dar şi s-o întreacă, să înarmeze pe practicieni în lupta lor pentru transformarea naturii şi a vieţii sociale, influenţînd prin aceasta activitatea practică a oamenilor.

Principiul marxist-leninist al unităţii dintre teorie şi practică este un principiu conducător pentru toate ştiinţele. Aşa, de pildă, legătura strînsă dintre ştiinţa agrobiologică şi practica colhozurilor şi sovhozurilor creează cele mai mari posibilităţi pentru dezvoltarea teoriei înseşi.

Învăţătura miciurinistă este cea mai bună formă de întruchipare a unităţii dintre teorie şi practică în biologie. Sarcinile practice ale construcţiei socialiste în ţara noastră au constituit un puternic stimulent pentru elaborarea problemelor teoretice ale biologiei miciuriniste (problema variabilităţii dirijate a speciilor, hibridizarea etc.). Dar elaborarea problemelor teoretice în biologie a dat posibilitatea să se rezolve într-un fel nou probleme practice im-

Scanned with OKEN Scanner

portante, ca lupta împotriva dăunătorilor în agricultură, obținerea unor noi soiuri de grîu de mare productivitate și multe altele. Cu toate acestea, biologii și agrobiologii sovietici nu folosesc încă suficient toate posibilitățile imense de care dispun pentru dezvoltarea științei.

Teoria, dacă reflectă în mod just nevoile vieții materiale a societății, dă practicienilor putere de orientare, limpezimea perspectivei, siguranță în muncă, credință în izbînda cauzei noastre. Partidul comunist acordă o mare însemnătate teoriei progresiste și subliniază cu o deosebită tărie rolul ei mobilizator, organizator și transformator în viața societății. Partidul comunist obține succese mărețe în activitatea sa practică pentru că se călăuzește după teoria marxist-leninistă. Numai luminînd calea mersului înainte cu lumina nepieritoare a învățăturii lui Marx, Engels, Lenin și Stalin se poate asigura succesul construirii comunismului în țara noastră, victoria socialismului în țările de democrație populară și zdrobirea forțelor lagărului imperialismului și ale reacțiunii internaționale.

Principiul unității teoriei și practicii în marxism-leninism este rezultatul generalizării științifice profunde a uriașei experiențe a istoriei dezvoltării științei progresiste, a mișcării revoluționare a clasei muncitoare, a construcției socialismului și comunismului în țara noastră. Toată această experiență gigantică constituie o confirmare vie a adevărului tezelor marxiste despre unitatea dintre teorie și practică, teze care au însemnătate excepțională pentru activitatea Partidului comunist, pentru dezvoltarea științei sovietice.

Arătînd rolul determinant al practicii în cunoaștere, în dezvoltarea teoriei, clasicii marxism-leninismului au subliniat relativa independență a teoriei, capacitatea ei de a exercita o influență activă asupra practicii. Teoria poate să depășească practica (previziunea științifică), să lumineze drumul practicii, un viu exemplu în această privință fiind teoria marxist-leninistă.

Materialismul filozofic marxist consideră că nu se poate considera practica ca un criteriu absolut al adevărului. „...Nu trebuie să uităm, desigur — scria V. I. Lenin —, că prin însăși natura lucrurilor criteriul practicii nu poate niciodată confirma sau infirma *pe deplin* vreo reprezentare a omului. Acest criteriu este de asemenea destul de «im-

Scanned with OKEN Scanner

precis» pentru a nu îngădui cunoştinţelor omului să se transforme în «absolut», şi totodată destul de precis pentru a putea fi dusă o luptă necruţătoare împotriva tuturor varietăţilor idealismului şi agnosticismului"[1].

Practica socială ca criteriu al adevărului nu trebuie înţeleasă deci în mod dogmatic, deoarece însăşi practica socială se află în perpetuă schimbare şi dezvoltare. De aceea veridicitatea teoriei este dovedită nu numai de o anumită practică, în anumite condiţii, într-un anumit timp, ci de întreaga practică trecută, prezentă şi viitoare, adică de practica luată în dezvoltarea ei istorică.

Învăţătura socialismului ştiinţific al lui Marx şi Engels despre inevitabilitatea pieirii capitalismului şi a victoriei socialismului este o învăţătură autentică, deoarece ea reflectă în mod just legile dezvoltării capitalismului, mersul obiectiv al dezvoltării societăţii omeneşti. Dar dovada veridicităţii socialismului ştiinţific nu o constituie numai practica luptei revoluţionare a proletariatului în condiţiile capitalismului. Practica Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie şi a construirii socialismului în ţara noastră constituie cel mai înalt criteriu al veridicităţii socialismului ştiinţific. Autenticitatea socialismului ştiinţific este dovedită şi de practica construirii socialismului în ţările de democraţie populară şi va fi confirmată, fără îndoială, de viitoarea practică revoluţionară — de cucerirea dictaturii proletariatului în toate ţările.

Respingînd concepţia metafizică şi vulgară despre practică ca criteriu al adevărului, materialismul filozofic marxist duce totodată o luptă hotărîtă împotriva relativismului şi idealismului, care nu recunosc criteriul obiectiv al practicii în cunoaştere. Dacă, în lupta împotriva concepţiei metafizice despre criteriul adevărului, clasicii marxism-leninismului subliniază relativitatea criteriului practicii în cunoaştere, în lupta împotriva agnosticismului şi idealismului ei subliniază valabilitatea lui absolută, deoarece numai practica socială omenească poate fi şi este baza cunoaşterii şi singurul criteriu obiectiv al autenticităţii cunoştinţelor noastre despre lumea exterioară.

---

[1] V. I. Lenin, Opere, vol. 14, E.S.P.L.P. 1954, pag. 134. — Nota Trad.

Scanned with OKEN Scanner

7. Însemnătatea tezei marxiste despre cognoscibilitatea lumii pentru activitatea practică a Partidului comunist

Clasicii marxism-leninismului au extins teza materialismului filozofic marxist despre cognoscibilitatea lumii și a legilor ei la cunoașterea vieții sociale, au aplicat-o la istoria societății, la activitatea practică a Partidului comunist. Ei au dovedit că cunoștințele noastre despre legile de dezvoltare a societății sînt cunoștințe autentice, la fel ca și cunoștințele despre legile de dezvoltare a naturii. Aceasta înseamnă că datele științei asupra legilor de dezvoltare a societății, verificate de practică, sînt adevăruri obiective.

Teza materialismului filozofic marxist despre cognoscibilitatea legilor de dezvoltare a vieții sociale este bilanțul, concluzia trasă din istoria dezvoltării științei marxiste despre societate, din istoria cunoașterii legilor dezvoltării sociale, și ea este fundamental opusă agnosticismului social neokantian și idealismului în general.

Pe baza cunoașterii legilor de dezvoltare a societății capitaliste, știința socială marxistă a fundamentat inevitabilitatea pieirii capitalismului și prin aceasta a dat o sentință de condamnare la moarte a burgheziei. Acest fapt îi silește pe dușmanii marxismului, pe savanții burghezi, să răspîndească ideile reacționare despre incognoscibilitatea legilor istorice.

Așa, de pildă, neokantienii Windelband, Rickert, Bulgakov, în lupta împotriva materialismului istoric, au răspîndit în mod intens teoria antiștiințifică a „agnosticismului social", a cărei esență reacționară constă în negarea legității obiective a dezvoltării sociale, în renunțarea la cunoașterea istoriei societății. Interpretînd în mod fals evenimentele istorice, în sensul că ele ar fi izolate unele de altele, că ar fi strict individualizate și nu s-ar repeta niciodată, ei afirmau că nu se poate, chipurile, stabili existența legilor dezvoltării sociale și, prin urmare, că e imposibil să prevezi viitorul pe baza trecutului și a prezentului. De aceea, fenomenele sociale, spuneau neokantienii, pot fi numai descrise fiecare în individualitatea lui.

Scanned with OKEN Scanner

La fel ca și predecesorii lor neokantieni, filozofii și sociologii burghezi contemporani (Russell, Collier, Gilouen etc.) neagă știința despre societate, o înlocuiesc printr-o simplă descriere a evenimentelor, lăsînd la bunul plac al istoricilor aprecierea acestor evenimente, punînd interpretarea lor în totală dependență de bunul plac al individului. Ei reduc toate fenomenele sociale la „insezisabile mișcări ale sufletului omenesc". Modul subiectivist de a descrie evenimentele dă concluziilor un caracter arbitrar, denaturează mersul obiectiv al istoriei și dă oamenilor o idee denaturată despre el. Cu ajutorul unei astfel de falsificări a istoriei, sociologii burghezi contemporani încearcă să submineze încrederea proletariatului în victoria socialismului, să slăbească lupta lui împotriva asupritorilor, să-l împace cu exploatarea capitalistă.

Încă Marx a spus că înfățișarea veridică a realității în teorie este incompatibilă cu interesele burgheziei. O dată înțeleasă legătura dintre lucruri, se năruie credința teoretică în necesitatea existenței rînduielilor burgheze, se năruie încă înainte ca ele să se fi năruit în practică. Spre a fi pe placul intereselor înguste de clasă ale burgheziei, filozofii și savanții burghezi contemporani nu numai că renunță la știință, la generalizarea științifică a faptelor, ci și denaturează relațiile reale dintre oameni, falsifică faptele și evenimentele reale.

În opoziție cu filozofii burghezi, care consideră istoria drept un haos de evenimente întîmplătoare, nelegate între ele printr-o legătură cauzală, care neagă posibilitatea unei științe despre societate, marxism-leninismul ne învață că nu numai dezvoltarea naturii, dar și a societății este supusă unor legi obiective, care sînt pe deplin cognoscibile.

„...Știința istoriei societății — a spus I. V. Stalin — poate deveni, cu toată complexitatea fenomenelor vieții sociale, o știință tot atît de exactă ca biologia, de pildă, o știință capabilă de a folosi în practică legile dezvoltării societății"[1].

Această știință exactă este marxism-leninismul, care a înarmat clasa muncitoare și Partidul ei comunist cu cunoașterea legilor dezvoltării sociale, pentru ca ele să fie folosite în practica construirii societății comuniste.

---

[1] I. Stalin: „Problemele leninismului", Editura pentru literatură politică, 1952, ediția a III-a, pag. 561. — Nota Trad.

Scanned with OKEN Scanner

Adevărata știință despre societate a fost creată pentru prima oară de Marx și Engels. La fel cum Darwin, spunea V. I. Lenin, a pus capăt concepției după care speciile de animale și de plante nu sînt legate prin nimic între ele, sînt întîmplătoare și invariabile, și a pus pentru întîia oară biologia pe o bază pe deplin științifică, stabilind variabilitatea speciilor și succesiunea dintre ele, tot așa și Marx a pus capăt concepției despre societate ca agregat mecanic de indivizi, care ia naștere și se schimbă la întîmplare, și a pus pentru prima oară sociologia pe o bază științifică, stabilind noțiunea de formațiune social-economică și dovedind că dezvoltarea acestor formațiuni este un proces istoric firesc.

Descoperind legile apariției, dezvoltării și pieirii societății capitaliste, Marx a dovedit prin aceasta că viața socială își are legile ei obiective și că aceste legi pot fi pe deplin cunoscute. Marxismul a infirmat născocirile agnosticilor, subiectiviștilor după care în istoria societății nu ar exista repetarea fenomenelor, și de aceea ea nu ar putea fi cunoscută. Marx a știut să găsească un criteriu obiectiv în interpretarea fenomenelor sociale, arătînd că relațiile de producție sînt baza economică a societății. Analiza relațiilor sociale materiale, care nu depind de voința oamenilor, a dat posibilitate lui Marx să descopere legitatea fenomenelor sociale și să generalizeze rînduielile din diferite țări, într-o etapă dată de dezvoltare, într-o singură noțiune de bază — noțiunea de formațiune social-economică.

Teoria marxist-leninistă, care reflectă legitatea obiectivă a dezvoltării vieții sociale, este ostilă oricărui apolitism, cotemplării pasive a realității, atitudinii indiferente față de interesele de clasă ale proletariatului. Teoria marxist-leninistă îmbină în mod organic cel mai înalt spirit științific cu partinitatea, obiectivitatea științifică în analiza realității cu lupta hotărîtă împotriva teoriilor burgheze, care denaturează realitatea în interesul exploatatorilor.

Știința marxistă reprezintă un adevăr obiectiv, principiile ei științifice sînt de neclintit, deși ele se îmbogățesc neîncetat. Adevărată este numai teoria, ideea care, reflectînd în mod just nevoile dezvoltării vieții materiale a societății, este în stare, în virtutea acestui fapt, să pună în

Scanned with OKEN Scanner

mișcare masele largi ale poporului. O astfel de teorie care reflectă just nevoile dezvoltării vieții materiale a societății este teoria marxist-leninistă. Reflectarea justă a legilor dezvoltării sociale, reproducerea exactă a contradicțiilor fundamentale ale societății capitaliste, reflectarea justă a legilor socialismului fac ca teoria marxist-leninistă să fie un adevăr cu adevărat științific, obiectiv.

Marxismul este expresia științifică a intereselor fundamentale ale clasei muncitoare, clasa cea mai înaintată și consecvent revoluționară. Proletariatul este interesat într-o cunoaștere științifică mai profundă a legilor dezvoltării sociale, în vederea unei lupte mai rodnice pentru transformarea comunistă a societății. Țelurile finale ale proletariatului — construirea societății comuniste — nu sînt contrare mersului obiectiv al dezvoltării istoriei, ci, dimpotrivă, coincid cu acest mers al dezvoltării. Teoria marxistă e chemată tocmai să ajute clasa muncitoare în lupta ei pentru comunism.

Marxismul, ca știință a legilor de dezvoltare a naturii și a societății, ca știință a revoluției maselor asuprite și exploatate, ca știință a victoriei socialismului în toate țările, ca știință a construirii societății comuniste, înarmează clasa muncitoare și partidul ei în lupta pentru transformarea revoluționară a lumii.

Știința marxistă a legilor dezvoltării sociale arată că oamenii nu sînt neputincioși în fața legilor, că ei, cunoscînd legile vieții sociale și sprijinindu-se pe ele, pot să le folosească în interesul societății, să-și supună forțele elementare ale dezvoltării sociale. Legile societății, asemenea legilor naturii, acționează orbește, violent, distructiv, atîta timp cît oamenii nu le cunosc. Dar o dată ce am cunoscut forțele sociale, o dată ce am studiat acțiunea, direcția și influența lor, depinde numai de noi înșine să le supunem tot mai mult voinței noastre și cu ajutorul lor să ne atingem țelurile.

Legile și noțiunile științei marxiste, reflectînd legitatea realității obiective, înarmează partidul și poporul nostru cu cunoașterea căilor de transformare a societății și constituie o armă teoretică de construire a comunismului.

Legile dezvoltării sociale, descoperite de Marx, Engels, Lenin și Stalin, sînt folosite de clasa muncitoare și de Partidul comunist pentru transformarea revoluționară a societății în interesul întregului popor.

Scanned with OKEN Scanner

Încă în perioada pregătirii revoluției socialiste, Partidul comunist a folosit, în activitatea sa practică de educare politică a clasei muncitoare, legile economice descoperite de Marx în „Capitalul". Explicarea de către partid a legilor capitalismului, mai ales a legii plusvalorii, care a dezvăluit izvorul exploatării clasei muncitoare, a înarmat clasa muncitoare pentru o luptă mai eficace împotriva orînduirii capitaliste. Legile capitalismului, descoperite de Marx și dezvoltate de Lenin și Stalin, au fost folosite de partidul nostru pentru elaborarea liniei politice, pentru stabilirea strategiei și tacticii luptei clasei muncitoare împotriva capitalismului. Noțiunile științifice din „Capitalul" au o uriașă însemnătate teoretică și pentru lupta împotriva imperialismului. Ele dau clasei muncitoare, lipsită de mijloacele de producție, o armă spirituală pentru răsturnarea imperialismului și pentru cucerirea dictaturii proletariatului.

O uriașă însemnătate pentru activitatea practică a partidelor comuniste o are noțiunea leninistă a imperialismului, care dezvăluie esența și legile capitalismului în ultimul său stadiu de dezvoltare. Partidul nostru a folosit în politica și practica sa de construire a socialismului în U.R.S.S. legea dezvoltării economice și politice inegale a imperialismului și, legată de ea, concluzia leninistă cu privire la posibilitatea victoriei socialismului la început într-o singură țară.

Dar, în condițiile capitalismului, descoperirea și folosirea noilor legi economice, care ating interesele burgheziei, întîmpină o împotrivire înverșunată din partea ei. În afară de aceasta, în capitalism, unde domnește proprietatea privată asupra mijloacelor de producție și unde dezvoltarea producției este subordonată intereselor obținerii de profit, legile economice, chiar dacă sînt cunoscute, acționează ca forțe oarbe, spontane. Numai în societatea socialistă oamenii pun pentru prima oară stăpînire pe mijloacele lor de producție, devin stăpîni ai propriilor lor relații sociale. „Legile propriei lor activități sociale, care li se impuneau pînă acum oamenilor ca niște legi ale naturii, legi străine și care îi dominau, vor fi aplicate de acum înainte de oameni în deplină cunoștință de cauză și, prin urmare, vor fi dominate de dînșii" [1].

[1] F. Engels: „Anti-Dühring", ed. P.M.R. 1952, ediția a II-a, pag. 333. — Nota Trad.

Legile economice ale socialismului nu încetează să fie legi obiective prin caracterul lor, dar aici ele nu reprezintă o forță oarbă, străină oamenilor. Dimpotrivă, în condițiile societății socialiste, legile economice cunoscute sînt folosite în mod conștient de poporul sovietic în interesul întregii societăți. Principala forță în dezvăluirea și folosirea legilor economice ale socialismului o constituie Partidul comunist și Statul sovietic. Conducîndu-se după teoria marxist-leninistă, Partidul comunist cunoaște legile obiective ale dezvoltării economice a societății socialiste și își bazează politica sa pe cunoașterea acestor legi.

Astfel, cunoașterea legii economice fundamentale a socialismului dă posibilitate partidului să traseze o politică economică justă, să folosească această lege în practica construirii comunismului. Cunoașterea legii dezvoltării planice, proporționale a economiei naționale, care acționează în socialism, dă posibilitate organelor noastre de planificare să planifice pe deplin conștient producția socială, să repartizeze în mod just munca socială între ramurile producției potrivit cerinței legii economice fundamentale a socialismului. Folosirea conștientă a legilor economice ale socialismului în interesul întregii societăți constituie principala trăsătură distinctivă a socialismului.

Succesele obținute de poporul sovietic și de Partidul comunist în construirea socialismului se datoresc faptului că, în activitatea lor practică, s-au condus nu după motive întîmplătoare, ci după legile de dezvoltare a societății, după concluziile practice trase din aceste legi.

Numai cunoașterea legilor dezvoltării sociale, stăpînirea teoriei marxist-leniniste dau posibilitate Partidului comunist să prevadă mersul evenimentelor istorice, să traseze o politică justă și să asigure, implicit, succesul cauzei. Cunoașterea legilor dezvoltării sociale dă partidului posibilitatea să se orienteze în situație, să înțeleagă legătura internă dintre evenimentele înconjurătoare, să prevadă mersul evenimentelor și să înțeleagă nu numai cum și încotro evoluează ele în prezent, ci și cum și încotro trebuie să evolueze în viitor.

Previziunea științifică a Partidului comunist se bazează pe o adîncă pătrundere în esența proceselor dezvoltării sociale, pe cunoașterea legilor acestor procese. Previziunea științifică dă partidului nostru posibilitatea să dirijeze în

Scanned with OKEN Scanner

mod conştient energia creatoare a poporului sovietic spre construirea comunismului în ţara noastră.

O uriaşă însemnătate pentru activitatea practică a Partidului comunist o are teza materialismului dialectic despre caracterul concret al adevărului. Partidul comunist porneşte întotdeauna la elaborarea directivelor şi lozincilor politice de la studierea multilaterală şi de la luarea în consideraţie a împrejurărilor istorice concrete. Adevărul lozincilor partidului nostru constă în faptul că fiecare dintre ele este o expresie fidelă a nevoilor arzătoare ale societăţii dintr-o anumită perioadă. Aşa, de pildă, în perioada reconstrucţiei, a industrializării ţării noastre, partidul a lansat lozinca: „Tehnica în perioada reconstrucţiei hotărăşte totul". Această lozincă reflecta în mod just principala sarcină dintr-o anumită etapă istorică din dezvoltarea ţării noastre pe calea socialismului. Fără crearea unei tehnici puternice nu se putea transforma ţara noastră dintr-o ţară agrară într-o ţară industrială. Lozinca „Tehnica hotărăşte totul" a ajutat Partidul comunist şi Guvernul sovietic să înzestreze economia naţională cu o tehnică de prim-rang. După rezolvarea acestei sarcini, Partidul comunist, ţinînd seamă de condiţiile schimbate, a lansat o nouă lozincă: „Cadrele care şi-au însuşit tehnica hotărăsc totul".

Acum, cînd în ţara noastră a fost creată o industrie grea puternică, perfecţionată din punct de vedere tehnic, cînd colhozurile s-au întărit considerabil, Partidul comunist a trasat politica unui avînt rapid al tuturor ramurilor agriculturii şi industriei uşoare, pentru ca în decurs de doi-trei ani să se ridice simţitor nivelul bunăstării materiale a poporului. Totodată partidul continuă să aplice fără abatere politica dezvoltării continue a industriei grele ca bază materială de producţie necesară a societăţii comuniste.

Teoria cunoaşterii a materialismului dialectic înarmează partidul nostru cu o metodă ştiinţifică în ceea ce priveşte elaborarea mai departe, sub toate aspectele, a problemelor ştiinţei marxist-leniniste, cu privire la legile de dezvoltare a naturii şi a societăţii în legătură indisolubilă cu practica construirii comunismului.

Întreaga activitate practică a Partidului comunist, construirea socialismului şi construirea cu succes a comunismului în ţara noastră, constituie o dovadă incontestabilă

Scanned with OKEN Scanner

a justeței învățăturii marxist-leniniste despre cognoscibilitatea legilor de dezvoltare a naturii și a societății, despre forța și tăria rațiunii umane, care este capabilă nu numai să cunoască, dar și să transforme lumea.

În țara noastră, în țara socialismului victorios, au fost create toate condițiile necesare pentru dezvoltarea nelimitată a științei și pentru folosirea ei în lupta practică pentru transformarea naturii și construirea comunismului. Materialismul filozofic marxist întărește încrederea savanților sovietici în cunoașterea legilor de dezvoltare a naturii și a societății, îi înarmează pentru noi cercetări teoretice.

O însemnătate excepțională pentru dezvoltarea continuă a științei sovietice are învățătura marxist-leninistă despre rolul practicii în cunoașterea legilor naturii și ale societății. Dacă practica socială a oamenilor constituie baza care determină dezvoltarea cunoașterii și autenticitatea ei, înseamnă că știința sovietică poate să se dezvolte cu succes numai în legătură indisolubilă cu practica de producție a societății noastre socialiste. Eforturile oamenilor de știință sovietici sînt îndreptate spre elaborarea în primul rînd a problemelor științifice legate de necesitățile dezvoltării industriei socialiste și a agriculturii socialiste.

Congresul al XIX-lea al partidului nostru și Plenara din septembrie 1953 a C.C. al P.C.U.S. au subliniat necesitatea întăririi legăturii științei cu practica, cu producția. În hotărîrea Plenarei C.C. al P.C.U.S. „Cu privire la măsurile de dezvoltare continuă a agriculturii U.R.S.S." se subliniază necesitatea de a îndrepta forțele savanților spre dezvoltarea continuă a științei agricole, pentru ca ea să înarmeze pe lucrătorii din agricultură cu noi cunoștințe și metode de ridicare a productivității muncii și de sporire a producției agricole.

Teoria cunoașterii a marxism-leninismului este pătrunsă de o partinitate militantă. Ea înarmează pe oamenii sovietici cu cunoașterea legilor de dezvoltare a societății, cu o armă ascuțită în lupta împotriva născocirilor absurde ale filozofilor burghezi despre neputința științei de a cunoaște lumea. Ea deschide în fața oamenilor progresiști cele mai largi perspective de cunoaștere creatoare a lumii și de transformare practică a ei în interesul întregii omeniri.

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINS

Pag.

Introducere 3

Capitolul întîi

Materialitatea lumii şi legile dezvoltării ei 34

1. Materialitatea lumii 34
2. Concepţia marxist-leninistă despre materie 42
3. Mişcarea ca formă de existenţă a materiei 57
4. Spaţiul şi timpul — forme obiective de existenţă a materiei 68
5. Legitatea obiectivă a lumii materiale 77
6. Însemnătatea tezei marxiste cu privire la materialitatea lumii şi la legile dezvoltării ei pentru activitatea practică a Partidului comunist 88

Capitolul al doilea

Materia factor prim şi conştiinţa factor secund 103

1. Rezolvarea marxistă a problemei fundamentale a filozofiei 103
2. Materia — izvorul senzaţiilor 114
3. Creierul — organul gîndirii, gîndirea — funcţiune a creierului 128
4. Gîndirea şi limba — produse ale dezvoltării sociale . . . 137
5. Însemnătatea tezei marxiste despre primordialitatea materiei faţă de conştiinţă pentru activitatea practică a Partidului comunist 147

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul al treilea
Cognoscibilitatea lumii și a legilor ei 160

1. Materialismul filozofic marxist despre cognoscibilitatea lumii 160
2. Cunoașterea ca proces de reflectare a lumii materiale în conștiința oamenilor 169
3. Contemplarea senzorială vie — prima treaptă a cunoașterii . 176
4. Gîndirea abstractă — treaptă superioară a cunoașterii . . . 189
5. Adevăr obiectiv, adevăr absolut și adevăr relativ 204
6. Rolul practicii în procesul cunoașterii 219
7. Însemnătatea tezei marxiste despre cognoscibilitatea lumii pentru activitatea practică a Partidului comunist . . . 230

Dat la cules 15.04.955. Bun de tipar 30.05.955.
Tiraj 10.200. Hîrtie tipar de 52 gr/m². 540×840/16.
Coli editoriale 15. Coli de tipar 15. A. nr. 01325/1955

Tiparul executat sub comanda nr. 2.672/1.544 de Combinatul poligrafic Casa Scînteii „I. V. Stalin", Piața Scînteii nr. 1, București — R.P.R.

Scanned with OKEN Scanner